DUKE
UNIVERSITY
LIBRARY

Treasure Room

Digitized by the Internet Archive
in 2013

http://archive.org/details/vrbisromaetopogr01marl

VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA.

NVPER AB IPSO AVCTORE NONNVLLIS ERRO=

RIBVS SVBLATIS EMENDATA,

Addita etiam interpretatione Nominum, quæ unica
Litera, uel Syllaba in antiquis titulis
ſcripta inueniuntur.

CVI ETIAM AB EODEM ADIECTAE SVNT QVAM=
breuiſſimæ obſeruationes de Prænomine, Nomine, & Cognomine.
De quibus etſi multi multa ſcripſere, nemo
tamen hactenus rei ueritatem
attigiſſe videtur.

ROMA

INSTAVRATA.

INGRATO NIHIL DETERIVS.

Cum Priuilegio Pauli .I I I. Pont. Max.

DE PRAENOMINE, NOMINE, ET COGNOMINE,

B. MARLIANO AVCTORE.

VM in hominum appellationibus ſcriptores antiqui uſi ſint aliquando ſolo præ-nomine,uel nomine,uel cognomine,ac interdũ horum altero cum ipſo prænomine, ſæpe'q; cognomen gentilicio nomini præpoſuerint,et ex huiuſmodi uocum uarieta-te maximam de his, non modo inter grammaticos, ſed etiam inter doctiores uiros contentionem ortam eſſe animaduerterimus, eoſq;,qui noſtro tempore Conſulum chronologias ſcripſitarunt,loco prænominis gentilicio, aut cognomine aliquando perperam uſos eſſe: ad omne dubium, omnemq; errorem tollendum operæpreciũ me facturum ſum arbitratus,ſi nonnullas,quaſi regulas,ſeu obſeruationes,quas ex uarijs inſcriptionibus lapidibus ſcalptis, & præſertim ex ijs, quibus in Foro Romano nuper repertis,magi-ſtratuum nomina perpetua ſerie continentur,obſeruauimus,in mediũ adduceremus. Ex quibus unumquodq; horum diſcerni,ac infiniti propemodum errores apud uarios auctores emendari poterunt. Sed priuſquam ad eas explicandas accedamus,uidendũ eſt,qui ſit ordo ipſius prænominis,nominis,atq; cognominis,et utrum agnomen inueniatur, ac quædam alia ad totam rem explicandã non inutilia. interimq; hoc utar exemplo, P. CORNELIVS SCIPIO AFRICANVS AEMILIANVS. In hoc exemplo omiſſis longis uerbo-rum anfractibus,& ijs quæ à Plut. in uita Coriolani,& C.Marij perperam traduntur,aſſero,Publium eſſe prænomen,Cornelium nomen, quod erat familiæ proprium, quod & gentilicium appellatur, cætera omnia eſſe cognomina. Quod ita eſſe patet ex ordine eorum,quos dixi, magiſtratuum. Nam prænomen, primum obtinens locum,unica litera, uel duabus,aut ad ſummum tribus ferè ſemper ſcribitur: poſt ipſum ſequitur nomen gentilicium. & quia id commune eſt cuiusq; familiæ,adycitur ſolum patris, et aui prænomen, mox filij cognomen, ut T. MANLIVS. T. F. T. N. TORQVATVS. Quòd autem nomen, quod gentiliciũ appellari diximus,poſt prænomen ſequatur,Cic. ad Atticum ſic teſtatur. De Eutychide gratum, qui uetere prænomine nouo nomine T. erit Cæcilius. Quibus uerbis Cic. oſtendit ſibi gratum eſſe, quòd Atticus ſu um prænomen,atq; auunculi nomen ſeruo Eutychidi impoſuerit,atq; T. Cæcilium appellarit. In qua ſerui appellatione animaduertendum eſt,Eutychidem in cognomen fuiſſe uerſum, Quemadmodum etiam infra de Cæcilio Statio dicemus. Et de Q. Fabio Dionyſio inter nomina libertinorũ apud arcum Septimij Imp. re-perta hoc exemplũ legitur. Q. FABIVS DIONYSIVS. Quòd aũt non ſit aliud nomen proprium fami liæ,aliud gentilicium appellatũ, tum ex ijs, quæ dicta ſunt ſatis conſtat,tũ etiã ex uerbis Cornelij Nepotis, qui in uita Pomponij Attici inquit. Sic familiarum originem ſubtexuit, ut ex eo clarorũ uirorũ propagines poſſimus cognoſcere. Fecit hoc idem ſeparatim in alijs libris,ut M. Bruti rogatu Iuniã familiam à ſtirpe ad hanc ætatem ordine enumerauerit. Brutum,de quo meminit Cornelius,cognomen eſſe patet hoc exemplo ex dictis magiſtratuũ inſcriptionibus ſumpto. C. IVNIVS. C. F. C. N. BRVTVS. Cum igitur poſt prænomẽ Iunius familiæ nomen ſequatur, deinde Brutus cognomen, fateri oportet Iuniũ eſſe nomen,quod proprium dicitur. proprium dico non unius uiri, ſed totius familiæ. M. etam Antonius ad Cic. ſcribens hoc idem in-nuit,cum inquit. Patere obſecro te pro rep. uideri geſſiſſe ſimultatem cũ P. Clodio patre eius,non contemp ſeris hanc familiã. uidelicet Clodiorũ. De agnomine uero mihi planè conſtat,nullum apud idoneos auctores inueniri. Quod .n. aiunt Cic. ſecundo de inuentione dixiſſe. Nomen autem cũ dicimus cognomen quoq;,et agnomen intelligatur oportet. Id uocabulũ agnomen,non fuiſſe à Cic. ſcriptum,eius rei ſatis efficax argu-mentum eſt. quòd multi manu ſcripti libri id nõ habent,neq; alibi apud ipſum Cic.neq; apud alios probatos auctores inuenitur. eius præterea uocis ſignificatum,ut rectè nõnulli animaduerterunt,potius, gentilicio no mini,quàm cognomini,uim uerbi intuentibus,conuenire uidetur. ut ſit,agnomen quaſi ex eadem agnatione. Ipſe etiam Cic.non ſemel dixit Scipionem cognomento Africanum: quod poſt Scipionis cognomen ei inditũ fuit,quòd q; ex iſtorum opinione agnomentum,non cognomentum dici oportebat. Macrobius item in noſtrã ſententiam ſic inquit. Non aliter dicti Scipiones, niſi quod Cornelius, qui patrem luminibus carentem pro baculo regebat,Scipio Cognominatus, nomen ex cognomine dedit. Nec mirum ſi ex cognominibus nata ſunt nomina,cum contra,& cognomina ex proprijs ſint tracta nominibus, ut ab Aemilio Aemilianus. Gellius item ait,Catoni Cenſorio natũ eſſe filium cognomento Solonianum: quod illi fuit à Solonio patre matris da tum. Appellabatur igitur M. Porcius Cato Soloniantus. His exemplis conſtat Aemilianum, Africanum,

Tr. R.
FM-348 U
ANF

Solonianum non agnomina, ſed cognomina appellari. Qui autem uolunt Africanum eſſe agnomen, dicant quæſo, Aemilianus deinde quo uocabulo nominabitur? Quod autem Macrobius ait, ex nominibus cognomina deduci, intelligendum id fieri, cum quis per adoptionem in alienam tranſit familiam, & proprium ſit uelut appellatiuum, ut Octauius Octauianus. hinc legimus in ſerie Conſulum duos fratres ſimul Coss. fuiſſe. exemplum ſubieci.

L. MANLIVS. L.F. L. N. ADĪNVS. FVLVIAN. Q. FVLVIVS. Q. F.M. N.FLACCVS HEI. FRATRES. GERMANI. FVERE.

Fuluius enim à L. Manlio adoptatus, retinens nomen gentilicium, Fulutanus cognominatus eſt, in alienam q; familiam cùm tranſiſſet, potuit cum Q. Fuluio fratre Conſulatum obtinere. Propria aũt nomina non ſolum, ut ait Macrobius, ex cognominibus, ſed etiam ex prænominibus in us finitis fieri, teſtimonio eſt Sextius nomen familiæ à Sexto deductum, et Quinctius à Quinto, Titius à Tito, Marcius à Marco, Poſtumius à Poſtumo, Aulius ab Aulo. Quibus interponitur I ut gentiliciorum nominum regula ſeruetur, & alterum ab altero diſcernatur. Iam uero ad eas, quas ſupra diximus, obſeruationes tranſeamus. ℂ *Prænomina apud priſcos XVI. eſſe inuenio. IX. in ius, & VII. in us deſinentia. Ea hæc ſunt.*

AP.	Appius.	N.	Numerius.	A.	Aulus.	Q.	Quintus.
C.	Caius.	P.	Publius.	CN.	Cneus.	SEX.	Sextus.
L.	Lucius.	SER.	Seruius.	D.	Decimus.	T.	Titus.
M.	Manius.	SP.	Spurius.	M.	Marcus.		
TI.	Tiberius.						

TI. in familia Coruncaniorum, Corneliorum, Claudiorũ, Villiorum, & Semproniorum in omnibus ferè codicibus per ſolum T perperam ſcriptum inuenitur. Sed quod diximus prænomina XVI. tantum eſſe, de ijs prænominibus intelligas uelim, quæ in frequentiori uſu erant. Nam Agrippa, Cæſo, Vopiſcus, Voluſus, Poſtumus, Vibius, Opiter, Volero licet prænomina quandoq; uideantur, tamen aut ſingularia ſunt, aut non ante Imperatorum ætatem in uſu erant. Vibius in monumentis antiquis modo prænomen, modo uerò gentilicium inuenitur. Mamercum autem Oſcum fuiſſe prænomen, & Tallũ Sabinum, auctor eſt Sex. Pom. Idem ait, Quintiporem, Marciporem q; ſeruilia eſſe nomina à prænominibus dominorum deducta, Numam q; Pompilium, atq; Tullium Hoſtilium binomina. Sed quòd Numerius ſit prænomen, aſſerit Var. ſecundo analogiæ ubi ait eſſe Marcum, & Numerium, at Marcam, & Numeriam non eſſe. Sex. Pom. innuit Numerium familiæ Fabiorum peculiare prænomen fuiſſe. Sic enim inquit. Numerius prænomen nunquam antea fuiſſe in patritia familia dicitur, quamuis Fabius, qui unus poſt ſex et trecentos ab Etruſcis interfectos ſuperfuit, inductus magnitudine diuitiarum uxorem duxit Otacilij, ut tum dicebatur, filiam: ea conditione, ut qui primus natus eſſet, prænomine aui materni Numerius appellaretur. Inuenio tamen Numerium, primam q; huius nominis literam etiam in alijs familijs prænomen eſſe. Illius exemplum eſt apud Cic. ſecundo ad Atticum ubi inquit. Numerium Numeſtium libenter accepi in amicitiam: huius in ſerie Conſulum huiuſmodi.

L. SEXTIVS. SEX. F. N. N. SEXTĪN. LATERAN. *ubi an prius N pro Numerio ſit poſitum, in medio relinquo. Quod Manius item ſit prænomen Var. quinto de lingua latina oſtendit his uerbis. Cõmentarium indicat uetus inquiſitionis M. Sergij Manij filij Quæſtoris. Quod prænomen à Marco diſtinguitur ſola apoſtrophe, hoc modo M'. Et Manium ſignificare ex eo conijcimus, quod apud Gelliũ, et Cic. de Sen. Manius Curij Dentati prænomen omnibus ſuis literis ſcriptum, in eiusdem Curij triumpho, hoc modo M'. ſcalptum eſt. Sciendum eſt autem quòd apud priſcos nullum ferè prænomen integra dictione ſcribebatur, ne inter ipſum, & nomen gentilicium dubium oriri poſſet. Sed de prænomine hactenus.* ℂ *Gentilicia autem nomina in ius ſemper deſinunt. Imperatorum tamen ætate hanc regulam nõ iugiter ſeruatam eſſe non nulla ſunt exempla, & in ſerie Conſulum hoc. C. Norbanus Flaccus, cuius nomen gentilicium non in ius, ſed in us terminatur. Sed multo plura à conſuetudine Latini ſermonis diſſona paulatim inualuiſſe uidẽtur, poſtquàm ex barbaris etiam nationibus Imperatores creari cœperunt. Nam multa hominum turba ex eisdem regionibus, ex quibus ipſi Imperatores originem ducebant, in urbem confluente, illius commercio linguam latinam contaminatam, & in barbaram propemodum uerſam eſſe, multis argumentis intelligi poteſt. & Sex. Pom. his uerbis teſtatur. Latine loqui à Latio dictum eſt, quæ locutio adeo eſt uerſa, ut uix ulla pars eius maneat innoxia. Quanq; quædam, quæ aliter quam in ius terminantur, cognomina fuiſſe nõ abnuerim. Quæ cum in quibusdam familijs in frequentiori uſu eſſent, quàm gentilicia, pro propriis nominibus ſunt habita. ut M. Agrippa, cuius proprium nomen erat Vipſanius, ut teſtatur Cornelius Nepos in uita*

Pomponij Attici. ℂ Cognomina autem multiplicem habent desimentiam, ita tamen, ut nullum in ius desinat, præter Pius in familia Metellorum, in quo uerbo I necessariò manſit, ne si esset elisum, aliud significaret. Nam & Statius, quod interdum cognomen inuenitur, seruile id nomen est. Gellius, Statius inquit, serui le nomen fuit. plerique apud ueteres serui eo nomine fuerunt. Cæcilius quoq; ille comœdiarum Poeta inclytus, seruus fuit: & propterea nomen habuit Statius. sed postea uersum est quasi in cognomentum, appellatusq; Cæcilius Statius. Hoc idem asserit etiam Cic. ad Att. sic inquiens. De Statio manumisso, & nonnullis alijs rebus angor equidem, sed prorsus occallui. Cognominum autem desinentiæ tot sunt, quot sunt prænomina. Quæ sunt hæ. a ut Nasica. i ut Frugi. o ut Labeo. as ut Laenas. es ut Gurges. ar ut Cæsar. is ut Maluginensis. er ut Pulcher. or ut Cursor. ex ut Caudex. ox ut Venox. us ut Geminus. os ut Nepos. ix ut Felix. on ut Serapion. ns ut Aruns. en ut Cornicē. Quod singulare uidetur, ut etiam diximus de quibusdam prænominibus. Cognomina autem solo casu fieri ait Macrobius his uerbis. Nec honor, nec iniuria, sed casus facit hæc nomina. Fuere autem etiam uiri Consulares qui cognomine carebant, ut TI. Coruncanius, Q. Opimius, C. Marius, pluresq; alij. Tamen patricij, ut plurimum, unum obtinebant: multi etiam duo, ut L. Manlius, Vulso, Longus. Nonnulli etiam tria adepti sunt, ut de Scipione supra exemplum habetur. Cognomina in filios, nepotè sue transiuisse testatur Cic. in somnio Scipionis ubi inducit, Africanum superiorē inferiori loquentem his uerbis. Carthaginem hoc biennio Cos. euertes, critq; cognomen hoc tibi per te partum, quod habes adhuc hæreditarium à nobis. Et Gellius. Posteri, inquit, eius Torquati sunt cognominati ab hoc T. Manlio. Cognomines autem dicuntur, qui eiusdem sunt nominis. auct. Sex. Pom. Idem ait fœminas quoq; prænominibus esse appellatas, testimonioq; esse Cæciliam, & Tarraciam, quæ ambæ Caiæ solitæ erāt appellari, Item Luciam, et Titiam. Postea tamē ita discerni cœpere, ut prima nomine, uel cognomine familiæ appellaretur, ut Clodia, Flauia, Attica. Secunda, et Tertia ex ordine nascentium numero discernerentur. Propterea Var. secūdo analogiæ postq ostendit in seruis gentilicia analogiæ non subesse, subdit. In nostris nominibus, qui sumus in latio, & liberi necessaria, atq; ibi apparet, ac dicitur Terentius uir, Terentia fœmina, Terentium genus (tertium genus legendū puto) in prænominibus non fit item, quod ad hæc institutа ad usum singularia, quibus discernerentur nomina gentilicia, ut à numero Secunda, Tertia, Quarta: in uiris, ut Quintus, Sextus, Decimus. Sic ab alijs rebus, cum essent duo Terētij, aut plures, discernēdi causſa, ut aliquid singulare haberent, notabant. Forsitan ab eo, qui mane natus diceretur, ut his Manius esset, qui Luci Lucius. E quibusq; cùm item ceciderit fœminis proportione appellata declarant prænomina antiqua Mania, Lucia, Posthuma. Hactenus Var. Cur autem non dicatur Secundus Fabius, Tertius Fabius, Quartus Fabius, ratio uideri potest, quod hæc nomina discernendi, causſa fœminis iam attributa erant. Nam in uiris sequitur Quintus, Sextus, Decimus. Cur non Septimus, Octauus, adhuc quæro. Macrob. etiam fœminas numero dimittes fuisse innuit his uerbis. Equidem quo melius emptum sciatis comparauit Seruilia hunc fundum Tertia deducta. Filia enim Seruiliæ erat Iunia Tertia M. Iunij Bruti soror, & Crassi uxor. Liuius, Calpurnius Piso, inquit, necatus à Quarta Hostilia uxore dicebatur. Si duæ tantum erant, una maior, minor altera dicebatur. ut Octauia maior, Octauia minor. At si ex diuersis parentibus natæ eiusdem erant nominis, non numero, sed patris cognomine discernebantur. ut Liuia Rutilia, Liuia Drusilla, Liuia Augusta, Liuia Horestilla. Sin duæ, uel etiam plures idem nomen, et cognomen habebant, discernendi causſa aliquod singulare adijciebatur, ut tandem scires, quam te intelligere opporteret, ut Cæcilia Q. Cretici filia Metella Crassi, hoc est, Cæcilia uxor Crassi, & Q. Cæcili Metelli filia. Crassi autem adijcitur, quia fuit etiam Metella Pompei, Sullæ, & Lentuli, de qua meminit Cic. ad Att. Fuere autem fœminæ nonnullæ quæ cognomen habuere, ut Liuia Medullina, cui cognomen Camillæ erat, ut testatur Suet. in D. Claudij uita. Et Metellus Celer Clodij sororem habuit uxorem, cui cognomen Quadrantiæ inditum fuisse, scribit Plut. in uita Cic.

Pag. 1. uer. 46. ex cognomine posteris dedit. uer. 49. Solonianus.

Actus quid.21.
Aditus capitolij quot.20.
Aedes ſacræ quæ.28.
Aequimelium.51.
Aerarium ubi.21.41.
Agger Tarquinij.6.85.
Agon.104.
Ager Lucullanus.96.
Agonalia.104.
Alba.1.
Albula.104.
Almon.70.
Alta Semita.89.
Ambitus quid.89.
Ambitus urbis.5.6.8.9.11.
Ambulationes Octauij.18.
Ambulatio Craſſipedis.16.
Amphiteatrum quid.72.
T.Veſpaſiani.78.
Statilij Tauri.72.
Claudij imp.77.96.
Angiportus Cliui Capitolij.20.
Antrum Fauni & Pici.67.
Antrum Cyclopis.78.
Anio flu.115.
Apodyteria.69.
Aquæ urbis.76.
Aqua ex Tiberi Ro.uſos eſſe. 72.
Aquæ ductus cur inuenti.72.
Aquarum utilitas.72.
Aquarum libra.73.
Aquæ piſcinis exceptæ.73.
Aquæ ſignino purgabantur.73.
Aquarũ ductuũ ſtruẽdi modº. 73.
Aquarum menſura.73.
Aquas deducendi ius.74.
Aqua caduca quæ.74.
Aquarum uenditores.74.
Aquarum Vectigal.74.
Aquarum ius non tranſit ad emptorem.74.
Aquarum Curatores.74.75.
Aquarũ Procurator.74.
Aquarũ fiſtularũ collocatio.74.
Aquarũ Calix.74.
Aquarũ Caſtellum.71.74.
Aquarum Lacus.75.
Aquariorum cura.75.
Aquas Oletantium pœna.75.
Aquas ſurripientiũ pœna.75.
Aquarum reditus.75.
Aquarũ Familiæ duæ.75.
Aquarum Tutela.75.
Aquarũ redẽptorũ Cura et ius.75
Aquarum ductus trãs tiberim deriuati.76.
Aquarũ ductuũ ruinæ cauſa. 76.
Aquarum ductus duplices.76.
Aquarum ductus ex ſaxo quadrato.76.
Aquarum ductus à Gothis inſtaurati.76.
Aquarũ oĩum quot Quinariæ.76
Aqua Appia.17.118.
Aufeia.83.
Auguſta.110.
Anio uetus.76.117.
Anio Nouus.76.117.
Alexandrina.104.
Alſietina . 110.
Claudia.76.
Iulia.83.
Martia.82.
Mercurij.119.
Sabatina 112.
Tepula.83.
Traiana.76.
Virgo.83.96.
Ara Accæ Larentiæ.53.
Appollinis.119.
Aij.32.
Cæſaris.37.
Conſi.3.61.
Ditis Patris.104.
Febris.36.
Herculis.3.56.
Iunonis Iugæ.31.
Iouis Elicij.67.
Iouis Inuentoris.66.
Iouis Viminei.87.
Iouis Piſtoris.24.
Maxima.56.
Martis.17.
Malæ Fortunæ.85.
Murceæ.67.
Neptuni.100.
Saturni.20.21.
Septimiana.17.
Arcus,& Fornices.
Camilli.94.
Conſtantini.67.
Domitiani Imp.97.
Fabianus.42.
Gratiani.104.
Gordiani.82.
Gallieni.82.
Horatij Coclitis.59.
L. Septimii.38.53.
Romuli.32.
Sertinii.61.
Traiani.93.
Tyberii Cæſ.101.
Veſpaſiani.47.
Area Capitolina.95.
Area Flaminij.95.
Armamentarium .78.
Armiluſtrum.65.
Argiletum.51.
Argiletum Imum.50.
Arx Capitolii.23.
Aſylus.19.52.
Atrium Capitolij.24.
Libertatis.67.
Mineruæ.43.
Palatij.33.
Pompeii.101.
Scauri.34.
Titi Imp.79.
Traiani.92.
Veneris.48.
Veſtæ.30.
Auguratorium.36.
Auentinus Mons.65.
Auentinus cur ominoſus.6.
Auentini ambitus.6.

B

Baſilica quid,et cui uſui.43.
Aemilia.63.
Caii & Lucii.82.
Opimii.34.
Portia.43.
Pauli Aemilii.41.
Sempronia.52.
Seſimini.85.
Balnea quæ.69.
Balnearũ genera.69.
Balnea Penſilia.69.

Pauli Aemilii.88.
Palatinæ.35.
Bibliotheca Augusti.55.
Maiorum.54.
Octauiæ.94.
Traiani.93.
Vulpia.88.
Busta Gallica.49.

C

Capitolium unde.18.
Capitolium à quo extructũ.18.
Capitoliũ ex saxo quadrato.18.
Capitoliũ quoties arsit.18.
Capitoliũ à quib.instauratũ.19.
Capitolij Limina ænea.18.
Capitolij Tegulæ inauratæ.18.
Capitolium Vetus.89.
Campus Agrippæ.94.
Exquilinus.85.
Flaminius.99.
Floræ.101.
Martius.5.94.
Martialis.78.
Sceleratus.90.
Tiberinus.94.
Viminalis.88.
Vaticanus.17.
Capena Ciuitas.16.
Capita Bubula.36.
Caput æneũ Commodi,26.
Carcer Tullianus.38.
Carcer Pl. Ro. 51.
Casa Faustuli.34.
Casa Romuli.19.36.
Caryatides.102.
Castra Peregrina.72.
Castra Prætoria.10.119.
Castrũ Custodiæ.116.
Castellarius.74.
Carinæ.79.
Cella Concordiæ.28.
Iouis.22.
Iunonis.22.
Mineruæ.22.
Cenatio Iouis.36.
Circus quid,& unde.59.
Circus cui usui.59.
Alexandri.104.
Caracallæ.119.
Floræ.91.
Flaminius.99.
Intimus.63.
Maximus.59.
Neronis,& Caij.111.
Clauus Annalis.22.
Claudiani titulus.92.
Cliuus Capitolinus.20.
Publicus.66.
Suburranus.82.
Victoriæ.4.
Vrbicus.84.
Clutelæ.114.
Cloaca.106.
Cloaca Max.106.
Clypeus Martis.25.
Cœlius Mons.71.
Cœliolus.70.
Coloßeus unde.78.
Coloßus quid, & unde.78.
Apollinis.35.
Martis.100.
Neronis.84.
Iouis.101.
Comitium.37.43.
Columna Antonini.95.
Bellica.98.
Cæsaris.43.
C.Duellij.42.
C.Mœnij.42.
Lactaria.50.
Mœnia.44.
P.Mancini.63.
Rostrata.25.
Traiani.93.
Columnæ areæ quatuor.25.
Collis Hortulorum.91.
Compita urbis quot.10.
Conditorium.89.
Consualia.61.
Cremera Flu.4.
Curia quæ.28.
Calabra.19.
Hostilia.28.43.71.
Nouæ.44.
Octauiæ.50.
Pompei Magni.101.
Saliorum.36.
Veteres.3.28.43.79.
Curiarum duo genera.28.

D

Deum unum tantum.36.
Dies Comitiales.43.
Digitus quid.73.
Digitus Rotundus.73.
Digitus Quadratus.73.
Diribitorium.94.
Diuiciculum.74.
Doliola quæ.43.
Domus urbis Romuli.4.
Anci Martij.47.
Augusti.36.
Aeliorum.82.
Balbini.81.
Catilinæ.34.
Ciceronis duæ.36.
Cassij 49.
Calui Oratoris.36.
Cæsaris.36.45.86.
Corneliorum.88.
Claudij Centimali.77.
C.Aquilii.87.
Coruna.93.
Fl.Sabini.89.
Faberij scribæ.67.
Gordiani Imp.82.
Hortensij.36.
Itali regis.67.
Iunij Senatoris.78.
L.Amerimni.32.
Lateranorum.72.
Læliæ.86.
L.Crassi.36.
Manlij.23.
Milonis.20.
M.Flacci.36.
M.Antonij.49.
Mamurræ.77.
Moenij.43.
Martialis.91.
Numæ.30.
Neronis.84.
Octauiæ.94.
Ouidij poetæ.32.
Publicolæ.34.

Pompei tres.62.81.
Phylidis.67.
P.Africani.52.
Pom.Attici.89.
Pincij Senatoris.91.
Q_.Catuli.36.
Q_.Ciceronis duæ.81.
Romuli.36.
Ser.Tullij.35.84.
Scauri.34.
Sallustij.89.
Syllæ.36.
T.Tatij.23.
Tarquinij Prisci.32.
Tarquinij Superbi.30.
Tiberij Imp.36.
Tetricorum.78.
T.Clau.Clypti.78.
Traiani.66.
Titi Vespasiani.79.
Viturbij.37.
Vani.37.
Virgilij Poetæ.85.

E

Emporium.63.
Epulones.65.
Equiria.94.
Equus Fidiæ.89.
Cæsaris.43.
Constantini.43.
Domitiani.40.
Praxitelis.89.
Traiani.92.
Euripus.59.
Exquiliæ.79.

F

Fauissæ.24.
Fasti in æde Herculis.100.
Feretrius Iupiter.19.
Ficus Ruminalis.31.45.
Figuli ubi.63.
Figulorum collegia quot.63.
Fistulæ solutæ.74.
Flora.91.
Forum Augusti.47.
Archimorij.91.
Boarium.52.
Cupedinis.57.
Cæsaris.48.
Esquilinum.85.
Latium.37.
Magnum.37.
Neruæ.48.
Olitorium.50.
Piscarium.56.
Romanum.37.
Suarium.94.
Sallustij.89.
Transitorium.48.
Traiani.92.
Fons Cœruleus.76.
Fons curtius.76.
Fons Piconia.83.
Fons Fauni, & Pici.67.
Fossa.Quiritium.5.6.
Frascatum.96.

G

Gabii.118.
Galicanum.16.
Germalus.34.
Grægostasis.33.

H

Heretum.114.115.
Hippodromus.113.
Hylerna.65.
Horrea Po.Ro.17.63.
Horti Anniniani.117.
Cæsaris.110.
Domitiæ.89.
Epaphroditiani.84.
Galbæ Imp.120.
Mecœnatis.85.
Martialis.111.
Neronis.111.
Pallantiani.84.
Sallustij.89.
Terentiani.119.

I

Ianiculus Mons.18.
Ianiculum.109.
Ianus Geminus.40.
Ianus septimianus.17.
Ilex Sacra.111.
Insulæ Tiberinæ origo.107.
Iugerum quid.21.
Iuturna.96.
Iuno Moneta.23.
Iupiter Opt.Max.22.

L

Laurentalia.10.
Latomiæ.38.
Lacus Iuturnæ.96.
Lacus Curtius.40.
Lauacra uirilia.69.
Lauacra Muliebria.69.
Lauacrum Agrippinæ.87.
Lauacrum Decij Imp.66.
Leuicanum.118.
Lemonia tribus.120.
Leges à Romulo latæ.26.
Libri Sibyllini ubi seruati.22.
Lignarij ubi.63.
Literæ Hieroglyphicæ quæ. 61.
Lituus Romuli.36.
Lychnuci.35.
Locus Palladij.35.
Locus Mercurio sacer.119.
Lupercal.31.
Lupercalia.31.
Lupanaria.62.
Lucullanus Ager.96.
Lucus Asyli.119.
Aegeriæ.119.
Camœnarum.16.119.
Exquilinus.82.
Fagutalis.84.
Honoris.119.
Iunonis Lacinæ.85.
Petilinus.14.
Querquetulanus.85.
Vestæ.30.
Lucaria festa.115.
Ludi Megalenses.35.
Ludi Piscatorij.110.
Ludi Circenses.59.
Ludi Consuales.61.
Lupi Pisces ubi capiebãtur.107.

M

Mansiones Albanæ.72.
Macellum Magnum.78.
Macellum Liuianum.82.
Mausolæum Aug.97.
Malum Punicum.89.

Manalis Lapis.119.
Menſura urbis.11.
Metæ in Circo.59.
Meta Sudans.78.
Milliarium Aureum.40.
Miagirus Deus muſcarum.55.
Montes Vrbis ſeptē.10.
Montium Diuiſio.11.
Montes ruderib. creuiſſe.73.
Mons Apollinis, & Clatræ.89.
Citatorum.95.
Capitolinus.18.
Murceus.65.
Querquetulanus.71.
Romuleus.33.
Remurius.65.
Saturnius.1.4.18.
Tarpeius.18.
Vaticanus.111.
Moles Hadriani.113.
Muri ex ſaxo quadrato.5.18.
Murorum extenſio.8.
Muri reſtituti.8.
Muri an in priſcis fundamētis.8.

N

Natatoria.69.
Naualia ubi.11.105.
Naumachia Circi max.60.
Cæſaris.110.
Domitiani.97.
Neronis.111.
Nemus Alexandri Imp.104.
Noſſocomium.108.

O

Obeliſcus quid.61.
Obeliſcus cur inuentus.61.
Obeliſcus ex quo lapide.62.
Obeliſcus à quo inuentus.62.
Obeliſcº primus Ro. aduectº.62.
Obeliſcus in Circo max.62.
Campi Martij.62.97.
Vaticani, Caij. Imp.62.111.
Ad Mauſolæū Aug.duo.62.98
In Hortis Salluſtij.62.89.
In Circo Caracallæ.119.
Extra P.S. Laurentij.117.
Officinæ Monetæ.23.41.
Officinæ Minij.91.
Ouilia.95.

P

Pagus Lemonius.120.
Palladium ubi.35.
Palantium.1.
Palus Caprea.104.
Palatinus Mons.35.
Palatium unde.33.
Antonini Pij.95.
Conſtantini.69.72.
Caracallæ.69.
Decij Imp.87.
Dioclitiani.88.
Licinianum.82.
Neruæ.48.
Pincij Senatoris.14.
Seſorianum.72.
Palatiar ſacrificium.37.
Pantheon.102.
Penates qui.22.
Pila Oratia.43.
Pila Tiburtina.91.
Piſcina Publica.70.
Pyramides unde.63.
Pons Ceſtius.109.
Caligulæ in foro.38.
Campi Martij.95.
Fabricius.108.
Hælius.109.
Ianiculenſis.109.
Lepidi.106.
Lucanus.117.
Mamæus.117.
Numentanus.115.
Palatinus.106.
Miluius.109.
Herculis.108.
Sacer.106.
Sublicius.5.106.
Salarius.115.
Triumphalis.18.109.
Pomerium quid, & unde.9.
Pomerium urbis Romuli.3.
Pomerium à quibus ꝓpagatū.9.
Pomerium à quib. propagari poſterat.6.9.
Pomonal.120.
Portæ Iani.5.
Portæ urbis, quot.10.
Portæ urbis Romuli.3.4.
Porta Agonenſis.14.
Aurelia.17.
Carmentalis.4.
Collatina.14.
Collina.14.
Cœlimontana.15.
Capena.16.
Catularia.10.
Exquilina.15.
Flumentana.14.
Figulnenſis.10.
Ferentina.16.
Fontinalis.17.
Gabiuſa.16.
Ianualis.4.
Labicana.11.15.
Latina.16.
Lauernalis.10.
Mutionis.4.11.
Mugiona.4.
Munutia.10.
Neuia.15.
Naualis.17.
Pandana.4.
Palatij uetus.33.
Piacularis.10.
Quirinalis.14.
Querquetulana.15.
Romana.4.
Romanula.11.
Ratumena.10.
Rauduſcula.10.
Rarana.117.
Scelerata.4.
Saturnia.4.
Saginalis.10.
Salutaris.10.
Stercoraria.10.20.
Trigemina.6.16.
Triumphalis.18.
Viminalis.14.
Porticus Aemilia.63.
Antonini Pij.95.
Concordiæ.28.
Conſtantini.24.
Circi Max.59.

Cn. Octauij. 100.
Corinthia. 100.
Faustinæ. 42.
Fori Augusti. 48.
Fori Neruæ. 48.
Fori Traiani. 92.
Liuiæ. 45.
Metelli. 24.
Mercurij. 99.
Neptuni. 95.
Octauiæ. 50. 100.
Pompei. 101.
Panthei. 102.
Q. Catuli. 36.
Quirini. 89.
Traiani. 92.
Veneris Erycinæ. 114.
Prata Mucia. 110.
Prata Flaminia. 99.
Prata Quintia. 113.
Prædiolum Iul. Pauli poetæ. 11
Posimurum quid. 9.
Puteus Probæ. 86.
Puteus aquæ salientis. 88.
Puteal Libonis. 42.

Q

Querquetum. 15.
Quirinalis Mons. 88.
Quinaria fistula unde. 73.

R

Regiones Vrbis. 10.
Regia Numæ. 30.
Remoria. 66.
Riuus Herculaneus. 70. 117.
Roma ubi, quando, et à quibus cõdita. 2.
Roma quadrata. 3. 35.
Romæ primi cultores. 1.
Rostra Vetera. 44.
Rostra Noua. 38.
Rumon. 104.
Rupes Tarpeia. 21.

S

Sangus Deus. 11.
Salinæ. 17. 59. 63.
Saturnium oppidum. 4. 18.
Saturnij. 20.
Saxum Carmentæ. 23.
Saxum Tarpeium. 18.
Sacrarium Numæ. 51.
Sacrarium bonæ Deæ. 119.
Scalæ Annullariæ. 36.
Scalæ Gemoniæ. 66.
Septem Salæ. 81.
Septizonium Seueri. 68.
Septizonium alterum. 68.
Seruges maurati. 25.
Senaculum. 19. 28. 34.
Senaculum Mulierum. 90.
Senacula quinque. 29.
Senatusconsultum ubi poterat fieri. 28.
Secretarium Po. Ro. 40.
Sepulcrum Accæ Larentiæ. 10.
Argi. 51. (53.
Archiæ poetæ. 120.
Africani. 120.
Britanici. 98.
Bacchi. 116.
C. Cestij. 63.
Cæcilij Statij Poetæ. 111.
Collatini. 119.
C. Poblicij. 93.
Drusi. 98.
Enny Poetæ. 120.
Faustuli. 45.
Gallieni Imp. 120.
Hircij. 98.
Hadriani. 113.
Iuliæ. 98.
Iliæ. 98. 115.
Licinij Tonsoris. 115.
Marcelli. 98.
Mary. 115.
Mariæ uxoris Honorij. 112.
Metellæ. 120.
Metellorum. 119.
M. Vlpij. 98.
Neronis. 91.
Numæ Pomp. 110.
Pansæ. 98.
Pomp. Attici. 120.
Q. Cæcilij. 120.
Romuli. 45.
Remi. 66.
Sullæ. 98.
Scipionum. 113. 119.
Septem Epulonum. 113.
Seruiliorum. 119.
Sororis Horatiorum. 120.
T. Tatij. 67.
Vestalium. 30.
Sepulcrorum forma uaria. 85.
Sepulcrorum publicus locus. 85.
Septa Campi Martij. 95.
Sicilia locus in Palatio. 36.
Silicarij. 75.
Sylua Laurentum. 67.
Sororium Tigillum. 49.
Spoliarium. 78.
Spelunca Cæci. 66.
Statuæ, Simulacra, Signa, & Imagines.
Actij Nauij. 25. 44.
Apollinis. 25. 28. 35. 36. 48.
Apollinis eburnea. 48. (50.
Aesculapij. 28. 50.
Astragalizontium. 79.
Actij Poetæ. 119.
Achillis. 100.
Alexãdri Magni. 48. 50. 101.
Ariadnæ. 62.
Augusti. 42. 98.
Antonini Pij. 95.
Alcibiadis. 43.
Aemilij pueri. 25.
Anseris argentea. 23.
Annij Fecialis. 30.
Boni Euentus. 25.
Bonæ Fortunæ. 25.
Batti. 28.
Britanici. 36.
Canis. 22.
Cupidinis. 50. 112.
Cete. 100.
Cn. Octauij. 44.
Chori. 100.
Cadmi. 101.
Castoris. 21. 48.
Cereris. 28.
Cassandræ. 34.
Coruini. 48.
Cæsaris. 42. 108.
C. Fulcinij. 44.
Corneliæ. 25.

Claudiani. 92.
Camilli. 44.
Calypſus. 101.
Caſſij 49.
Conſtantini. 27.
Cleopatræ. 112.
Deorum Nexiorum. 22.
Dianæ. 28. 35. 50. 36.
Delphinum. 100.
Equi Fidiæ. 89.
Equi Praxitelis. 89.
Equi Cæſaris. 49.
Europæ. 101.
Fortunæ. 56.
For. Muliebris. 119.
Floræ. 38.
Fabij. Max. 25.
Hoſionis. 50.
Herculis. 25. 50. 102.
Herculis ærea. 25. 27. 55.
Herculis Tunicati. 44.
Herculis Triumphalis. 55.
Hygiæ. 28.
Hippocampi. 100.
Hermodori. 43.
Hor. Cocliti. 43.
Hialysij. 45.
Iouis. 21. 25. 28.
Iouis Imperatoris. 22.
Iouis Tonantis. 25.
Iouis ærea. 23.
Iani. 25. 40. 48.
Iunonis. 28. 50.
Iugurthæ aurea. 25.
Lepidi. 44.
L. Bruti. 25.
L. Roſcij. 44.
Latonæ. 28. 50.
Ludienis. 47.
Liberi patris. 50. 62.
Lupæ. cum Ro. et Re. 27.
Laocoontis. 79. 112.
Leonis lapidei. 45.
Muſarum. 50.
Mineruæ. 40. 50. 56. 102.
Martis. 28. 119.
Mercurij. 28.
Metelli. 25.
Marſorij. 40.
M. Aurelij. 26.
Minutij Augurini. 17.
Marſyæ. 34.
Nemeſis. 25.
Numeriani Imp. 35.
Nili. 26. 112.
Numæ. 25.
Nympharum duarum. 50.
Nereidum. 100.
Proſerpinæ. 22.
Pollucis. 21. 48.
Pudicitiæ. 56.
Priſcis. 100.
Phorci. 100.
Philippi Mac. 50.
Pithagoræ. 43.
Pretidum. 35.
Q. Marci Tremuli. 38.
Q. Ciceronis. 49.
Regum omnium. 25.
Rheni. flu. 40.
Romuli. 112.
Remi. 112.
Satyrorum quatuor. 50.
Sciæ. 61.
Statæ Matris. 42.
Siluani. 41.
Sibyllæ. 44.
Sibyllæ Tiburtinæ. 115.
Scipionis. 25.
Scipionis Africani. 120.
Sp. Nautij. 44.
Syllæ. 25. 44. 45.
Ser. Tully. 25. 57.
Senis cum lyra. 22.
Tigris. 26.
Tritonum. 41.
Thetidis. 100.
Tulj, Cœlij. 44.
Treby. 25.
Tiberis. 112.
Tiberij Imp. 78.
Tauri in fo. Bo. 3. 52.
Theſei. 25.
Victoriæ. 22. 28. 48.
Veiouis. 19. 23.
Veneris. 37. 45. 49. 50. 100. 102. 112.
Veneris Cloacinæ. 43.
Veneris Erycinæ. 114.
Varronis. 35.
Stagna Neronis. 78.
Suburra. 86.
Sublices. 106.
Suburbanum Phanoti. 116.
Suburbanum Philidis. 119.
Subuelia. 34.

T

Tabula uictoriæ Meſſallæ. 44.
Victoriæ Scipionis Aſiatici. 25.
Mancini. 43.
Iugurthæ. 25.
Raptus Proſerpinæ. 22.
Imaginis Belli. 48.
Caſtorum, & Victoriæ. 37.
Atacis, & Medeæ. 49.
Tabularium. 26.
Tabularum Curatores. 26.
Tabulæ legum tria. M. 26.
Fœderũ Carthaginienſium. 22.
Ciuitatis datæ Equitibus Campanis. 38.
De rebus geſtis à Clodio. 26.
Aenea quæ in templo Lateran. extat. 9.
Tabernæ Argiletanæ. 52.
Argentariæ. 43.
Bibliopolarum. 52.
Cæditiæ. 119.
Decem. 84.
Laneæ. 52.
Meritoria. 104.
Nouæ. 43.
Quinquæ, 43.
Septem. 43.
Tres. 119.
Tabernola. 82.
Templa, Aedes ſacræ, Delubra, Sacella, Fana.
Templum quid. 28.
Apollinis. 35. 36. 88. 89. 99. 111.
Ay Dei. 32.
Auguſti. 38.
Apis. 90.
Aeſculapij. 107.

Bellonæ. 98.
Bacchi. 116.
Bonæ Deæ. 65.
Boni Euentus. 102.
Bruti Callaici. 100.
Carmentæ. 4. 51.
Conſi. 53. 61.
Concordiæ. 20. 22. 24. 28. 33. 34.
Cereris. 62. 114.
Caſtoris. 37. 100.
Cæſaris. 37.
Carnæ Deæ. 77.
Claudij Cæſ. 77.
Camœnarum. 16. 119.
Dianæ. 66. 70.
Deæ Viriplacæ. 36.
Fauſtinæ. 42.
Fauni. 72. 108.
Felicitatis. 85.
Febris. 36.
Floræ. 62. 90.
Fidei. 22. 35.
Fortunæ. 21. 85.
For. Equeſtris. 101.
Fortis Fortunæ. 56. 109.
For. Maſculæ. 56.
For Muliebris. 119.
For. Malæ. 85.
For. Obſequentis. 24.
For. Primigeniæ. 24. 56. 90.
For Proſperæ. 56.
For. Paruæ. 56.
For. Publicæ. 88.
For. Virilis. 57
Gentis Flauiæ. 90. 97.
Herculis. 55. 65. 90.
Herculis Cuſtodis. 100.
Herculis Muſarum. 100.
Herculis Victoris. 55.
Heliogabali. 42.
Honoris. 70. 90. 114.
Iouis. 89. 208.
Iouis Cuſtodis. 19.
Iouis Feretrij. 19.
Iouis Opt. Max. 21.
Iouis Capitolini. 21.
Iouis Sponſoris. 24.
Iouis Statoris. 29. 100.
Iouis Tonantis. 20.
Iouis Victoris. 36.
Iunonis. 21. 50. 89. 99.
Iunonis Lucinæ. 97.
Iunonis Monetæ. 23. 67.
Iunonis Matutæ. 50.
Iunonis Reginæ. 66.
Iunonis Soſpitæ. 34.
Iani. 4. 5. 40. 48. 50. 53.
Iuuentutis. 61.
Iſidis. 70. 93.
Iuturnæ. 96.
Larum. 3. 36. 47. 95.
Libertatis. 24. 36. 67.
Lunæ. 47. 67.
Liberi. 62.
Liberæ. 62.
Mentis. 24.
Martis. 16. 70. 99. 111. 119.
Martis. Vltoris. 48.
Matutæ. 56. 67.
Mercurij. 62.
Mineruæ. 21. 67. 89. 94.
Matris Deorum. 35.
Murtiæ. 56. 65.
Marianum. 82.
Neptuni. 61. 88. 95. 100. 104.
Neniæ. 115.
Orci. 35.
Opis. 24.
Pacis. 45.
Pietatis. 51. 96.
Pudicitiæ. Patriciæ. 56
Pudicitiæ Plebeiæ. 56.
Penatium. 35.
Pollucis. 37.
Proſerpinæ. 62.
Pantheonis. 102.
Quirini. 14. 30. 70. 89.
Quietis. 78.
Romuli. 32. 43.
Remi. 43.
Rauenatium. 109.
Ridiculi. 119.
Saturni. 4. 20. 21. 41.
Salutis. 24. 49. 90.
Spei. 50. 119.
Solis. 47. 62.
Siluani. 86.
Termini. 23.
Telluris. 49.
Tempeſtatis. 119.
Vetouis. 119.
Veneris. 62.
Veneris. Caluæ. 24. 114.
Veneris Erycinæ. 24.
Veneris Genitricis. 48.
Veneris Myrteæ. 63.
Veneris Victricis. 101.
Veneris, & Cupidinis. 72.
Vulcani. 47. 100.
Vertumni. 53.
Veſtæ. 24. 30. 36. 57.
Victoriæ. 34. 67.
Virtutis. 70.
Volupiæ. 11.
Terminalia feſta. 120.
Teſtaceus collis. 63.
Teſtamentum Militare. 86.
Terentum. 104.
Theatrum quid. 72.
Theatrum Marcelli. 50.
Theatrum Pompei. 100.
Thermæ quæ, & unde. 69.
Agrippinæ. 102.
Antonianæ. 69.
Alexandrinæ. 104.
Aurelianæ. 110.
Diocletiani. 87.
Conſtantini. 88.
Decianæ. 66.
Gordiani. 82.
Hadriani. 104.
Neronianæ. 104.
Nouati. 87.
Olympiadis. 87.
Seuerianæ. 110.
Titianæ. 79.
Traiani. 66.
Varianæ. 66.
Tiberis uaria nomina. 104.
Tiberis Etymologia. 105.
Tiberis fluxus. 105.
Tiberis natura. 105.
Tiberis altitudo, & latitudo. 105.
Tiberis Curatores. 105.
Trebia flu. 114.
Tribunal Aurelium. 101.
Tribunal Libonis. 42
Trophæa Marij. 82.
Turres Capitoly. 18.
Turris Militiarum. 88.

Turris Mecœnatis. 85.
Turris Mamilia. 86.
V
Vallis Martia. 97.
Vallis Quirinalis. 88.
Valmontone. 118.
Vaticanus Mons. 111.
Velia. 34.
Velabrum. 52.
Veſtalium corruptarũ pœna. 90
Veſtales defodiendi mos. 90.
Vertumnus. 53.
Viminalis mons. 87.
Via Appia. 15. 16. 70. 118. 119.
Aurelia. 120.
Aemiliæ duæ. 114.
Ardeatina. 15.
Aſinaria. 15.
Claudia. 114.
Caſſia. 114.
Collatina. 114.
Campana. 118.
Flaminia. 113.
Fornicata. 95.
Figulnenſis. 115.
Gabina. 16. 118.
Labicana. 117.
Lata. 93.
Latina. 15. 118.
Laurentina. 67. 120.
Noua. 10. 30. 32. 70.
Numentana. 114. 115.
Oſtienſis. 15. 120.
Prænestina. 117.
Portuenſis. 120.
Recta. 98.
Sacra. 47.
Salaria. 14. 114.
Sublacenſis. 77.
Triumphalis. 18.
Valeria. 118.
Vitellia. 120.
Viarum Curatores. 11.
Viuarium. 116.
Vicus Corneliorum. 88.
Cyprus 49.
Iugarius. 31.
Mamurri. 89.
Fortunæ Reſficientis. 37.
Patricius. 86.
Padi. 37.
Sceleratus. 49.
Tuſcus. 32. 71.
Thurarius. 53.
Vitriariorum. 63.
Villa Publica. 95.
Villa Cæſarum. 114.
Vrbs Rauennatium. 110.
Vrbs Romuli. 3.
Vrbis Romæ magnitudo. 9.
Vſtrinum. 85.

¶ *Quoniam in titulis hoc uolumine citatis ſæpe inuenitur unica litera, uel syllaba dictionis integræ ſignificatum habere, ne Lector in iis hæſitet, illorum interpretationem hic appoſuimus.*

8. IMPP. *Imperatoribus.*
DD. *Dominis.*
DD. D. *dicauit, uel dono dedit.*
NN. *Noſtris.*
AVGG. *Auguſtis.*
V.C. *Viri Clariſſimi.*
D.N.M.Q. *Diuno numini maieſtatique.*
9. TI. *Tiberius.*
AVG. *Auguſto.*
F. *Filius.*
CAISAR. *Cæſar ai pro ae.*
PONT.MAX. *Pontifex Maximus*
TRIB.POT. *Tribunicia poteſta*
IMP. *Imperator.* (te.
COS. *Conſul.*
P.P. *Pater patriæ.*
PROCOS. *Proconſul.*
10. FIL. *Filio.*
26. FAC.CVR. *Faciundũ curauere.*
29. AVG. L. *Auguſti libertus.*
CVR. *Curatoribus.*
AED.CVR. *Aedilitũ Curulium.*
FL. *Flauij.*
S.C. *Senatus Conſulto.*
35. D. *Diuo.*
39. L. FIL. *Lucij Filij.*
41. PRAEF.VRB. *Præfectus vrbis.*
IVD. *Iudicans.*
53. ARABIC. *Arabico.*
ADIABENIC. *Adiabenico.*
PARTH. *Parthico.*
55. C. IVL. *Caius Iulus.*
63. NVM. DOM. AVG. *Numini domus Auguſti.*
S.P.D.D. *ſumptu proprio, uel publico dedicauit.*
68. P.F. *Pio felici.*
VOTIS.X.VOTIS.XX. *Votis decennalib. Votis vicennalib.*
Auguſtus VII. *Cos. ut monarchiæ ſuſpitionẽ à ſe amoueret, inter alios honores à .S.P.Q.R. delatos, Cõſulatũ per annos decẽ admiſit, quibus præteritis in alios decẽ ei prorogabant, ita ut ex decẽnio in decẽnũ perpetuus eſſet Cos. Decimo ãt quoq; anno quædã ſacra, et feſta fiebãt, quæ decẽnalia dicebãtur, eáq; ſecũdo decẽnio inſtaurata rurſus decennalia appellabãtur. Auct. Dion. Cõſuetudinẽ deinde mutauiſſe, ut ſecũdo decẽnio vicẽnalia nũcuparẽtur ſuperius exẽplũ oſtẽdit.*
75. D. M. *Dys Manibus.*
DESIG. *Deſignatus.*
77. P.COR.P.F. *Publius Cornelius Publij filius.*
83. BRIT. *Britanicus.*
CENS. *Cenſor.*
88. MI. *Miles.*
89. PRIVAT. *Priuatus.*
92. CL. *Claudij.*
93. GER. *Germanico.*
L. F. *Lucij filio.*
AEDIL. PL. *Aedili Plebis.*
97. I.F. *Iuly filius.*
REDAC. *Redacta.* (uo
100. CAES.N.SER. *Cæſaris noſtri ſer*
S.F. *Sacris faciundis.*
105. R.R. *Reiectis ruderibus.* (pi.
PROXIM. CIPP. *proximi Cip*
PED. *Pedes.*
108. C.F.CVR.VIAR. *Cai filius curator viarum.*
209. TRIVMF. *Triumphator.*
ALAMANN. *Alamannicus.*
GOTHIC. *Gothicus.*
113. F. *fecit.*
115. ANN. *Annis.*

¶BARTHOLOMEI MARLIANI EQVITIS D. PETRI VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA.

DE ORIGINE VRBIS. CAP. PRIMVM.

QVONIAM *in hac urbis descriptione de quibusdam locis, & ædificijs ante urbem conditam excitatis, nonnunquam erit dicendum: opere precium fore arbitramur, etiam de illis populis, & regibus, qui tũc deinceps hanc tenuere regionem, quàm paucis fieri poterit, loqui. Sic. n. fiet, ut primum à quibus ædificia posita fuerint, melius intelligamus: deinde à quàm paruis initijs urbs Roma originem traxerit, ad eamque creuerit magnitudinem, ut nihil illi par, aut secundum, in toto orbe terrarum inueniretur. Romanæ igitur urbis regionem Siculi primi omnium tenuere: antea uero habitata ne fuerit, an deserta, nihil est quod affirmare possimus.* Mox Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia *ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, illis expulsis, locũ occuperunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia, admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis fuere. Permanserunt autem in his sedibus usque ad bellum troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes. Horum autem regem Saturnũ fuisse memorant: qui cùm Cretæ imperaret, habens cũ Ioue filio de agris contentionem, bello expulsus, in Italiã uenit, & cùm cultum uinearũ, & falcis usum Ianũ docuisset, ab eo in partẽ imperij est admissus. Cæterum Iano defuncto ad eum solum imperium peruenit. Annis deinde sexaginta ante res troianas, ferunt Arcades ex urbe Palantio exeuntes, sedemque duce Euandro quærentes, in hunc locũ, ubi nũc Roma est, delatos, à Faunò, Aboriginũ rege, & benigne susceptos esse, & agri portionem accepisse: illòsque, colle haud procul à Tiberi electo, struxisse castellũ, Palantiumque à metropoli eorum in Arcadia appellasse: paucis uero annis interpositis, aliam classem græcã, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem: ex hisque quosdam missionem ab eo precatos, in colle, qui tũc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponenses: &, qui ex Elide profecti fuerant, Phaneatas, & Epios fuisse comperio. Quibus nullum erat amplius desyderium reditus, euersa eorum patria ab ipso Hercule. Hi aliquãdiu rem suã seperatim administrarũt. Cæterũ haud ita multo post uictũ, leges, sacra cũ Aboriginibus cõferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secũda uero ætate, post Herculis profectionem, Latino ex filia Fauni regnãte, Aeneas in Italiã uenit: qui cùm statim prælio fuisset exceptus, in aciemq; iam exercitũ duxisset: ad colloquiũ à Latino fuit uocatus: in quo tantam sui admirationem præbuit, ut in societatem imperij receptus, Lauiniaque ei in matrimonium data, genere ascitus sit. Hic deinde Aborigines, Troianòsque communi nomine Latinos nominauit. Post hæc utriusque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit: in quo Turnus, & Latinus occubuere. Quare Aeneas soceri regnum suscipiens, quarto imperij sui anno, in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, è uita migrauit. In cuius locum Ascanius eius filius succedens, trigesimo anno post Lauinij constitutionem, Albã cõdidit. Anno deinde octauo & trigesimo, eo mortuo, Syluius eius frater, post mortẽ Aeneæ ex Lauinia natus, imperium accepit, cùmque undetriginta imperasset annos, Aeneæ Syluio filio illud reliquit: hic uero post unum & triginta, Latino Syluio: Latinùsque post quinquaginta, Albæ: qui undetriginta illud tenuit. Post eum Athys quatuor & uiginti regnauit annos: deinceps Capys duodetriginta: inde Capetus tredecim, & Tiberinus postea octo. Huic succedens Agrippa quadraginta regnauit annos: Romulus deinde undetriginta: post hunc triginta & septem Auentinus: qui Procæ imperiũ ipsum per manus tradidit. Hic uiginti & treis imperauit annos, Amuliũmque, &*

Humitorẽ ꝓcreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnũ, quod Numitori fratri seniori debebatur, haudiure occupãs, Rheã eius filiã, ne quis uindex regni ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotẽ fecit, quæ duos pueros incerto stupro conceptos enixa est: quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini romanæ prospiciens, eos lupæ alendos obtulit: quæ cùm sæpius ad paruulos, ueluti ad catulos, reuerteretur, rem Faustulus pastor animaduertit, subtractòsque feræ Accæ uxori nutriẽdos dedit. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Romo siue Romulo fuere. Adultis inter pastores de uirtute quotidiana certamina uires, & pernicitatem auxere. Igitur cùm Latrones à rapina pecorum frequenter summouerent: Remus ab his captus regi offertur, criminique ei datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in ultionem Numitori traditur: qui adulescentia iuuenis permotus in suspicionem expositi nepotis adducitur: & cùm eum nunc lineamẽtorum filiæ similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Faustulus cum Romulo superuenit: à quo cognita origine puerorum, facta inter ipsos coniuratione, Amulium interficiunt: Numitorique auo regnum restituunt. Sequenti uero anno regni Numitoris quadringẽtesimo trigesimo secundo (ut tradit Cato) post Ilium captum, XII. Cal. Maias Romam, ubi expositi fuerant, condiderunt. Et quanquã, ut de tempore, ita de conditore, mira inter scriptores uarietas existit: communis tamen opinio est, Romulum Martis filium urbis auctorem fuisse. Vnde Cic. Principio inquit, urbis parens Romulus non solum auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Romulum autem, non Remũ, urbi nomen dedisse ferunt: quia captatis auguriis Remus prior sex uultures uidit: Romulus mox duodecim. Que res, cùm unus tempore, alter numero certaret: bellum creauit: in quo extincto Remo, Romulus à se Romam denominauit.

Si hãc figuram, & sequentes, secundum naturalem prospectum attollere uoluißemus: contigisset ut omnibus partibus montium, una excepta, occultatis, ædificia in suo situ locari nõ potuissent. Quas propter cùm melius putaremus utilitati omnium esse consulendum, quàm inani pictura quosdam oblectare: figuras ipsas planas posuimus: curauimus tamen latera montium secundum illorum altitudinẽ ita inumbrare, ut cõualles ab ipsis facile distinguantur.

¶ *In hac figura, atq; in maiori, proprium cuiusque loci situm ibi esse intelligo, ubi prima eius dictionis litera collocata est. Neq; puto admonendum esse lectorẽ, in Diuorũ nominibus templi nomen sub intelligi,*

Cu. Ro.	*Curia Romuli.*
Cu. Hostil.	*Curia Hostilia.*
Carment.	*Carmentalis.*
D,	*Domus.*
F. Ro.	*Forum Romanum.*
Phe.	*Pheretrij.*
Ru.	*Ruminalis.*
S.	*Sepulcrum.*
Statoris.	*S. Iouis.*

De urbe Romuli. Cap. II.

VRbis nouæ *figuram quadratam* Romulum *designasse auc. sunt* Plut. *&* Diony. *Sed ut de forma, certa est opinio apud scriptores, ita de ambitu, quibusue terminis finiretur, incerta, & uaria.* Liuius *enim refert,* Romulum montem Palatinum primum, *in quo erat educatus, munisse, &* Gellius, *antiquum pomerium eiusdem montis radicibus terminatum: quorũ opinioni recte quadrat quod ait* Cor. Tac. Capitolium, Romanumque forum *à* Tatio Sabinorum rege urbi additũ, *cuius uerba sunt hæc. Initium igitur, & quod pomerium* Romulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur *à foro Boario, ubi æreum tauri simulacrum aspicimus: quia id genus animaliũ aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus: ut magnam* Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi: mox ad Curias ueteres, tum ad sacellum Lariũ, forumque Romanum, Capitolium, nõ à Romulo, sed à T. Tatio additum urbi creditur. Quibus uerbis conijcimus, Tatium deducto muro à saxo Carmentali in occasum, ad uiam quæ nunc haud procul abest à Tiberi: inde ad circi Maximi partem extremã, ubi fuit ara Consi: cõtersòque mox in ortum æstiuum, parũ ultra amphitheatrũ Titi, hincque ultra forum Neruæ, & tandem ipsum murum cũ altero cornu Capitolij coniungentem, Capitolium ipsum, & Palatinum mõtem inclusisse. Huic tamen opinioni minime uidetur assentiri Strabo, cùm inquit. Prisci nanque Capitolium, collemque Quirinalẽ sic muniere muris: ut uenientibus aliunde exterius facilis foret ascensus: adeo ut T. Tatius primo aduentans incursu locorum potitus sit, cum raptarum uirginum ulciscereturiniuriã. Nam si ante Tatij aduentũ colles hi muniti fuerunt, non oportuit ab alio, quàm à Romulo, munitos esse. Hoc idẽ innuit Diony. *cum inquit.* Romulus, & Tatius urbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes: Quirinum, & Cœliũ, separatèsque habitationem alter ab altero in propriis locis utrique uitam agebant: Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium palatio propinquum: Tatius uero Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Si igitur ante Sabinorum bellũ urbs Romuli cum Palatini mõtis radicibus terminos habebat: in amplificatione ab ipso Romulo, & Tatio facta, Capitolinus mons propius Palatio, quàm Quirinalis, existẽs, addi prius fuerat necesse. Adde & illud. Quod ipse mons Palatinus quadratam nõ constituisset formam: qualem fuisse à Ro-

mulo positam demonstratum est. Iccirco cum cōstans sit opinio, Carmentalem portam ad radices Capitolij sitam, in noua urbe à Romulo cōprehensam: Liuiusque in eiusdem urbis ampliatione post Romulum quid, quòue tempore additum sit commemorans, nullam de Capitolio, tanquam de primæ urbis parte, faciat mentionem, existimamus urbem à Cor. descriptam, T. Tatio falsò attributam, Romuli esse monimentum. nec obstat quod idem Liuius dicit, Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus, muniuisse: in eo.n.uerbo, primum, uim esse hanc opinor, ut munito prius Palatino, urbem condiderit. Seruius autem gram. ait, alios dicere Romulū septem colliculos ab initio inclusisse: alios uelle hos ipsos, qui nūc sunt, à Romulo inclusos, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea: at uerisimile non sit, pastores rebus adhuc angustis tantum campum in tanta hominum paucitate esse complexos, cum Plut. uelit mille domos tantum fuisse: Dionysiusque non plures tribus peditum millibus, & pauciores equitibus trecentis ipsis urbis conditoribus affuisse.

De portis urbis Romuli. Cap. III.

VRbem treis portas habētē Romulus reliquit: aut (ut plurimis tradentibus credamus) quatuor, inquit Plin. Sed earum nec nomina, nec locum ponit. Qui uero treis tantū à Romulo relictas fuisse ferunt: eas Carmētalē, Romanā, & Pandanā appellarūt: Carmētalemque à matre Euandri, sitā sub Capitolio, inter saxum tarpeium, & Tiberim: & uersus circū Flaminiū, ut inquit Sex. Rufus. Liuius.n. septimo bel. pu. loquens de uico Iugario clare docet, Carmētalē sub Capitolio fuisse: sed clarius Plut. in uita Camilli: ad Carmētalē, inquit, portā Pōtinus cōtēdit, ut quid ageretur, p silentiū specularetur: nam huic maxime directo Capitoliū incumbit: idē docet Solinus, his uerbis: Pars infima Capitolini mōtis habitaculū Carmētæ fuit: ubi & Carmentale fanū nunc est, à qua Carmētalis portæ nomen est: eodē modo Sex. Pom. qui templū Iani fuisse extra ipsam portam, apud theatrū Marcelli, tradit. Huic aūt portæ Sceleratæ postea nomen fuit: quod ea egressi Fabij ad Cremerā, flu. ex lacu attingente syluas, nunc Bacchani nuncupatas, orientem, omnes interfecti sint: unde idem refert, religioni esse quibusdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani senatum haberi: quod & ea porta Fabij egressi essent, & in ea æde. S. C. factum. Romanam autem portam prope Titi amphitheatrum fuisse innuit idem auctor, cùm ait, Romana porta instituta est à Romulo in infimo cliuo Victoriæ: qui locus gradibus in quadraturam formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis præcipue, quod ea proximus aditus erat Romam. Sunt tamen qui Mutionem portam ibi extitisse dicunt: et quanquam Varro hanc in Palatio fuisse uult, potuit tamen accidere, quòd Romulus in urbis extensione Romanam denominauerit, quæ deinde à mugitu boum, qui per eam introducebantur, sortita sit nomen portæ Mutionis, relictæ in priori pomerio. Mugionem autem alteram ab hac fuisse significat Sex. Pom. affirmans appellatam à Mugio quodam, qui eidem tuendæ præfuit. Videndum tamen, ne apud Var. Mugionis sit legendū, à mugitu: Mutionis uero apud Sex. Pom. à Mutio eius portæ custode. Pandanæ autem meminit idem Var. nam cū probasset Saturnium oppidum fuisse prope Saturnium mōtem, sic sequitur. Eius uestigia nunc manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta, quam Iunius scribit ibi, quam nunc uocant Pandanam: quæ ultima uerba innuunt, Pandanam fuisse à Romulo constitutam eo in loco, ubi prius in Saturnio oppido fuerat Saturnia. Ex quibus uerbis coniycimus, Pandanā portā non alibi, quàm in Velabro sitam: sic appellatam, ut scribit Sex. Pom. quia semper pateret. Propterea fortasse noui scriptores Liberā ēt dixere, quod liberū aditū in urbē iugiter præberet. Qui uero uolūt Romulū quatuor urbis portas reliquisse, quartā, Ianualē nuncupatā, ad radices Viminalis fuisse dicunt. Quò cum Romuli pomerium (ut plerisque placet) non peruenerit: hancq; Palatij portam fuisse dicat Var. credimus Romulum treis tantum instituisse portas: qui numerus, in urbe adhuc parua, publico usui satisfacere posse uidebatur. Hanc autem Ianualem ab euentu appellatam scribit Macrob. eius uerba apposui. Cùm bello Sabinorum, quod uirginum raptarum gratia

commissum est, Romani portam, quæ sub radicibus collis Viminalis erat, claudere festinarent: quia in ipsam hostes irruebant: posquam est clausa, mox sponte patefacta est: cùmque iterum, ac tertio idem contigisset: armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt: cùmque ex alia parte acerrimo prælio certaretur, subito fama pertulit fusos à Tatio nostros: quam ob causam Romani, qui tuebantur, territi profugerunt. cùmque Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur exæde Iani per hanc portam, magnam uim torrentium undis scatentibus erupisse, multasque perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine, deperisse. Ea re placitum ut belli tempore, ueluti ad urbis auxilium profecto Deo, fores reserarentur. Piso etiam in annalibus memoriæ prodidit, Ianualem dictã ab Iano, & ideo ibi positum Iani signũ, & ius institutũ à Pompilio, ut esset semper clausa, nisi cùm bellum foret. Sed cum huius dei templa plura fuisse legamus: sciendum, quòd non unius modo, sed omnium fores tempore pacis claudebantur: aperiebantur autem, ut uisum est, bello instante. Quo autem nomine hæc porta prius uocaretur, non satis constat.

De uario urbis ambitu, Regum, consulùmq; tempore. Cap. IIII.

VRbe noua constituta, dum Romulus, quæ ad deorum religionem, hominùmque iura pertinere uidebantur, curaret: Romani interim alia, atque alia loca appetebant: ut urbs indies amplioribus crescere munitionibus: cùm in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id hominum quod tum erat, munirent. Nam composito Sabinorum bello, & ex duabus una facta ciuitate, etiam hominum copia est aucta. Deinde Tullus rex euersa Alba, duplicatòque ex illius ruinis ciuium numero, Cœliũ urbi addidit, Esquiliasque, auctore Liuio, auxit. Ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, uallibúsque adiacentibus, ac foro proximioribus domos struxisse. Capto deinde Politorio, omnìque multitudine Romam traducta, Ancus urbem ampliauit: nouæque multitudini Auentinum concesit. Multis postea Latinis in ciuitatem acceptis, Ianiculum quoque urbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum facto: quiritiùmque fossam in planioribus urbis circunduxit. Tarquinio autem Prisco, qui urbem muro cingere parauerat, defuncto, eam curam Ser. Tullius suscepit, & Viminalem, Quirinalèmque quinque collibus addens, urbis ambitum ampliauit. Sed contra Liuium sentire uidetur Strabo, & Dion. quorum alter dixit, Quirinalem cum Capitolio, ac Palatio ante aduentum T. Tatij fuisse munitum: alter uero eundem Quirinalem, & Cœlium ab eodem Romulo, & Tatio urbi additum: ubi intelligas oportet, partem illam Quirinalis tantum esse munitam, quam iunctam Capitolio Traianus deinde, ut forum instituret, complanauit: et in hunc sensum Dion. uerba accipias uelim, uidelicet, Romulum, & Tatium illorum montiũ quasdam particulas addidisse, Tullìumque regem maiorem postea ambitum esse cõplexum: id enim Liuius innuere uoluit cùm ait, Esquilias auxit: Nam si auxit, ergo pars ipsarũ intra urbem fuerat recepta: nulla. n. alia apparet ratio, qua dubium, quod ex uaria auctorum opinione oritur, tollere possimus. Sed ad rem redeamus. Muros urbis ruderibus, uilibúsq; structuris ædificatos Tarquinius Superbus primus cœpit saxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & usum amisisse uidentur: licet Carmentalis diutius suum retinuerit. Et cõstructio urbis Regum tempore ulterius non processit, non permittente numine, quanquam omnia circum urbem erant habitata. Nam cùm antiqui uellent urbis mœnia, quæ Collinam non excedebant portam, ad Milvium pontem usque producere, Aruspices prohibuere: quia nec licebat in urbe comitia facere, nec milites legere. Hinc Cic. xiij. ad Atticum. Sed casu inquit, sermo à Capitone de urbe augenda, à ponte Miluio: Tiberim duci secundum montes Vaticanos Campum Martium coædificari: Illum autem Campum Vaticanum fieri quasi Martium Campum. Hinc constat Campum Martium extra urbem extitisse: si

cuti etiam ostendunt uerba Appiani: Ait.n. Syllam ulterius progressum, in eo exercitū, ante urbis portas, stativisse. Quòd uero Livius dicit, Ancum Auentinum nouæ multitudini concessisse, non propterea cum intra pomerium recepisse: significat: nam primo decadis quintæ extra urbem fuisse ostendit, sic inquiens. Aediles extra portam Trigeminam, in Auentinum porticum silice strauerūt: & Gellius extra pomerium: cuius sunt hæc uerba. Habebat autem ius proferendi pomerij, qui Po. Ro. agro de hostibus capto auxerat. Propterea quæsitum est, ac nunc etiam inquæstione est: quā ob causam ex septem montibus, cum cæteri sex intra pomerium sint, Auentinus solus, quæ pars non lōginqua, nec infrequens est, extra pomerium sit: neq; id Ser. Tullius rex, neque Sylla, qui proferendi pomerium titulum quæsuit: neq; postea D. Iulius, cùm pomeriū proferret, intra effatos urbis fines incluserint. Huius rei Messala aliquot causas uideri scripsit. Sed præter eas omneis ipse unam probat, quòd in eo monte Remus urbis cōdendæ gratia auspicauerit, auèsq; irritas habuerit, superatúsque a Romulo in auspicio sit. Iccirco inquit, omnes, qui pomerium protulerunt, montem istum excluserunt: quasi auibus obscœnis ominosum. Sed de Auentino monte prætermittendum non putaui: quòd non pridem ego in Elidis grammatici ueteris cōmentario offendi: in quo scriptum erat, Auentinum antea, sicuti diximus, extra pomerium excusum. Post auctore D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obseruatū. Diony. tamen commemorat, Ancum collem hunc modice editum, & in orbem stadia. XVIII. fermè complectentem, muro cinxisse: cui Gellium non aduersari, ex uerbis Strabonis satis constat, qui ait: ne colles adeo muniti, essent incumbentia superne tanquam castella, eum clausisse: ea puto causa, quòd multitudo, quam in ipsum capto Politorio traduxerat, ab hostili incursione esset tuta: non ut obseruarentur intra pomerij fines, aut urbis terminos. Ideo non dixit, urbi addidit, sed muro cinxit. Cum enim esset malis auspicijs ominosus, non totus habitabatur, sed usque ad M. Valerij, & Sp. Virginei consulatum erat publicus, ac syluarum plenus, ut idem Diony. prodidit. Menia autem urbis Regum tempore minorem, quàm nunc, orbem esse complexa, ostendit idem Strabo, his uerbis. Quem quidem locorum defectum Seruius redarguit: nam suppleuit ipse, adiecto Esquilino colle, & Viminali. Ea uero loca aduentātibus hostibus facile poterāt capi. Quocirca profundiore exterius ducta fossa, & accepto solo stad. sex aggerem porrexerunt super fossæ supercilio interiore, murùmque cum turribus è Collina porta usque ad Esquilinam imposuerunt. Aggerem autem, de quo Strabo meminit, Tarquinij fuisse, infra ostendemus. Fossam uero eam dicit, quam Livius quiritium appellat. Si igitur in eo aggere muri cum turribus excitati erant, non dubium est, ambitum urbis angustiorem tunc, quàm posterioribus temporibus fuisse: id que clarius ostendunt uerba illa: è Collina porta usque ad Esquilinam. Quod portarum interstitium si nunc fueris dimensus, non sex, sed potius quindecim stadiorum esse, inuenies. Posito igitur altero pede circini in foro Romano, quod in urbis maioris figura est, si alterum ad dictum aggerem extensum circunduxeris, urbis ueteris ambitum fermè describes: nisi quòd ea non omnino orbicularis erat, sed ut sequens figura tibi demonstrat.

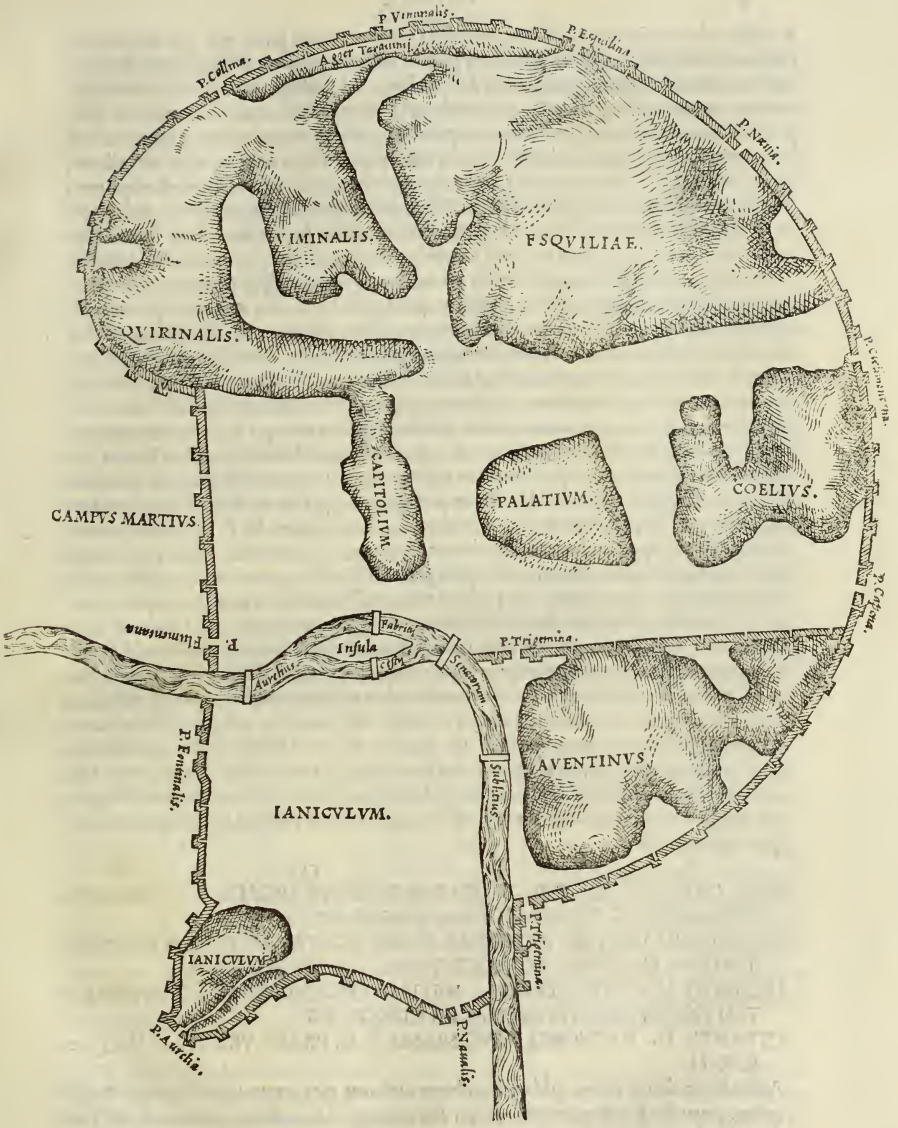

De uario ambitu urbis ſub Imperatoribus.
Cap. V.

POſt Regum imperium urbs, ut numero ciuium, ita ambitu ualde creuit: tamen uſque ad Syllæ tempora eius incrementi auctorem inueni neminem: neque ab aliquo uno, eodemque tempore

per totius urbis circuitum menia dilatata opinamur: uerum ea tantum parte, quæ pro tempore addi magis opportuna, atq; necessaria uidebatur: quod ex Strabone conijcere possè uidemur. Postquam enim demonstrauit Ancum regem Cœlium, Auentinumque urbi addidisse, subiugit. Colles enim adeo munitos extra muros illis permittere, qui incumbentia superne castella cuperent, nequaquam recte se habebat: totum etiam explere circuitum usque ad Quirinalem minime ualuit. Quantum autem ex uarijs rationibus colligere licuit, ante Claudij Imp. tempora à Capena porta, usque ad Collinam, menia sunt ampliata: deinceps ab ipso Claudio, recepto intra pomerium Auentino, translataque porta Trigemina eò, ubi nunc est, usque ad Tiberim. Et sic sequitur, quod ait Plin. Menia urbis suo tempore M. P. XIII. CC. fuisse complexa. Quæ mensura licet hac nostra sit plus minus stadijs X maior, tamen optime cõueniet, si perspexeris, quòd Amphitheatrum Statilij Tauri intra menia erat inclusum. Nam muri (ut ex uestigijs apparet) exterius producebantur, ampliores que, quàm nunc, fines habebant. Quòd autem quidam existiment Vopiscum, quia scribit Aurelianum muros urbis sic ampliasse, ut quinquaginta propè millia eorum ambitus teneret, à Plin. dissentire: mirum quod non animaduerterint: Vespasianum, & Aurelianum non eodem regnauisse tempore, cum CXC anni interfuerint. Eo magis ridiculum uidetur: quòd dum hoc dubium tollere conantur: Vopisci uerba peruertunt: & loco, murorum urbis, ambitum Romæ, substituunt: atque ex iureconsultorum definitione aiunt, Plin. per urbem intelligere partem tantum menibus clausam: Vopiscum uero: per Romam, etiam continentia ædificia. Sed hanc uerborum inuersionem ut concedamus: quid deinde est, ampliare Romam, secundum istos: Nempe hunc, atque illum locum ædificijs occupare. Verum ea non principis, sed priuatorum cura est. Quare arbitramur Aurelianum propagasse menia, hinc uia Flaminia ad portam nunc Primam appellatam, distantem ab urbe, secundum mensuram antiquam. M. P. VIII. Illinc per urbis directum, & extra portam, Latinam Flumentanæ oppositam ad totidem millia passus: Quæ utraque milliaria, si simul acceperis, diametrum perficies pas. ad XVI millia: cuius diametri ambitus erit, ut ait Vopiscus, M.P. quinquaginta. Neque tanta urbis amplitudo tibi sit admirationi: siquidem Suet. memoriæ prodidit, Neronem destinasse Hostiatenus menia promouere, atque inde fossa mare ueteri urbi inducere. Eutropius etiam scribit Aurelianũ ipsum muris ualidioribus, ac laxioribus urbẽ sepsisse: licet, quantum ipsos muros promouerit, non exprimat. Verum quia menia à Barbaris sæpe alicubi sunt aperta, & demolita, posteriores inter instaurandum orbem minorem complexos esse: & quò minori impensa ea instaurarẽt, ad fundamenta antiqua reduxisse, eaq; maiori ex parte super eisdem extare, opinamur. Quam opinionem attigit Strab. hũc in modum locutus. Addamus & illud: quòd qui etiam deinde ædificia quadam ex parte addiderunt, non sane potiora sua in potestate habuere: uerum iactis antea fundamentis seruierunt. Instaurata autem à nonnullis urbis menia nemini dubium est. Magnam uero partem Arcadium, & Honorium restituisse ostendit titulus in tiburtino lapide super portam nũc Ripæ incisus, qui est talis.

S. P. Q. R.

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO =
VICTORIBVS AC TRIVMFATORIBVS SEMPER AVGG.
OB INSTAVRATOS VRBI AETERNAE MVROS PORTAS AC TVRRES EGESTIS =
INMENSIS RVDERIBVS EX SVGGESTIONE. V. C. ET INLVSTRIS
MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE STILICHONIS AD PERPETVITA =
TEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT
CVRANTE FL. MACROBIO LONGINIANO. V. C. PRAEF. VRBIS D. N. M. Q. =
EORVM

Animaduertendum est autem, quòd uersibus illorum titulorum, quos propter nimiã longitudinem unico ordine, quemadmodum in marmoribus sculpti fuerant, paginæ latitudo non capiebat, in fine primi duas uirgulas opposuimus (ut in hoc titulo) quæ indicant sequentem uersum antecedentis reliquum esse

esse. Item quòd si in eisdē titulis aliquid offenderis aliter scriptū, quam nūc in cōmuni sit usu, ne illud, tanquam errorem, emendare cures: quia, ut in hoc uolumine scriptum, ita in saxis incisum, inuenitur. Cæterum Claudium pomerium propagasse testatur Cor. Tac. cuius uerba subieci. Pomerium auxit Claudius more prisco quo ijs, qui protulere imperiū, & terminos propagare datur. Et quos tunc Claudius terminos posuerit facile cognitu, & in publicis actis perscriptum. Quòd pomeriū propagarit, constat cum ex tabula ænea in Lateranensi basilica sita, cuius rei caput hoc est.

VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE PROMOVERE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO CAESARI. AVG. GERMANICO.

tum ex lapide tiburtino effosso apud cloacam nunc ædis D. Luciæ, cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS
DRVSI. F. CAISAR
AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TRIB. POT.
VIIII. IMP. XVI. COS. III.
CENSOR. P. P
AVCTIS. POPVLI. ROMANI
FINIBVS. POMERIVM
AMPLIAVIT TERMINAVITQ.

Quos uero terminos posuerit, nusquam inueni. Pomerij autē ethymologia traditur à Liuio sic. Pomeriū, uerbi uim solū intuentes, post meniū interpretātur esse. Est aūt magis circa murū locus quē in cōdendis urbibus quondā Hetrusci, qua murū ducturi erant, certis circa terminis inaugurato cōsecrabant: ut neq; interiore parte ædificia menibus continuarētur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quòd neque habitari, neque arari fas erat: nō magis quòd post murū esset, quàm quòd murus post id, pomeriū Romani appellarunt. Et in urbis incremento semper quantū menia processura erant, tantū termini hi cōsecrati proferebantur. Hactenus Liuius, cui Vopis. uidetur aduersari. Ait. n. Aurelianū adhibito S.C. muros urbis dilatauisse, neque tunc quicquam addidisse pomerio, sed postea: cum non liceret nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte remp. locupletauisset, pomerium propagare. Verum dicimus Liuium loqui secundum longitudinem. Nam, quoad murorum ampliatorum circunferētiam, necessario auctis menibus pomerium profertur. Vopis. uero etiā secundū latitudinē. Quæ more prisco non augebatur nisi ab eo, qui imperium propagasset. Sed terminos pomerij, non nisi Augurum iussu poni, mutari, aut restitui potuisse, innuit hic titulus.

COLLEGIVM
AVGVRVM AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F.
DIVI. NERVAE. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. V. COS. III. PROCOS.
TERMINOS POMERII
RESTITVENDOS. CVRAVIT

Pomerio aūt, ut testatur Var. auspicia urbana finiebātur. Hinc Sex. Pompeius dicit, Posimurum esse pontificale pomerium, ubi pontifices auspicabantur: dictum quasi Pomurum ideſt proximū muro. At de huius, & urbis ambitu tam uaria est opinio, ut nemo possit singulis quibusque tēporibus proprios fines cognoscere. Hinc Dion. ait. Si quis uelit Romæ magnitudinē exquirere nullum habebit signum certū quo cognoscatur quousq; sit hæc urbs progressa, aut unde esse non amplius urbs incipiat. Descendit, inquit Aristides, hæc usque ad mare, ubi commune emporium, communisque omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio. Quacunq; in parte eius urbis constiterit quis, nihil prohibet quo minus sit pariter & in medio: Et mox. Quidquid nūc Italiæ restat completum iri uniuersa mihi uidetur, unaq; futura urbs perpetua in Ionium mare protensa.

De portis generatim. Cap. VI.

QVemadmodum ambitus urbis uarios terminos est consecutus, eodem modo & portæ. Quarū nonnullæ in pomerij amplificatione in media urbe remanentes & usitatæ, & nomen amisere. Multæ tamen translatæ pristinum retinuerūt. Multæ et interpositæ nouū adeptæ sunt. Plin. autē ætate sua XXIIII eas fuisse prodidit. Eius uerba sunt hæc. Menia eius collegere ambitu imperatoribus Censoribusque Vespasianis, anno conditæ DCCC XXVIII, Pas. XIII. M.CC. Complexa montes

ſeptem. Ipſa diuiditur in regiones XIIII. Compita Larum CCLXV. eiuſdem ſpatij menſura currente a milliario in capite Romani foriſtatuto ad ſingulas portas. Quæ ſunt hodie numero XXIIII. ita ut XII portæ ſemel numerentur, prætereantúrque ex ueteribus VII. quæ eſſe deſierunt. Efficit paſſuũ per directũ XXX. M.D CCLXV. Ad extrema uero tectorum cũ caſtris Prætorijs ab eodem milliario per uicos omnium uiarũ menſura colligit paulo amplius LXX.M.P. Quod ſi quis altitudinem tectorũ addat, dignam profecto æſtimationẽ concipiat, fateatúrque nullius urbis magnitudinem in toto orbe potuiſſe ei comparari. Hæc Plin. Cuius uerba, quoniam dificilia ſunt, ſingulatim explicabimus. Quod ambitus urbis M.P.XIII.CC. complecteretur, declaratum eſt. Quòd eiuſdem mõres ſint ſeptẽ, oſtendit Var. qui Romam ſeptimontiũ eſſe dicit, & Virg. hoc carmine,

Septémque una ſibi muro circundedit arces.

Infinitaque alia huius rei ſunt exempla. In regiones autem XIIII fuiſſe diuiſam indicat inſcriptio ſequens, quæ adhuc in Capitolio extat.

IMP. CAESARI. DIVI
TRAIANI. PARTICI. FIL.
DIVI NERVAE. NEPOTI
TRAIANO HADRIANO
AVG. PONTIF. MAXIMO
TRIBVNIC. POTEST. XX
IMP. II. COS. III. P. P
MAGISTRI VICORVM VRBIS
REGIONVM, XIIII

Compita dicta uolunt, ubi uiæ competunt. Larum addit: quia in compitis anniuerſaria ſacra fiebant: hinc Ouidius inquit.

Compita grata lari cõpita grata cani. Ipſis attributus erat dies Compitaliorum appellatus: qui quotannis concipiebatur auctore Var. Menſura currente. Hic Plin. milliariũ aureũ intelligit, de quo ſuo loco dicemus. Vt autẽ intelligamus, quod ait eſſe hodie XXIIII portas, neceſſe eſt omnia nomina portarum, apud uarios auctores reperta, recenſere. Quæ ſunt hæc,

Carmentalis, quæ & ſcelerata	Cœlimontana
Romana	Gabiuſa
Pandana	Ferentina
Ianualis	Capena
Flumentana	Trigemina
Collatina	Naualis
Collina, quæ & Quirinalis, agonenſisq;	Aurelia
Viminalis, quæ & Figulnenſis	Fontinalis
Querquetulana	Triumphalis
Eſquilina	Romanula
Neuia	Mutionis
Ratumena	
Saginalis	
Labicana	
Rauduſcula	
Lauernalis	
Salutaris	
Piacularis	
Catularia	
Munutia	
Mugionæ	
Stercoraria	

Ex dicta autem portarũ ſumma ſi ſeptem, quæ Plin. temporibus eſſe deſierãt (Quarum quatuor ſunt urbis Romuleæ, & duæ Palatij) inſuperq; & ſtercorariã Cliui Capitolini, ac Triumphalem extra urbem ſitam, ſubduxeris: reliquæ erunt XXIIII. Vellem autẽ eos, qui XXXVII ſubſtituere, illarũ appoſuiſſẽt nomina. Ratio.n. illa, quòd in antiquis exemplaribus ita ſcriptũ ſit, ſatis friuola uidetur. Nam in numerorũ ſcriptura facilis eſt librariorũ lapſus. Neq; uero difficile erit & XXXVII, & XII. quas ſemel eſſe numerandas dicit Plin. inuenire, ſi quis ad noſtrã portarũ ſummã addiderit: Veientanã, Tiburtinã, Præneſtinam, Valeriã, Ardeatinã, Flaminiã, Salariam, Numentanam, Appiam, Oſtienſem, Portuenſem, & quaſdam alias, à Nouis ſcriptoribus traditas. Sed iſta omnia uiarũ uocabula ſunt: portarũ.n. nuſquam apud idoneos auctores eſſe legi: licet & Procopius, impropriè tamen, Collatinam, Pincianæ: Collinam, Salariæ: Eſquilinam, Præneſtinæ: Aureliam, Pancratianæ: & Ammianus Trigeminã, Oſtienſis nomine appellarint. Romanulã autẽ, ac Mutionem Palatij fuiſſe portas aſſerit Var. his uerbis. Laurentalia ab Acca Larentia: huius ſacrificiũ fit in Velabro, qua in Nouam uiam exitur, ut aiunt quidam, ad ſepulcrum Accæ, qui locus extra urbem antiquam fuit, nõ longe à porta

Romanula. Et alibi sic inquit. Intra muros uideo portas dici, in Palatio Mutionis, à mugitu, quòd ea pecus in Bucinatum antiquum oppidum exigebant. Alterum Romanulam, quæ dicta est à Roma, quæ habet gradus in Naualia ad Volupiæ Sacellū. Labicanæ autem portæ meminit Plin. Ferentinæ Plut. Cæterarū uero Sex. Pom. Etymologia autem quatuor portarum urbis Romuli posita est. Quindecim uero, quæ nunc extare dicuntur, cum Triumphali extra pomerium sita, mox ordine satis perspicuo tradetur. Illarum autem, quorū locus ignoratur, etymologiam hic ponere, supervacaneum esse arbitramur. Animaduertendū tamen apud prædictum auctorē Saxqualis pro Saginalis: & Anci pro Sargi legi: idque ex alio loco conjecimus, ubi sic inquit. Propter uiā fit sacrificium, quod est proficiscenti gratia Herculi, aut Sango, qui. s. idē est deus. Alij profecturi uiā Herculi, aut Iano sacrificabant. Esi & Ianus, secundùm aliquos, Sabina lingua Sangus: de quo Plin. ait, Lanam cum colo, & fuso Tanequilis, quæ eadem Caia Cæcilia uocata est, in templo Sangi durasse precedente se auctore M. Var. Sed ad reliqua Plin. uerba reuertamur. Efficit, inquit, passuū per directū XXX. M. D CCLXV. intellige urbis, suburbiique diametrum: Quem si ulterius ad omniū tectorum extrema produxeris, castraque Prætoria eris amplexatus, eiusdem diametri longitudo erit, M. P. LXX. Veteris autem horum diametrorū numerus ternarium multiplicet, suum quisque ambitum efficiet.

De situ urbis. Cap. VII.

QVoniam ualles, locaque depressa, propter amplissimos fornices superædificatos, ita montibus æquata sunt: ut nonnullorū montiū discrimen uix agnosci possit, pauca quædam erunt percurrenda, quò ipsorum diuisio facile percipiatur. Viminalis igitur (ut ab eo cuius fines indiscreti maxime sunt initium faciamus) uico Patricio, deinceps uia, quæ secus Dioclitiani thermas ad portam Querquetulanam tendit, ab Esquilijs diuiditur: à Quirinali uero plana Suburra, & ualle Quirinali, ac uia quæ ab eadem ualle ad portā Viminalem recta progreditur. Quirinalis uero à latere læuo pila Tiburtina, & sequenti ualle à colle Hortulorum separatur. Aliqui temen volunt (quorū opinio est probabilior) uiam ad portam Collatinam ducentem, esse utriusq; collis terminū. Esquilias autē uia Labicana à Cœlio: Cœlium uero à Cœliolo uallis, quam perfluuit Riuus, qui nunc Appij dicitur: ambos denique ab Auentino, uia Appia disterminat. Mons Ianiculus non ea tantum parte, quæ nunc menibus inclusa ē, continetur: nam ad ædem. S. Spiritus, atque ad uallem, qua lateri m Fornaces hodie sunt, usque pertinet. Ab ea posimodum ualle montes Vaticani ad pontem Miluium usque protenduntur: inter quos, & Tiberim lacens campus montium nomine Vaticanus appellatur. Reliquorū montium discrimina sequenti figura notiora sunt, quàm expositione egeant. Si quis autem eorundem mōtium, & conuallium, totiusue ambitus urbis longitudinem, ac latitudinem scire desyderat, ex eadem figura deprehendet: dummodo non ignoret. st. stadium. p. passim in ea significare: & mensurā, quæ eidem subiecta est, octo stadiorum spatium referre: singulaque stadia pas. CXXV. pas. pedes. V. pes digitos. XVI. siue uncias. XII. continere. Itaq; iuxta hanc rationem deprehendet, totum ambitū, qui nunc menibus septus est, pas. XII. M. & quingentos fermè amplecti.

Sed licet suum urbis dimensi fuerimus mensura pedis antiqui, quam in marmore incisam aliquot in locis inuenimus, tamen quia deinde in æde XII Apostolorum uidimus in suprema parte columnæ insculptum. ϖοδ ὧν. θ. hoc est pedum nouem, cuius columnæ longitudo in nouem partes diuisa cum efficiat mensuram parum ampliorem ea nostra, quam diximus, ueremur ne huius uarietatis causa fuerit, quòd temporis uetustate marmora detrita sint, uel ne in diuersis artibus, uel temporibus, mensura uariarit: igitur utriusq; exemplum hic posuimus.

Quae locorum angustiis omittere fuit necesse, ex descriptis facile intelliges

A.	Arcus.	I.O.M.	Iouis opt. Max.	V.	Vicus. Via.
Am.	Amphitheatrū.	Later.	Lateranensium.		
Aq.	Aqua.	Mar.	Marcelli.		
Aes.	Aesculapij.	Mec.	Mecoenatis.		
Aequi.	Acquimeliū.	Nau.	Naumachiae.		
B.	Basilica.	Ob.	Obeliscus.		
Bal.	Balnea.	Olym.	Olympiadis		
Bu. Gal.	Busta Gallica.	P.	Porta.		
C.	Circus.	Pr.	Prata.		
Cl.	Clivus.	Pa.	Palatium.		
Cu.	Curia.	Por.	Porticus.		
Cam.	Campus.	Ph.	Fidiae.		
Cap.	Capitolium.	Prar.	Praetelis.		
Car.	Carcer.	S.	Sepulcrum.		
Col.	Columna.	Sp.	Spelunca.		
Const.	Constantini.	Septis.	Septisonium.		
D	Domus.	T.	Theatrum.		
F.	Forum.	Th.	Thermae.		
Iu.	Iunonis.	Tonantis.	S. Iouis.		

Tyb. Aelius. Pons. Aelius. Amn. Flu.

P. collina. Ft. P. 5. Ch. Sceleratus. in Salinas. Horti Sallustij. D. Salvij. F. Sa. V. Mam. Minerv. Iunonis. Cap. V. C. Flore. QVIRI. A. colli. Pila Tiburtina. D. Martialis. Aqua Virg. Septa. Ft. 8. P. 50. Sobs. COLLIS HORTVLORV. Neronis. Nau. Domitiani. Vallis Martia. V. Flaminia. Isid. Flaminiana. P. S. Marcelli. S. Augusti. Domitiam. col. Antonini. Villa pub. ob. Cam. Mart. Ft. Neronis. Agon. P. 14. Ippodromus. Pr. Quintia. CAMPVS MARTIVS. VATICANVS. I. Hadriani. Pons. Triumphalis. Ft. 11. P. 75. Neptuni. S. Sepulcrum. Horti Neronis. C. Neronis. Apollinis. Martis. VATICANI. MONTES. VATICANVS. HORTI MA. SEPTENTRIO. P. collatina. Ob Lunae. Conditorium.

Haec mensura habita proportione figurae Vrbis. continet stadia octo.

OCCASVS.

IO. BAP. PALATINVS HAEC SCRIPSIT.

ORTVS
ft. 6. p. 90.
P. Querquetulana.
Viuarium.
ft. 6. p. 10.
P. Esquilina.
Aq. Martia.
ft. 4. p. 30.
B. Caij. et Lucij.
P. Næuia.
Cam. Viminalis.
A. Gordiani.
Campus Esquilinus.
Puticulæ. Horti Mæc.
Aq. Iulia.
Via Prænestina.
Via Tiburtina.
Aq. Claudia.
ft. 7. p. 90.
Agger Tarquini.
Tb. Diocliciani.
ESQVILIAE.
Turris Mæc.
D. Gordiani.
Veneris et cupidinis
Am. Statilij.
Pa. Dioclitiani
B. Sesimini.
ESQVILIAE
Via Labicana.
D. Fl. Sabini
D. Tullij.
Cl. Suburranus.
Taberna
COELIVS
D. Aquilij.
V. Patritius.
D. Pompei.
ESQVILIAE.
P. Cælimontana.
VIMINALIS.
Alta Semita.
D. Attici
Lauacrum Agrippinæ
Tb. Titi. Pa. Titi
Suburra.
Quietis.
Via Campana.
Vallis.
Quirinalis. Siluani.
Equi æb. et Prax.
CARINAE
Saburra Plana.
Tb. Constantini. Bal. Pauli.
V. Corneliorum.
D. Corneliorum.
V. Sceleratus.
Telluris. Bu. Gal.
Am. Titi.
Castra Peregrina.
D. Centimali.
F. Suarium.
F. Traiani.
F. Aug.
F. Neruæ.
F. Cæs.
Pacis.
Via Lata.
D. Coruini
Saturni.
F. Ro.
Comitium.
A. Constan.
D. Neronis.
Orci
Penatium
P. Gabina.
ft. 4.
CAPITOLIVM.
V. Iugarius.
V. Tuscus.
PALATIVM.
D. Tiberij
D. Ciceronis
Tb. Palatinæ
Apollinis.
D. Aug.
COELIVS
Castra Albana.
Cu. Hostilia.
Via Gabina.
COELIOLVS.
Dianæ.
P. Latina.
Via Latina.
Tb. Agrippæ
Pot. octauij.
C. Flaminij.
Apollinis. F. Olitorium.
Monetæ
Arx.
Iani.
Aequimæ.
Asylus. F. Boarium.
C. Max.
Piscina. Pub.
Isidis.
Via Appia.
Cn. Pompei.
T. Pompei.
T. Mar.
F. Piscarium
Fabricij.
Iouis.
Aes.
Pudicitiæ.
Naumachia.
Vestæ.
Aq. Appia.
AVENTINVS.
Aurelius.
Senatorum.
Clivus
Tb. Decij.
Th. Antonianæ.
Dianæ.
Iu. Reginæ.
D. Phylidis.
AVENTINVS.
Tb. Variana.
Armilustrum.
Libertatis.
IANICVLVM.
Herculis.
Sublicius.
Naualia.
Pr. Mutia.
Via Aurelia.
Bonæ Deæ.
Sp. Caci. Lunæ
P. Trigemina.
MERIDIES.
S. Numæ
Tb. Seueri.
Salinæ.
IANICVLVM
Regia Iani
Aq. Alsietina.
Lignarij.
Horrea
Emporium.
p. 30.
P. Naualis.
Vitriarij.
Testaceus.
ft. 11.
Figuli.
C. Intimus.
Veneris Myrteæ.
Aurelia.

De Portis nunc extantibus: ac primo de Flumentana. Cap. VIII.

VArio urbis ambitu ostenso, atque antiquarum portarum nominibus generatim connumeratis, de portis nunc extantibus, deque earum etymologia locus postulat ut loquamur. Porta Flumentana, sic appellata, ut Sex. Pom. placet, quòd Tiberis ea fluxisse affirmarent: non eo loco erat, quo nunc est porta, quæ Populi dicitur: alioquin Campus Martius intra pomerium fuisset incluſus: quod nemo mediocriter eruditus asserere audebit. Erat igitur ad Tiberis ripam, ex regione murorũ quos Ancus rex in Janiculo extruxerat. Quod innuit titulus ille, de ampliatione pomerij à Claudio, Jupe-rius adductus, & Liuius his uerbis. Tiberis infestiore, quàm priore, impetu illatus urbi, duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam, euertit. Ad hanc portam lucum Petilinũ fuisse, Liuius sic testatur. Ita prædicta de in Petilinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum.

Post Flumentanam proximo loco est Collatina, cui à Collatia oppido, in quod aliarum ciuitatũ opes fuere collatæ nomen inditum esse, scribit Sex. Pom. de ea Liuius. Collatia, & quidquid circa illam agri erat, Sabinis ademptum. Seruat quoque ætas nostra morem appellandi in Collatia quidquid ere-gione eius portæ habet ager Romanus. Qui uero extra antiquam urbem Flumentanam, & hanc po-stam esse aiunt, menia, in quibus nunc est, à Belisario condita fuisse putant. Nos uero in ea sententia non sumus: sed ab eo fuisse instaurata, quæ multo tempore antea posita erant: menibùsque à Collis-na porta ampliatis, Collatinam eisdem additam, uel certe ex antiquo pomerio cum Flumentana eò, ubi nunc est, translatam, Pincianámque, sicuti nunc, cœpisse appellari, à proximo Pincij senatoris pala-tio. Aliter enim quomodo Procopius, qui tempore eiusdem Belisarij bello Gothico interfuit, Pincia-nam nominauisset, ni prius menia fuissent aucta: portàque ab eodem palatio prope extante nomen obtinuisset: aut quo modo Sex. Pom. qui ante Belisarium uixit, etymologiam tradere potuisset eius portæ, quæ secundum istorum opinionem, nondum erat.

Quirinalis tertia à Flumentana eo nomine dicta est, quòd ea in collem Quirinalem iretur, siue quòd proxime esset Quirini sacellum, ut refert Sex. Pom. Eadem Agonalis est dicta, eodem auctore: Jtc.n. inquit. Agonia, sacrificia, quæ fiebant in monte: hinc Romæ mons Quirinalis Agonis, & Collina porta Agonensis. Quam eo nomine appellatam esse dicit, quòd inũdato circo Flaminio agonales lu-di qui in eo celebrabantur, extra ipsam portarentur: ludósq; ipsos ideo agonales esse dictos, quia locus in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo. Constat igitur, hanc portam apud priscos, hæc duo nomina obtinuisse. Ex quirinali autem in Collinam à collium uarietate nomen mutauisse uult Varro. Nunc porta Salaria dicitur, à uia: sic dicta, quòd ea Sabini sal deferebant. Sed quòd hæc priscis tempo-ribus uia Salaria diceretur, ex eo constat: quòd nulla alia est rectior euntibus in Sabinos: nam uia Nu-mentana in eam incidit. Huius etiam rei testis est titulus incisus in altero latere pontis Narsetis, in ea-dem uia, qui eum pontem uiæ Salariæ esse testatur. Et Cor. Tac. ingressum militum Vitelij imp. in ur-bem describens aperte ostendit, Collinam portam esse initiũ uiæ Salariæ: sic.n.ait. Tertiũ agmen per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. Per hanc portã memorant Gallos Senones urbem ingressos, eámque populatos esse.

Viminalis Quirinali succedit, eiusdem nominis cum mõte, in quo extat: ab eòq; denominata est. Regũ autem tempore in aggere Tarquinij fuisse ait Strabo, his uerbis. In aggere autẽ medio tertia est por-ta eiusdem nominis cum colle Viminali. Tertiam autem dicit, quia Flumentana, & Collina ipsam in ordine præcederet: Collatina enim tunc non erat: quæ postea in urbis amplificatione fuit interpo-sita. Viminali portæ nunc. S. Agnetis nomen est.

Quintam, quæ nunc clausa est, licet nostræ ætatis plerique omnes Interaggerem uocarint, tamen eius nominis nullam probabilem rationem ostendisse uidentur. Nec enim ab aggere Tarquinij quàm lõgis-

ſime ab ea poſito, hoc nomen obtinuiſſe credendum eſt. Nam in anguſtiori ambitu urbis in medio eius aggeris ſita erat Viminalis, ut modo dictum eſt. Quare hanc iliam eſſe portam crediderim, quã Plin. Querquetulanam appellat: cuius uerba hæc ſunt. Lucus fageus fuit, portãque Querquetulana: in colle in quem uimina petebantur. Si igitur in Viminali colle erat uiminum ſylua, à qua collis eſt denominatus: & eius latitudo, relicto ambitu Vinarij paulo plus ſtadijs tribus perficitur (Nã muri prius extendebantur fere recta à porta nunc. S. Agnetis ad hanc ipſam clauſam, ut fundamenta oſtendunt) abſurdum eſt dicere tam breui ſpatio portam, quæ interaggerem uocaretur, locũ obtinuiſſe inter Viminalem, & Querquetulanam: quarum alteram Strabo: alteram uero Plin. in eodem Viminali fuiſſe affirmãt. Alliqui aũt uolunt, Querquetulanam in monte Cœlio ſtetiſſe: quoniam Cor. Tac. ſcribit, montem iſtum Querquetulanum prius uocitatum: Et Sex. Pom. ait, Nymphas Querquetulanas appellatas præſidentes Querqueto, quod genus ſyluæ erat intra portam, quæ ab eo dicta ſit Querquetulana. Vtcunque hoc habeat, illud affirmare poſſum: apud ſcriptorẽ aliquem antiquum nõ inuentri portam, quæ interaggerem nominaretur.

Subit porta nunc. S. Laurentij, priſco nomine Eſquilina dicta. Hanc nonnulli Tiburtinã, non Eſquilinã eẽ cõtendũt: aiũntq; Strabonem ſcribere, in cãpo Exquilinio duas fuiſſe portas: Tiburtinã, & Eſquilinã: Eſquilinamq; inter Neuiã portã, & nunc. S. Laurentij poſitam, tunc fuiſſe clauſam. Sed ego neque Strabonem, neque quenquam priſcorum inuenio, portam Tiburtinam nominauiſſe: Neque ueriſimile fit, Strabonẽ Eſquilinam portam clauſam affirmaſſe, cũ Cic. qui eadem ætate fuit, Cœlimontanam, Eſquilinamque inuicem prope ſitas, apertaſque fuiſſe oſtẽdat. Ciceronis uerba hæc ſunt. Cùm ego Cœlimontana porta introiſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Eſquilina introiſſe homo promptiſſimus laceſſiuit. Quòd autem Liuius non ſemel ait, caſtra inter Eſquilinam, Collinamque poſita, non eſt quòd intelligas Ciceroni aduerſari: interque eas portas, Querquetulanam, Viminalemque non poſitas fuiſſe.

Tranſeamus ad Neuiam, hodie portam Maiorem appellatam: cui Neuij cuiuſdam ſylua, quæ in illis fuerat locis, fecit nomen: ut teſtatur Var. & Sex. Pom. Hanc nonnulli arbitrantur eandem eſſe cum Labicana. Neuia autem ſit, quæ Maior nunc dicitur, mox conſyderabimus. Hanc ſequitur porta, nũc. S. Ioannis nuncupata, olim uero Cœlimontana: à monte in cuius margine eſt ſita. Quam L. Cornelio, &, Q. Minutio Coſs. tactam de cælo narrat Liuius. Aſinariam aliqui appellauere: ſed nuſquam ſcriptũ inuenire ẽ apud idoneos ſcriptores, quod ulla porta hoc nomine uocet. Viæ aũt Aſinariæ mentionem facit Sex. Pom. Quam inter Ardeatinam, Latinamq; fuiſſe, ſic oſtendit. Cato in ea, quã ſcribit cùm ediſſertauit Fuluij Nobilioris cenſuram, ſignificat aquam eo nomine, quæ eſt ſupra uiam Ardeatinam inter lapidem ſecundum, & tertium: qua irrigantur horti infra uiam Ardeatinam, & Aſinariam, uſq; ad Latinam. Cum igitur Ardeatina eſſet inter uiam Oſtienſem, & Appiã: & poſt Appiã ſequeretur Latina, oportuit inter has Aſinariam poſitam eſſe. Ex quo patet portam nunc. S. Ioannis, uiamque ab ea inchoantem, nullo modo eſſe Aſinariam. Sed portã eſſe Cœlimontanam illud etiam eſt argumento: Quòd mons ipſe nullam aliam, præter hanc, habet portam. Verum huius, & quarundam prædictarum ordo ex uerbis Liuij facillime apparebit: ideòq; ea hic appoſuimus. Porſenna inquit, primo conatu repulſus, conſiliis ab oppugnanda urbe ad obſidendam uerſis, præſidio in Ianiculo locato, ipſe in plano, ripiſque Tiberis caſtra poſuit: nauibus undique accitis, & ad cuſtodiam, ne quid frumenti Romam ſubuehi ſinerent, & ut prædatum milites trans flumen per occaſiones alijs, atque alijs locis trãjcerent. Breuique adeo infeſtum omnem agrum Romanum reddidit, ut non cætera ſolum ex agris, ſed pecus quoque omne, in urbem compelleretur, nec quiſquam extra portas propellere auderet. Hoc tantũ licentiæ Hetruſcis, non metu magis, quàm conſilio, conceſſum. Namque Valerius Cos. intentus in occaſionem multos ſimul, & effuſos improuiſos adoriẽdi: in paruis rebus negligens ultor, grauem ſe ad maiora uindicem ſeruabat. Itaque, ut eliceret prædatores, edicit ſuis poſtero die frequentes porta Eſquilina, quæ auerſiſſima ab hoſte erat, expellerent pecus: ſciturос

id hostes ratus: quòd in obsidione, & fame seruitia insida transfugerent. Et sciere perfugæ inditio, multòque plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen trajciunt. P.Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad.II. lapidem, Gabina uia, occultum considere iubet. Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinã stare: donec hostis prætereat: inde se obijcere, ne jit ad flumen reditus. Cos. alter T. Lucretius porta Nouia cum aliquot manipulis militum egressus. Ipse Cœlimontana delectas cohortes educit: hique primi apparuere hostii. Hactenus Liuius. Quibus uerbis constare puto, Neuiam inter Esquilinam, & Cœlimontanam locum habuisse. Collinamque, ut etiam supra ostendimus, esse, nunc Salariam dictam. Flumentanæ autem non meminit: quia licet Hetrusci recta per Campum Martium transire potuissent, tamen quia inter urbis menia, abruptòsque montes erat iter, ne in aliquod inciderent periculum, & quò propinquiore à nauibus cursu ferrẽtur in pecus, ad eum fere Tiberis locum deuenere, qui medius est inter pontem Miluium, & Anienis ostia. Quare non oportuit ad portam Flumentanam milites locare. De Viminali puto non meminisse, quia alijs portis fuerat satis, & struere insidias, & exponere pecus, ac turmas, præsidiaque emittere. Sed ad reliquas tandem ueniamus.

Post Cœlimontanam autem occurrit in angulo murorum, sub Cœliolo, porta nunc clausa, per quam ingreditur riuus hodie Appij dictus. Hanc portam Gabiusam (quam tactam de cælo commemorat Liuius) plerique omnes fuisse arbitrantur: sicq; dictam, quòd iter aperiret in Gabios: cuius oppidi iam diu demolitj loco, Gallicanum quod hodie uocant, succesit.

Sequitur in Cœliolo Latina, quæ quòd in Latium mitteret, obtinuit nomen: idque immutatum etiã nũc manet. Et quanq; mille ab hinc annos hoc uocetur nomine, non tamen apud idoneos auctores de ea est mentio. Verum cum Strabo in uia Latina Ferentium urbem fuisse asserat: crediderim portam hãc eã esse, quã Plut. Ferentinã nominauit. Nã Romulus inquit, expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradũt. Sic uero appellatam opinamur: quod iter ea esset, qui ad Ferentinos Hernicorum populos proficiscerentur.

Post Latinam paruo interuallo se se offert Capena: cuius etymologiam ostendit Solinus. Scribit.n. Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum ueniße, ac eius consilio, auxilioque ciuitatẽ iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab ea postmodum Capenam portam denominatam. Ser.uero Gram. aliam ponit etymologiam. Nam super eo Virgilij loco. Lucòsque capenos: ait. Vnde (hoc ẽ à capenis lucis) & porta Capena, quæ iuxta Camœnas est nomen accepit. Asconius Pedianus etiam scribit, extra hanc portam lucum, & ædem Camœnarum fuisse. Propterea q; portã Camœnam à nonnullis olim fuisse appellatam. Hanc in uia Appia esse ostendit Frontinus, Commemorans Appium uiam à porta Capena Capuam usq; muniendam curauisse. Cum autem uia in qua est Septizonium Seueri tendẽs ad portam. S. Sebastiani, uia Appia à Spartiano uocetur, Ciceròque in eadem templũ Martis, quod fuit extra Capenam, esse dicat, non est q. dubitari possit, portam in uia Appia existentem, non esse Capenam. Quam madidam appellauit Iuuenalis: quia inter cæteras portas depresso esset loco. Sunt qui propter aquæductum ante ipsam deriuatum, madidam dictam uelint. At Cicero priorem opinionem comprobare uidetur, cum ad Q. Fratrem inquit. Romæ, & maxime Appia, ad Martis mira proluuies. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernæ plurimæ, magna uis aquæ usque ad piscinam publicam. Si quis aquæ ductus Appiæ causa madidam appellatam esse cõtendat, propter illud Mar. Capena grandi qua pluit gutta: nõ uideo cur idem alias portas non etiam madidas appellet, super quibus aquarum ductus, & tunc erant, & adhuc etiam extant. Neq; desunt, qui à fontiũ ubertate Fõtinalis huic portæ nomen ascribant. Sed de Fontinali inferius erit disceptandum. Est aũt capena quæ hodie. S. Sebastiani nũcupat.

Restat ultimo loco citra Tiberim, Trigemina: denominata, quòd ea contra Curiatios Trigemini Horatij egressi sint. Nam etsi in castris tunc erant, existimandum tamen est, quòd ex ijs prius Romam redierint, quàm contra eos proficiscerentur. Hanc autem portam prope templum nunc Scholam Græcam nuncupatum, atque ad Auentini radices fuisse, facit ut credamus,

dā quòd Liuius ait, Aediles extra ipſam in Auētinū porticū ſtrauiſſe : eodémque in loco Trigeminā fuiſſe innuit, cùm bello punico ſecundo incēdiū inter Salinas, & portā Carmētalē deſcribit. Quod incēdium omnia ædificia, quæ erant in uico Iugario ſub Capitolio, cōprehendit, Aequumeliúmque, iacēs inter rupē Tarpeiā, & Velabrum: mox extra Carmentalē portā p ripam Tiberis in Fortunæ, ac Matutæ templa debacchatū ē. Nā Salinæ, ut ſuo loco oſtēdemus, in eadē ripa erant, infra templū nūc D. Stephano cōſecratū. Huius aūt portæ locū innuit ēt Frōtinus, his uerbis. Ductus aquæ Appiæ hēt lōgitudinē à capite uſq; ad Salinas : qui locus eſt ad portā Trigeminā. Et alibi. Cacus habitauit locum, ubi Salinæ nomen, & ubi Trigemina porta: & cū dicat, Riuum dictæ aquæ eductum eē in Naumachiā : qui locus parū diſtat à Tiberi : nō dubiū ē Trigeminā portā fuiſſe, quo loco demōſtratū ē. Recepto aūt Auentino intra pomerīū ad radices eiusdē montis, ubi primū ingrederis planiciē Teſtacij, tranſlata ē. hūc locū indicare uidēt Liuius in bello mac. dicens, Aediles alterā porticū extra portā Trigeminā, inter Lignarios, feciſſe. Lignarios. n. in eadē planicie habitauiſſe, infra oſtēdemus. Et Plin. ſcribit, extra hanc portā Po. Ro. ſtatuam poſuiſſe Minutio Augurino, qui ad aſsem precium farris rederat : unde uidetur Po. Ro. ad Horrea publica, quæ ibidem fuerant, eam ſtatuiſſe. Tandem dilatatis tertio urbis menibus eò, ubi nunc eſt, tranſlata fuit. Quæ Porta. S. Pauli nunc dicitur.

In Ianiculum tandem tranſeuntes, uideamus de porta, quæ haud procul à Tiberi eſt, & porta Ripæ nunc uocatur. Hanc pleriq; omnes portuenſem, quòd ad portum à Claudio imp. extructum ducat, appellarunt. Sed quod nomen prius obtineret, ignorare uidentur. Nos uero Naualis obtinuiſſe affirmamus : quoniam de hac Sex. Pom. ſic meminit. Naualis porta à uicina Naualium dicta. Quibus cum nulla alia ſit propior, Naualem eſſe nemini dubium eſſe debet.

Secundam portam Ianiculi, nunc. S. Pancratij, Aureliā dictā uolunt: ab Aurelio uiro conſulari, uel ab Aurelio imp. uel à uia Aurelia, quod eſt ueriſimilius : Siquidem ſupra oſtendimus nomina uiarum per abuſionē ferè omnibus portis eſſe attributa. Aliqui uero aiunt uiam ipſam à porta nomen accepiſſe. Quo autem nomine apud priſcos uocaretur, non ſatis conſtat. Apud Procopium autē legimus ſepulcrū Hadriani extra portā Aureliam iactu lapidis impoſitum, & ne à Beliſario occuparetur, Romanos utrinque deducto muro illud incluſiſſe, eo modo ut eſset eidē portæ tanq; propugnaculum. Quibus uerbis conijcimus, Pancratianā non fuiſſe Aureliam : hāncq; ſub ipſo ſepulcro in ripa Tiberis ſitam. Dubium eſt autē à quo nomen adepta ſit : nam ab Aurelio uiro conſulari non poteſt accepiſſe, quia huius temporibus eoruq; menia non extendebantur, neq; pons fuerat poſitus, per quem ad ipſam tranſitus eſſet. Igitur uidetur ab Aurelio imp. denominationē accepiſſe: qui forte eam excitauit, ne per pontem hoſtibus in campum Martīū eēt tranſitus : ni mauis Aurelianū eā tunc poſuiſſe, cùm urbis ambitū propagauit. Quanq; ab eo, Aurelianæ nomen erat deriuādū. Si aūt uolumus, Pancratianā ab Aurelio Cos. prius Aureliam nuncupatā, dicemus ſubſtitūto nomine Pancratianæ, priori iā abolito, ab altero dictoꝝ imperatoꝝ, huic apud ſepulcrum Hadriani ſitæ, Aureliæ nomen inditum eſſe. At niſi in codice græco bibliothecæ Vaticanæ legiſsem duobus in locis ἀυρηλίου Hæliā legendum putarem, ab Hælio Hadriano, qui eā extruxerit, uel ea ratione, quam diximus, uel ad ornatum, additumue ciuſdem ſepulcri.

Tertiæ portæ Ianiculi ī ordine oīum ultimæ, Septimianæ fuit nomē, idq; ēt nūc ſeruat. Quod à Septimio Imp. referūt accepiſſe: qa Spar. ait, ipſum excitauiſſe thermas in Ianiculo ad portā ſui noīs. Affirmāt inſuper ī ipſius portæ frōtiſpicio Septimij nomē inſcriptū, ibiq; Ianū Septimianū ſeptimianāq; arā fuiſſe, ac priſco noīe fontinalē nūcupatā. i. deabus fontiū ſacrā. De hac Sex. Pom. ita meminit. Fōtinalia fontiū ſacra : unde & Romæ Fōtinalis porta : et Liuius ita. Aediles alterā porticū ad portā Fōtinalē, ad Martis Arā, qua in cāpos iter eēt, pduxere. Qui aūt uolūt Capenā Fōtinalē eſſe, exponūt. In cāpos: ubi pugnarūt Trigemini: qui cū ualde ab urbe diſtarēt, ꝓbabilior ē rō, ut de Vaticāis intelligamus, ex eo q. Plin. ſcribit, Vitelliū. CC. ſextertijs cōdidiſſe patinā, cui faciendæ fornax in cāpis exædificata erat: uidemúsq; in Vaticanis ēt nūc fornaces, multāmq; argillā ad fictilia cōficienda aptā : quod eē nō cōſtat in Cāpis Trigeminorū. Præterea crebrior ē mētio de Vaticāis. Idē auctor, Praxitelis inquit, Iouē fecit eburneum in Metelli æde, qua Cāpus petit. Cic. Cāpū Vaticanū fieri quaſi Martium

Campum. Insuper Liuius primo & tertio ab urbe condita, de Capena: quinto uero de bel. mac. de Fontinali ita loquitur, ut diuersas esse intelligam.

Vrbis portis tandē descriptis, portæ ēt triumphalis, licet extra pomerium eēt, operæ pretiū fuerit locū ostēdere. Pontē igit, cuius pilarū fundamēta infra pontē Hæliū cernuntur: & Portā, cuius uestigia ad intimā Tiberis ripā olim extabat: Viamq; ad Cæs. obeliscū protensam, triumphali nomine appellatas esse, nōnulli opinātur: Quoniā Iosephus Vespasiani, & Titi triumphū describens, ait ipsos non in Palatio maiori, sed in Isidis tēplo nocte quieuisse, trāsiuissēq; ad Octauianas ambulationes: uotisq; rite celebratis recessisse ad portā, quæ ab eo, quòd per illā semper triumphor. pōpa ducerēt, nomen acceperit. Quibus uerbis cōstat, Capenā nō eē eādem, quæ Triumphalis. Nam ambulationes Aug. fuere ad Mausoleum. Fit igitur uerisimile hinc per portam, & pontem triumphalem eò profectum esse, ubi nunc est hospitale. S. Spiritus. Suet. cōmemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta Triumphali ducendum.

De Menibus urbis. Cap. IX.

MEnia urbis nunc extantia nō eē antiqua, sicuti nulli est dubium, ita multis argumentis apparet. Legimus.n. partim Belisariū, partim uero nōnullos Pōtifices ea instaurauisse: unde uariā formā obtinuisse uidentur: sicut & portæ uariam latitudinem. Præterea menia hæc lateritia, illa uero ex saxo fuerant quadrato, ut Liuius significat, & Cassiodorus. Qui scribit Theodoricum regem Ostrogotthor. Romā tunc tenentē. S. P. Q. R. cupienti menia partim à Visogotthis aperta, partim uetustate collapsa instaurare, petentiq; in ipsa instauratione saxa amphitheatri humi iacentia, cōcessisse.

LIBER SECVNDVS.

De Capitolio Cap. Primum.

VOniam superiori libro urbis situm, uariumque eius ambitum descripsimus, murisque, ac portis sumus complexi: reliquum est ut quid, quòue tempore, à quibus singulis in locis ædificatum sit, indicemus. Incipiamus igitur à Capitolio, cuius uaria nomina ita refert Var. Sunt & nomina tot montibus, quos postea urbs muris comprehendit: è queis Capitoliū: dictū, quòd hic, cū fundamenta foderētur ædis Iouis, caput hominis inuētū dicit. Hic mons antea Tarpeius dictus, à uirgine uestali Tarpeia: quæ ibi à Sabinis necata armis, & sepulta: cuius nominis monimētū relictū: quòd ēt nūc eius rupes, Tarpeiū appellat saxū: hūc antea mōtē Saturnium appellatum prodiderunt. Eam aūt denominationē à Saturno, qui mōtē ipsum incoluit, accepisse, nemini est dubiū: & Virgilius de Ianiculo, & Capitolio loquēs innuit, his uersibus.

Hāc Ianus pater, hāc Saturnus cōdidit urbē:
Ianiculūmque illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Saturniā fuisse ubi antiqua Roma, Ianiculūmque in parte eius, testatur Plin. Et Solinus portā Castelli, quod Herculis comites excitarunt, Saturniam appellatā eē tradit. Hunc aūt montem muris septū fuisse ostēdit Liuius, cōmemorās Tarquinium Priscū bello Sabinorum Capitolium se ædificaturum uouisse: & cū iactis fundamentis obijsset diē, Superbū capta Pometia ex spolijs hostiū absoluisse. Eo aūt pulso Horatius Puluillus consecrationem deinde obijt. Tunc ex saxo quadrato fuisse legimus: uestigiaque hoc idem ostendunt: & nos ex eiusdem Capitolij fundamentis saxa tantæ magnitudinis erui uidimus: ut uere dixerit Plin. Sed tunc Senes aggeris uastum spatium, & substructiones insanas Capitolij mirabantur. Limina Capitolij ænea fuere Cn. & Q. Oguinio Aed. Cur. Tegulas æreas Catulus inauraūit: quas Honorius Pont. ad ædem diui Petri tegendam transtulit, ubi nonnullæ adhuc ēt cernuntur. Capitoliū turres plurimas habuisse innuit Cic. in Catilinā: quar. nonnullas de cœlo tactas fuisse cōmemorat. Per Mariana bella Scipione, & Norbano Cos. igni direptum est: refecit Sylla: dedicauit Catulus: cuius nomen (ut prodidit Plut.) inter tanta Cæsarum opera usq; ad Vitellium mansit: quinimmo in eo loco, ubi hodie est pub. Salis receptaculum, adhunc manet. Nam legimus.

Q. LVTATIVM. Q. F. Q. CATVLVM COSS. SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM DE SVO FACIENDVM COERAVISSE.

Arſit itẽ Vitelliũo bello, ut ſcribit Cor. Tac. Quod inſtaurauiſſe Veſpaſianũ, aſſerit Suet. his uerbis. Reſtitutionẽ aũt Capitolij aggreſſus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac ſuo collo quædam extulit. Tertio cũ in Veſpaſiani morte igni conſumptum eſſet, reſtitutionis curã Domitianus ſuſcepit, ut idẽ auctor ſic teſtatur: Plurima, & ampliſſima opera abſumpta reſtituit, in queis & Capitoliũ, quòd rurſus arſerat: ſed omnia ſub titulo tantum ſuo, ac ſine ulla priſtini auctoris memoria. Cuius inſtaurationis impenſa. X II. M. talentorum exceſiſſe dicitur.

De Templis, Iouis Feretrij, Iouis Cuſtodis, Veiouis, & de Curia Calabra, Senaculo, atq; Aſylo. Cap. II.

IOuis Feretrij Templũ, primũ omniũ Romæ conſecratũ, bello Cenninenſiũ Romulus uouit, uotiq; reus in uertice Capitolini collis, ut inquit Diony. extruxit, eo in loco (ut pleriq; oẽs conſentiũt) ubi nunc eſt Aracœli. Feretrij aũt cognomen obtinuit, quòd cũ Acronẽ ducẽ interfeciſſet, ut uotũ ſuũ maxime Ioui gratũ, ciuibuſque ſuis iocundũ efficeret, ſpolia ipſius ducis, fabricato ad id ferculo, gerens in Capitoliũ ad quercũ paſtoribus ſacrã, in trophæi formã fictã, hoſtis arma depoſuerit, deſignãs ſimul cũ dono templo Iouis fines, cognomẽque addens, Ioui Feretrio, à feriẽdo hoſte, ut uotis petierat: auc. Plut. Sex. uero Pom. quod pacẽ ferre putaret, cũ ex eius templo ſumerent ſceptrum per quod iurarent, & lapidẽ Silicẽ, quo fœdus ferirent, Feretriũ denominatũ ſcribit. Hoc tẽplũ cũ uetuſtate, & incuria detectũ prolaberetur, admonitu Pom. Attici (ut in eius uita teſtatur Cor. Nepos) reficiendũ Cæs. curauit. ampliatũ aũt eſſe prius ab Anco rege cõmemorat Liuius. Huius ueſtigia, ubi maiora denũ, ubi uero minora quinum pedũ ætate ſua adhuc extitiſſe, aſſerit Diony. Templũ Iouis Cuſtodis Domitianus adeptus imperiũ excitauit, sẽque in ſinu ipſius Iouis ſacrauit. Id aũt ubi nunc ſunt Salinæ: & ubi hodie ẽ carcer Capitolinus appellatus, Iani tẽplũ fuiſſe, quidã opinantur: quorũ ſententiæ aduerſatur, quòd fundamenta ex ſaxo quadrato, & fornices in eiſdem Salinis, ac ueſtigia porticus foro ſuperſtantia, locum publicũ exiſs, quæ mox dicemus, fuiſſe oſtendunt. Nam & de Iano Capitolino apud antiquos ſcriptores nusq; legimus. Crediderim igitur hoc in loco ſitã fuiſſe Curiã Calabram, quam culmis Romulus texerat: in quam uocabatur. S. P. Q. à rege Sacrificulo, ut ludorum, ſacrificiorũmque pernoſceret diem: in ea. n. ratio ſacrorũ tantũ gerebatur. ut ſcribit Sex. Pom. De hac aũt Curia meminit Var. cùm inquit. Primi dies menſium nominati Calendæ ab eo, quòd his diebus calent eius menſis Nonæ à pontificibus quintanæ, an ſeptimanæ ſint futuræ in Capitolio, in curia Calabra. Prope hanc aũt fuiſſe Romuli Caſam idem Var. eſt auctor. Eã humilẽ fuiſſe, oſtendit Vitruuius, his uerbis. Item in Capitolio commonefacere poteſt, & ſignificare mores uetuſtatis Romuli Caſa in arce ſacrorum ſtramẽtis tecta. Ad eandem aũt, uel ubi illa fuerat, Senaculũ ſtetiſſe innuit Liuius, cũ ait Cenſores porticum ab ædẽ Saturni in Capitoliũ ad Senaculum, ac ſuper id Curiã ſtruiſſe. Veiouis Aedem in area nunc Capitolina locum obtinuiſſe, hæc uerba Gelli docent. Eſt autem ẽt ædes Veiouis Romæ inter Arcem, & Capitolium. Mox ſubdit. Cum Iouem igitur, & Diouem à iuuando nominaſſent: eum quoq; contra Deum, qui non iuuandi, ſed uim nocendi haberet (nam deos quosdã ut prodeſſent, celebrabant: quoſdam ne obeſſent, placabant) Veiouem appellauerunt dempta, atque detracta iuuandi facultate. Eius ſimulacrum, quod eſt in ædẽ, de qua ſupra dixi, ſagittas tenet, quæ ſunt uidelicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem eſſe dixerunt. Immolatúrque illi ritu humano capra: eiusque animalis figmentũ iuxta ſimulacrũ ſtat. Asylũ templũ in dicta area fuiſſe, ſignificat Diony. ſic. n. inquit. Lucũ umbroſum mediũ Capitoliique, & Arcis, quod uocaſ intermontiũ duoꝝ quercetorũ, templũ Romulus cõſtituit: de eodẽ Strabo. Romulus Aſylum aperiens inter collẽ, & Capitoliũ, huc perfugiẽtes ciuitate donatos deſignat: & Liuius. Locũ, qui nũc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos, Aſylũ appellat. Ex eo finitimus populus, oĩs turba, ſine diſcrimine

& seruus, & liber, auida nouarũ rerum perfugit. Et hunc locum Ouid. attigit, his uersibus.
Romulus ut saxo lucum circundedit alto,
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.
Ex eo.n. nemo extrahebatur. Varios aũt terminos habuisse testatur Strabo, his uerbis. Templum & nũc, & olim Asylum erat, cuius libertatis termini sunt mutati: Alexander ad stadiũ extendit: Mitridati uero dimissa ab angulo Cerami sagitta uisum ẽ paululũ ipsum stadiũ transcẽdere: Antonius huic proxime accessit, & cũ eo termino urbis partẽ comprehendit: Postea Cæs. Aug. cum id damnosum existimaret, & nihil aliud esse, quàm multis malefaciendi causam exhibere, irritũ fecit. Suet. de Tiberio loquens. Abolenit, inquit, & uim, morèmque Asylorũ, quæ usq; erãt. Primi aũt omniũ Herculis nepotes timentes insidias illorũ, quos auus, priusq; è terris migraret, affixerat, Asylum instituisse dicuntur, hinc Statius.
Asylum herculeos fama est fundasse nepotes.
Et quia nonnulli ex quibusdam Ouidij carminibus sub rupe Tapeia Asylum fietisse uolũt, quid de hac opinione sentiam, ubi de basilica Sempronij erit sermo, dicetur.

De Cliuo, Varijsq; aditibus Capitolij: Domo Milonis: porta Stercoraria, ac de templis Iouis Tonantis, & Fortunæ. Cap. III.

CLiuus aũt, per quem in Capitolium fuerat ascensus, qua parte steterit, inter nostri tẽporis doctiores magnum est certamen. Suet. tamen in ea, quæ uergit in Velabrũ fuisse, significare uidetur: ita narrans. Gallici triumphi die Velabrum præteruehens penè curru excussus est axe defracto, ascenditque Capitolium ad lumina. XL. elephantis dextra, atq; sinistra lychnucos gestantibus. Et Ouidius locum attigit, his carminibus.
Inde uelut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in ualles, & fora cliuus erat. Ser. tamen dum ait Saturni templum fuisse ante cliuum Capitolinum, ubi ædes Concordiæ, innuit hunc cliuum fuisse forum Romanum uersus, ubi erat utraq; ædes: Huic sententiæ conueniunt Cic. uerba sexta actione in Verrem, quæ sunt hæc. Tamen cùm de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Nam carcerem sub Capitolio in capite fori fuisse, infra ostendemus. Arcus etiam Septimij imp. inibi positus, facit, ut credam aditum in hunc collem ex regione ipsius quãdoque stetisse: præsertim q̃ paucis ab hinc diebus detecta fuit uia, silicibus strata, ab area Capitolina ad eundem arcum protensam: tamen cum latitudo eius sit pedum septem tantum, non arbitramur eum esse cliũ celebrem, de quo meminit Suet. quando Capitolinum montem plures aditus habuisse affirmat Cor. Tac. quorum hic, qui ad arcũ Septimi pertinet, est unus: Alium uero à Concordiæ ad Monetæ templũ fuisse, Ouid. testatur, his uersibus.
Candida te niueo posuit lux proxima templo,
Qua fert sublimes alta Moneta gradus. Tertius in urbẽ planã (planã dico urbẽ quæ hodie habitat) ut ẽt nũc, descensum præbuit: ibi.n. nostra ætate detecta fuit porta marmorea: Quartus est de quo nunc agimus. M. aũt Aemilio Cos. hunc Cliuum, silicibus sternendum Censores curauisse, memoriæ prodidit Liuius, & Cic. Milonẽ in eodẽ Domũ scutus refertã habuisse, testatur: hæreditariã, an conductam, dubium est: quia superius dixerat: nullũ angiportũ esse, in quo Miloni non esset conducta domus. In eodẽ cliuo fuit porta Stercoraria nuncupata: de qua Sex. Pom. sic loquitur. Stercus ex Aede Vestæ: XVII. Cal. Iulias defertur in angiportũ mediũ ferè cliui Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria. Idẽ scribit Saturnios eos dictos, qui castrum in uno cliuo Capitolino incolebant, ubi Ara dicata ei deo fuerat ante bellum Troianum. Iouis autem Tonantis Aedes apud Cliuum, ubi hoc tempore noxij puniuntur, posuit Augustus: quòd liberatus esset periculo, cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumque præcedẽtem exanimasset. Cùm dedicatam hanc ædem assidue frequentaret, somniauit queri Capitolinum Iouem

cultores ſibi abduci, ſeq; reſpõdiſſe, Tonantem pro ianitore ei appoſitum : ideoq; mox tintinabulis faſtigium ædis redimiuit, quod ea fere ianuis dependebant, auctor eſt Suet. Refert Plin. Iouis Statuam exemplar æris Deliaci, quo Polycletus eſt uſus, in hac æde fuiſſe : & ante ipſam Caſtoris, & Pollucis opus Hygiæ. Quibus uero lapidibus ea ædes extructa eſſet, alibi ſic indicat. Inter hos primum (ut arbitror) marmoreos parietes habuit ſcena M. Scauri, non facile dixerim ſectos, an ſolidis glebis poſitos : ſicut eſt hodie Iouis Tonantis ædes in Capitolio. Prope hanc ædem fuit & Fortunæ, ut teſtantur carmina, quæ in eius templo Præneſte quidam ſe legiſſe affirmant : quorum principium hoc.

TV QVAE TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM

De rupe Tarpeia : Templis, Saturni, Iouis Opt. Max. Iunonis, Mineruæ, Iuuentutis, & Fidei. Cap. IIII.

RElIqua pars montis, poſt Cliuũ, Rupes Tarpeia eſt dicta : ex qua damnati præcitabãtur. Hinc Cic. ad Atticum. Quis enim audeat uiolare (Brutum ſcilicet) propoſita cruce, uel ſaxo. Et Plin. ait, Metellum ad Tarpeium raptum, ut præcipitaretur. Gellius autem ſcribit, eodem mortis genere etiam eum damnari ſolitum, qui falſum teſtimonium dixiſſe, conuictus eſſet. Diony. uero, Rupem hanc foro ſuperſtetiſſe, dicit. Duci, inquit, eũ iuſſit in ſuperſtantem foro collem : eſt enim is collis rupes uaſta, unde mos eſt eis deiicere aduerſarios. Cui opinioni ne refragari uideamur, dicemus totum montem, & arcis, & Tarpeiæ rupis nomine, appellari. Saturni Aedes infra hanc rupem ſteterat : ubi paucis ab hinc annis fuerat ſacellum cum turri S. Saluatoris cognomento in Aerario, ſiue in Statera : incumbens hoſpitali. S. Mariæ in porticu nuncupatæ. Fuerit ne ea condita à comitibus Herculis, de qua Solinus meminit : an à T. Tatio, de qua Varro : an à Tullo rege, de qua Macrobius, incertum eſt : quam uero Luctatium poſuiſſe ſcribit Critolaus, eam eſſe non arbitramur. In hac autem æde fuit Aerarium, omnium primum inſtitutum, & trutina, eiusq; ueſtigia extitiſſe ſuo tempore teſtatur idem Var. Propterea non ab re noſtri in Statera cognominarunt. Volunt autem Publicolam omnium primum ædem Saturni ærarium declarauiſſe. Et quamuis Saturni, & Opis ædem in uico Iugario fuiſſe, dicat Sex. Rufus, hanc tamen ipſam opinor eum intelligere : nam etſi in Capitolio erat, ipſi uico tamen ſubiacenti incumbebat. Diony. Saturno Aram attribuit, ſecundum uiam qua ex foro in Capitolium aſcenſus erat, ſitam. Iouis Opt. Max. templum, ſiue Iouis Capitolini, uouit Tarquinius Priſcus. Superbus deinde librarum agenti. XL. M. in fundamentis impendit. Verum cum ad tectum fere opus peruenijſſet conſecrationem non obijt, quia tyrannide excidit. Dedicauit hoc Horatius Publicolæ collega, ut ſequenti titulo habetur.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSLATVM EST.

De hoc templo Diony. meminit, his uerbis. Extructum eſt autem ſuper crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum fermè pedum unumquodq; latus habens (Eſt autem iugerum duplicatus in longitudinem actus, ut ait Plin. Is eſt in quo boues aguntur cum aratur uno impetu iuſto, hoc eſt. CXX. pedum) Et quia Diony. ætate, quædam huius templi extabant ueſtigia, ſi bdit. Paucum quiddam uariantem inuenire poſſet aliquis eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris : à parte quidẽ, qua frons meridiẽ ſpectat, cõprehenſum triplici columnarũ, ordine : ab obliquis uero partibus, ſimplici : in eo tria ſunt Sacella æqualia, inter ſe communia habentia latera : mediũ quidẽ Iouis : ab utraq; parte Iunonis, & Mineruæ : ſub una aquila, unàq; uelata tectura. Hinc Auſonius ait. Trina in Tarpeio fulgent conſortia templo. ¶ *Quòd aũt Diony. dicit, Super crepedine alta : hoc ad naturalẽ decorẽ ptinet, Nã ædibus ſacris, quorũ deorũ maxime in tutela ciuitas uideret eẽ,*

ut Ioui Iunoni, & Mineruæ, in excelſiſſimo loco, unde menium maxima pars conſpiceretur, areæ diſtribuebantur, auctor Vitruuius. Cur autem Tarquinius hæc numina ſub eodem tecto ſtatuerit, oſtendit Macr. his uerbis. Sed qui diligentius eruunt ueritatem, Penates eſſe aixerunt, per quos penitus ſpiramus: per quos habemus corpus: p quos rõnẽ animi poſſidemus. Eſſe aũt mediũ æthera Iouẽ: Iunonẽ uero imum aera, cũ terra: & Mineruam ſummũ ætheris cacumen. Et argumento utuntur: quòd Tarquinius Demarathi Corinthij filius ſamothracijs religionibus myſtice imbutus, uno templo, ac ſub eodem tecto, numina memorata coniungit. Iouem autem propter beneficia, Optimum: propter uim, Maximum Po. Ro. nominabat, auctor Cic. Iouem autem Capitolinum eundem eſſe, qui erat Opt. Max. ex eo coniicimus, quòd ante hæc epitheta, præponit, Capitoline. Erat huius Dei templũ, præter cætera ornamenta, multis ſtatuis exornatum: quarum unam aueam. X. pedum dicauiſſe D. Claudium, ſcribit Tremellius. Iouis autem Imperatoris Simulacrũ in eodem templo ſtatutum fuiſſe opinamur. Sic enim Cic. inquit. Iouem Imperatorem quanto honori in ſuo templo fuiſſe arbitramini. Victoriæ ſtatuam ibidem fuiſſe teſtatur Plut. Et Plin. ſex pocula Murrhina ex triumpho à Pompeio in urbem aduecta. Libros autem Sibyllinos in dicto templo ſub terra, in arca lapidea conditos eſſe, & à decem hominibus cuſtoditos, prodidit Dion y. Polibius uero fœdera cum Carthaginienſibus icta, perſcripta in tabulis æneis, ab Aedilibus hic conſeruata. Inibi fuit Pallium breue, purpureum, lanеſtrũ, ad quod cum Aurelianus iungeret purpureas ſuas ueſtes, cineris ſpecie decoloratæ uidebantur diuini comparatione fulgoris. Hoc munus rex Perſarum, ab Indis interioribus ſumptũ, ipſi Aureliano dediſſe perhibetur. Habuit hoc templum ſiſtulas quaſdam, quibus aqua reliquis templis, ac ſedibus ſuppeditabatur. ut pro Rabirio teſtatur Cic. qui contra Rullum, & pro Domo ſua docet. S.C. & orationes in eodem templo ſæpe habitas. Eò ibant noui Coſſ. ſacrificatum: quia Ioui omne debetur initium. Arſit cũ ædibus, & ſaccellis coniunctis Vitelliano bello, ac Titi Imp. tempore: auc. Plin. Dion y. & Cor. Tac. In ea autem parte Capitolij fuit, quæ plateam, nunc Montanariam dictã, deſpicit: ad radices cuius paucis ab hinc annis fuerat templum. S. Saluatoris, ab illo priſco Iouis templo, in Maximis cognominatũ. Erat in eo Iouis templo Cella, hoc eſt pars ſecretior templi, quam ingredi prophano non licebat. In hac fuere Coronæ aureæ duæ: quarum alteram ex. XX. Philippeis factam: ſecundũ Gallos Pamphili legati, in Curiam tulerant: Alteram Carthaginienſium miſſi gratulatum ob uictoriam partam aduerſus Samnites. Inter hanc, & Mineruæ Cellam, Iouis imperatoris Signum collocatum fuiſſe, ait Sex. Pom. à T. Quintio Præneſte aduectum: & ante Mineruæ Deos Noxios: eius uerba appoſui. Dy Noxy appellantur tria ſigna in Capitolio ante Cellam Mineruæ genibus nixa, ueluti præſidẽtia parientium nixibus: quæ ſigna, ſunt qui memoriæ prodiderint Antiocho rege ſuperato, M. Attilium ſubtracta Po. Ro. deportaſſe, atq; ubi ſunt, poſuiſſe. In huius ce Deæ Delubro fuit Tabula, in qua raptum Proſerpinæ Nicomachus pinxit. In Iunonis Cella Canem ex ære ſuum uulnus lambentem ſe uidiſſe aſſerit Plin. Iunonis autem ſacellum fuiſſe à ſiniſtra ſacelli Iouis: Mineruæ uero à dextra oſtẽdit Liuius, his uerbis. Lex uetuſta eſt priſcis literis, uerbisq; ſcripta, ut qui Prætor Max. ſit, clauum pangat. Fixus fuit dextero latere Iouis Opt. Max. qua Mineruæ eſt templum. Eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe ferunt: eòq; Mineruæ dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum eſt. Iuuentutis Aediculam prope Mineruæ Delubrum ſtetiſſe, ſcribit Plin. idẽmque libro trigeſimo tertio innuit Concordiæ Templum in Capitolio ſitum fuiſſe, cum inquit. Incidit q; in tabula ærea Concordiæ ædem. C IIII. annis poſt Capitolinam dedicatam. Hãc uouiſſe Manlium in Gallia quidam memoriæ prodiderunt. Fidei Templum apud Iouis Capitolini extitiſſe oſtendit Cic. de nat. deo. his uerbis. Qui igitur iuſiurandum uiolat, is fidem uiolat: quam in Capitolio uicinem Iouis Opt. Max. (ut in Catonis oratione eſt) maiores noſtri eſſe uoluerũt. Plin. Spectata eſt, inquit, & in æde Fidei in Capitolio imago ſenis cum lyra puerum docentis.

De Arce: Templo Iunonis Monetæ: ac de Domo T. Tatij, M. Manlij: atq; de Saxo Carmentæ. Cap. V.

SAturnius mons in Arce, & Capitolium diuiditur: ut paſſim apud hiſtoricos, aliòsque auctores legimus. Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium. Liuius. Exules, & Serui duce Appio Herdonio nocte Capitolium, & Arcem occupauere. Hæc propemodùm octauam mõtis partem occupabat, ut eius indicant fundamenta in ea parte, quæ ad theatrũ Marcelli uergit: ad cuius radices, prope ædiculam D. Andreæ in Vincys nũcupatam, ante annos. XX. inuenta eſt porta marmorea, ab eáque gradus ad ipſam arcem ferentes: qua porta crediderim Tarpeiam illam Veſtalem hoſtes introduxiſſe: nã Tiberim, ad quem aquatũ fuerat profecta, proxime ſpectat. Iunonis Monetæ Templum fuit in Arce, in ea parte, qua nunc ſunt horti Conſeruatorum dicti, ut ex uerbis Liuij coniectura aſſequi licet, qui ſic inquit. Damnatum Manlium de ſaxo tarpeio deiciũt: adiectæ mortuo notæ ſunt, publica una: quòd cum Domus eius fuiſſet, ubi nunc Aedes, atque Officina Monetæ, latum ad populum eſt, ne quis patricius in Arcæ, aut Capitolio habitaret. Idem alibi ait, Fabio Dorſo, & Ser. Sulpitio Coſſ. Dictatorem creatum L. Furium Camillum, aruncanòque bello inter ipſam dimicationẽ hoc uouiſſe templum: quod Cal. Iunij dedicatum fuiſſe aſſerit Macr. de quo templo ſunt hæc Ouidij carmina.

Arce quoq; in ſumma Iunonis templa Monetæ
Ex uoto memorant facta Camille tuo.

Moneta à monendo eſt dicta. Cic. inquit: Moneta à monendo. Nam poſt cladem illam maximam à Senonibus Callis factam, audita uox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata eſt Moneta. Domus autem Manlij idem Cic. meminit pro domo ſua: cuius uerba ſubiecí. M. Manlius, cùm ab aſcenſu Capitolij Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficij ſui gloria, regnum appetere eſt iudicatus: ergo eius domum euerſam duobus locis conueſtitam uidetis. Ibidem autem fuerat antea Domus T. Tatij, ut ſcribit Solinus. In eadem arce fuit Simulacrum Veiouis. Plin. Nonne, inquit, Simulacrum Veiouis in arce ex cupreſſo durat, à condita urbe quingenteſimo quinquageſimo primo anno dicatum. Simulacrum argenteum Anſeris, cuius clangore arx ipſa fuerat ſeruata, memoriæ cauſa, ibidem fuerat collocatum: de quo Lucretius ſic cecinit.

Romulidarum arcis ſeruator candidus anſer. & Propertius.

Anſeris & tutum uoce fuiſſe Iouem.

Et Plin. Eſt inquit, & Anſeri uigil cura Capitolio teſtata defenſo per id tempus canum ſilentio proditis rebus. Quam ob rem cibaria anſerum Cenſores in primis locant. Saxũ autem Carmentæ, quod Tarpeiæ rupis pars quædam eſt, deſpicit Tiberim, e regione ferè pontis Senatorum.

De Templis, & quibuſdam aliis ædificijs in Capitolio extructis, quorum Certus locus ignoratur. Cap. VI.

LApidem informem, atque rudem coluere Romani, Terminum appellãtes: cuius templum à Tatio rege dedicatum, tradit Var. Plut. uero à Numa cõditum. Cum autem Tarquinius Superbus uellet Iouis Capitolini templum ædificare, cœpit captare augurijs, qui mons eſſet aptiſſimus, cùmque Tarpeius ex omnibus eſſet inuentus, in quo erant diuerſorum numinum ſacella, actum eſt, ut exinde ad alia templa numina euocarentur ſacrificijs: quò poſſet libere, & ſine periculo templum Iouis ædificare: cùmque omnes Dij libenter migraſſent, Terminus, limitum Deus, abſcedere noluit: tunc de hoc ipſo ſacrificatum eſt, & deprehenſum, quòd Terminus cum Ioue remanens æternum urbi imperium cum religione ſignificaret. Quo loco aũt colebatur ſuper eum foramen patebat in tecto, quòd

nefas eſſe putarent Terminum intra tecta conſiſtere. Alij uero dicunt primam partem tecti eius templi patuiſſe, quia ſub dio ei ſacrificabatur: & (ut ait Lactantius) publice, quaſi cuſtodi finium, Deo: hinc Sex. Pom. Termino, inquit, ſacra faciebant, quòd in eius tutela fines agrorũ eſſe putabant. Terminum qui exarauerit, & ipſum, & boues ſacros eſſe Numa ſtatuit. Legimus autem apud D. Auguſtinũ Martem quoque, & Iuuentam regi Deorum cædere noluiſſe: quòd imperium Romanum nullum terminum ejici habiturum, nec ſenectam ſenſurum. Mentis autem, & Veneris Erycinæ ædes in eodem Capitolio fuiſſe, teſtatur Liuius, his uerbis. Interea Duumuiri creati ſunt. Q. Fabius Maximus, & Attilius Craſſus ædibus dedicandis: Menti Attilius: Fabius Veneri Erycinæ: utraq; in Capitolio eſt, canali uno aiſcreæ. De æde Mentis ſunt Ouid. hæc carmina.

Mens quoq; numen habet, Menti delubra uidemus,
Vota metu belli perſide pœne tui.

Alias ædes ſacras complures in Capitolio fuiſſe, Cic. innuit, cum de templo Fidei locutus, ſic ſubdit. Quid Opis? quid Saluti? quid Concordiæ? Libertati? Victoriæ? quarum rerum, quia uis eſt tanta, ut ipſe Deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Idem in phil. Opis non ſemel meminit: ad eámque, rurſus ad Att. ait, Scipionem proauum Metelli ſtatuam Cenſoriam habuiſſe. Hanc autem ædem uouit Tatius rex, auctor Var. quam Sp. Poſthumio Albino, & Q. Martio Philippo Coſ. tactam eſſe de cælo commemorat Liuius. Fortunæ autem Primigeniæ, & Obſequentis ædes in Capitolio condidit Ser. Tullius. Hanc Deam uarijs cognominibus à Romanis nuncupatam legimus. Nam publicam appellabant, cùm reip. faueret. Maſculam, cùm omnibus moribus. Muliebrem itidem, quando mulieribus. Virilem, cum iam adultis. Primigeniam, cum primogenitis. Item Fortis Fortunam, quando eximſperato adeſſet. Equeſtrem uero, quando maxima cum celeritate ueniret. Obſequentem, cùm ad omnia uota accederet. Paruam, ubi humilẽ ad maximas opes, ſummóſque honores ueheret. Seiam, ubi ſegeres, cæteróſque fructus feliciter ad maturitatem peráduceret: Et proſperam eam dicebãt, quæ ſemper propitia aſſideret. Malam uero, quæ iugiter aduerſaretur. Iouis Sponſoris ædem poſuit Tarquinius Superbus: quam Poſthumius Nonis Iunijs dedicauit. Veneri Caluæ Fanum in Capitolio Romani conſtituere in honorem matronarum: quia capta urbe à Gallis deficientibus funibus ex illarum capillis eas feciſſent. Alteram ædem ibi Venerem habuiſſe, oſtendit Suet. in Calig. Veſtæ ædes in eo dẽ colle fuit, ut ſignificat Sex. Pom. de porta Stercoraria locutus. Aram autem Iouis Piſtoris in Capitolio ſitam fuiſſe, innuit Ouid. his uerſibus.

Nomine, quam precio celebratior arce tonantis.
Diſcant piſtores quid uelit ara Iouis.

Bibliothecam Maiorum multis columnis exornatam: Porticúsq; duas, Metelli alteram, alteram Cõſtantini Capitolium habuiſſe dicitur: Atriúmque publicum, quod tactum eſſe de Cælo teſtatur Liuius. Fauiſſæ, quæ ſunt loca ciſternis, cellisque ſimilia, ubi reponebantur ea, quæ in templis uetuſtate erant facta inutilia, fuere in area Capitolij, Gellius & Sex. Pom. auc. Locúmque ſacrum in eodem Capitolio fuiſſe legimus, ex quo ſumebatur uerbena, qua coronabantur Feciales, & Pater patratus fœdera facturi, uel bellum indicturi: & lapidem ſilicem, quem tenebant per Iouem iuraturi dicentes. Si ſciens fallo tum me Die ſpiter ſalua urbe, arcéque bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. In eodẽ Capitolio. S.C. haberi ſolitum aſſerit Liuius, his uerbis. Eo facto, auocatam à ſe concionem tribunus queſtus, & in ordinem ſe coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abijt.

De ſtatuis, Imaginibus, & Columnis. Cap. VII.

INter alia multa, uariáque ornamenta, quibus Capitolium erat inſignitum, plurimæ in eo ſtatuæ fuere. Quas cognoſcere nõ erit ab re alienum: ſiquidem eis cognitis in multorum inſignium locorũ

cognitionem multos deueniſſe, uidemus. Harum bonam partem, ſicuti columnarum, ex deuictis prouincijs in urbem Romani deportarunt: quod & Cic. teſtatur in lib. de nat. deo. qui ſic ait. Etenim fana multa ſpoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata uidemus à noſtris. Ingentem autem numerum fuiſſe, ex Cor. Tac. uerbis perſpicitur, quæ ſunt hæc. Sabinus undiq; ſtatuas decora maiorum in aditu obiecit, ne hoſtes in Capitolium penetrarent. Quæ etſi uera ſint, perpaucas tamen uidemus literis mandatas. Quæ apud uarios auctores ſunt repertæ, breuiter cõmemorabo. Iouis igitur treis fuiſſe legimus: quarum unam de cælo tactam eſſe, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, aſſerit L. Florus: de reliquis duabus loquitur Plin. his uerbis. Sp. Caruilius fecit Iouem, qui eſt in Capitolio uictis Samnitibus ſacrata lege pugnantibus è pectoralibus eorum, ocreis q;, & galeis: amplitudo tanta eſt, ut conſpiciatur à latiario Ioue: Idem. Locras uero Iouem tonantem ante cuncta laudabilem fecit. Herculis Auerion, & Sempronius Coſ. alteram, alteram Fabius Max. uictis Tarentinis ſtatuas dedicauere, quarum Liuius, Plut. & Strabo meminere. Strab. Verba ſubiecì. Aliqua etiam Romani capto per uim oppido, ut ſpolia, uindicarunt, è quibus Herculis imago ſublimis ex ære in Capitolio fixa eſt, opus Lyſippi. Apollo autẽ translatus à Lucullo ex Apollonia Ponti urbe. XXX. cubitorum, CL. talentis factus iacet hodie in ædibus nunc Conſeruatorũ confractus. Boni Euentus, Bonæque fortunæ, Praxitelis opera, atq; Nemeſis Simulacra Capitolium decorauere: ſic & Iani, dextra trecentorum, ſiniſtra ſexaginta quinque numerum, ad demonſtrandum anni dimenſionem, tenens. Fuere inſuper in Capitolio Statuæ omnium Regum. Plin. inquit, Nullam annulum habet Romuli in Capitolio Statua, nec, præter Numæ, Seruiique Tullij, alia, ac ne. L. quidem Bruti: & alibi, Primas putarẽ has, & Actij Nauij poſitas ætate Tarquinij Priſci, niſi Regum antecedentium eſſent in Capitolio. Statuã Scipionis, qui Antiochum deuicit, cum chlamide, ac crepundijs in eodem Capitolio fuiſſe, pro Rabirio refert Cicero: Syllæ uero pedeſtrem, & æneam in Philip. Aemilio autem Lepido puero ſtatuam bullatam, ac prætextatã poſuit Senatus, quòd hoſtem in aciem interemiſſet, ciuemque ſeruaſſet. Tali honore dignus habitus eſt Metellus, quòd ex æde Veſtæ Palladium ab incẽdio liberauiſſet: ſicut & Trebius, qui in ædilitate ſua frumentum Po. Ro. aſsibus præſtitit, auc. Plin. Plut. autem commemorat Fabium Max. ſuam ipſius ſtatuã, equeſtrem, ex ære, iuxta Herculem ſtatuiſſe: Brutique illius, qui Tarquinios expulit, à Po. Ro. mediam inter Regum ſtatuas, poſitam eſſe. Inibi Africani etiam ſtatuã fuiſſe ad Atticum ſcribit Cic. cuius uerba apposui. At mehercle ego cum in turmam auratarum equeſtrium, quas hic Metellus in Capitolio poſuit, animaduertiſſem in Serapiõis ſubſcriptione Africani imaginẽ, erratum fabrile putaui. Domitianum non niſi aureas, argenteasque ſibi poni permiſiſſe, ſcribit Suet. & Eutropius. Cornelia Gracchorum mater & ipſa tali honore digna fuit, ut in Capitolio ſtatua ei collocaretur. Scipio, de quo ſuperius, uictoriæ ſuæ Aſiaticæ Tabulam pictam in eodẽ Capitolio affixit. Bocchus et Syllæ gratiam aucupatus triumphales imagines ibidem coliocauit: inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus, Parrhaſius Epheſi natus Theſea pinxit in eodem Capitolio. In quo fuere etiam ſeiuges à Cn. Cornelio poſiti: & Clypea. xij. aurata, ab Aedilibus P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compreſſam condamnauerant, ut tradit Liuius: qui & Clypeum Martis cũ imagine Aſdrubalis in eodem colle fuiſſe, narrat: Columnamque Roſtratam: cuius ſunt hæc uerba. In ſuſpenſa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempeſtate Columna roſtrata in Capitolio bello punico tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. Auguſtus uictor Aegypti multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra ærea, quibus conflatis quatuor effecit columnas: quæ poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt poſitæ: quas etſi Ser. gram. ſuo tempore ibidem fuiſſe dicat, hodie tamen in Lateranenſi baſilica cernuntur. Hæ ſunt de quibus Virgilius ait, Surgẽtes ære columnæ.

De Tabulis publicis. Cap. VIII.

TAbulas quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas, ac ſeruatas eſſe multi teſtani: quorũ Cic. pro Sex. ſic inquit. Inſpectantibus uobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et

paulopoſt. Sed unum egregium de rege Deiotaro Po. Ro. amiciſſimo decretum in Capitolio fixum. Et rurſus Philip. tertia: Falſas leges, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Et æreárum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio flagrauerant Veſpaſianum inueſtigatis exemplaribus reſtituenda curauiſſe ferunt. Et Plut. teſtatur, cum Clodius tabulas, quibus res in tribunatu ſuo geſtæ continebantur, in Capitolio affixiſſet, Ciceronem ab exilio reuerſum eas ui deleuiſſe. Rurſus Cic. in Catilinam commemorat, æra legum in Capitolio de cælo tacta, & liquefacta. Sic & tabula, quæ has leges á Romulo promulgatas continebat, ſeruabatur.

NE QVID INAVGVRATO FACIVNTO.
PATRES SACRA MAGISTRATVSQVE SOLI PERAGVNTO INEVNTOQVE.
PLEBEI AGROS COLVNTO.
SACRORVM OMNIVM POTESTAS SVB REGIBVS ESTO.
SACRA PATRES CVSTODIVNTO.
POPVLVS MAGISTRATVS CREANTO.
LEGES DISCVNTO.
BELLA DECERNVNTO.
DEORVM FABVLAS NE CREDVNTO
DEOS PEREGRINOS PRAETER FAVNVM NE COLVNTO.
NOCTVRNAS IN TEMPLO VIGILIAS NE HABENTO.
PARRICIDAS OMNES CAPITE PVNIVNTO.
NE QVIS PRAESENTIBVS FOEMINIS OBSCOENA VERBA FACITO.
QVISQVIS DEMISSAM AD TALOS TOGAM IN VRBE HABETO.
MONSTRVOSOS PARTVS QVISQVIS SINE FRAVDE CAEDVNTO.
NE QVIS NISI PER PORTAS VRBEM INGREDITOR NEVE EGREDITOR.
MENIA SACROSANCTA SVNTO.
MVLIER VIRO LEGITIME CONIVNCTA FORTVNARVM ET SACRORVM= SOCIA ILLI ESTO. VT DOMVSQVE ILLE DOMINVS ITA HAEC DOMINA.
FILIA VTI PATRI ITA DEFVNCTO VIRO HAERES ESTO.
ADVLTERII CONVICTAM VIR ET COGNATI VTI VOLENT NECANTO.
SI VINVM BIBERIT DOMI, VTI ADVLTERAM PVNIVNTO.
PARENTVM LIBEROS OMNE IVS ESTO RELEGANDI VENDENDI ET= OCCIDENDI.

Curatores autem fuiſſe huiuſmodi tabularum indicat ſequens titulus.

C. CALPETANVS STATIVS
SEX. METRORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T. SARTIVS DECIANVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
EAC. CVR.

De quibuſdam Statuis, aliisque rebus antiquis, que hodie ſunt in Capitolio, Cap. IX.

IN area Capitolina collocata eſt equeſtris Statua, ænea, M. Aurelij Antonini pij philoſophi: quo ex Cœlio monte paucis ab hinc annis transferri uidimus. In Porticu uero Conſeruatorum eſt Commodi Imp. ingens caput, æneum, de quo Lampridius ita meminit. Coloſſi caput depreſſit, quod erat Neronis, ac ſuum impoſuit, & titulum more ſolito ſubſcripſit. Ante eandem porticum duo pari forma fluuiorũ ſimulacra ſeminuda uiſuntur, Nili ac Tygris, ut nonnulli teſtantur: uel Anienis, & Naris, ut alijs placet. Nos aũt de ijs nihil certi habemus. In cauedio dictæ domus ſunt marmorea ſigna M. An-

tonini de triumpho dacico, ſublata ex æde D. Martinæ. Eregione, ſub porticu, ſtat templũ in marmore inciſum, ſignis perpulchre exornatum. In aula ſuperiori, inter alia, eſt ſtatua auro ſuperfuſa nudi Herculis, dextra clauam, ſiniſtra uero Heſperidum aurea mala tenentis. Ibidem eſt & Satyri ſtatua pulcherrima. In porticu interiori prope aulam, æneum Lupæ eſt ſimulacrũ, ex cuius uberibus pendent Romulus & Remus urbis conditores: de hoc Cic. ſic inquit. Tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem uberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis. Huius ſimulacri effigiem ideo ſubiecimus, ut cerneres quod Virg. & Cic. de ijs teſtãtur: quorum alter ſic ait. Ludere pendentes pueros: alter uero, Romulum ẽt huberibus inhiantem.

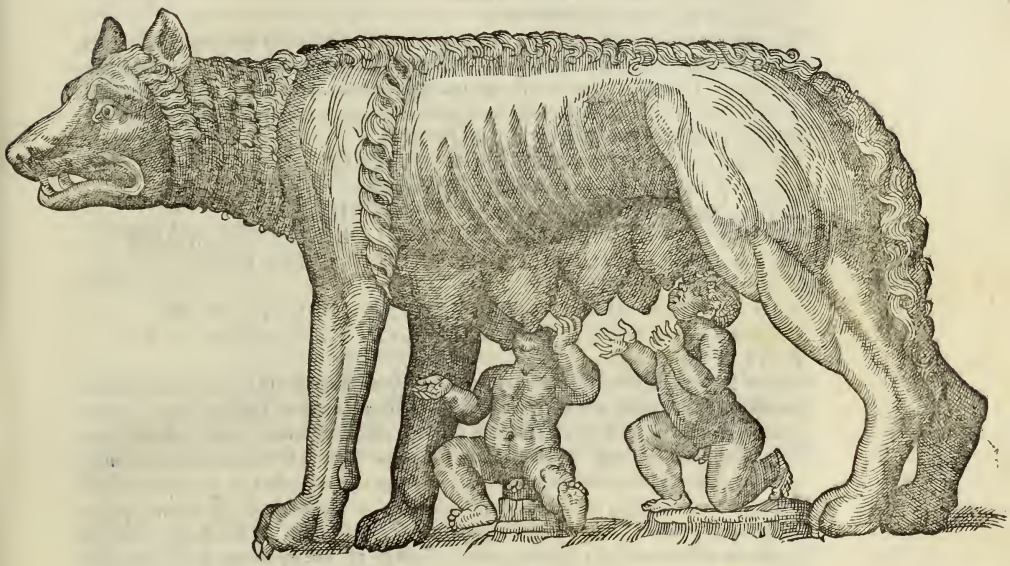

In eadẽ aula cernere licet, duo Signa ænea iuuenili forma, alterum ſtans ſerui habitu: alterum nudũ pueri ſedentis, ac curuato corpore ſpinam è planta pedis euellere conantis: non abſimilis Batto, quem Theocritus ſic loquentem inducit.

θᾶσαι μ' ὦ κορύδον ποτὶ τῷ διὸς ἁ γὰρ ἄκανθα
ἁρμοῖ μ' ὧδ' ἔπαταξ' ὑπὸ τὸ σφυρόν. *hoc eſt.*
Aſpice o Corydon per Iouem ſpina enim
Nuper me hic percuſit ſub talo.

Ibidem, in templo D. Mariæ cognomento Aracæli, multæ ſunt columnæ, quarum quæ tertia ab ingreſſu ſiniſtrorſus occurrit, hunc habet titulum. A CVBICVLO AVGVSTORVM. *Eſt apud eandẽ ædem paruus Obeliſcus: et tres præterea Conſtantini Imp. Statuæ.*

De templo Concordiæ. Senaculo. Curia: ac de Tabernis publicis. Cap. X.

QVoniam descendentibus è Capitolio primum occurrit uallis inter ipsum, & Palatium: par est ut eius loca proximo loco annotemus. Auspicemur autem ab omnium rerum auctrice, & conseruatrice Concordia: cuius Templum uouisse, posuisseq; Camillum ostendunt Ouidij carmina, quæ sequuntur.

Furius antiquum populi superator Hetrusci
Vouerat, & uoti soluerat ille fidem.
Causa, quòd à patribus sumptis secesserat armis
Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.

Hoc templum in foro fuisse refert Plut. Varro autem inter Capitolium, & forū: cui astipulatur Sex. Pom. Erat. n. aut in foro, aut foro proximum: nam & Val. Max. commemorat Sempronium Asellionem pro æde Concordiæ sacrificium facientem ab ipsis altaribus à creditoribus fugere extra forum coactum. Extant huius templi porticus octo ingentes columnæ, & in epistylijs titulus sequens.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS
INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT

Inuentus est autem lapis in quo huiusmodi uerba erant incisa.

D. N. CONSTANTINO MAXIMO PIO FELICI AC
TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM
TOTO ORBE REMPVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.
S. P. Q. R.
AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM IN
MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLENDIDIORE
RESTITVERVNT.

Hinc ad Monetæ ædem multis gradibus ascendebatur. Verum dum Cor. Tac. dicit: Diuersos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Asylum, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, an de his gradibus intellexerit, an de illis, qui in arcem ducebant, dubium est: tamen propter uerba illa, rupes Tarpeia, ueri similius est, uel hos significare, uel Cliuum publicum. In hoc autem templum per multos gradus erat ascensus, ut ex dictis columnis conijcere posumus: & ex uerbis Cic. quæ in septima Phil. sunt posita: ea. n. hæc sunt. Occulta enim fuit eorum uoluntas, iuditiumque de. M. Antonio, qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt. In eodem templo Bedas sculptor Batton adorantem Apollinem, & Iunonem fecit: Eufranor autem Latonam puerperam, Apollinem, & Dianam infantes, sustinentem: Niceratus uero Aesculapium, & Hygiam: At Piscrates Martem, Mercuriumque: Sthenis deniq; Cererem, Iouem, & Mercurium. In pronao eiusdem templi fuit Victoria: quæ M. Marcello Claudio, & M. Valerio Coss. icta est fulmine. De huius templi Cella Cic. philippica tertia sic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluserit: Et philip. quinta. In Cella Cōcordiæ collocari armatos, latrones, sicarios: è templo carcerem fieri. Habebatur præterea in hoc templo & Senatus, & orationes, ut idem pro Sextio, & Lāpridius testantur. Sic. n. Lampridius inquit. Cum Senatus frequens in Curiam, hoc est, in ædem Concordiæ, templū auguratū, cōueniset. Aedē aūt Concordiæ Curiam appellat: quia ibi Senatus publicas curas gerebat: Templum uero auguratū addidit: quia Senatus non poterat haberi nisi in loco per Augures constituto, quod templū dicebatur: Non. n. oēs ædes, sacra erant templa: Curia augurato condita, erat templum: Aedes sacræ non augurato conditæ, templa non dicebantur: neq; in illis poterat haberi Senatus, auctor Var. Qui cum duo Curiarum genera fuisse ostendat, uidelicet Curiam, ubi curarent Sacerdotes res diuinas, ut Curiæ ueteres: & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia, apparet Curiam, & Senaculum idem esse, alterumque

alterumque à Cura : alterum à Senatu. i. senioribus publicas res curantibus denominatum. Et quia in Hostilia res humanæ tantum curabantur, ideo alibi ait. Eam esse quidem templum, & sanctum non esse. Verum quoniam Sex. Pom. ex Nicostrato memoriæ prodidit, Senacula Romæ tria fuisse. Vnum, inquit, ubi nunc ædes Concordiæ, inter Capitolium, & forum : in quo solebant magistratus cum senioribus deliberare : alterum ad portam Capenam : tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, Senatus dabatur, significat suo tempore desisse. S. C. fieri in Concordiæ templo : alioquin solent, non solebant, dixisset : & templum, non ædem appellauisset. Eius enim uerba innuunt, Senaculum diuersis temporibus uarijs in locis institutum. Sed nec te moueat, quod cum ipse tria Senacula tantum commemorarit, nos quartum ex uerbis Cor. Tac. in Capitolio fuisse ostenderimus, Varróque supra Grægostasim, quintum : Nam plerique augent : plerique fundant, & ad eos transeunt nomina : & in tam multis seculis, in tanta etiam rerum uarietate, nomina, locaq;, & numerus ipsorum, sæpe est mutatus. Sub Concordiæ autem templo in capite fori, dum fossores altius terram moliuntur, inuenere locum, cuius antæ cum epistylijs marmoreæ efficiebant ueluti porticum, uel apothecas treis : in quibus consisterent, qui publica acta notarent, ac publicarent : ut ex titulis coniecimus. Nã uno epistylio, interiori parte, legimus hũc.

C. AVILIVS LICINIVS TROSIVS CVRATOR
SCHOLAM DE SVO FECIT
BEBRYX AVG. L. DRVSIANVS A. FABIVS XANTHVS. CVR. SCRIBIS. LIBRARIIS. =
ET PRAECONIBVS AED. CVR. SCHOLAM
AB INCHOATO REFECERVNT MARMORIBVS ORNAVERVNT VICTORIAM =
AVGVSTAM ET SEDES AENEAS ET CETERA ORNAMENTA
DE SVA PECVNIA FECERVNT.

Extra uero in eodem epistylio erat hic titulus.

BEBRYX AVG. L. DRVSIANVS A. FABIVS XANTHVS CVR. IMAGINES ARGEN =
TEAS DEORVM SEPTEM POST DEDICATIONEM SCHOLAE
ET MVTVLOS CVM TABELLA AENEA DE SVA PECVNIA DEDERVNT.

Ibidem autem effossus est Cippus, super quo Stilichonis statuam fuisse innuit sequens inscriptio in eo incisa.

FL. STILICHONI. V. C.
FLAVIO STILICHONI INLVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQ VITVM PEDITVMQ VE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARISSIMAE MILITIAE AD COLVMEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS EVECTO
PROGENERO DIVI THEODOSI COMITI DIVI
THEODOSI AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQ VE VICTORIIS ET AB EO IN ADFINITATEM
REGIAM COOPTATO ITEMQ VE SOCERO D N
HONORI AVGVSTI APHRICA CONSILIIS EIVS
EX PROVISIONE LIBERATA EX S C.

De Templis, Iouis Statoris : & Vestæ, eiusque Luco : ac de Regia Numæ, & Domo Tar. Superbi. Cap. XI.

IOVIS Statoris Templum fuit in radice Palatij, apud ædiculam nunc D. Mariæ Liberatricis : ubi sponda murorum altissimæ cernuntur. Cõditũ aũt fuit à Romulo, qui illud in bello Sabinorũ uouit,

ut habetur apud Liuium: cuius uerba adieci. Iupiter tuis auibus iussus hic, in Palatio, prima urbi fundamenta ieci: Arcem iam scelere emptam Sabini habent, inde huc armati superata ualle media tendunt. At tu pater deum, hominumque hinc saltem arce hostes, deme terrorẽ Romanis, fugámque fœdam siste. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris tua præsenti ope seruatam urbem esse, uoueo. Huius templi locum innuit Cic. Cùm, priusquam in exilium iret, Iouem his precatus est uerbis. Tèque Iupiter Stator, quem uere huius imperij Statorem maiores nostri nominauerunt: cuius in templo hostilem impetum Catilinæ repuli à muris: cuius templum à Romulo uictis Sabinis in Palatij radice cum uictoria est collocatum oro, atque obtestor, ferte opem pariter reip. cunctaeq; ciuitati, meisq; fortunis. Idem sentit Ouid. his uersibus.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.

In eodem templo non modo conciones, sed &. S. C. sæpe agebantur: ut idem Cic. in Catilinam, pro lege agr. & sæpe alias testatur. Quòd uero Liuius commemorat, templum Iouis Statoris uotum bis bello Samnitico, & in pugna ad Luceriam, intelligendum esse uidetur de eo instaurando, ætate, uel incendio consumptum: uel certe de alijs Iouis Statoris templis, quæ deinde posita fuerint eo in loco, ubi pugnatum est. Hoc autem incendio Neronis exustum esse, scribit Cor. Tac. Et ante ipsum posita esse Domum Tarquinij Superbi asserit Plin. hisce uerbis. Annius fecialis posuit sibi statuã equestrem, quæ fuerit contra Iouis Statoris ædem, in uestibulo Superbi domus. Templum autem Vestæ fuisse, ubi nunc ædes D. Mariæ de gratijs, innuit Diony. Quod etiam conijcimus ex uerbis Plut. quæ sunt hæc. Restitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris situm est templum, ita confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugántque, & usque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Vestæ pallantes agunt. Etenim si Romani ad radices Palatij restitere, factòque impetu Sabinos, qui ex Capitolio descenderant, ad Vestæ templum fugarunt: oportuit templum ipsum fuisse prope Capitolium, non sub Palatio, ut quidam somniarunt. Huic nostræ opinioni suffragatur etiam Liuius, sic locutus. M. Cœditius de plebe nuntiauit tribunis, se in Noua uia, ubi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ uocem noctis silentio audisse clariorem humana: quæ magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Nouam enim uiam per mediam dictam uallem, siue per uicum Thuscum protensam esse, paulopost ostendemus: Quam non uideo esse posse supra ædem Vestæ, si erat, ut isti uolũt, sub Palatio. Condita autem fuit à Romulo: ut infra demonstrabimus: de hac Ouid. sic meminit.

Hic locus est Vestæ, qui pallada seruat, & ignem.

Hic fuit antiqui Regia parua Numæ.

Plut. etiam ædem hanc prope Numæ Regiam, atriúmque locatam esse uoluit. Quod non animaduertit Seruius: qui scribit ædem ipsam fuisse atrium Numæ. Lucus autem Vestæ erat prope Statoris templum, à Palatij radice in Nouam uiam deuexus: Ex quo luco, ante urbem captam, exaudita uox c̃, ut muri, & portæ reficerentur: Futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur, auctor Cic. de diu. Vbi lucus fuerat, cum effossa sint quædam sepulcra, putarunt quidam ibi fuisse Vestæ templum: quasi uero priscis temporibus in templis cadauera sepelirentur: quod tantum abest à uero, ut ne intra urbem quidem, nisi Vestalium, conderentur: quin ea ecferri ius non erat, nisi nocturno tempore, ne illorum aspectu sacra polluerentur. Fit igitur ueri simile sepulcra illa in eodem stetisse luco, & non in templo.

De Templo Quirini: & de Lupercali, & ficu Ruminali. Cap. XII.

TEmplum Quirini, dorica (*ut inquit Vitruuius*) *structura, fuit ubi nunc ædes D. Theodori: de quo uidetur intellexisse Diony. cùm de Lupercali sic loquitur. Ostendit secundũ uiã, qua itur ad Circum, templúmque ei proximum, in quo est lupa præbens pueris duobus ubera, antiquæ operæ,*

ſimulacra, ærea. Plin. etiam de eodem ita meminit. Inter antiquiſſima nanque delubra habetur Quirini, hoc eſt ipſius Romuli: ſacræ myrti fuere duæ ante ædem ipſam per longum tempus: altera Patricia appellata: altera Plebeia. Prope hoc templum fuit Lupercal, hoc eſt ſpelunca in qua de capro luebatur: unde Lupercal dictum uolunt. Alij uero dicunt, quòd ibi lupa infantes nutruerit: alii lucum eſſe ſacratum Fauni deo Arcadiæ: cui mons Lycæus eſt ſacratus: Lycæumque Pana nuncupatum: quod λύκους non ſinat in oues ſæuire: idèoque Euandrum ſacraſſe locum, Lupercalque nominauiſſe. Aliorum fama eſt Lupercalium morem à conditoribus urbis originē traxiſſe. Facto.n. ſacrificio, tūc cū Lætitia exultantes, & his Numitor eo in loco, ubi educati erant, urbem condere perrexerat, cæsisque capris epularum hilaritate, ac uino largiore prouecti, cincti ouinis pellibus immolatarum hoſtiarum iocantes geſtierunt. Verum, ut de etymologia, ita de loco uaria eſt opinio. Ser. enim in Circo fuiſſe ſic ait. Rumon Tiberis dictus eſt: unde ficus Ruminalis, ad quam eiecti ſunt Romulus, & Remus: quæ fuit ubi nunc Lupercal: hac enim labebatur Tiberis, antequam Vertumno factis ſacris auerteretur. Quòd Tiberis (ut ait) per Circum labaretur, caret ratione: quia Auentinus ad alteram fluminis ripam eſſet relictus, nec ſequeretur, quod narrat Liuius. Herculem traiecisse Tiberim, ac dum feßus procubuißet, Cacum boues furatum in ſpeluncam, in Auentino existentem, eos traxiſſe. Præterea idem Ser. eodem in loco Lupercal, & ficum Ruminalem fuiſſe ulti: cùm Lupercal fuerit, ut dixi, ubi D. Theodori eſt ædes: ficus uero Ruminalis in Comitio: quod probatur ex Cor. Tac. uerbis, quæ ſubiecimus. Eo anno, quo certatum eſt inter Hermunduros, & Catos, rumularem arborem in Comitio, quæ ſupra octingentos, & quadraginta annos Romuli, Remique infantiam texerat, mortuis ramalibus, & arescente trunco diminutam, prodigii loco habitum: donec in nouos fœtus reuiuiſceret. Si autem uolumus, quod ait Liuius, Pueros in proxima alluuie expoſitos, ubi ficus Ruminalis: ſecundum Tacitum dicemus: Fluuium forum Ro. alluiſſe, ferentèsque illos in prima expoſuiſſe alluuie. Veriſimilius tamen eſt ſecundum Diony. apud Lupercal expoſitos eſſe, nutritos uero ad arborem: quod innuit idem Tacitus: cum ait, Texit infantiam Romuli, & Remi: aut fluitante ſcapha in Comitium delatos, ſecundum Var. & L. Florum, qui dicit repertos ad arborem: quæ non fuiſſe, ubi Lupercal, oſtendit Plut. his uerbis. Locum Germalum uocant: ſed pridem Germano nomen fuerat: quòd germanos fratres uocemus: nec porro longius ficus Ruminalis. Lupercal gelidum appellat Virgilius, quia eßet antrum arbuſto contectum, ad boream̄que ſpectaret. Ruminalem autem ficum ſunt qui uolunt à Romulo, quaſi Romularem, denominatam eſſe: alii à lacte infantibus dato: nam pars gutturis ruma dicitur. Vel ſecundum Sex. Pom. quòd mamma rumis appellaretur. Huius arboris ueſtigia, uſque ad Aug. tempora permanſiſſe, Ouid. ſic oſtendit.

Arbor erat, remanent ueſtigia, quæque uocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De Vico Iugario, ac Thuſco. & de uia Noua. Cap. XIII.

IVgarium Vicum per radices Capitolii à porta Carmentali in forum Ro. aditum præbuiſſe, Liuius his uerbis ſignificare uidetur. Ab æde Apollinis boues fœminæ, duæ, albæ porta Carmentali in urbem ductæ. Poſt eas duo ſigna cupreſſea Iunonis Reginæ portabantur. Tum ſeptem, & uiginti uirgines longam indutæ ueſtem, carmen in Iunonem Reginam canentes, ibant, illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum, ſi referatur. Virginum ordinem ſequebantur decem uiri coronati laurea, prætextatique. A porta Iugario uico in forum uenere. Iugarii autem obtinuit nomen, quod ibi fuerat Ara Iunonis Iugæ, quā matrimonia iungere putabāt: auc.

Sex. Pom. *In hoc uico fuit Domus M. Val. Amerimni, equitis romani, ut ex eius filij epithaphio d'* dicimus. Quemadmodum autem uico lugario patebat acceſsus in forum à porta Carmentali, ita uico Thuſco, per radices Palatij, ab eodem foro in Velabrum erat tranſitus: ſicuti ſignificant eiuſdē Liuij uerba, quæ ſequuntur. In foro pompa conſtitit, per manus r. ſte data uirgines ſonum uocis plauſu pedum modulantes inceſſerunt. Inde uico Thuſco, Velabròque per Boarium forum, in cliuum publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Patet igitur eos aberrare, qui uicum lugarium alibi fuiſſe dicunt, uicùmque Thuſcum appellant, totum id campi, quod iacet inter Capitolium, Palatium, Auentinum, & Tiberim. Quod ſi ita eſset, fuerat ſatis Liuio dixiſſe. Inde uico Thuſco in uicum publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ perrectum: ſed à Velabro ipſum cum diuiſerit, oſtendit ibi finem uici Thuſci fuiſſe, ubi Velabrū incipiebat. Huius uici etymologia eſt duplex: alteram nominis rationem tradit idem Liuius: quem ſequitur Sex. Pom. qui ſic inquit. Thuſcus uicus Romæ eſt dictus, quòd ibi habitauerunt Thuſci, qui recedente ab obſidione Porſena remanſerant: alteram Var. his uerbis. In ſuburbanæ regiōis parte princeps eſt Cœlius mons, à Cœlio Vibenno thuſco duce nobili, qui ſua manu dicitur Romulo ueniſſe auxilio contra Latinum regem. Hinc poſt Coelij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque ſine ſuſpitione eſſent, deducti dicuntur in planum, & ab eis dictus uicus Thuſcus: & ideo ibi Vertumnum ſtare, quòd is deus Hetruriæ princeps. In hoc autem uico habitauiſſe Lenones innuit Plautus in Ciſt. et Horatius cùm ait. Ac Thuſci turba impia uici. Viæ Nouæ duæ diuerſis temporibus fuere: de quarum altera meminit Frontinus: altera eſt antiquior, de qua nunc agimus: quæ initiū habuiſſe à foro Romano, teſtatur Ouidius his carminibus.

Forte reuertebar feſtis ueſtalibus illac,
Qua noua Romano nunc uia iuncta foro eſt.

Hāc Velabrum uerſus fuiſſe productam, ſignificauit Var. ubi dixit. Laurentalia fieri in Velabro, qua in Nouam uiā exitur: non longe à porta Romanula. Et infra ait, Nouam appellari, cum iamdiu uetus eſset: & loquens de ara Aij. Quæ eſt, inquit, in infima Noua uia. Liuij autem uerba innuere uidentur eam fuiſſe ſub Palatio: quæ ſunt hæc. Ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in Nouam uiam (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Sed cum ibidem uicum Thuſcum poſitum fuiſſe oſtēderimus, cùmq; nemo tradat uiam Nouam in eo ſtetiſſe, opinamur per mediam uallem fuiſſe deductam: ex eo quòd idem Liuius commemorat, Templum Aij in hac uia ſitum eſſe, ſupra ædem Veſtæ. Quòd ſi animaduerteris ubi hæc ædes ſit poſita, hanc opinionem (ut arbitror) nō improbabis. Niſi mauis eundem uicum & Thuſcum, & Nouam uiam appellatum fuiſſe.

De Arcubus Romuli, & de Domo Ouidij. Cap. XIIII.

ARcus Romuli inter ædes ſacras D. Mariæ liberatricis, & de Gratijs, quidam fuiſſe aiunt, eòsq; lateritios, Romanòsque nunquam in marmoreos commutaſſe, ne conditoris memoria deperiret: de hisque intellexiſſe Iuuenalem ubi dixit.

Subſtitit ad ueteres arcus, madidāmq; Capenam.

Quos ego crediderim non diſſimiles fuiſſe illis fornicibus, quales poſuiſſe Sertinium. duos ante ſacras ædes Fortunæ, & Matutæ: & unum in Circo Max. illisque ſigna aurata impoſuiſſe, narrat Liuius: ſiue illis, quorum alterum Horatio Cocliti: alterum uero Camillo attribuunt: neque hos habuiſſe belli, & triumphi ſimulacra inciſa, quemadmodum uidemus in his, qui hodie extant: nam hunc arcuum uſum ſuo tēpore originē traxiſſe, teſtatur Plin. libro trigeſimo quarto, cuius uerba ſunt hæc. Columnārū ratio erat attolli ſupra cœteros mortales: quod & arcus ſignificant nouitio inuēto. Domus aūt

Cuidij ſub Capitolio fuit, ut ipſe ſic teſtatur.

Hanc ego ſuſpiciens, & ab hac Capitolia cernens,
Quæ noſtro fruſtra iuncta fuere lari.

Eam in uico Iugario, fuiße, prope ædem D. Mariæ de Conſolatione hodie nuncupatæ, quidam tradidere

De Palatini montis etymologia: Palatio, ciusq; Atrio, & porta. Cap. XV.

QVoniam Regum, Imperatorumque ſedes in Palatino monte præcipue fuerat cõſtituta, ij propterea plurima, atq; magnifica in eo extruxere ædificia: quæ etſi iniuria temporum penitus ſunt collapſa, eorũ tamen ruinæ, tot, tantæque ſunt, ut paßim ab omnibus ſumma cum admiratione conſpiciantur. At priuſquam de ijs ædificijs tractemus, de eiuſdem mõtis denominatione agamus. Sed ea ita uaria traditur à ſcriptoribus, ut quem potißimum ſequaris neſcias. Varro. Quartæ, inquit, regionis Palatium: quòd Palantes, cum Euandro uenere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi conſederunt. Aliqui uero à Palanteo urbe Arcadiæ: alij à Palatia Latini uxore: alij quòd Palantò Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum ſuſcepit, hunc incoluerint: alij à Palatia Euandri filia ab Hercule uiciata, ibiq; ſepulta: alij à Palante eiuſdem Euandri filio, qui & ipſe in eodem monte ſepulcrum ſit conſecutus: multi quòd pecus ibidem paſcens balare conſueuerit. Tibullus

Sed tunc paſcebant herboſa palatia uacæ,
Et ſtabant humiles in Iouis arce caſæ.

Vnde Neuius Balantium nominauit: uel quòd Palare, hoc eſt errare armenta ſolebant. Tremellius autem hunc Romuleum montem appellauit. Qui nunc Palatium Maius dicitur: tametſi Palatium, Regũ tempore, uix octauam montis partem occuparet: Ipſum autem quis poſtea auxerit, non ſatis conſtat: niſi quod Suetonius ſcribit, Caligulam partem ipſius ad forum usque promouiße. Gratianũ hoc inſtauraſſe Auſonius ſic innuit. Palatium cum terribile acceperis, amabile præſtitiſti. Atrium habuit augurato conditum, in quo conſulebatur Senatus, arrietèsque immolabantur. Porta huius Palatij, ad quã bello Sabinorum repulſos eße Romanos commemorat Liuius, fuit e regione porticus Faſtinæ. In eodem Palatio, ſupra Iouis Statoris templum, habitauit Ser. Tullius, unus ex Regibus. Quanq; etiam in Exquilijs domum habuiße infra dicemus.

De Græoſtaſi, Aede Cõcordiæ, Senaculo, & Baſilica Opimij. Cap. XVI.

QVoniam loca quædam in margine Palatini montis ſita, aditum in Comitium habebant, ideo dicuntur ſupra Comitium, non autem in eo, aut in Palatino monte fuiße: ueluti Græoſtaſis, quæ ipſi palatio adherebat: Propterea multis gradibus in eam fuerat aſcenſus, ut Cic. ad Q. Fratrem oſtendit. Repente inquit, à Græoſtaſi, & gradibus clamorem ſatis magnum ſuſtulerunt: & Varro ſic ait. A' dextra, è Comitio locus ſubſtructus, ubi nationũ ſubſiſterent legati, qui ad Senatum miſsi eßent. Is Græoſtaſis appellatur. Nomen autem à Græcis obtinuit: quia propter aries libeales, quibus præ cæteris nationibus eruditi erant, eorum legati præcipue, hoc loco, tanquam digniori, excipiebantur. In qua Græoſtaſi Aedem Concordiæ ſitam fuiße teſtatur Plin. his uerbis. Flauius uouit ædem Concordiæ, ſi populo reconciliaßet ordines: & cum ad id pecunia publica non decerneretur, ex mulctatitia fœneratoribus condemnatis Aediculam æream fecit in Græoſtaſi, quæ tunc ſupra Comitium erat, inciditque in tabula ærea eam, CIIII. annis poſt Capitolinam dedicatã.

Hanc noui quidam ſcriptores tradidere ab Opimio Cos. ſummo populi dolore inſtauratam, noctúque inſcriptum. OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT. *Appianus uero ait iuſſu Senatus fuiſſe excitatam. Sed probabilius uidetur de alia Concordiæ æde, quã de hac, quam æneam fuiſſe ait Plin. hoc intelligi. Concordiæ ædem poſuit etiam Liuia Germanici mater, ob uiri cum ea concordiam: quam Tiberius dedicauit, ut meminit Suet. atq; Ouid. his uerſibus.*

Te quoque magnifica Concordia dedicat æde
Liuia, quam charo præſtitit illa uiro.

Sunt autem qui uelint hanc fuiſſe eandem, quæ in Grægoſtaſi: quod ex Plin. falſum eſſe conſtat. Alij in area Vulcani collocatã eſſe dixere: quidam ubi templum Pacis. Quodcunq; horum magis proſ baueris, non longe à Palatino monte, & arcu Veſpaſiani fuiſſe, comperies. Quod autem ait Plin. in Concordiæ Delubro cornu aureo Auguſtæ dono fuiſſe gemmã Sardonichem incluſam: Marſyámque religatum, & Caſsandram à Theodoro pictam, de quo Delubro intelligat, dubium eſt. Senaculũ autem fuiſſe ſupra Grægoſtaſim, ubi ædes Concordiæ, & Baſilica Opimij, Senaculúmque uocatum, ubi Senatus, uel ubi Seniores conſiſterent, dictúmquæ γερουσία, auctor eſt Vraro.

De Caſa Fauſtuli: Domo Catilinæ, ac Scauri: quid ſit Germalus, & quid Velia. Cap. XVII.

Caſa autem Fauſtuli fuit ſupra Comitium, prope Grægoſtaſim, & ficum Ruminalem: Caſ tilinæ uero Domus iuxta Baſilicam Opimij: Scauri haud longe ab arcu Veſpaſiani: de qua Aſconius ſic loquitur. Demonſtraße uobis memini, hanc domum in ea parte Palatij eſſe, quæ cùm ab Sacra uia diſceſſeris, & in proximum uicum, qui eſt ab ſiniſtra parte prodieris, poſita eſt. Hæc Scauri domus Atrium habuit: cuius columnas miræ magnitudinis fuiſſe, ſcribit Plin. admiratúsq; legem ſumptuariam, & Cenſores tantam impenſam diſſimulanter tuliſſe, ſic ſequitur. Etiam ne tacuerũt maxi mas earum, atq; adeo duodequadragenum pedum lucullei marmoris in Atrio Scauri collocari: nec clam illud, occultèque factum eſt: ſatisdari ſibi damni infecti egit redemptor cloacarum, cum in Palatium extraherentur. Locum autem ubi Fauſtuli Caſam ſitam fuiſſe diximus, Germalum Plut. appellauiſſe uidetur: et Sex. Pom. ait. Germalum eſſe locum in urbe ſic nominatum. At M. Var. de Palatij etymologia locutus ſubdit. Germalenſe quinticepſeos, apud ædẽ Romuli: & Velienſes ſexticepſeos in Velia, apud ædem deorum Penatium. Germalum à Germanis Romulo, & Remo, quod ad ficum Ruminalem, & hi ibi inuenti, quo aqua hyberna Tiberis eos detulerat, in alueolo expoſitos. Veliæ unde eſſent plures accepi cauſas: in queis, q. ibi paſtores palatini ex quibus ante tonſuram inuentam uellere lanam ſint ſoliti: quibus uerbis Varro ſignificat, circa quartam Partem Palatini montis, uidelicet à Iouis Statoris templo ad Veſpaſiani propemodum arcum, Germali: inde uero ad Conſtantini arcum, Veliæ nomen ſortitam eſſe. De cuius loci ædificijs nunc agamus.

De templis, Victoriæ, Iunonis Soſpitæ, Penatium, Orci, Magnæ Matris: ac de Domo Publicolæ, & Ser. Tulij. Cap. XVIII.

Victoriæ Templum fuit in monte Palatino, haud procul ab ea turri, quæ nunc Pallara dicitur: ubi prius P. Valerio Voleſi filio Publicolæ inter alios honores Domus de publico erat ædificata. Hanc autem foro eminentem, ob ſuſpitionem regni affectati, Publicola in planum tranſtulit: proq; turrim modo dictam eam collocauiſſe arbitramur: eáq; mox Subuelia eſt cognominata. Hanc Victoriæ ædem L. Poſthumium Cos. dedicauiſſe, auctor eſt Liuius. Iuxta eam, Victoriæ Virginis Aediculam fecit Cato, biennio poſtq; uouit. Ad ipſam fuerat Iunonis Soſpitæ Templũ. Sequebatur deinceps

Deorum Penatium ædes: de qua idem auctor sic meminit. De prodigijs deinde nunciatis Senatus est consultus. Aedes deorum Penatium in Velia de cælo tacta erat: & Diony. ita ait. Templum Romæ ostenditur haud procul à foro, in quo sunt deorum Troianorũ Imagines inscriptionem habentes. DII PENATES. Supra hanc fuit locus Palladij: ubi nunc uisitur ædes D. Andreæ cognemento in Pallara. Palladium autem fuisse prius in æde Vestæ testatur Plin. his uerbis. Metellus orbem lumi-nibus exegit senectutem amissis incendio, cùm Palladium raperet ex æde Vestæ: memorabili causa, sed euentu misero. Seruium autem Tullium, anteq; Curiam ædificaret, in hoc loco, ubi Penatiũ ædem fuisse dictum est, Domum habuisse, scribit Solinus. Aedes autem Orci in proximo erat, nec multũ di-stabat ab angulo Palatini montis incumbenti arcui Constantini. Quo in loco Heliogabalus deum Heliogabalum consecrauit, eique Templum fecit, studioseque curauit, Matris Deum cyphum, Vestæ ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis ueneranda, religionemq; Iudeorum, & Christiano-rum deuotionẽ in illud transferre: id agens ne quis deus, nisi Heliogabalus, coleretur: ut Lampridius testatur. Supra Orci fuerat Magnæ Matris ædes: quam faciendã locauerunt M. Liuius, & C. Clau-dius Censs. Dedicauit Iunius Brutus, ludiq; ob dedicationẽ facti: de quibus Cic. sunt hæc uerba. Nã quid ego de illis ludis loquar? quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ Matris cõ-spectu megalensibus fieri, celebrarique uoluerunt: qui sunt more, institutisq; maxime casti, solennes, religiosi. Hanc ædem ideo ædificarunt, quo eiusdem deæ simulacrum Pissinunte aduectũ ex Victoriæ templo, ubi ad tempus statuerant, in eam transferrent.

De Templo, Fidei, Apollinis, eiusq; Bibliotheca: ac de Balneis Palatinis. Cap. XIX.

TEmplum Fidei in umbilico ferè Palatini montis erat situm: quod Rhoma Aeneæ neptis, ut Agathocles memoriæ prodidit, uel ut Liuius & Diony. Numa condidit. Vetustate autem pro-lapsum instauravit Aug. Balneæ, quas Cic. pro Roscio Palatinas denominauit, fuere in dorso montis, ubi spondæ murorum altissimæ adhuc extant. Ad eas pars aquæ Claudiæ erat deducta, ut aquæ duc-tus uestigia indicant. Ad eam autem partem Palatini montis, quæ uergit ad circum Max. nonnulla Templi Apollinis uestigia cernuntur, ab Augusto ideo excitati: quia cum pars illa esset fulmine icta, Aruspices pronunciarunt, eam ab Apolline desyderari. In hoc fuere lychnuci: de quibus Plin. sic me minit. Placuere & Lychnuci pensiles in delubris, aut arborum modo mala ferentium lucentes: qualis est in templo Apollinis Palatini: & idem innuit, eius Dei Simulacrum à Scopa factum, & Dianam à Thimoteo in eo templo fuisse: sic enim inquit. Scopas fecit Apollinem Palatinum, & rursus. Timo-thei manu Diana Romæ est Apollinis Delubro, cui signo caput repositum Aulanius Euander. De hu-ius templi Porticu meminit Suet. sed eam laudat Propertius, & fores templi eburneas fuisse dicit: su-per fastigium uero currum Solis ex auro splendentẽ: & in Area quatuor boues, hoc ẽ Pretidas æneas à Myrione factas. In eadem area fuit locus Roma Quadrata dictus, ubi reponebantur ea, quæ sole-bant boni ominis gratia in urbe condenda adhiberi: quòd saxo munitus esset in speciem quadratã, auc. Sex. Pom. In eodem templo Augustus iam senior sæpe Senatum habuit, & decurias Iudicum recogno-uit: cui templo addidit Bibliothecam, Latinam, Græcámq;: in qua Senatus Statuã Numeriano imp. posuit, subscriptam. D. HVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO. Porti-cũ eiusdẽ templi exornauit Statua M. Varronis adhuc uiuentis, teste Pollione: Bibliothecã uero Apol-linis Colossus, quem Plin. ita laudat. Videmus certe Apollinem in bibliotheca templi Augusti thu-scanicum. L. pedum à pollice, dubium ære mirabiliorem, an pulchritudine.

De Domibus, Augusti, Tiberij, Ciceronis. M. Flacci, Crassi, Q. Catuli, & Romuli: ac de Templis, Victorie, & Libertatis. Cap. XX.

TEmplo autem Apollinis, de quo ſuperiori capite fuit mentio, proxima erat Domus Auguſtana: in qua natum eſſe Auguſtum, ſic ſcribit Suet. Natus ē Auguſtus in regione Palatij, ad Capita Bubula: ubi nunc Sacrarium habet: aliquanto poſtquam exceſſit, conſtitutum. Habitauiſſe autem primo iuxta forum ſuper ſcalas annularias in domo, quæ Calui Oratoris fuerat, poſtea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortenſianis, neq; laxitate, neq; cultu conſpicuis, idem eſt auctor. Domus autem Tiberij Imp. non longe hinc aberat, ut innuit Cor. Tac. his uerbis. Otho ex æde Apollinis diſcedens per Tiberianam domum ad Milliarium aureum pergit. In hac fuiſſe Bibliothecā ſcribit Gellius. Victoriæ Templum, præter id de quo ſupra diximus, alterum in uertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro uenerant, erectum fuiſſe, narrat Dion. cui Deæ anniuerſaria fierent ſacra. In reliqua autem montis parte, quæ Capitolium ex regione habet, quia eius latus eſt omniū minimum, magnámque partē occupabat Palatium, pauca priuatorum habuit ædificia: ſed ex Antiquiſſimis Caſam Romuli: qui cùm paſtoralē ageret uitam cum fratre ex lignis, harundinibùsque ſæpe tabernas ſtruxit: quarum unam ſcribit Dion. ætate ſua fuiſſe in angulo ex Palatio in Circū ducente. Angulū intellige, qui imminet Velabro. Domus autē Cic. quā, acceptis mutuo, ut ait Gellius, à P. Sylla ſextertijs uicies, à L. Craſſo emit, fuiſſe prope Iouis Satoris templum plerique omnes conſentiunt, de qua ipſe Cic. ita meminit. In conſpectu totius urbis domus eſt mea. Ea incendio direpta, ibi P. Clodius Libertatis Templum cum porticu ſtruxit. De incendio illo idem Cic. ſic conqueritur. Domus ardebat in Palatio, nō fortuito, ſed oblato incendio. Huic prope fuit M. Flacci Domus, qua euerſa Q. Catulus Porticum extruxit. Hanc, & Catuli, & L. Craſſi laudans Plin. ſic inquit. Craſſus Orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica, ſed aliquanto præſtantior in eodem Palatio Q. Catuli, qui Cimbros cum Mario fudit. Quibus uerbis conſtat eos hallucinari, qui has in colle Viminali fuiſſe dixere. Altera domus Ciceroni fuerat in Ceramio, ut is ad Att. ſcribens affirmat, ad eámque expugnandam Clodium P. Syllæ domum pro caſtris ſibi ſumpſiſſe ait.

De uarijs ædificijs, rebùsque nonnullis, quæ in Palatino monte olim fuere. Cap. XXI.

AEdificia præterea multa habuit Palatinus mons: quorum ne ruinas quidem per uineta, quæ ibi conſita ſunt, diſcernere licet. In eo Fanum Febris ſitum fuiſſe conſtat ex Val. Max. ſic. n. ait. Febrem ad minus nocendum templis colebant: quorum adhuc unum in Palatio: alterum in Ara Marianorum: tertium in ſumma parte uici Longi: & ex Cic. Illud, inquit, profectò confiteamini longe aliter rem ſe habere, atq; hominum opinio ſit: eos enim qui Dij appellantur, rerum naturas eſſe, nō figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur? Febris enim Fanum in Palatio uidemus: & Plin. Ideòque etiam Febri Fanum in Palatio dicatum eſt. Aram quoque eiuſdem Febris, Aedémque Larum, & Curiam Saliorum, in qua, cùm flagraſſet, inuētus eſt Lituus Romuli illæſus, in Palatio fuiſſe, idem Cic. teſtat: & Deæ Viriplacæ Sacellū, in quo uiri, & uxores, cōtentione depoſita, cōcordes domū reuertebant, Val. Max. Iouis Victoris Templum à Q. Fabio bello Sabinorum uotum, Liuius: Præterea Auguratoriū, ubi auguria capiebantur, Locùmq; alterum, qui Sicilia dicebatur, & Iouis Cenatio, Iulius Capitolinus: Plateaſq; pulcherrimas ſaxis Lacedemonijs, ac porphyreticis ſtratas, Lampridius. Domus etiā Cæſaris in eodem Palatio fuit. Plin. Conſumptam, inquit, eam tabulam conſtat priore incendio domus Cæſaris in Palatio. Ibidemque, eodem auctore, fuit Apollo, & Diana manu Lyſiæ: ſic enim ait. In magna auctoritate habitum Lyſiæ opus, quod in Palatio ſuper arcu D. Auguſtus honori Octauij patris ſui dicauit, in ædicula columnis adornata, ideſt Quadriga, currùsque, & Apollo, ac Diana ex uno lapide. Item fuit in eodem monte Statua aurea Britanici à Tito imp. poſita, ut ſcribit Suetonius. Ibidem etiā erat Laurus nata eo die, quo Auguſtus: ex qua triumphantes coronabantur, & Arbor ex haſta Romuli,

quæ captato augurio ex Auentino in Palatinum ab eo missa terræ fixa dicitur, ac frondes emisisse, creuisseque in arborem. Habuit item Palatinus mons Vicum cognomento Padi: & alterum Fortunæ Respicientis: Domumque cuiusdam Viturbij, de qua Plin. meminit, & Vani, de qua Liuius. In eo et celebrabantur feriæ Septimontium, & sacrificium, quod Palatiar dicebatur, auctor Antistius Labeo.

LIBER TERTIVS.

De Foro Romano: Templis, Cæsaris, Castorum, & Augusti: ac de Rostris. Cap. Primum.

ERACTA *descriptione ædificiorum montis Palatini, consentaneū erit à uicinioribus ijs, quæ descripta sunt, initium facere. Igitur à Foro Romano, siue Magno, quod et Latium forum Statius appellauit, exordiamur. Hoc enim ab eo loco, ubi arcum Septimij positum uidemus, cœpisse, finemque ad portam Palatij habuisse, innuit Liuius: narrans, Curtium ab arce decurrisse, egissique Romanos effusos toto quantum foro est spatiū, usq; ad portam Palatij: Quod spatium longitudinis pedum centum plus minus perficit, Latitudinis uero quinquaginta, à Iouis Statoris templo ad Antonini pij porticum. Ab eadem autem Palatij porta, ferè ad arcum Vespasiani, Comitij nomen obtinuit. Quidam uero forum usq; ad eundem arcum protensum esse uoluere: quorum opinioni uidetur assentiri Diony. memorans, Publicolam in colle foro eminenti domum habitauisse: quā in Velia fuisse, supra dictum est. Contra sentire uidetur Suet. qui templum Pacis foro proximum esse dicit: adeo ut à foro id templum excludat: quod tamen ei proximius erat, quàm domus Publicolæ. Hoc autem quidquid est discriminis diluere perfacile est. Nam quæ pars fori Comitium appellabatur, nomen et fori obtinebat: Publicolæ præsertim temporibus: quod Plin. etiam significat: qui libro. xiiij. air, fuit cum arborem in foro, atq; Comitio coli: cum tamen unica esset arbor, eáque in Comitio. Verū tempore quo primum Annibal in Italiam descendit, cum Comitium tectum esset, ut Liuius septimo belli punici prodidit, à foro cæpit distingui. Cur autem Suetonius non dixerit templum Pacis positum esse in comitio, ea uidetur ratio: quia inter utrunq; media intercurrebat uia Sacra. Sed uideamus quæ in foro erant, & primo à dextra. Templum D. Iulij in medio foro positum fuisse significat Cor. Tac. cū ait, Galbam imp. ante ipsum primo ictu iacuisse, sanguinèq; suo infecisse Curtii Lacū: quem uersus, aditus templi patebat. Appianus autem tradit, cadauer Cæsaris in forum delatū, eúq; in loco Aram, mox templum illi erectum esse: in quo Castorum, & Victoriæ Imaginem in tabula pictā posuit Augustus: atq; in eiusdem Cæsaris Delubro Venerem è mari exeuntem dedicauit. Castorum autē Aedē, quanq; omnes in foro fuisse affirmant, in qua tamen parte non conueniunt. Diony. autem haud procul à Vestæ fuisse innuit, his uerbis. Huius autem inopinatæ, admirabilisque apparitionis cùm signa adhuc Romæ multa, tum uero est ædis Pollucis, & Castoris, quam supra forum extruxit ciuitas, ubi uisa sunt illorum simulacra: et mox. Specie pugilum, equòsque madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluere. Appianus autem commemorat Aselium Prætorem forte sacra Castori, & Polluci in foro faciētem, cum quidā lapide phialā excussisset, ad Vestæ ædem cucurrisse: ex quorum uerbis apparet, ædem Castorum prope Vestæ, forumque Romanum ita sitam, ut à fronte hoc, illā uerò à tergo habuerit. Hanc Castoris ædem A. Posthumius Dictator bello latino uouit, eiusque filius dedicauit. Cic. Non ne, inquit, ab A. Posthumio ædem Castori, & Polluci in foro dicatam uides? et iterum pro Domo sua, atq; pro Sextio eius gradus à Clodio reuulsos testatur: & S. C. concionèsque in eadem sæpe habitas. Asconius uero L. Metellum hanc instauraſſe tradit: &*

Plut. Ceciliã Metellum Floræ Simulacro pulchritudine insigni exornauisse. Inerat & tabula monimẽtum ciuitatis equitibus Campanis datæ. Ante eandem ædem fuit Statua equestris togata Q. Marcij Tremuli, qui Samnites bis deuicerat, captáque Anagnia populum stipendio liberauerat. Et licet hæc ædes geminis fratribus esset dedicata, tamen Castoris tantum uocabatur: arbitramúrque fuisse inter porticum Concordiæ, & Cæsaris templum. Illa uero, quam Suet. refert Tiberium Cæsarẽ suo, fratrisque nomine de manubijs Castori & Polluci dedicauisse, nisi de eadem intelligat, ab ipso instaurata, quo in loco fuerit, incertum habemus. In proximo loco erat Augusti Templum, quod à Tiberio imperfectum relictum Caligula absoluit, pontẽq; super ipsum transmisso Palatium Capitolio coniunxit. Dehinc autem sequebantur Rostra Noua, ad radices Palatij sita, proxima Iouis Statoris templo. Ser. gram. Romanum, inquit, forum ubi nunc Rostra sunt. Sed quia ubi de ueteribus rostris agemus plura de ijs erunt dicenda, horum locum hic attigisse satis erit.

De Carcere Tulliano, Arcu Septimij, Milliario Aureo, Equo Domitiani, & de Lacu Curtij, laniq; Sacello. Cap. II.

CArcerem Tullianum, cuius auctor Ancus rex, in capite fori, sub Capitolio situm fuisse, sic innuit Cic. Cùm de foro currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent: & Liuius sic. Fecit carcerem media urbe imminentem foro ad terrorem crescentis audatiæ. Quod Vitruuij præceptis consentaneum est, qui ait, Aerarium, Carcerem, Curiam foro esse coniungendũ. Vnde autem Carcer, & unde Tullianum diceretur, docent Varronis hæc uerba. Carcer à coercendo, quòd exire prohibentur: In hoc pars, quæ sub terra, Tullianum: ideo quòd additum à Tullio rege: quòd Syracusijs, ubi hac de causa custodiuntur, uocantur Latomiæ, & de Latomia trãslatum. De Tulliano Sallustius sic inquit. Est locus, in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paulum descenderis depressus ad læuam circiter. XX. pedes: eum muniunt undique parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta: sed inculta tenebris, & odore fædo, atque terribilis eius facies. Latomias uero de quibus Var. meminit Cic. in Verrem sic describit. Latomias Syracusanas omnes audistis, plerique nostis: opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum: totum est ex saxo in mirandam altitudinem depressum, & multorum operis penitus excisum. Nihil tam clausum ad exitus: nihil tam septum undique: nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Extat autem etiam nunc camera, non absimilis ei, quam à Cic. descriptam attulimus: ad cuius læuã per gradus in Tullianum erat descensus: extáq; in fronte titulus sequens.

C. VIBIVS. C. FILIVS RVFINVS M. COCCEIVS. M. F. NERVA COS. EX. S. C.

Ex quo coniicimus hunc carcerem post Anci, & Tullij regum tempora instauratum, ampliatúmque fuisse. Est autem hodie D. Petro cognomento in carcere, dicatus. Arcus Septimij in proximo etiam nunc extat, in quo inciſæ sunt alatæ uictoriæ cum trophæis, & terrestris, naualisque belli simulacra, & in superiori parte à fronte, & à tergo titulus qui mox sequitur.

Etsi in urbe plures arcus triumphales sunt, tamen arbitrati sumus ex unius tantum exemplo, quod inseruimus, facile omnium formã intelligi posse. Idem dicimus de columnis, obeliscis, metis, & põtibus.

IMP. CAES. LVCIO. SEPTIMIO M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. PATRI. PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. I
PARTHICO. ADIABENICO. PONTIF. MAXIMO. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET
IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. ANTONINO. AVG. PIO. FELICI. TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P.
OPTIMIS. FORTISSIMISQVE. PRINCIPIBVS
OB REM. PVBLICAM. RESTITVTAM. IMPERIVMQVE POPVLI. ROMANI. PROPAGATVM
INSIGNIBVS. VIRTVTIBVS. EORVM. DOMI. FORISQVE
S. P. Q. R.

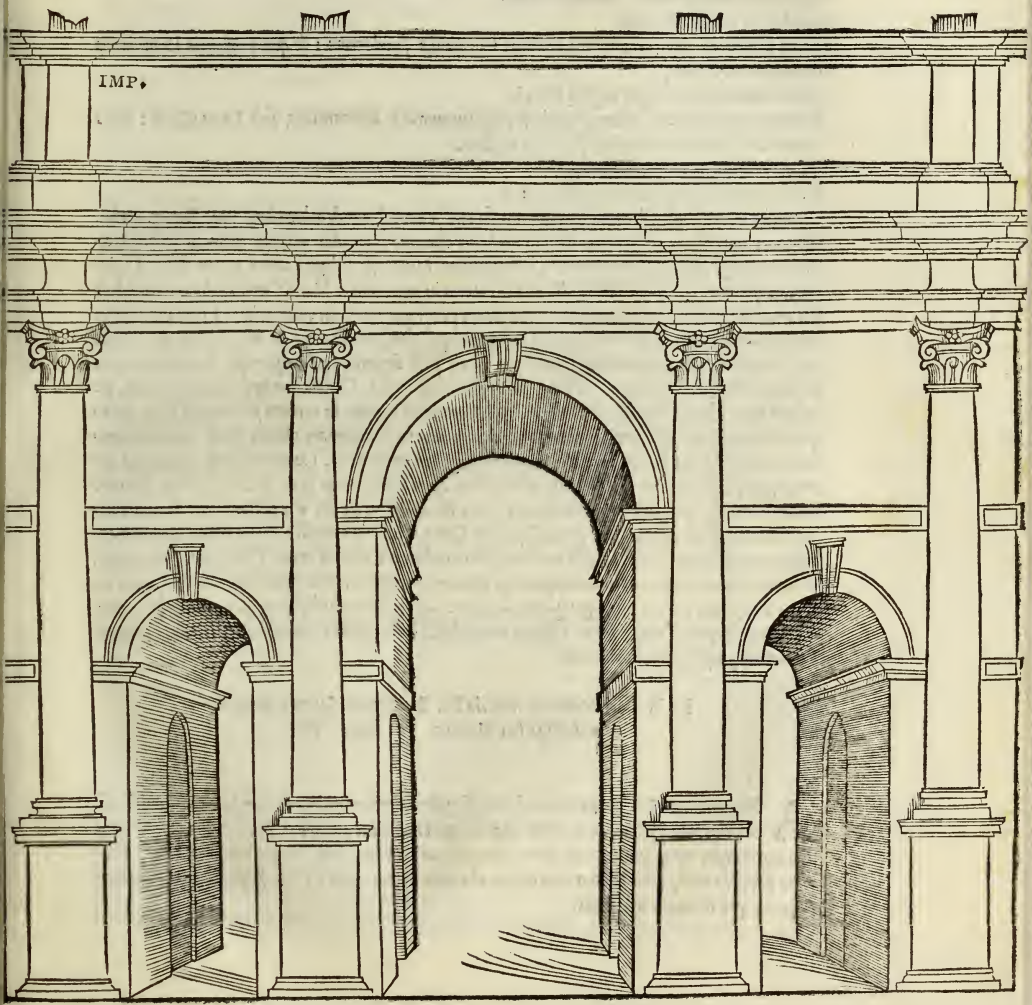

Milliarium Aureum ueluti columna, ſiue meta, unde principium itineris ad omnes portas, omnèque iter capiebatur, fuit ante arcum, de quo modo diximus: de eo Suet. in Othonis uita ſic meminit. Ergo deſtinata die prædmonitis conſcijs, ut ſe in foro, ſub æde Saturni, ad Milliarium aureum opperirent, mane Galbã ſalutauit. Plin. ſupra, in fori capite locatũ fuiſſe oſtendit. Cor. uero Tac. Suetoniusque ante Saturni ædẽ: omnes rectè: erant enim hæc loca inuicem prope. Idem Plin. ait Mineruam Catulianam, opus Euphranoris, à Q. Catulo dædicatam, fuiſſe infra Capitolium: &, ut par eſt credere, ipſum forum ſpectantem. Equus æneus Domitiani fuit prope eã columnã, quæ unica ſtat in medio foro, auro ſuperfuſus: de quo Papinius ita meminit.

Quæ ſuper impoſito moles gemmata coloſſo
Stat latium complexa forum.

Cuius ſub altero pede erat Rheni fluminis Germaniæ ſimulacrum: de qua prouincia Domitianus triumphauerat. Idem,

Aenea captiui crinem tegit ungula Rheni.

Proximo loco in hortis, columnæ paulo ſuperius memoratæ adiacentibus, fuit Lacus Curtij: cuius etiam idem Papinius mentionem facit, his uerſibus.

Ipſe loci cuſtos, cuius ſacrata uorago
Famoſusque lacus nomen memorabile ſeruat.

Per quem lacum fuiſſe Cloacam deriuatam refert M. Varro. De eodem lacu hæc ſunt Diony. uerba. Eſt hic locus repletus, uocatúrque ab illo caſu lacus Curtius, in medio maxime Romani fori. De eo autem uaria eſt hiſtoria, Cornelius & Luceius uolunt, locum eſſe fulgure ictum, & ex. S. C. à Curtio Cos. ſeptum, & ab eo nomen inditum. Piſo autem in annalibus à Metio Curtio Sabino: qui in bello contra Romulum repulſo exercitu in hũc locum paluſtrem ſeceſſerit, illæsúsque ad ſuos in Capitolium peruenerit. Porcilius uero à Curtio Romano: qui cùm forte uorago in medio foro eſſet facta, neque expleri poſſet, ex uatum reſponſis pro patria ſe ſe deuouit, in eámque equo armatus inſidens ſe immiſit. Porcilio aſſentitur Sex. Pom. cuius ſunt hæc uerba. Curtilacum appellatur à Curtio, qui eo loco in profundiſſimum ſe ob ſalutem Po. Ro. proiecit hiatum. In eandem ſententiam Plin. ſic inquit. Fortuito ſatu uenit in medio foro, qua fidentia imperij fundamenta oſtento fatali Curtius maximis bonis, hoc eſt uirtute, ac pietate, ac morte præclara expleuerat. Controuerſiam autem, quæ inter Piſonẽ, & Porcilium eſſe uidetur, tollit Liuius. Nam dicit, Lacum hunc à Curtio Sabino prius denominatum eſſe: poſtea uero quam Curtius Ro. in hiatum ſe proiecit, à recentiori eius facinore nomen lacus inſignius eſſe factum, & tanẽ prioris Curtij memoria extincta, ab eo lacum Curtium appellari cœpiſſe. Iani Templũ fuiſſe in medio foro exaduerſo Capitolij tradit Procopius. Erat, inquit, Sacellum totum ex ære conſtitutum, quadrata quadam dimenſione, tantaèque amplitudinis, quanta integra Iani ſtatua poterat ænea quinquepedalis capi: capite duntaxat bifrons: portæ utrinque æneæ, quæ pacis tempore claudebantur, inſtante autem bello aperiebantur: uocabatúrque Ianus Geminus. Fuit autem prope equum Domitiani.

De Marſori Statua: Secretario Po. Ro. Templo Saturni, Aerario, ac de Officina Monetæ. Cap. III.

ANte carcerem Tullianum iacet, ueluti in ſcopulo, marmoreum, ingens ſimulacrum Rheni fluminis, eius, ut exiſtimo, cuius crinẽ ungula equi Domitiani premebat. Nihil enim impedit quòd marmoreum ſit, equus tamen fuerit æneus, cum cippum ei marmoreum ſubeſſe par ſit credere. Proxime ſequitur ædes, nunc D. Martinæ dicata, ubi olim Secretarium Po. Ro. fuiſſe, indicat inſcriptio ſequens, quæ in eadem æde extat.

SALVIS

SALVIS DOMINIS NOSTRIS. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS = PRINCIPIBVS
SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR INLVSTRIS FLAVIANVS = INSTITVERAT ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT
FLAVIVS ANNIVS EVCHARIVS EPIFANIVS. VC. PRAEF. VRB. VICE SACRA = IVD. REPARAVIT ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT

Saturni autem Templum id fuit, quod nunc D. Hadriano est dicatum: de quo Macrobius hæc tradit. Tullum Hostilium, qui bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphauit, inuenio, Fanum Saturno ex uoto consecrauisse, & Saturnalia tunc primũ Romæ instituta. Quamuis Varro libro. VI. qui est de sacris ædibus scribat, ædem Saturni ad forum faciendam locasse. L. Tarquinium regem, T. uero Largiũ dictatorem saturnalibus eam dedicasse. Nec me fugit Gellium scribere, Senatum decresse ut ædes Saturni fieret, eiùsq; rei. L. Furium tribunum militum præfuisse. Hactenus Macr. Suetonius uero à Numatio Planco cõstructũ refert. Sed cũ plura fuisse Saturni templa, ex ijs, quæ citauimus, satis constare uideatur: non tamen inuenire potui, quo in loco fuerant constructa: præter illud cuius in superiori libro meminimus, & de quo in præsentia est sermo. Aerariũ in foro fuisse significat Asconius. Dum testes, inquit, examinarentur (agebatur enim causa pro rostris) Pompeius ad Aerariũ sedens tumultu Clodianæ multitudinis perturbatur. Quod ideo in hoc templo positũ esse Sex. Pom. & Macrobius aiunt, quia sub Saturno nullũ furtũ fuerit cõmissũ, nec quicquã esset priuatũ. Plut. uero, quod sub eodẽ, nec auaritia, nec improbitas, sed iustitia, & fides. Cyprianus aũt, quòd Saturnus in Italia primus instituerit numos signare, ideo Saturni ærariũ uocari. In eo promulgata seruabant. Cic. de legibus. Qui agent auspicia seruanto. Auguri publico parẽto, Promulgata ꝓposita in ærario cognita agũto. Seruabant ẽt libri Elephantini, in quibus. XXXV. essent cõscriptæ tribus, Omnèsq; publicaꝝ rõnũ libri. Suet. Tabulas ueteres ærarij: & debitoꝝ, uel præcipuã calumniandi materiã exussit Cæsar. Ibidẽ reponebant ẽt signa militaria. Liuius. Signa, inquit, eo die à Quæstoribus ex ærario prompta. Asconius ait, Veterẽ diligentiã fuisse, ut quod quisque de subiugata prouincia per triumphum apportauisset, perscriptũ in tabulis in ærariũ reponendis, cõseruaretur. Quod & Cic. in Verrem significat. Præterea Censores in Saturni templo iusiurandũ subire cogebantur. In templi huius fastigio fuisse Tritonas cũ buccinis, refert: Macrobius. Ante uero Siluani Simulacrum extitisse ostẽdit Plin. his uerbis. Ficus arbor fuit & ante ædem Saturni, urbis anno. CCLX sublata sacro Vestalibus facto, cum Siluani Simulacrũ subuerteret. In proximo aũt loco, nõ longe à Templo Antonini, uidimus effodi magnã æreoꝝ numoꝝ copiam: qua re multis uisum est nõ leue argumentum, ibi fuisse Officinã Monetæ, à Capitolio unà cũ ærario hunc in locum translatam.

De Basilica Pauli Aemilij, Templo Faustinæ, Arcùq; Fabiano. Cap. IIII.

PAulus, inquit Cic. ad Atticũ, in medio foro Basilicã iam penè texuit ijsdẽ antiquis columnis. Illã aũt, quã locauit, fecit magnificentissimã. Quid quæris? nihil gratius illo monimẽto, nihil gloriosius. Plin. ẽt hanc inter urbis magnifica, columnisque è phrygibus mirabilem enumerat. Plut. tradit, Paulum Aemiliũ collegam Cai Marcelli in consulatu mille, & quingentis talentis acceptis, Cæsari amicũ, ac defensorẽ factum eẽ, eàque pecunia nobilissimam in foro extruxisse basilicã, quæ Pauli diceret: licet publicã cõstituisset, ut testat Appianus. Fuit inter Saturni, & Faustinæ tẽpla, ubi uidim⁹ effodi colũnas ĩgẽtes marmoreàsq; tabulas, multàq; alia ornamẽta diuersi marmoris optime cælata. Papini⁹ in descriptiõe equi Domitiani à sinistra hãc, à dextra Iulij Cæs. tẽplũ fuisse ostẽdit, his carminib⁹.

At laterum passus hinc iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis regia Pauli:
Terga pater blandòque uidet Concordia uultu.

Sed Basilica illa, quam locauisse ait Cic. Aemilia dicta est: de qua in principio libri quarti erit mẽtio.

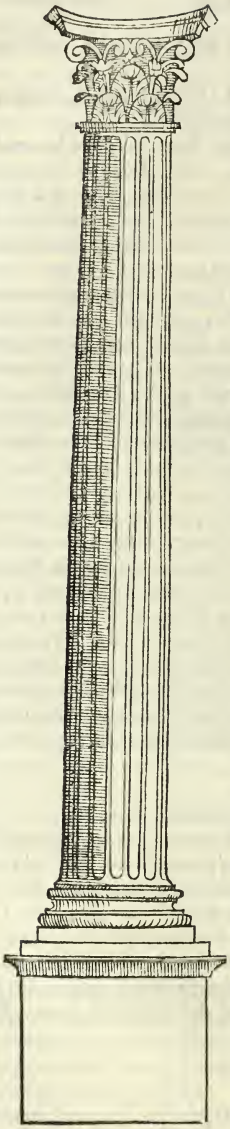

Fauſtinæ autem Templi bona pars in proximo eſt: & eius porticus decem ingentes columnæ cum epiſtylijs, & hac inſcriptione.

DIVO ANTONINO ET
DIVAE FAVSTINAE EX. S. C.

De hoc Spartianus ſic meminit. Antoninus inter deos relatus ē: habet templum: habet Salios: habet Sodales Antonianos, qui Fauſtinæ templū: quod ei fundauerat maritus, in quo poſtea filius huius Heliogabalus Antoninus ſibi, uel Ioui Syrio, uel Soli, incertum id eſt, templum fecit. Arcum autem Fabianum apud hoc templum ſtetiſſe aſſerit Tremellius: cuius reliquias proximis annis uidimus effodi. hunc à Fabio Cens. qui deuicit Allobroges, excitatū eſſe ait Aſconius: in quo fuerant ſcuta, & ſigna eius uictoriæ. Ad hunc ſitum erat Tribunal Libonis Prætoris, Puteal dictum: de quo Horatius mentionem ſic facit. Putealque libonis Mandabo ſiccis, adimā cāstare ſeueris: & Ouidius hoc carmine. Qui puteal, lanumque timent, celerès que Calēdas. Fœneratores enim ſtabant ad lanum: & apud fornicem Fabianum ius dicebatur: de quo arcu Cic. pro Plancio ſic inquit. Equidem ſi quando, ut fit, iactor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma ſacra uia, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. Eſt apud nos numiſma argenteum, in cuius altera parte Libonis imago eſt cælata, cum inſcriptione. LIBO BONEVEN. In altera uero tribunal, ſupra quod eſt. PVTEAL. infra uero. SCRIBONI.

De Varijs rebus, quæ in foro fuiſſe dicūtur. Cap. V.

STatæ matris Simulacrum in foro colebatur, poſtquam id colluſtrauit, ne lapides igne corrumperentur, qui plurimus ibi fiebat nocturno tempore, magna pars populi in ſuos quisq; uicos retulerūt eius deæ cultū, auctor Sex. Pom. In eodē foro Statua equeſtris Cæſari erat poſita, & eius capiti ſydus crinitū adiectū: quale in eius numiſmatis ſæpe uidimus. Aliā Statuā Auguſto à Senatu ibidē poſitā fuiſſe cōmemorat Cic. ī Epiſt. ad ipſum Auguſtū ſcripta. Multis præterea alijs ornatū fuiſſe foꝝ innuit Plin. hiſce uerbis. L. Piſo pdidit M. AEmilio & C. Popilio. II. Coſ. à Cēſoribus P. Cornelio Scipione, M. Popilio ſtatuas circa foꝝ eoꝝ, q magiſtratus geſſerūt, ſublatas oēs, præter eas, quæ Populi, aut Senatꝰ ſententia ſtatutæ eſſent. Ex his aūt quaſdā hic recenſcere poſſemus, ueꝝ quia quæ in Comitio, atq; in Roſtris fuere, in foro fuiſſe ſæpe dicūtur, ꝑpriꝰ in locis magis opportune exponeni. Erāt inſuper in foro columnæ uarij generis. Primā omniū C. Mænio ſtatutam eē idē Plin. ſic cōmemorat. Antiquior Columnaꝝ ſicut. C. Mænio, qui deuicerat priſcos Latinos: quibus ex fœdere tertias prædæ Po. Ro. præſtabat, eodēmque in cōſulatu ex ſuggeſtu Roſtra deuictis Antiatibus fixerat, anno urbis. CCCC XVI. Irē C. Duellio. qui primus nauale triumphū egit de Pœnis, quæ ē etiam nunc in foro.*

Columnam aliam ſolidam lapidis numidici, propè. XX. pedum altitudine Po. Ro. Cæſari erexit: cum titulo. PATRI PATRIAE. *de qua Cic. inquit. Talis animaduerſio fuit Dolobellæ, cum in audaces, ſceleratòsq; ſeruos, tum in impuros, & nefarios liberos: talisque euerſio illius execratæ columnæ. Et iterum ad Atticum ſe eã juſtiuliſſe dicit.*

Stat adhuc in foro unica columna, cui, ut uidetur, nihil erat adiũctum, ideo honoris, uirtutisque cauſa alicui horum poſitam fuiſſe exiſtimamus: præſertim quòd in uno latere plinti cernũtur adhuc quædam literæ, ſed uetuſtate ita conſumptæ, ut nullum percipias ſenſum: & forte ea eſt columna, quam Plin. ſua ætate in foro ſtetiſſe ait. Cuius exẽplũ ſuperius adieci. In foro, inquit, Diony. erat petra angularis ſuper qua poſita fuerãt ſpolia Trigeminorum Albanorũ, pila Horatia dicta, ſed arma collapſa ſunt uetuſtate. Noſtra aũt ætate ne ipſius quidem pilæ extat veſtigium. Decorauit forum ẽt Equus Cæſaris, & Equus Conſtantini, & Atrium Mineruæ. Erãtq; in eodem foro Tabernæ nouæ, de quibus Liuius ſic loquitur. Eodem tempore ſeptem Tabernæ, quæ poſtea quinque, & Argentariæ, quæ nunc Nouæ appellantur, arſere: & Varro. Sub nouis dicta pars in foro ædificiorum, quod uocabulum eius peruetuſtum, ut nouæ uiæ, quæ iam dudum uetus. Vbi autem Var. ſub nouis dicit, Tabernis ſubintelligendum puto, neque uideo quid aliud intelligi poſſit. Doliola locus ẽt erat in foro, apud Cloacã, ſic uocatus, quod inuadentibus Gallis Senonibus urbem, ſacra ibi doliolis repoſita fuerunt, ut ſcribit Sex. Pom. Vetuſtior autem memoria ẽ, eo in loco myſtica quædam Numæ condita eſſe. Sunt qui putant dictorum Gallorum cineres conditos eſſe. Veneris item Cloacinæ ædes fuit ad Sacram uiã, auc. Ouidius in faſtis. Cuius ſimulacrum in Cloaca repertum: & quia cuius eſſet effigies ignorabatur, ex loco illi nomen impoſitum eſt: de quo ſimulacro Plin. ita meminit. Quippe ita traditur Myrtea uerbena Romanos, Sabinòsque cùm propter raptas uirgines dimicare uoluiſſent, depoſitis armis purgatos eo in loco, qui nunc ſigna Veneris Cluacinæ habet. Cluere. n. antiqui purgare dicebant. Exorarunt autem forum & tabulæ pictæ. L. Hoſtilius Mancinus, inquit idem Plin. qui primus Carthaginem irruperat, ſitum eius, expugnationèsque depictas cum in foro propoſuiſſet, & ipſe aſsiſtẽs populo ſpectanti ſingula enarrabat. In eodem foro magiſtratus imperium deponere conſueuiſſe, auctor eſt Herodianus: & ſpectacula edi, iisque multis in locis dici, idem Plin. oſtendit, cum ait, Cæſarem in munere gladiatorio forum texuiſſe: & picum Martiũ in capite Prætoris urbani. L. Tuberonis ira in foro pro tribunali reddenti ſediſſe, ita placide, ut manu eum apprehenderet.

De Comitio, Templo Quirini, Columna Moenia, Baſilica Portia, Curia Hoſtilia, & Veteri, ac de Roſtris ueteribus. Cap. VI.

COmitiales dies appellabant, cùm in Comitio conuenichant, qui locus à coeundo ideſt ſimul ueniendo eſt dictus, auc. Sex. Pom. Plut. uero quod illuc T. Tatius, & Romulus coierint, & inter eos fœderis conditiones ſancitæ, firmataque fuerint, Comitiũ dictum putat. Aſconius ait eſſe locum, quo coire Equitibus, & Po. Ro. liceret. In eo fuit Hermodori Epheſii Statua, legum, quas Decemuiri ſcribebant, interpretis, publice data. Et alia Horatij Coclitis, poſita, quòd ſolus à ponte Sublicio hoſtes arcuiſſet. Hanc uſque ad ſua tempora duraſſe aſſerit Plin. ſeque inuenire Pithagoræ, & Alcibiadi Statuas in cornibus eiuſdem poſitas fuiſſe. Sed ad ædificia, quæ in ipſo erãt, ueniamus. A porticu Fauſtinæ, quã in foro eẽ diximus, pxime ſequi (ut ſignificat Sex. Rufus) Remi Teplũ, nũc D. Coſmæ, Damianòque ſacrũ. Alij hoc Quirino: quidã utrique attribuũt. Dedicatũ aũt fuit à Caruilio Cos. uictis Samnitib⁹, ex illorũque ſpolijs exornatũ: auc. Liuius. Prima pars in ipſo ingreſſu ẽ circularis, poſtrema uero quadrata, ſed oblõga, ex ſaxisq; quadratis: ualuæ æneæ. Deinceps ſequebaĩ olim Dom⁹ Mœnij, Curiaque Hoſtilia, & Vetus. Sed, qua domus Mœnij fuerat, Cato ex ære publico Baſilicã deinde extruxit, uicinã foro, quã Portiã appellauit. Huius baſilicæ Trib. pl. quoniã in illa ius dicere conſueuerant, columnã, quæ ſellã eor̃ impedire uidebatur, tollere decreuiſſe, ſcribit Plut. ex quibus uerbis cõſtat Baſilicas fuiſſe loca, ubi ius diceret̃, negociatorèsq; frequẽter uerſarent̃: quod & Vitruuius his uerbis teſtaĩ.*

Basilicarum, loca adiuncta foris quàm calidissimis partibus oportet constitui, ut per hyemem sine molestia tempestatum se conferre in eas negociatores possint. Iuxta erat Columna, Moenia appellata: Nã cũ Moenius, eam domũ uenderet Catoni, & Flacco Censs. ut ibi Basilica, quã diximus, ædificaretur, exceperat ius sibi, unius columnæ ut super eã tectũ proiceret, & prouolãtibus tabulatis inde ipsi, & posteri eius spectare munus gladiatorũ possent: quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Columna Mœnia uocitata est: de qua meminere Asconius. Sex. Pom. & Cic. pro Sextio. Inter hãc igitur Basilicam, & Curiam Veterem, posita erat Curia Hostilia, sicut indicat titulus, ibi in ruinis repertus, huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. Eam sub ueteribus Hostilium regem ædificauisse asserit Varro: nam Veteres struxit Romulus. Sex. Pom. Fuerunt, inquit, & Nouæ Curiæ proxime compitum Fabricij ædificatæ: quòd parum amplæ erant ueteres à Romulo factæ: ubi is populum, & sacra in partes. XXX. distribuerat, ut in ijs ea sacra curarent. Plin. literis tradidit. M. Val. Max. Messalam primum omnium Tabulam picturæ prælij, quo Carthaginienses, & Hieronẽ in Sicilia deuicerat, anno ab urbe condita. CCCCXC. proposuisse à latere curiæ Hostiliæ: & ante hanc collocatam esse statuam Actij, cuius basis conflagrauerit curia ipsa incensa. P. Clodij funere. Cic. & Liuius hoc amplius addunt. Eius corem, & nouaculam ibidem defossam esse, superque impositũ Puteal. Asconius autem refert, corpus Clodij, ut uulnera uideri possent, delatum in forum, & pro Rostris positum, populúmque deinae in Curiam tulisse, atq; cremauisse, eoque igne Curiam, portiámque Basilicam, ei coniunctam, conflagrasse. Ante eandem Curiam Rostra instituta esse commemorat Varro. Ipsúmque de Rostris Veteribus intellexisse significant Asconij hæc uerba. Erant enim Rostra non eo loco, quo nunc, sed ad Comitium, propè iuncta Curiæ. Etenim fuisse Rostra Vetera innuit Suet. cùm ait Augustum bifariam laudatum, pro æde D. Iulij à Tiberio, & pro Rostris ueteribus à Druso Tiberij filio. Nam nisi tunc fuissent etiam noua, non addidisset, ueteribus. Aliqui tamen Subueteribus unica dictione legentes, locum quẽdam Subueteribus nuncupatum fuisse uolunt: quod hisce Plinij uerbis probare conantur. Hinc ille iocus M. Crassi agentis sub ueteribus. Sed mihi manifestũ uidetur Varronem, ubi dixit Hostilium ædificauisse Curiam sub ueteribus, intellexisse curijs, uidelicet quas Romulus prius posuerat: & ad eundem modum Suet. & Plin. intellexisse existimo: & quia circa forum multa erant tribunalia, ideo ait, Crassum egisse sub ueteribus. Quod si cuiusplam loci nomen proprium fuisset, Subueteribus unica, non duplici dictione, ut est in omnibus codicibus, legeretur: præterea que præpositionem addidisset: dicimus enim agere in curia, non curia: in foro, non foro. Hæc obiter dicta sint: ad rem nunc redeamus. Rostrorum igitur denominatio hæc à Liuio traditur. Naues Antiatium partim in Naualia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisque earũ suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostráque id templum appellatũ. In Rostris, sedentes magistratus ius dicebãt: id Liuius multis in locis ostẽdit. Ferebãtur que ibidẽ leges, auctor Cic. p Rabirio: & habebantur conciones, idem in Pisonem. Hoc indicat ẽt Suet. sic. n. inquit. Cæsar Quæstor Iuliã amitã, uxorẽmq; Corneliã defunctas pro Rostris laudauit. Iuxta rostra treis fuisse Sibyllæ Statuas, unã quã Sex. Pacuuius Taurus ædilis plebis restituit, duas quas M. Messala: itẽ Camilli unã: & inter antiquissimas Tullii Cælij. L. Roscij. Sp. Nautij. C. Fulcinij à Fidenatibus in legatione interfectorũ singulas, Plin. auctor est. Lepidi item Statuam in hoc ẽt loco à Cicerone statutã, & ab eodem euersam, idẽ testatur ad Brutum. Inter has erat & Cn. Octauij Statua, sed in oculatissimo loco, à Senatu poni iussa: quoniam regem Antiochũ daturũ se responsum dicentẽ iussisset respondere, priusquã egrederetur circulo uirga, quam forte tenebat, à se descripto, & in ea legatione fuisset interfectus. De hac statua meminit Cic. in philip. Hic insuper fuit Herculis tunicati Statua habitu elæo, toruáque facie: in cuius basi tres erant tituli. L. Luculli imperatoris de manubiis: alter, Pupillum Luculli filium ex. S. C. dedicasse: tertius, T. Septimium ædilem curulem ex priuato in publicum restituisse. Tot certaminum, inquit Plin. tantæque dignationis id simulacrum fuit. Appianus etiam refert, Syllæ Statuam, equestrem, ex auro conflatam, ante rostra locatã fuisse, subscriptámque. CORNELIO SYLLAE IMPE-

RATORI FORTVNATO. Capita etiam cæsorum usitatum proponi in Rostris, ait L. Florus: et in eandem sententiam Appianus, Foro in medio ante rostra caput Marij iunioris Syllam appendisse. Quo in loco corpus Faustuli impositum fuisse, Diony. sic refert. In præclaro fori Romani loco pro rostris, super leonem lapideum, impositum fuit corpus Faustuli: qui ibi ceciderat, dum certamen Romuli, & Remi dirimere conaretur. Post rostra Romuli Sepulcrum fuisse, Varro etiam affirmat. Ea autem eregione Grægostasis fuisse, quanquam ex ijs, quæ diximus, satis constat, Plin. tamen apertissime indicat, ubi de horologio sic loquitur. Duodecim tabulis ortus tantũ, & occasus nominatur: post aliquot annos adiectus est & meridies, Accenso consulum id pronunciante: cum Curio inter Rostra, & Grægostasim prospexisset talem solem. Vbi intelligendum solem à meridie ita Comitium perlustrasse, ut nusquam umbra Grægostasis, aut Rostrorum, id obumbraret.

De Domo Cæsaris, Porticu Liuiæ, Pacis Templo, ac de Ficu Ruminali. Cap. VII.

CAesar Dictator habitauit primo in Suburra modicis ædibus: post pontificatum autem max. in uia Sacra, domo publica. Hanc à Iulia nepte nimis profuse extructam, Augustus, qui, ut ait Suetonius, ampla, & operosa prætoria grauabatur, diruit ad solum: ibique Porticũ Liuiæ, à Liuia Drusilla eius uxore cognominatam, excitauit. Vtriusque Ouidius sic meminit.

Disce tamen ueniens ætas, ubi Liuia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuere domus.

De porticu meminit & Plin. Vna, inquit, uitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales inambulationes umbrosis operculis opacat, eadem duodenis musti amphoris fœcunda. Hæc loca primum curia Romuli, & Hostilia, deinde domus Mœnij, & basilica Portia, Cæsarisq; domus, atq; porticus Liuiæ, demùmq; templũ Pacis occupauit. Id à Claudio inchoatũ, Vespasianus perfecit. Iosephus. Post, inquit, triumphũ, & Romani imperij firmissimum statum, Pacis templum Vespasianus ædificauit. In eo, ut ait D. Hierony. idem Vespasianus uasa, & ornamenta templi Hierosolymitani, triumpho Titi aduecta, reposuit, uniuersàq; cõsecrauit donaria, Venerèmque dicauit: In eodemq; fuit Heros absolutissimi operis, à Thimante: Hialysiùsque, à Protogene: atque Sylla, à Nicomacho, pictura expressi. Hialysij meminit Cicero ad Atticum. Gellius autem opinatur Epistolas Asinij Capitonis uiri doctissimi in eodem templo fuisse. Hoc autem templum Commodi imp. tempore incendio exhaustum esse, sic scribit Herodianus. Nam cum neq; imbres, neque nubes, tantùmque exiguus terremotus antecessisset, seu nocturni casu fulminis, seu igni aliquo in ipso terrarum motu ueluti extrito, totum deimprouiso Pacis templum consumptum incendio est. Quod unum scilicet opus cunctorum tota urbe maximum fuit, atq; pulcherrimum: & rursus idem Herodianus Templorũ omnium opulentissimum, egregièque munitum multòque ornatum auro, & argento: quippe uniuersi fermè illuc diuitias, quasi in thesaurum, congerebant. Ficum autem Ruminalem ex Cor. Tac. uerbis fuisse in Comitio, superius diximus. De hac arbore Plin. sic loquitur. Colitur Ficus arbor in foro ipso, ac Comitio Romæ nata, sacris fulguribus ibi conditis: magisque ob memoriam eius, quæ nutrix Romuli, & Remi conditoris appellata: quoniã sub ea nutrita est lupa, infantibus præbens rumen (ita uocabant mammam) miraculo ex ære iuxta dicato, tanquam in Comitium sponte transisset, adacto nauigio illico arescit, rursùsque cura sacerdotum seritur.

Templi huius etſi pars quædã adhuc extat, tamen quia plena operis orthographia ex ea percipi nõ potuit, ichnographiam appoſuimus, ſecuti exemplar quorundam mechanicorum, qui eam in lucem ediderant, exiſtimantes ſatis accurate id eos feciſſe. Poſtea uero deprehendimus eius latitudinem, nõ. CLXX. ut ab eis traditum eſt, ſed. CC. pedum eſſe: longitudinẽ. CCC. Id ne lectorem fallat admonere uoluimus.

De Arcu Veſpaſiani: Templis, Vulcani, ſolisq;, ac lunæ: atq; de Via Sacra. Cap. VIII.

SVpra Comitium ſtat Arcus Veſpaſiani mutilatus, in cuius fronte legitur titulus ſequens.

SENATVS
POPVLVSQ. VE. ROMANVS
DIVO. TITO. DIVI. VESPASIANI. F.
VESPASIANO. AVGVSTO

Extructus autem fuit deuictis Hieroſolymis, in quo intrinſecus ab uno latere ſculptæ ſunt uictoriæ cum arca fœderis præcedentibus. XII. faſcibus conſularibus: ab altero triumphi ſpolia, aureum candelabrum, tabulæ legis Moyſaicæ, uaſa templi, menſaque aurea: de quibus plura Ioſephus. Huius uictoriæ fidē facit marmor, quod in circo noſtris temporibus fuit effoſſū, in quo hic titulus erat ſculptus.

S. P. Q. R.
IMP. TITO CAES. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. POT. X. IMP. XVII. XIII. P. P.
PRINCIPI SVO QVI PRAECEPTIS PATRIAE CONSILIISQ. ET
AVSPICIIS GENTEM IVDEORVM DOMVIT ET VRBEM
HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS
GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

Prope dictum arcum, ſub ipſis collibus, ut ait Varro, fuit Vulcani Templum: de quo Sex. Pom. ſic meminit. Statua Ludienis, qui quondam fulmine ictus in Circo, ſepultus eſt in Ianiculo, cuius oſſa poſtea ex prodigijs, oraculorumque reſponſis Senatus decreto intra urbem relata in Volcanali, quod eſt ſupra Comitium, obruta ſunt. Idem aſſerit Diony. his uerbis. Tractantes in Volcanali templo negotia, quod ſuperſtat foro: idemque addit, Tatium regem id dedicauiſſe. In eo Lotos fuit ab Romulo cōſtituta, cuius radices in forum uſque Cæſaris penetraſſe aſſerit Plin. Haud longe à Pacis templo, eo in loco, quo nunc ſunt horti D. Mariæ Nouæ, extant duo fornices: quorum alter quoniam ortum hyemalem, alter occaſum aſtiuum ſpectat, Solis ac Lunæ fuiſſe, opinamur: Quæ templa à T. Tatio, ut ait Varro, dedicata ſunt. Sacræ autem uiæ caput à Carinis, Sireniaq; ſacello oriri, per eamque ſacra quotquot menſibus ferri in arcem, & per eandem Augures ex arce profectos inaugurare conſueuiſſe, partimque huiuſce uiæ ſolā notā, quæ erat à foro eunti primo cliuo, literis prodidit idē Varro. Sex. Pom. dicit. Quod ne eatenus quidem, ut uulgus opinatur, Sacra appellanda eſt, à Regia ad domum Regis ſacrificoli: ſed à Regis domo ad Sacellum Sireniæ: & rurſus à Regia uſque ad arcem. Quibus uerbis conijcio, uiam hanc caput habuiſſe à Carinis, apud amphitheatrū, protenſamque fuiſſe per hortos D. Mariæ nouæ, Regiam, ſiue templum Pacis à dextra relinquentem, à ſiniſtra Solis, & Lunæ templa: deinde ad Capitolium tendentem, Comitium forumque Romanum. Ita ut uia hæc Comitij, & fori pars eſſet, ſolo nomine ab eis diſtincta: obidq; quæ in ea erant, etiā in Comitio, & in foro fuiſſe legimus. Propterea q; à Plin. dictum eſt, Cæſarem Dictatorem totum forum Romanum, uiamque Sacram ab domo ſua uſque ad cliuum Capitolinum in munere gladiatorio intexuiſſe. Huius uiæ alij aliam ponunt etymologiam: Sacramque dictam eſſe, quòd in ea fœdus ſit ictum inter Romulum, & Tatium regem. Hic in ſumma Sacra uia habitauit Ancus rex, prope ædem Larum.

De Foro Auguſti, Neruæ, & Cæſaris: ac de Templis, Martis Vltoris Iani, ac Veneris Genetricis. Cap. IX.

HIs commemoratis ordo uidetur poſtulare, ut ad Capitolium, unde digreſſi ſumus reuertamur, quò nonnulla, quæ ad ſiniſtram uiæ Sacræ omiſſa ſunt, exponamus. Quorū primo loco eſt Forū

Augusti, quod erat in hortis post Martis forum nunc positis. Id angustius ab eo factum aiunt, quia non ausus fuerit extorquere posse|soribus proximas domos. Extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo, quæ uidebatur non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaque festinantius, nec dum perfecta Martis æde, quam in eo inchoauerat, publicatū est: cautumque ut seperatim in eo publica iudicia, & sortitiones iudicum fierent. Sanxit ergo ut hic de bellis, triumphisque consuleretur Senatus: quique uictores redissent, huc insignia triumphorum inferrent. In celeberrima huius parte, Aug. posuit duas Tabulas, quæ belli pictam faciem habebant, & triumphum: duasque alias ab Apelle pictas: in quarum altera erat Castor, & Pollux, cum Victoria, & Alexādro Magno: altera belli imaginem restrictis à tergo manibus continebat, ipso Alexandro in curru triumphante. In eodemque foro Coruini etiam Statuam collocauit, ut scribit Gellius. Legimus insuper, ibidem fuisse eburneū simulacrum Apollinis: de quo uidetur Horatius intellexisse, hoc emisitichio. Sic me seruauit Apollo: & Iuuenalis, cùm ait, Iurisque peritus Apollo. Hoc forum Hadrianum instaurauisse auc. est Spartianus: cuius porticus duæ fuere: in quibus omnium statuas triumphali effigie Augustus dedicauit. Idem præterea cùm Templum Martis Vltoris bello philippensi, quod pro ultione paterna susceperat, uouisset, uoti reus illud in ea parte eiusdem fori extruxit, quæ D. Martinæ nunc ædi proxima est. Horum memi|nit Suet. in hunc modum. Publica opera plurima extruxit, è quibus præcipua forum, cum æde Martis Vltoris: et Ouid. his carminibus.

Victor ad ipse suos cælo descendit honores.

Templaque in augusto conspicienda foro.

Supra f. rum Augusti, ad radices Quirinalis, Palatij Neruæ reliquiæ extāt: & eius porticus nōnullæ miræ magnitudinis columnæ. In proximo uero, post ædem nunc D. Hadriani fuerat eiusdem Neruæ Forum: quod inchoatum esse à Domitiano referi Suet. Nouam, inquit, ædem in Capitolio excitauit Ioui Custodi: & forum, quod nunc Neruæ uocatur. Fuisse autem columnis, uarijsque statuis adornatum, testatur Spartianus, his uerbis. Statuas iocosas, uel pedestres nudas, uel equestres Diuis imperatoribus in foro Neruæ, quod nunc Transitorium dicitur, locabat, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent. Transitorium autem traxit nomen, quòd ab eo in Romanum forum, Augusti, & Cæsaris esset transitus. Extat adhuc pars porticus ipsius fori incendio corrupta cum quibusdam columnis excelsis, & in earum epistylijs titulus truncatus huiusmodi.

IMP. NERVA CAESAR AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. II. IMP. II. PROCOS.

Cui titulo quidam aiunt fuisse etiam hæc uerba. NERVAE FECIT. *In hoc foro Templum Iani fuisse testatur Ser. Sic.n.ait. Capris Falisci ciuitate Thusciæ ibi inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor (fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli) unde, quod Numa instituerat, transtatū ē ad forum Transitorium, & quatuor portarum unum templum institutum. Ad forum Transitoriū transtatum ait Ser. i. ubi deinde forum Transitorium fuit. Plin. narrat, Augustū dedicauisse Ianum in suo templo ex Aegypto aduectum, Scopæque, an Praxitelis manu, dubium esse: sed de quo templo Iani intelligat, non satis constat. Ad Ianum stabant fœneratores: de quo uidetur Horatius intellexisse, cùm inquit. Hæc Ianus summus ab imo perdocet: & in Sermonibus. Posiquam res mea Ianum ad medium fracta est. Sequitur paruo interuallo Forum Cæsaris, in ea parte, qua post D. Cosmæ, & Damiani ædem horti cernuntur: de eo Appianus sic inquit. Post uictoriam contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circunduxit: quod Romanum forum esse uoluit, non rerum quidem uenalium, sed eorum quæ ad iura conuenirent. Plinius. Pyramides regum miramur opera, cum solum tantum forum extruendo sextertijs mille ducentis Cæsar Dictator emerit. Quod forum, haud procul à Comitio fuisse, significasse uidetur, ubi dixit: Ioton è Volcanali in forum usque Cæsaris radices egisse. In hoc foro fuit Veneris Genitricis Templum, bello pharsalico uotum: de quo Appianus sic meminit. Erexit, & Veneri Genitrici templum, ut prius ad Pharsalon uouerat prælium*

initurus. Et quia erat prope uiam Sacram, uidetur id de quo Dion refert, Apollodorũ reſcripſiſſe Hadriano (forte ipſum inſtauranti) ſublime, & concauum fieri oportere, ut ex loco ſuperiori in Sacram uſq; uiam inſignior proſpectus eſſet, & magis conſpicuum concauum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci poſſent. In eo uero, Aiacis, & Medeæ tabulas à Timomarcho bizantino pictas, octuaginta talentis uenundatas fuiſſe, refert Plin. Idémque pro templi foribus equi ſimulacrum, his uerbis. Nec Cæſaris Dictatoris quenquam alium recepiſſe dorſo equus traditur. Idémque hominis ſimiles pedes priores habuiſſe: hac effigie locatus ante Veneris Genitricis ædem. In eodem foro Veneris ſimulacrum ab Archeſilao factum: ipſiusq; Veneris ſtatuam loricatam fuiſſe, idem auctor teſtatur.

De Templo Telluris: & de Domo Sp. Caſſij, & M. Antonij: ac de Sororio Tigillo, Vico Scelerato: atq; de Buſtis Gallicis. Cap. X.

TEmplum Telluris, quod T. Sempronius uouit, ut L. Florus cõmemorat, intra Carinas fuiſſe dicit Ser. Id arbitramur fuiſſe prope cliuum, qui ducit ad D. Petri cognomento in Vinculis ædẽ. Quo in loco olim fuerat Domus Caſſij: huic opinioni aſtipulantur hæc Diony. uerba. Poſt Caſſij mortem domus eius euerſa fuit, & hucuſque ſubdialis dimittitur. Is locus extra Telluris ædem eſt: quam poſtea extruxit ciuitas ſecundum eam uiam, qua itur ad Carinas. In qua æde Cic. in philip. ait. S.C. habitum fuiſſe: & in ea ſcribens ad Q. Fratrem eius ſe ſtatuam locauiſſe: & alibi, prope eandem Armamentarium fuiſſe, idem ſic refert. Putant enim nonnulli ad me pertinere, Armamentarium Telluris aperire. Apud eum locum, ubi poſtea hæc ædes conſtituta eſt, Caſſius Iuam ipſius Statuã poſuerat: quæ, poſtquam regnum affectauiſſe eſt dictus, à Cenſ. fuit conflata. Hinc haud procul fuerat Sororium Tigillum, locus uidelicet ſacer cauſa expiationis ab Horatio, ob ſororem à ſe interfectam, in honorem Iunonis conſtitutus. Nam eum locum prope Carinas fuiſſe teſtatur Diony. Ait enim, locũ in quo purgarunt Horatium in angiportũ ferente à Carinis deorſum eſſe ijs, qui ad Cyprium peragerent angiportum: ubi aræ manerent tunc erectæ, & Tigillum duobus inter ſe cõtrarijs parietibus ſultum ſuper eas extenderetur. Quibus uerbis intelligimus, tam ſororium Tigillum, de quo agimus, quã Vicum Cyprium, de quo iam dicemus, fuiſſe prope dictum cliuum. Vicum autem Cyprium ex facinore Tulliæ ſceleratũ appellatum eſſe, idem auctor tradit. Cyprus enim fuerat dictus à Cypro, quod Sabina lingua bonum omen ſignificat: Tametſi Varro non eundem eſſe uicum Cyprum, & Sceleratũ conſentit. Sic enim inquit. Vicus Cyprus à Cypro, quòd ibi Sabini ciues additi conſederũt, qui à bono omine eum appellarũt. Nam cyprum Sabine bonum ſignificat: prope hunc uicus Sceleratus, dictus à Tullia Tar. Superbi uxore, quòd ibi cum iaceret pater occiſus, ſuper eum carpentum mulio ut iniiceret, iuſſit. Domus autem M. Antonij non longe ab æde Telluris fuit, ut Appianus ſic teſtatur. Iis peractis decretum noctu perlatum eſt, Antonium ſequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipſius domo, Senatum habiturum. Inter hæc aũt loca, & amphitheatrum nunc Coloſſeum appellatum, fuere Buſta Gallica: ubi nunc eſt ædicula D. Andreæ cognomento ad Buſta Gallica. Quæ in media fuiſſe urbe ait Suetonius: idque etiam Liuius his uerbis oſtendit. Cum eſſet ſatis altum Ianiculum, ubi Camillus ſedens proſpectaret hoſtem, deſcendit in æquum, atq; illo ipſo die media urbe, qua nunc Buſta Gallorum ſunt: & poſtero die citra Gabios cecidit Gallorum legiones. Is erat locus ubi, à Camillo interfecti, fuerant ſepulti. Varro. Is locus, inquit, ad Buſta Gallica: quòd Roma recuperata, Gallorum oſſa, qui poſſederant urbem, ibi coaceruata, ac conſepta. Tametſi Liuius eos morbo interemptos eſſe dicat. In hoc ambitu fuit Salutis ædes, uota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodémque Cens. locata, & Dictatore dedicata, eodem Liuio auctore.*

De Theatro Marcelli: Curia, Porticu, & Schola Octauiæ: ac de templo Iunonis, Apollinisque Delubro. Cap. XI.

His descriptis, ad eam uallem, quæ inter Tiberim, Capitolium, Palatium, & Auentinum iacet, transeamus, agamúsq; de ædificijs, ac locis insignibus, quorũ nonnulla adhuc extant. Theatri Marcelli, quod sub nomine nepotis ex sorore Octauia Augustus excitauit, pars, uetustate, igneq; corrupta inter Tarpeiã rupẽ, dictúmq; Tiberim adhuc cernitur. Capiebat autem loca. LXXX. M. Huius Scena à Vespasiano fuit restituta, in eáque mox ludos edidit. Ante Theatrum Curiam Octauiam fuisse, tradit Appianus: cui iuncta erat eiusdem nominis Porticus, quam totum id spatij occupauisse crediderim, quod est ab æde nunc D. Nicolai in Carcere: ad eam quæ. S. Mariæ in porticu dicitur. In hac Curia multæ statuæ erant statutæ: sed inter cæteras Apollinis fulmen tenentis. In porticu uero Sauron, & Batrachum templa clausa feciſſe, ſcribit Plin. Artemonáque nobiliſſimas picturas pinxiſſe: in iisque Herculem ab Oeta monte exuta mortalitate conſenſu deorum in cælum euntem: Intráq; eandem porticum fuiſſe Iunonis ædem, & in ea ipſius deæ Statuam à Dionyſio, & Policle facta: ac Veneris à Philiſco: inſuperque Aeſculapij, & Dianæ à Cephiſiodoro: ad eandèmque porticum laudari Apollinem Philiſci Rhodij in ſuo Delubro: item in eodem templo Latonam, & Dianã, & nouem Muſas: & alterum Apollinem nudum: alterúmque, qui Cytharam teneret, Timarchidem feciſſe: In Scholis uero eſſe Praxitelis Cupidinem, obiectum à Cicerone Verri: per quem Theſpiæ uiſebantur: & multa in eiſdem Scholis ſine auctoribus placere: ueluti erant Satyri quatuor: ex quibus unus Liberum patrem perferrebat: & alter Liberum ſimiliter: tertius ploratum infantis cohibebat: quartus cratere alterius ſitim ſedabat: ueluti etiam duæ Hymphæ ſua ueſte uelificantes. Eaſdem autem ſcholas adornarunt & tabulæ pictæ. Nam, ut idem refert, Antiphilus in eis Heſiona nobilem pinxit, & Alexandrum, ac Philippum cum Minerua. Præterea ait, Veneris Statuam eximiæ pulchritudinis manu Phidiæ in Octauiæ operibus eſſe.

De Foro Olitorio: Templis, Iunonis Matutæ, Spei, Iani, Pietatis, & Carmentæ: ac de Carcere Pl. Ro. Sacrario Numæ: & de Columna Lactaria. Cap. XII.

Inter Marcelli theatrum, & Capitolium iacet platea nunc Montanaria uocitata, ubi olim fuit Forum Olitorium: quod extra portam Carmẽtalem fuiſſe ait Aſconius. Forum Olitoriũ, inquit Varro, erat antiquum macellum, ubi olerum copia: Ea loca etiam nunc Lacedæmonij uocant macellum: ſed Iones oſtia hortorum. In hoc fuit Iunonis Matutæ ædes, ubi nũc D. Andreæ cognomento in Mentuza, ſiue in Vincijs: uota, & locata eſt Gallico bello à Cor. Cos. ab eodèmque Cenſore dedicata, auctor Liuius: qui in eodem foro etiam Spei ædem fuiſſe tradit, eámque fulmine ictam bello pu. & Q. Fabio conſulis filio, ac T. Sempronio Graccho Coſs. incendio conflagraſſe. Hanc conſecrauit Collatinus. Cic. de legibus. Recte, inquit, etiam Spes à Collatino conſecrata eſt. Sed quoniam Cor. Tac. ait, ab Attilio eſſe uotam, & à Germanico ſacratam, exiſtimandum eſt, aut fuiſſe hanc denuo inſtauratam, aut aliam eſſe de qua Tacitus loquitur. In foro Olitorio Columnam Lactariam, ad quam infantes lacte alendi deferebantur, ſtetiſſe aſſerit Sex. Pom. In eodem etiam fuit Iani Templũ circa imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli. Hoc Numam regem in duobus breuiſſimis templis feciſſe, eáque duas fuiſſe portas, quas aperire cùm bellum eſſet, in pace uero claudi legitimum foret, ſcribit Ser. Alij tamen T. Tatium, & Romulum facto fœdere templum hoc cõſtituiſſe uolunt: propterea què Ianũ duas facies habere, quaſi ut oſtendat duorum regum coitionem. Cor. uero Tac. ait, Duilium eſſe huius templi auctorem: eius ſunt hæc uerba. Eodem in loco. L. M. Publicijs Iano templum, quod apud forum

Olitorium Cn. Duilius ſtruxerat: Speiq; ædes à Germanico ſacratur. Alibi commemorat Tiberium Cæſarem Iani templum dedicauiſſe, apud forum Olitorium, uotum à Duilio bello maritimo aduerſus Pœnos proſpere peracto: ſi modo de hoc eodem intelligunt: nam quod aliud ea ætate fuerit, nobis non conſtat. Cum autem idem eſſe Iani templum, de quo Seruius, & Tacitus loquuntur, dubitari non poſſit: non uideo quo pacto utriuſque ſiet ſententia: niſi dixerimus, à Numa ſtructum, denuòque à Duilio inſtauratum, ampliatúmque. Id uero prope D. Nicolai ædem, aut certe eo ipſo loco fuiſſe, credíderim. Hic.n. locus ad imum Argiletum, & iuxta theatrum Marcelli poſitus eſt, atque extra portã Carmentalem, quod ait Sex. Pom. ad dextrámque Fabijs ea porta ad bellum excuntibus, quemadmodum Liuius, & Ouidius uoluere. Nam licet hæc porta ad forum Olitorium uergeret, tamen cum ſecũdum muros urbis ad ſiniſtram flectere iter cogerentur, ut per Sublicium pontem, qui tunc unicus erat, tranſirent, Iani templum ad dextram relinqui fuit neceſſe. Prope hoc templum fuit Sacrarium ipſius Numæ, circa imum Argiletum. Item Carcer Plebis Romanæ: huius veſtigia apud eandem D. Nicolai ædem extare uidentur. Quem carcerem Ap. Claudius decemuir conſtituit, in eóque reus iudicij incluſus ſibi mortẽ conſciuit, ut tradit Liuius. In hoc carcere fuit Templum Pietatis à M. Attilio Glabrione dedicatum, ut idem eſt auctor. Cauſam ſtruendi templum Plin. ſic oſtendit. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera ſupplicij cauſa carcere incluſa matre, cum impetraſſet aditum à Ianitore, ſemper excuſſa ne quid inferret cibi, deprehenſa eſt uberibus ſuis alens eam. Quo miraculo matris ſalus donata filiæ pietate eſt, ambæque perpetuis alimentis, & locus ille eidem conſecratus eſt Deæ, C. Quintio, & M. Actilio Coſs. templo Pietatis extructo in illius carceris ſede, ubi nunc Marcelli theatrum eſt. Sextus uero Pom. Patrem incluſum carcere, non matrem, uberibus filiam clam aluiſſe, ſcribit: Templúmque ipſum eo in loco extructum fuiſſe, ubi puella antea habitauerat, non in carcere. Hoc templum Cos. Cotta de cælo tactum fuiſſe teſtatur Cic. primo de diu. Fanum carmẽtæ ſub Capitolio eſſe, ſcribit Diony. meminit & Cellius libro. XVIII. Poſitum autem fuit apud portam Carmentalem à Carmenta, ut ſupra diximus, nuncupatam: ubi reliquiæ ædiculæ D. Catherinæ hodie cernuntur. Quod fanum mulieres Romanæ ei deæ ædificarunt gratiam referentes quòd uehicula, quibus S. C. priuatæ fuerant, ipſis eſſent reſtituta. Carmenta.n. Euandri mater fuit, Nicoſtrata prius appellata: quæ, quia carminibus oracula edebat, Carmenta poſtea eſt dicta: ab eáque carmina: auc. Plut. in prob.

De Argileto: Domo Sp. Melij, & Africani: & de Aequimelio: Tabernis Bibliopolarum: Baſilica Sempronij: ac de Aſylo.

Cap. XIII.

ARgiletum autẽ à fine uici Thuſci, atque à Velabro oriri, inuenio: eiúsque imum eſſe ad Marcelli theatrum: Huius etymologiam Varro duplicem ſic ponit. Argiletum ſunt qui ſcripſerunt ab Argo, quòd is huc uenerit, ibique ſepultus ſit: alij ab argilla, quòd ibi id genus terræ ſit. Priorem etymologiam probat Seruius: ſic enim inquit. Euander Argum quendam hoſpitio ſuſcepit, qui cum de eius cogitaret interitu, ut ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente, ſocij intellexerunt: qui Argum necarunt: cui Euander & ſepulcrũ fecit, & locũ ſacrauit, de quo Virgilius meminit hoc carmine. Nec non & ſacri monſtrat nemus argileti.

In ea autem parte Argileti, quæ à dextra occurrit à porta Carmentali ad Velabrum, & non longe ab æde nunc D. Ioannis decollati, Aequimelium fuiſſe, ex uerbis Liuij coniectura aſſequi mihi uideor: ea hæc ſunt. Subſtructionem ſuper Aequimelium in Capitolio, & uiam ſilice ſternendam à porta Capena ad Martis ædem Aediles locauerunt. Et rurſus. Lupus Esquilina porta ingreſſus, frequentiſſima urbis parte decurrit in forum, Thuſcòque uico, atque Aequimelio per portam Capenam propè intactus euaſit. Aequimelium autem unde dicatur, ſic oſtendit. Nec ſatis eſt Melij ſanguine expiatũ, niſi

tecta parietèsque, intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dissiparentur, bonáque cuncta precijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaque Quæstores uendere ea bona, atq; in publicum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo iussit: idque Aequimelium appellatum est. Quod etiam Cic. pro domo sua comprobat. Ad Aequimelium erant opificũ multæ tabernæ: Laneæ inter alias, & Bibliopolarum: de quibus Martialis sic meminit.

Argiletanas maius habitare tabernas.

Cũ tibi parue liber scrinia nostra uacent. Apud ædẽ nũc D. Georgij fuit Domus P. Africani, ubi deinde T. Sempronius Basilicam fecit: de qua Liuius quarto decadis quintæ sic loquitur. T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani ponè ueteres ad Vertumni signum, lanea ásq; & Tabernas coniunctas in publicum emit: Basilicámque faciendam curauit, quæ Sempronia appellata est. Qui autem uolunt Asylum, de quo dictum est, fuisse sub rupe Tarpeia, ut id comprobent, citant Ouidij hæc carmina.

Tum quoque uicini lucus celebratur asyli,
Qua petit equoreas aduena Tibris aquas.

Et quanq̃ hi uersus non faciũt de loco Asyli certam fidem, tamen cum in Capitolio, in quo prius fuerat constitutus, fuissent multa templa, atq; ædificia excitata, credendum omnino esse censemus, in aliũ locum esse translatum, atque in eum, quem dicunt totum id spatij occupauisse, quod est à rupe Tarpeia, hinc ad forum Boarium usq;: inde ad pontem Senatorum: et ad radices usq; Auentini montis.

De Velabro: Foro Boario: Arcu Septimij: Vertumni Signo: & de Iano quadrifronte: ac de Sepulcro Accæ Larentiæ. Cap. XIIII.

EXeruptionibus tiberinis olim fiebat sinus in modum lacus, hinc ad forum Romanum ferè usque, inde ad Circum max. quo Auentinus à reliquis mõtibus discludebatur. Itaque qui eò ex urbe ibãt, lintribus aduehebantur, quadrantèmque soluebant, unde lacum ipsum Velabrum à uehendo appellarũt: nam uelaturam facere dicebantur, qui id mercede facerent: auctor est Varro: quod attigit Properius cum inquit.

At qua uelabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per uada linter aqua. & Ouidius.

Qua uelabra solent in Circum ducere pompas,
Nil præter salices, crassáque canna fuit.

Hic, ubi nunc fora sunt, lintres errare uideres:
Quáque iacent ualles maxime circe tuæ.

Lacu ipso postmodum exiccato, atque repleto in eius parte, quæ à Iano quadrifronte in Auentinũ uergit, forum Boarium fuit institutum: quod nomen obtinuisse aliqui uolunt, ab æreo Tauri Simulacro ibi statuto, ubi Romulus sulcum urbis condendæ designare cœpit: de quo Plin. ita meminit. Proxima laus æris Gynetico in insula, & ipsa nec æs gignens, sed officinarum temperatura nobilitate. Bos æreus inde captus in foro Boario est Romæ. Alij ob taurum immolatũ interfecto Caco, bobũsque recuperatis Boarium appellatum tradunt. Vtranque opinionem attigit Ouidius, his carminibus.

Pontibus & magno iuncta est celeberrima Circo
Area, quæ posito de boue nomen habet.
Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum
Victor, & Euandrum ruricolásque uocat.

Sex. uero Pom. Boarium dictum putat, quòd ibi boues uenundarentur: cui astipulatur Varro, cùm inquit. Quo quidem genera conferrent forum appellatũ, additùmque ab eo cognomen, ut forũ Boariũ.

Quod etiam Liuius innuit, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem ascendisse. In hoc foro in honorem. L. Septimij, & M. Aurelij Arcus à negociatoribus, & argentarijs fuit extructus: qui proximus D. Ceorgei ædi adhuc extat, cum sequenti titulo insculpto.

IMP.CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVC. ARABIC. ADIABENIC. =
PARTH. MAX. FORTISSIMO. FELICISSIMO
PONTIF.MAX.TRIB.POTEST. XII. IMP. XI COS.ℌ III. ℌ PATRI. PATRIAE. ET
IMP. CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO. FELICI. AVG. TRIB. POTEST. VII. =
COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO. FELICISSIMOQ VE. PRINCIPI. ET
IVLIAE. AVG. MATRI. AVG. N. ET. CASTRORVM. ET. SENATVS. ET. PATIAE. ET =
IMP. CAES. M. AVRELI. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG.
PARTHICI. ℌ. MAXIMI. ℌ. BRITTANICI. ℌ. MAXIMI. ℌ.
ARGENTARI. ET. NEGOCIANTES. BOARI. HVIVS. LOCI Q VI DEVOTI. NVMINI. EO =
INVEHENT (RVM

Quãobrem in eodem uisuntur taurorum immolationes, & instrumenta ad sacrificandum cum uictimarijs, sacrificolisque. Non longe ab hoc arcu, Vertumni Signum fuisse, innuit Cicero, qui sic inquit. Quis dsigno Vertumni in Circum max. uenit, quin is unoquoq; gradu de auaritia tua cõmoneretur? Idem Asconius significat, Cum in ultimo uico Thurario (quo nomine Thuscum intelligit) sub eius basilicæ angulo, quam Semproniam diximus, Vertumni signum fuisse scribit. Quem deum eo nomine appellarunt, quòd in rebus uendendis, emendisque cogitationes hominum uerteret: licet Propertius alijs rationibus id nomen obtinuisse his carminibus tradiderit.

Hac quondam Tiberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per uada pulsa sonos.
Postquam ille suis tantum concessit alumnis,
Vertumnus uerso dicor ab amne deus.
Seu quia uertentis fructus percepimus anni,
Vertumni rursus credidit esse sacrum.

Sex. Pom. ædem quoque illi Deo fuisse, ostendit his uerbis. Picta nũc toga dicitur, purpurea antea uocitata est, eaque erat sine pictura: eius rei argumentum est pictura in æde Vertumni, & Consi. Quorum in altera M. Fulujus Flaccus: in altera T. Papirius Censor triumphantes ita picti sunt. Hanc Vertumni ædem in uico Thusco locatam fuisse, scribit Sex. Rufus. In eodẽ foro extat ædificium marmoreũ ad modũ porticus quadratæ, quatuor portis, siue faciebus: propterea Iani quadrifrontis esse Templum plerique omnes consentiunt. Quos, ut sequamur inclinat animus: ex eo quòd cũ Ianus tempus significet, portæ illæ significare uidẽtur quatuor anni tempora: & loculi, siue delubra in singulis frontibus duodecim existentes, menses: in quos annus diuiditur. Vnde & Varro libro quarto rerum humanarum, Iano. XII. aras pro totidem mensibus fuisse dicatas ait. Sic enim eius Simulacrum effingebatur, ut dextera manu trecentorum, sinistra autem quinque, & sexaginta numerum haberet: ad anni dimensionem ostendendam. Nonnulli autem tradidere hoc esse tẽplũ, quod Liuius, & Ouidius dicunt fuisse à dextera Fabijs porta Carmẽtali exeuntibus: quod falsum eẽ satis cõstat: cũ illud à Numa ad theatrũ Marcelli, extra eandẽ portãpositũ fuerit, ut supra comprobatum est: hoc uero in Velabro longe ab eodẽ theatro distans. Quod hodie nõ plane integrũ omnino extat: quippe cũ multis olim columnis, alijsque ornamẽtis decoratũ fuisse dignoscatur: eius quale nunc licuit exemplũ subieci. Prope hoc forum in Velabro positã esse Aram Accæ Larẽtiæ Cic. in ep. ad Brutũ sic testat. Ego. n. D. Bruto liberato cum lætissimus ille ciuitati dies illuxisset, idemq; casu Bruti natalis esset, decreui, ut in fastis ad eũ diẽ Bruti nomen ascriberetur, in eòque sum maiorẽ exemplũ secutus, qui hũc honorẽ mulieri Larẽtiæ tribuerũt: uos cuius põtifices ad arã in Velabro sacrificiũ facere soletis. Quæ sequũtur hoc loco nihil ad rem faciunt. Ibi celeberrimo in loco eius Larentiæ etiam Sepulcrum fuisse, scriptum reliquit Antias.

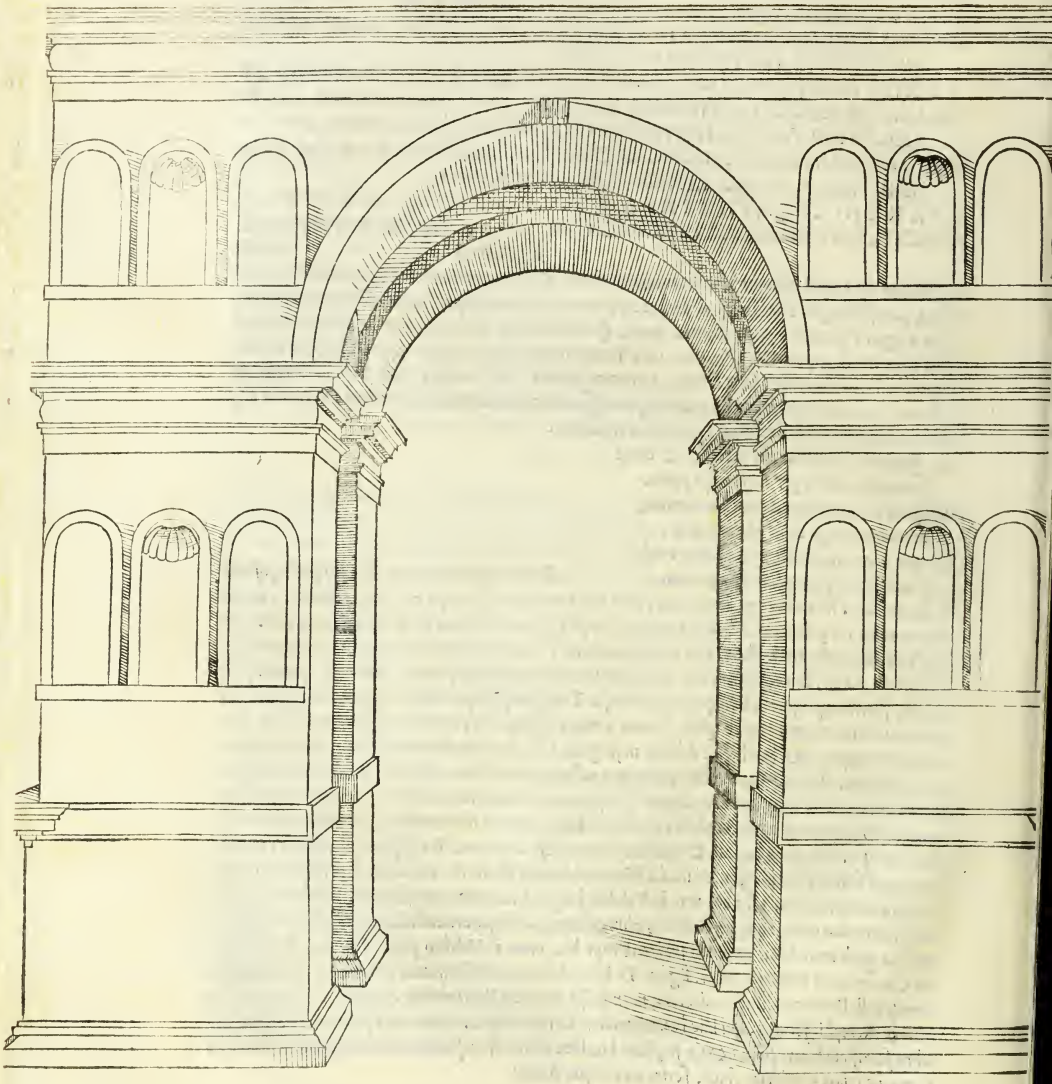

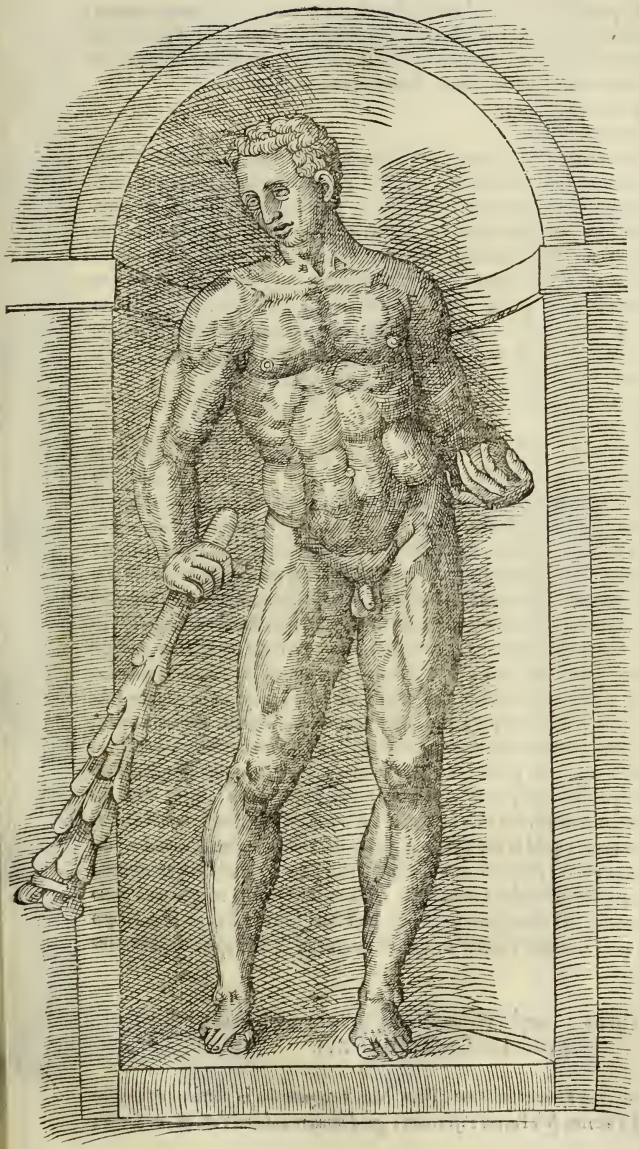

De Aede, Ara, & simulacro Herculis: ac de Templis, Pudicitiæ, Matutæ, Fortunæ, & Murtiæ. Cap. XV.

AEdes Herculis ĩ foro Boario erat, & in qua, tempestate Solmi, ut ipse testatur, argumenta, & conuiuia maiestatis eius remanebant. Nã diuinit⁹ neque muscis illò, neque canibus ingressus erat. Etenim cùm uiscerationẽ sacricolis daret, Miagirum idest muscarũ congregatorem Deũ dicitur imprecatus: Clauum uero in aditu reliquisse, cuius elfactu refugerent canes. Hãc ædẽ Macrobius Herculis Victoris appellauit, alteràmq; eiusdem cognominis fuisse ad portã Trigeminam affirmat. Prior tempore Xysti. IIII. pont. Max. solo fuit æquata, ibiq; reperta ipsius Herculis statua ænea: quã hic accurate expressem apposuimus. Eã in ædibus Cõseruatorum nunc esse libro secundo dictum est. Ibi hic etiam deo Herculi titulus inuenitur.

DEO HERCVLI
INVICTO
C.IVL. POMPONIVS
PVDENS
SEVERIANVS
V.C. PRAEF. VRB.

Plin. ait, Euandrum statuam Herculi in foro Boario sacrauisse, quæ triumphalis Hercules dicebatur, eo q. per triumphos triumphali habitu uestiretur. Nec uero arbitramur hãc

Herculis ſtatuam illam eſſe, quam Plin. ait Euandrum in foro Boario ſacrauiſſe : ſed potius eam quæ M. Fuluio, & Cn. Manlio Coſſ. poſita fuerat in ipſius Herculis æde, nobili Pacuuij poetæ pictura celebrata: in qua lectiſternium eſſe non licebat : neq; in eius dei ſacris ſeruiſ, aut libertis intereſſe. Regnante autem Euandro Hercules Aram ſolum habuiſſe dicitur. Huius Vir. ſic meminit.

Hanc aram luco ſtatuit, quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.

Hanc à magnitudine fabricæ maximam appellatam eſſe ferunt. Ser. Ingens eſt, inquit, ara Herculis, ſicut uidemus hodieque. Fuit autem uenerationis inter accolas præcipuæ : quòd Hercules ipſe ad eam boum decumas obtulit, dixitque illos uitam beatiſſimam uicturos, qui ſibi bonorũ decumã dicauiſſent. Quod fecit Sylla, Lucullus, & M. Craſſus. Ab hac ara ſequeſtrari mulieres uoluit, nihilque attingere, neque deguſtare, quod ſuper eam immolatum eſſet. Vnde Gellius. Mulieres Herculaneo ſacrificio abſtinent. Huius rei ratio hæc eſt. Quia Herculi (cũ boues Geryonis p Italiæ agros ducerẽt) ſitienti reſpondit mulier, aquam ſe non poſſe præſtare, quòd fœminarum deæ celebraretur dies, nec ex eo apparatu uiris guſtare fas eſſet. Propter quod Hercules facturus ſacrificium deteſtatus eſt præſentiam fœminarum. Non procul ab hac ara fuit Pudicitiæ Patriciæ ædes, ab Aemilio condita, auctor Liuius. Cuius deæ plures ædes ſacras Romæ fuiſſe, innuunt Propertij hæc carmina.

Templa pudicitiæ quid eſt ſtatuiſſe puellis ?
Si cuiuis nuptæ quilibet eſſe licet.

Signum Pudicitiæ, quam quidam (ut refert Sex. Pom.) Fortunam eſſe exiſtimant, fuit in foro Boario, ubi familia ediſſet Herculis : cuius ſacra non obibant Plebeiæ : quare in uico Longo Pudicitiæ Sacellum à uirgine plebeia excitatum eſt, ut in eo eius deæ ſacra plebeiæ peragerent. Fortunæ Proſperæ, & Matutæ ſacras edes conſtituit Ser. Tullius. Fortunæ quidẽ ideo, quòd ea fauente ſubleuatus fuerat, & ab ancilla matre ad regnum prouectus, hincq; Fortunæ Primigeniæ, & Maſculæ templa erexit. auc. Plut. in probl. Erexit & Fortunæ paruæ Sacellum : quaſi docens attendẽdum eẽ, ne ea quæ accidunt, tanq̃ parua contemnamus. Hic etiam Matutæ ædem, quam poſuerat, refecit. Narrat Varro, eundem Seruium Fortis Fortunæ ædis auctorem extitiſſe, cùm inquit. Dies Fortis Fortunæ appellatus ab Ser. Tullio, quòd is Fanum Fortis Fortunæ, ſecundum Tiberim, extra urbem Romam, dedicauit. Etſi Liuius commemoret, Caruilium Cos. ex bello Hetruſco æris grauis tuliſſe in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ faciendam, prope ædem eiuſdem Matutæ, locauiſſe : tamen, aut aliam ab hac, de qua Varro, fuiſſe : aut ea, quæ à Tullio ædificata fuerat, uetuſtate collapſa, Caruilium in eius locum alteram ſubſtituiſſe, exiſtimandum eſt. Legimus autem apud Plin. Q. Catulum Signa duo palliata in æde Fortunæ poſuiſſe : & ad eandem ædem Paulum Aemilium Mineruam, quam Phidias fecerat, dedicauiſſe : Item Pythagoram Samium initio pictorem Signa ſeminuda ibidem ſtatuiſſe. Sed de qua Fortunæ æde intelligat, incertum habemus. Hic nõ ab re uiſum eſt lectorem admonere, quòd in hoc ipſo foro gladiatorum munus primum Romæ eſt datum. Nec longe ab eodem, ad radices Auentini montis, erat Murtiæ Deæ Sacellum : id quod oſtendũt Liuij hæc uerba. Tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, ut iungeretur Palatio Auentinus, ad Murtiæ datæ ſedes. Hæc. n. ſecordiæ eſt Dea. Poſt hæc, ſequitur Circus Max. de quo priuſquam agamus, ad ea quæ ſecundum Tiberim à Marcelli theatro ad radices uſque eiuſdem montis ſunt relicta, reuertamur.

De Foro Piſcario : Templis, Fortunæ Virilis, & Veſtæ : & de Salinis, atq; Arcu Hor. Coclitis. Cap. XVI.

POſt theatrum Marcelli, inter ſacras ædes nunc Diuæ Mariæ cognomẽto in porticu, & D. Mariæ Aegyptiacæ, ad Tiberim, fuit Forum Piſcarium : quod innuere uidetur Var. cũ ait. Secũdũ

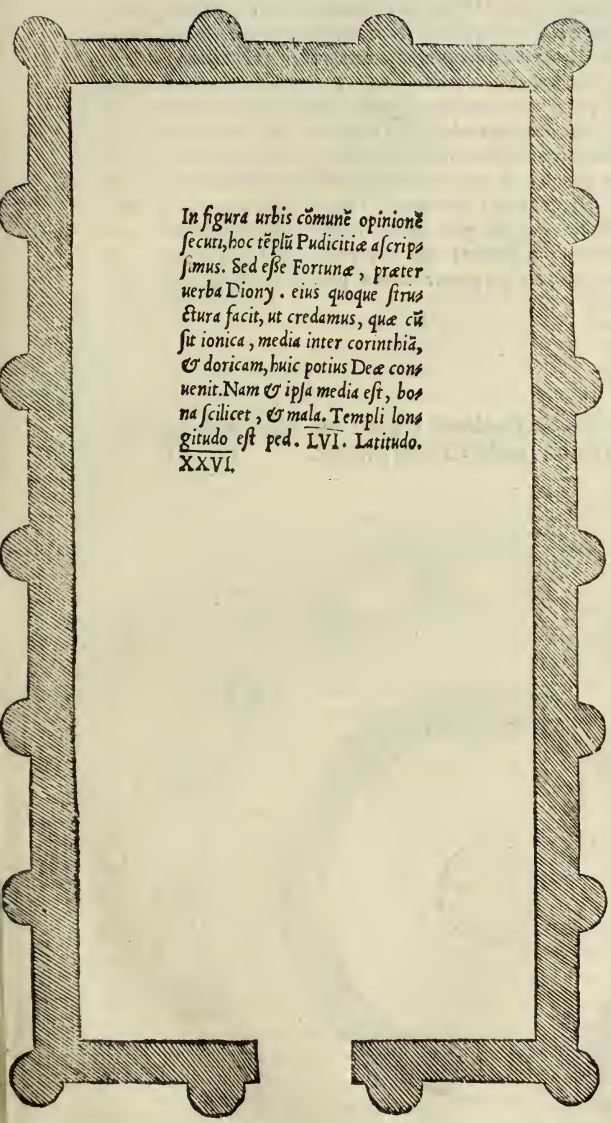

In figura urbis cõmunẽ opinionẽ secuti, hoc tẽplũ Pudicitiæ aſcripſimus. Sed eſſe Fortunæ, præter uerba Diony. eius quoque ſtructura facit, ut credamus, quæ cũ ſit ionica, media inter corinthiã, & doricam, huic potius Deæ conuenit. Nam & ipſa media eſt, bona ſcilicet, & mala. Templi longitudo eſt ped. LVI. Latitudo. XXVI.

Tiberim ad Iunium forũ piſcarium uocant. Vbi quidam pro ad Iunium, ad Ianum legunt: cũ tamen in omnibus ferè codicib⁹ ſcriptum ſit, ad Iuniũ. Vnde fit ut credam, ad Iuniũ forum eſſe dictum, eo pacto quo forum Cupedinis ad Corneta appellatũ inquit Var. D. autẽ Mariæ ægyptiacæ hodie ſacratum, olim uero Fortunæ Virili, templũ, penè integrum etiam nunc extat. De eo Diony. ſic ait. Duobus extructis tẽplis Fortunæ: altero in foro Boario: altero ad ripas Tiberis, quã appellauit Virilẽ. Et quanquã de hoc uariæ opiniones ſunt, nemo tamen ſuam ſententiã probato auctore tueſ. In hoc templo fuit Statua lignea Ser. Tullij auro ſuperfuſa, quæ orto incẽdio cæteris cõcrematis, ſola incorrupta permanſit, auc. Val. Max. Legimus apud Strabonẽ, Lucullũ Fortunæ tẽplum ſtruxiſſe: eius ſunt hæc uerba. Lucullus cũ ædẽ Fortunæ conſtruxiſſet, & porticũ quendã: ſtatuas, quas Mummius habebat, petiuit in eũ uſum, ut ædẽ exornaret ad oſtẽtationẽ: mox deinde fore ut reſtitueret, minime reſtituit: ſed eas, ut dona, deæ poſuit. De quo autẽ Fortunæ æde Strabo intelligat, dubium eſt. Proximo loco extat Aedes Veſtæ antiquiſſima, nunc Diuo Stephano dicata: cuius forma circularis: extra murum interiorem

columnæ. XVIII. circularem porticum efficiunt. De hac æde itidem auctores dissentiunt. Diony. uerba nostræ opinioni consentire magis uidentur: ea subieci. Sed de constitutione templi, quod nunc extat, isti uidentur ignorasse: neque.n.locum illum, in quo nunc sacer custoditur ignis, Romulus dedicauit Deæ, cuius rei magnum argumentum est, quòd is extra eam est, quæ quadrata dicta ẽ Roma, quã Romulus muro cinxit. Posumus præterea coniicere hanc esse Vestæ, ex eo quòd est rotunda, & qualis describitur à Sex. Pom. qui sic ait. Rotundam ædem Vestæ Numa rex consecrasse uidetur, quòd eandem esse terram, qua uita hominum sustineretur, crediderit: eámque in pilæ formam esse, ut simili templo Dea coleretur. Cum igitur hæc sit extra urbem Romuli, nullàq; alia rotunda extra ipsam cernatur, constare puto ædem Vestæ, quæ inter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hanc uero à Numa excitatam. Neque enim uideo quonam pacto Herculis templum dici posit, ut nonnulli affirmare sunt ausi, cum Corinthia sit structura. Nam Vitruuius scribit, Herculi, Mineruæ, & Marti doricas ædes esse faciendas: quia his dys, propter uirtutem, sine delicys ædificia constitui decebat. Quòd autem Horatius dicit.

Vidimus flauum tiberim retortis
Litore hetrusco uiolenter undis
Ire deiectum monumenta regis,
Templàquæ Vestæ.

ad templum Vestæ, de quo supra diximus, referendum esse existimo: nam ad hanc, quæ in ripa Tiberis posita est, nihil mirum uideri poterat, exundantẽ Tiberim peruenisse.

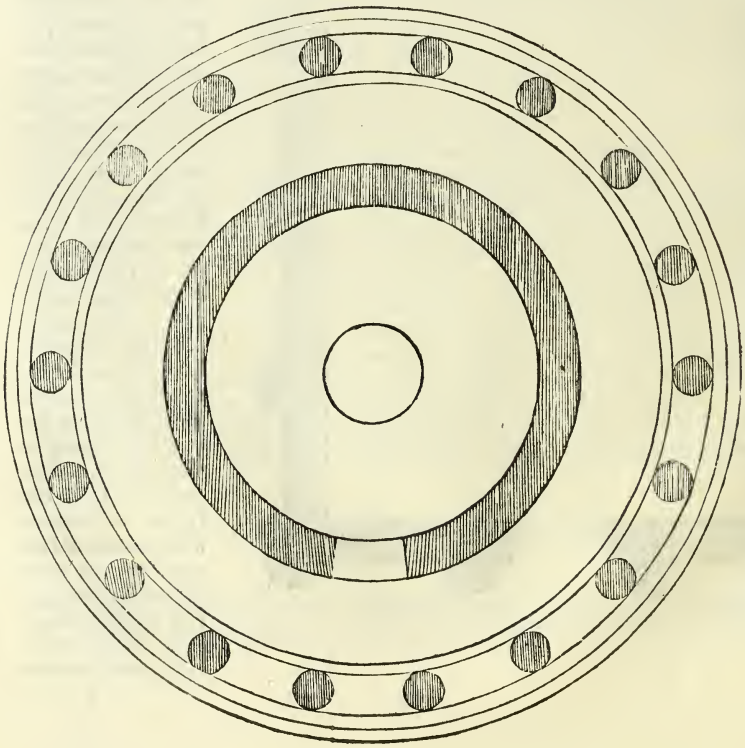

Haud procul ab hac æde, erant Salinæ, de quibus supra meminimus. Horatij Coclitis Arcus, de quo reliquum erat dicere, sunt qui putant ad radices Auentini stetisse, prope eum locum, ubi pons Sublicius fuerat, ibique saxa quædam eruta fuisse dicunt, hoc titulo inscripta.

P. LENTVLVS CN. F. T. Q VINTIVS CRISPINVS
VALERIANVS EX. S. C. FACIVNDVM
CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE

Ego uero nihil de eo certi habeo, quod affirmare possim, tamen memoria rei ab ipso Horatio in eo ponte gestæ, horum sententiam approbare uidetur.

Circus quid sit: unde dictus: cuius rei causa institutus: & de eo, qui Maximus dicitur. Cap. XVII.

CIrcus locus erat *forma circulari, sed oblonga, gradus habens plurimos, in quibus ludos spectaturi sedebant, atque ita ut alter alterius prospectum non impediret. In curriculo duæ metæ pari interuallo utrinque positæ erant, circũ quas equi, & quadrigæ currebant: quæ in equestribus decursionibus interdum tamen tollebantur: de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur, sublatæ metæ, inque earum locum bina castra exaduerso constituta erant. Idem in Claudij uita. Circo uero Maximo marmoreis carceribus, auratisque metis, quæ utraque tophina, & lignea fuerant exculto, propria Senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis. Dictus est autem Circus à circuitu, quòd circum spectaculis ædificatis, ibi ludi fierent, & quòd ibi circum metas ferebatur pompa, & equi currebant. Institutus autem fuerat ad celebrandos ludos, qui in deorum honorem, templorum, locorùmque publicorum dedicationem fiebant. In his uaria dabantur certamina, ut puta equestria, curulia, uenationes, & alia huiusmodi. De equestribus Ouidius sic meminit.*

Circus erat pompa celeber, numeròque deorum,
Primáque uentosis palma petetur equis.

De curulibus, Plin. his uerbis. Nam in Circo ad currus iuncti equi non dubie intellectum adhortationis, & gloriæ fatentur. Idem ostendit & feras cum hominibus pugnauisse: ueluti elephantem Claudij Pulchri ædilitate curuli: ostendit & Gellius, cum ait. In Circo uenationis amplissimæ pugna populo dabatur. Et Suet. in Calig. Edidit, inquit, & circenses plurimos à mane usque ad uesperas, interiecta modo africanarum uenatione, modo troiæ decursione, & quosdam præcipuos mimio, & chrysocolla consirato Circo. Sed quod ad circum Maximum pertinet, eius partes singulas ex Dionysij uerbis cognoscere licebit, ideòq; ea subiieci. Extruxit Circum Maximum Tarquinius, qui est inter Auentinum, & Palatinum: circum eum primus faciens sedilia cooperta: primum enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo Circi est trium stadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circùm uero secundum maiora latera, & secundum unum minorum stagnum in susceptionem aquarum defossum est, altum, latùmque pedes denos: pòstque stagnum ædificatæ sunt porticus tectura triplici: harum autem pauimenta habent, ut in theatris, parum superstantia, lapidea sedilia, in superioribusque lignea. Conducuntur autem in unum, & coniungũtur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno simul omnes uerbere recluduntur, octo stadiorum. Reliquum autem minorum laterũ apricum, atque habet apertum in modum forficum equorum emissiones, quæ per unum simul omnes stimulum recluduntur. Est autem circa eundem Circum extrinsecus alia porticus, unius tecturæ, officinas in se habens, & habitationes super eas, per quam sunt ingressus, & ascensus uenientibus ad spectaculũ iuxta quanque officinam: ita ut nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntiũ. Hactenus ille. Cuius uerba quia subobscura uidebantur, ut facile possint intelligi, ipsius Circi formã hic exprimere uolui. Animaduertendùmque etiam erit, per stagnum, Euripum intelligere, de quo Suet. in Cæsare sic meminit.

Spatio circi ab utraque parte producto, & in gyrum euripo addito. Non credimus autem Tarquinium hunc Circum in eam amplitudinẽ posuisse, quã describit Diony. Nam Dion refert, hunc collapsum Traianum ampliorem, elegantiorèmque restituisse, cũ antea Augustus eum adornauisset. Heliogabelus deinde columnis pulcherrimis, auròque illustrauit: & pauimẽtum ex chrysocolla fecit. Sed de Columnis, quas diximus, Nazarius in panag. sic inquit. Circo ipsi maximo sublimes porticus, & rutilantes columnæ tantum inustrati ornatus dederunt, ut illò non minus cupide conueniatur loci gratia, quàm spectandi uoluptate. Partem huius Circi Auentino cõtiguam Tiberij tempore deustam esse testatur Cor. Tac. Maximi nomen, à ludorum magnificentia, eum obtinuisse aliqui uolunt: alij, quod est uerisimilius, quia maior esset Flaminio, & Intimo. Capax, ut scribit Sex. Rufus. CCLX. M. hominũ sedentium. Nam quod Diony. dicit. CL. tantũ, niji forte sse apud Rusum locus est depravatus, ut apud eũdem alij multi, existimarem de ampliato iam posti Diony. tempora Circo, Rufum intellexisse: & Maximi cognomentum, non statim postq extrictus est, fuisse illi inditum, sed longo post Tarquinium tempore, quod innuit Liuius, cùm ait. Cricus, qui nunc Maximus dicitur. Nunc enim ait, quasi prius eo nomine careret. Eius autem longitudinem trium stadiorum, & passuũ. LX. tamen sine ædificijs, fuisse, inuenio. Etsi Plin. dicit trium stadiorũ esse, & Diony. trium cum dimidio, utrunque tamen recte sentire opinor: illum. n. curriculi, hũc cum curriculo stadiu m etiam spatium cõplexum esse, existimo: uel certe, cũ stadia tria excederet, nec dimidium integrum cõtineret, placuisse Plin. tria stadia tan ũ dicere: Diony. uero dimidium addere. Nam historicus locorũ mensuram ponere non cogitur: id si quando accidit, ut ipsorum laxitatem, altitudinemq; demonstret, (quod & nos in aquarum castellorum descriptionibus, & alibi quandoque fecimus) non ita exacta ab eo exigitur, ut ab architecto, cuius ars symmetrijs præcipue cõstat. In Circo sæpenumero pugnarum naualiũ simulacra fiebant: & ob eam causam aqua Appia ad hũc Circum replendum deducebatur, ut testatur Frontinus.

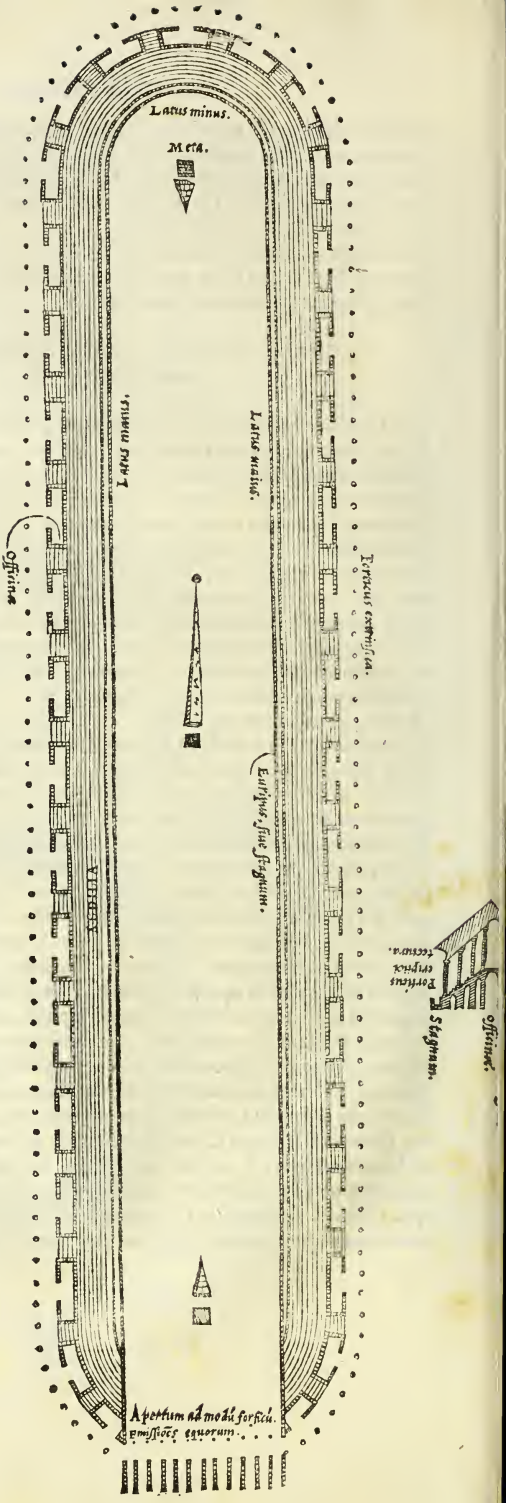

De Templo Consi, eiusque Ara: & de æde Neptuni, ac Iuuentutis: atq; de Fornice Sertinii. Cap. XVIII.

CONsus, quem Deum consilij putabant, in Circo Templum habuit, sub tecto. Huic deo Romulus simulacrum dedicauit, ut initum de rapiendis Sabinis consilium tegeretur. Plut. tamen refert, Romulum cuiusdam dei aram conditam sub terra in Circo inuenisse, eique deo Consi indidisse nomen, siue à consilio, quòd consiliarius foret: uel quòd Neptunus Equester esset: Arámque ipsam reliquum tempus latere, in equestribus uero certaminibus aperiri: & Diony. Arcades Neptuno equestri templum, solennèmque diem constituisse, Aram autem postea Genio cuidam arcano occultorum consiliorum duci, atque custodi constructam esse. Quibus uerbis ostendit, Conso aram, Neptuno uero templũ fuisse: Tametsi Liuius consualia Neptuno ascribat, eorum puto sententiam secutus, qui Consum, & Neptunum eundem esse arbitrantur. Consualia qui ludi essent, ostendunt Varronis uerba, quæ subieci. Consualia dicta à Conso, quòd tum feriæ publicæ ei deo, & in Circo Max. ad aram eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinæ sunt raptæ. Nostra tempestate ad montis Palatini radices, iuxta D. Anastasiæ nunc templum, inuentum est sacellum, quem nos ipsi uidimus, uarijs conchis marinis adornatum: quod quidem Neptuni fuisse arbitramur: & cum id esset proximum Circo: Ara uero Consi ad extremam eiusdem Circi partem Septizonio proximam: quod significat Cor. Tac. sententiam Diony. recipiendam esse opinamur. In eodẽ Circo Iuuentutis etiam Aedes constructa fuerat: &, ut Liuius prodidit, à Licinio duumuiro dicata. Idem auctor ait, Sertiniũ Fornicẽ ibidẽ erexisse, eius sunt hæc uerba. Sertinius ex ulteriore Hispania ne tentata quidem triumphi spe. L. M. pondo argenti in ærarium tulit: & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ: unum in Circo Maximo fecit, & his fornicibus signa aurata imposuit. Quòd uero Suet. scribit, Neronem diruto Circi Maximi arcu per Velabrum, forumque Palatium, & Apollinem petusse: de quo arcu intelligat, non satis exploratum habemus. Erat quoque in Circo Simulacrum Seiæ, siue Segestæ deæ, à serendo, uel à segetibus appellatæ, auctor Plin.

De Obeliscis: & de eo qui in Circo Max. iacet. Cap. XIX.

DIcturi de Obelisco, qui in Circo Maximo multa obrutus terra adhuc iacet, ac deinceps de ijs, qui in alijs urbis partibus fuerant constituti, ad rem facere arbitramur, nonnulla de ijs, ab Ammiano Marcellino tradita, præponere. Quæ, quid sit obeliscus, & cuius rei causa inuentus, declarant: eius uerba sunt hæc. In hac autem urbe inter labra ingentia, diuersásque moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes, Obeliscos uidemus plures, aliósque iacentes, & comminutos: quos antiqui Reges bello domitis gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati montiũ uenis, uel apud extremos orbis incolas perscrutantes excisos, erectos dijs superis in religione dicarunt. Et idem mox subdit. Est obeliscus asperrimus lapis in figuram metæ cuiusdam sensim ad proceritatẽ consurgens excelsam, utque radium imitetur gracilescens paulatim specie quadrata in uerticẽ productus angustum manu leuigatus artifici. In plerisque.n. uiuntur literæ hieroglyphicæ insculptæ. De literis hieroglyphicis, quæ in plerisq; uidentur, idem sic inquit. Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei undiq; uidemus incisas, initialis sapientiæ uetus insigniuit auctoritas. Volucrũ enim, ferarúmque, etiam alieni mundi, genera multa scalpentes, ad æui quoque sequentes ætates imperatorum uulgatius perueniente memoria, promissa, uel soluta regum uota monstrabant. Non.n.ut nunc, literarum numerus præstitutus, & facilis exprimit, quidquid humana mens concipere potest. Ita prisci quoq; scriptitarunt Aegyptij: sed singulæ literæ singulis nominibus seruiebant: & uerbis nonnunq; significabãt integros sensus. Cuius rei scientiæ in his interim sit duobus exemplũ. Per Vulturẽ

naturæ uocabulum pandunt, quia nullos mares poſſe inter has alites inueniri, rationes memorant phyſicæ: perque ſpeciem apis mella conficientis, indicant regem, moderari cũ iocunditate, aculeos quoque innaſci debere; his ſignis oſtendentes, & ſimilia plura. Hactenus Marcellinus. *De iiſdem literis legimus apud Macrobium, Aegyptios bouis figura, terram: & ſceptro inſculpto, ſolem ſignificaſſe. Sed multo plura apud Orum Apollinem de iis literis inuenies. Ex quo autem lapide obeliſci exciderentur: quis primus inſtituerit: & à quo hic, q eſt in Circo, ſit exciſus, & Romam perductus,* Plin. *ſic oſtendit. Circa Syenem uero Thebaidis Syenites, quem ante pyrrhopecilon uocabant, trabes ex eo fecere reges quondam certamine, obeliſcos uocantes, Solis numini ſacratos: radiorum eius argumentum in effigie eſt, & ita ſignificatur nomine ægyptio. Primus omnium id inſtituit* Mitres, *qui in Solis urbe regnabat, ſomnio iuſſus, & hoc ipſum inſcriptum ẽ in eo. Etenim ſcalpturæ illæ, effigiesque, quas uidemus, ægyptiæ ſunt literæ. Is autem obeliſcus, quem* D. Auguſtus *in circo Magno ſtatuit, exciſus eſt à rege Semneſerteo, quo regnante Pithagoras in Aegypto fuit. CXXV. peaum, & dodrantis, præter baſim eiuſdem lapidis. Idem Ammianus ait, Auguſtum duos obeliſcos ex Hieropolitana Aegypti ciuitate Romam trãſtuliſſe: eum ſilicet, qui in Campo locatus erat Martio, & hunc, de quo loquimur. Quem, inquit, recens aduectum dificultate magnitudinis territus Auguſtus, nec cõtractare auſus eſt, nec mouere. Secutæque ætates alios tranſtulerunt: quorum unus in Vaticano: alter in hortis Salluſtij: duo in Auguſti monumento erecti ſunt. Quibus uerbis cõiecimus obeliſcũ campi Martij omnium primum Romam perductum, eúmque, & reliquos, qui in hac urbe cernũtur, Thebis, & ex aliis urbibus Aegyptijs aduectos eſſe.*

De Templis, Solis, Floræ, Liberi, Liberæque, Cereris, Veneris, & Mercurij: & de Lupanari, ac Domo Pompei. Cap. XX.

APud Circum Solis, Floræ, Liberi, Liberæque, & Cereris ſacræ ædes collocatæ erant, ut teſtatur Cor. Tac. *cum ait. Iisdem temporibus dum ædes uetuſtate, aut igni abolitas, cœptásque ab Auguſto Tiberius dedicauit, Libero, Liberæque, etiam Cereri iuxta Circum Maximũ. Solis, & Floræ ad eundem Circum fuiſſe alibi affirmat. Nonnulli tradunt Caſſium* Cos. *Cereris ædem, Liberiq; & Proſerpinæ, quæ erat ſupra Circi terminos, ultra ipſas emiſsiones, dedicauiſſe: cum eas Poſthumius aduerſus Latinos pugnaturus, pro urbe iis diis uouiſſet. Cum autem dicat ultra emiſsiones ædem Proſerpinæ fuiſſe: coniecturam facimus, eam fuiſſe, aut in hortis nũc Scholæ Græcæ, aut iuxta eos: ubi Circi Carceres ſitiſſe multis conſtat argumentis. De Cereris æde* Plin. *ita meminit. Plaſtæ laudatiſſimi fuere Damophilus, & Gorgaſus, ijdemq; pictores: qui Cereris ædem Romæ utroque genere artis excoluerunt. Ariſtides pinxit Romæ Liberum patrem, & Ariadnem ſpectatos in æde Cereris. Veneris quoq; Templum prope eundem Circum fuiſſe, oſtendit* Liuius *his uerbis.* Q. *Fabius Gurges Cos. filius aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multauit, ex quo multaticio ære Veneris ædem, quæ prope Circum eſt, faciendam curauit: & Ouidius Mercurij Templum eundem ſpectaſſe Circum ait. Neque .n. Vitruuij de conſtituendis templis præcepta perpetuo obſeruabantur. Nam etſi is præcipit: Mercurio in foro, ut deo mercaturæ: Libero ſecundum theatrum, quod ludi ſcenici ei aſcribebantur: Veneri ad portum, eo quòd ex maris ſpuma orta: Item Cereri extra urbem, utpote frugum deæ, templa conſtituenda eſſe, tamen omnia hæc apud Circum fuiſſe, ex auctorũ, quos citauimus, dictis, pater. Ceres tamen quòd ædem apud Circum habuerit, poteſt uideri non temere factum: quoniam circenſes in eius quoque honorem, teſte* Ouidio, *& Cor. Tac. celebrabantur. Lupanaria apud eundem Circum inſtituta eſſe ſignificat Iuuenalis, cum inquit. Et ad circũ iuſſas proſtrare puellas. Pompei Domum ad Circum fuiſſe, in eáque Herculem à Myrione factum, ſcribit* Plin. *Hanc crediderim ſitiſſe apud ædem hodie D. Anaſtaſiæ, ſub monte Palatino: propterea quòd & ibi magnæ ruinæ cernuntur, & cætera loca prope Circũ, aut ſacris ædibus, aut foro Boario, occupabantur.*

LIBER QVARTVS.

De Salinis, Lignarijs, Vitriarijs, Figulis, Venere Myrtea, ac de Circo Intimo, atque de Testaceo. Cap. Primum.

APITOLII, Palatiique, ac cõuallium ipsis adiacentium, ædificijs tandem descriptis, poscere uidebatur locus, ut ad Cælij montis, quòd tertius esset urbi adiectus, ædificia transiremus. Sed cum animaduerterimus ex ordine perpetuo quæ declaranda sunt fore lucidiora: ab ea planicie, in qua monticulus Testaceus etiam nunc uisitur, initium facere decreui. Salinas in hac planicie, propèq; Naualia fuisse, quidam tradidere: de quibus, quid sentiamus, superiori libro diximus. Sed harum locus magis patet ex auctorum dictis, quos citauimus, ubi de porta Trigemina fumus locuti. Eregiõe autem dictorum Naualium fuere Lignarij, & apud ipsos Emporium, ac Porticus Aemilia: idque ex uerbis Liuij manifestum fit, quæ hic apposui. Aediles extra portam Trigeminam Emporiũ lapide strauerunt, stipitibúsque sepserunt, & porticum Aemiliam reficiendam curarunt, gradibúsque ascensum ab Tiberi in Emporium fecerunt. Basilicam autem Aemiliam, de qua Plin. trigesimo quarto meminit, ad eam porticũ fuisse crediderim. Post Lignarios proximo loco erat Vitriarioꝝ Vicus: post hũc Figuli: inter quos, secũdũ Varronẽ, erat Venus Myrtea: & Circus Intimus, cuius uestigia extant in uineis Tiberi adiacentibus. Myrtea uero dicta est Venus à Murteto, in quo eius esset Sacellum: quam Plin. Murceam postea uocatam eẽ testatur. Figuli autem & alibi plurimis in locis: nec mirum: nam fictilium maximus erat usus apud priscos: ut Plin. ait: adeo ut deorum simulacra, templorúmque ornamenta, & ipsæ parietum incrustationes ex fictilibus conficerentur: defunctíque se ſe dolijs fictilibus condi curarent: & propterea Numam regẽ septimum collegium figulorum instituisse. Sed horum omnium maximum aquarum usu, & commoditate in hac planicie rectè fuerat constitutum: quoniam maxima uasa hic præcipue fiebant. Cum autẽ Senatus cauisset ne in Tiberim eius artis purgamenta abijcerentur, quibus sensim repletus in urbẽ restagnaret, his locũ assignauit, quo ea deferrent: quibus coaceruatis ingens surrexit tumulus, qui Testaceus est nũcupatus: cuius ambitus tribus stadijs uix perficitur, altitudo, ubi maxima, ẽ ped. CLX.

De Horreis Po. Ro. Sepulcro C. Cestii: & de Hylerna luco. Cap. II.

INter Testaceum, Auentinum, & Tiberim fuere Po. Ro. Horrea. CXL. de quibus mentio est in marmore ibi reperto, habenti titulum hunc.

NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI
HORREORVM GALBIANORVM M. LORINVS
FORTVNATVS MAGISTER S. P. D. D.

In parte auersa eadem legebantur uerba, nisi quòd loco, GENII, erat, FORTVNAE. Plin. ẽt in eadẽ planicie horrea fuisse innuit, cũ ait, P. Mancino præfecto ãnonæ extra portam Trigeminã unciaria stipe collata, columnã positã fuisse. Ad portã aũt nũc. S. Pauli muris urbis includitur moles quadrata, ad modũ ignis in acutũ tendens, figura metæ, quãob rem ἀπὸ τοῦ πυρὸς pyramidẽ appellarunt. Licet Stephanus de urbibus aliam tradat etymologiam, his propemodũ uerbis, Pyramides in Aegypto ædificiũ, in quod feruntur expensa fuisse in cepas, allia, & caseum talenta. X. M. & quingenta: nominatæ ἀπὸ τῶν πυρῶν. i. à tritico: quod illuc cõducẽs rex penuriã fecit frumenti per totã Aegyptũ. Pyramides excidẽdi, statuendíque rationẽ docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadẽ Aegypto regum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio. Quippe faciendi eas à plerisque ea cã traditur,

ne pecuniam ſucceſſoribus, aut æmulis inſidiantibus præberent, aut ne plebs eſſet ocioſa. Sed hãc molem, de qua loquimur, fuiſſe Sepulcrum C. Ceſtij. VII. uiri epulonum, oſtendit titulus in exteriori, & interiori latere eius inciſus. Ab exteriore tantum latere, & literis longe minoribus ſubijcitur.

OPVS. APSOLVTVM. EX. TESTAMENTO. DIEBVS. CCC. XXX.
ARBITRATV
PONTI. P. F. CLAMELAE. HAEREDIS. ET. PONTHI. L.

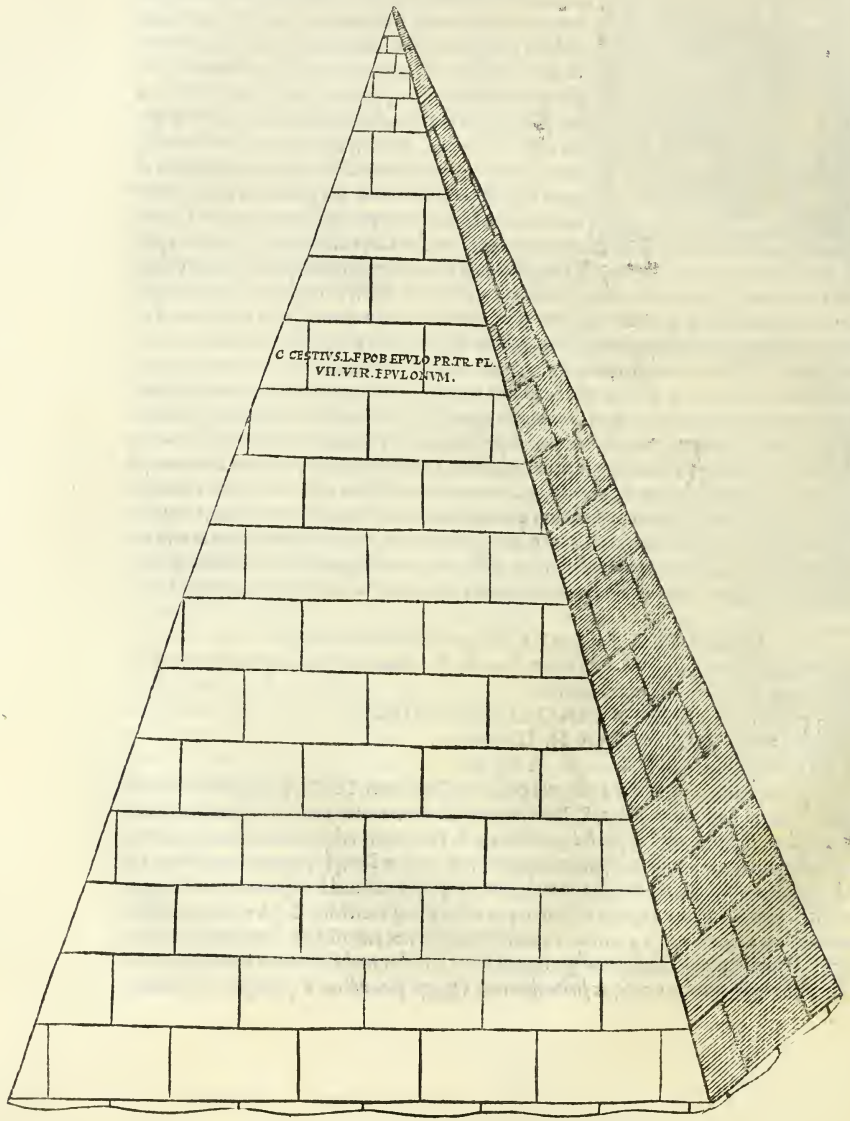

Hic est ille Cestius uir consularis, quem Plin. narrat circũtulisse Signum, secũmque etiam in prælio habuisse. Idèmque fuit unus ex epulonibus, quos ita appellatos ait Cic. tertio de oratore: quoniam epulas dijs instruendi potestatem haberent. In hac eadem planicie, apud Tiberim, fuit lucus nomine Hylerna. Ouid.

Adiacet antiquus tiberinæ lucus hylernæ,
Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.

De Auentino: Templo Bonæ Deæ, & Herculis: & de Armilustro, ac Remoria. Cap. III.

AVentinum, inquit Varro, aliquot de causis dicunt. Nævius ab auibus, quòd eò se ab Tiberi ferrent aues. Alij à rege Auentino albano, quòd ibi sit sepultus. Alij ab aduentu hominum: quòd cõmune Latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Ego maxime puto ab aduectu. Nam olim paludibus mons erat ab reliquis discluſus: itaque eò qui aduehebantur ratibus quadrantẽ soluebant. Sex. Pom. à rege albano dictum Auentinum confirmat. Alij in gentem Po. Ro. Sabinos à Romulo susceptos aiunt, eúmq; accepisse montem, & ab Auante prouinciæ suæ fluuio Auentinum appellasse. Eorum autem opinionem, qui ab aduentu hominum dictum uolunt, non satis probo: eo q; ante Ser. Tullij tempora, à quo templum Dianæ fuit extructum, montem hunc Auentinum appellatum constat. Nam prius à Murceæ deæ sacello, sub ipso monte posito, Murceum uocatum, idem Sex. Pom. asserit. Sed & Remurio illi quandoque fuit nomen: quem Romulus neminem pasus est habitare, sed sacrum fratri esse uoluit usque ad Hylernam. Mons hic à Circo Max. ad portam ferè. S. Pauli usq;, sic scinditur uia obliqua, ut duo montes uideantur. Propter quod Plin. lib. XIX. cap. IIII. in plurali profert, sic enim ait. Nemo sacros, auentinósque montes, & iratæ plebis secessus circũspexerit. Sed de ædificijs quæ in eo fuere uideamus. In ea igitur huius montis parte, quæ respicit planiciem, de qua superiori capite sumus locuti: ubi nunc est D. Mariæ cognomento Auentinæ ædes, fuit olim Bonæ Deæ templum, in Fatuæ Fauni filiæ castissimæ honorem à Claudia Vestali positum, ut aliqui tradunt. Huiusce autem deæ sacra à solis fœminis peragebantur, neque licebat uiris interesse: unde Cic. criminatur P. Clodium, quod ausus fuerit ea sacra, quæ pro salute Po. Ro. in Pont. Max. ædibus fiebant, sua præsentia perturbare, atque polluere. Proxime erat Herculis Templum, apud nunc D. Alexij ædem, uel eo ipso loco. Quem locum non temere fortasis D. Alexio nostri dedicarunt: quoniam Hercules, ex eo quod defensor hominum habebatur, ut ait Varro, uel quòd mala arceret, à Græcis ἀλεξίκακος est dictus. Nam maiores nostri, qui Christiani nominis propagandi curam susceperant, magnam adhibuere diligentiam, ut gentes superstitioni, & idolatriæ deditas ad uerum Christi cultum sensim traducerẽt, eásque aliquando nominis, aut rei alterius similitudine allicientes, multũ in eo profecerunt. Sic Pantheum, omnibus dijs consecrarunt. Carmentæ fanum D. Catherinæ. Romuli & Remi fratrum, pariter duobus fratribus Cosmæ & Damiano. Romuli præterea, cuius origo incerta ferebatur, ueluti à deo orti, D. Theodoro: quod nomen Dei donum interpretatur. Cæterum quòd Herculis templum ibi esset: ea est ratio, quia prope erat Armilustrum, in quo ludicra fiebant certamina, in quibus ille semper uicerat. Simili uero causa & ad Circum Max. & Fluminium templa habuisse legimus. Quod uero Armilustrum iuxta Herculis templum fuisset, facile cognosci potest ex marmore (quanquam comminuto) in proximis uineis reperto, in quo inscriptum est.

SACRVM
MAG. VICI ARMILVSTRI.

Plut. etiam commemorat, Armilustrum locum esse in Auentino, ubi Romulus T. Tatium sepeliuit. Varro Armilustrum, inquit, ab ambitu lustri: locus idem Circus Maximus dictus, quòd circùm spectaculis ædificatis ibi ludi fiunt, & quòd ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt. Vbi significare uide-

tur Armiluſtrum,& Circum eundem eſſe :et infra , Armiluſtrum ab eo quòd in Armiluſtro armati ſacra facerent dictum eſſe affirmat.Sex.uero Pomp.Armiluſtrum,inquit,feſtum erat apud Romanos,quo res diuinas armati faciebant,ac dum ſacrificarent tubis canebant.Armiluſtrum etiam dicebatur locus, ubi arma publica reponebantur:Romani enim arma priuatim non habebant , ſed ad expeditiones bellicas ex Armiluſtro accipiebant, eòq; referebant bellis confectis. Hinc Spartianus dicit, Veſpaſianum ex Armiluſtro arma legionibus permiſiſſe.Remoria locus fuit prope armiluſtrum, dictus quòd ibi Romulus Remum ſepeliuit : quandoquidem & uiuus eum locum ille ſedibus deſtinabat, auc. Sex. Pomp. Idem alibi ait, Remoriam locum eſſe in ſumo Auentino ubi Remus de urbe cõdenda fuerat auſpicatus.

De Templo Dianæ, & Iunonis Reginæ: Spelunca Caci: Cliuo pub. ac de Thermis Traiani , & Decij: & de Scalis Gemonijs. Cap. IIII.

A Templo D.Alexij ad teli iactum, D. Sabinæ nunc eſt ædes , ubi olim fuit Dianæ, *ut ſignificat Appianus,memorans Gracchum Dianæ aſcēdiſſe templum,atque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum tranſiuiſſe.Templum hoc dedicauit Ser. Tullius , ut Sex. Pom. affirmat , his uerbis. Seruorum dies feſtus exiſtimatur Idibus Auguſti, quòd eo die Ser. Tullius natus ſerua ædem Dianæ dicauerit in Auentino,cuius tutelæ ſunt cerui,à quorum celeritate fugitiuos uocent ſeruos.Cõmune autem erat omnibus Latinis,quod ideo inſtituiſſe uidetur, ut oſtẽderet lege naturali ſeruos nihil diſtare à cœteris hominibus.Diony.autem Ancum regem auctorem templi Dianæ fuiſſe, ſic oſtendit. Traductis ex Tellenis,Politorio,aliiſque urbibus,quoſcunque cœperat colonos,ibi collocauit, perſuaſitque ut templum Dianæ ædificarent:adjcerèntque ſtatutis temporibus inducias,ut ſi qua facta inter eos offenſio eſſet,per hæc ſacra diſſoluerent.Poſteaque rex pecunijs,quas contulerant urbes eæ omnes, extruxit Dianæ Fanum in maximo Romæ collium Auentino collocatum , legèſque in baſe ærea conſcripſit,in delubro Dianæ ſita.Hactenus Diony.An de eodem uterque intellexerit,dubium eſt.In ea huius montis parte,quæ Tiberim ſpectat,proximáque portæ Trigeminæ , haud procul à Schola Græca appellata,fuit Spelunca Caci,quod innuit Diony.narrans Herculem Caco claua mactato , & Spelunca euerſa Aram Iouis Inuentoris erexiſſe ei loco proximam , eámque ſuo tempore prope portam Trigeminam extitiſſe. Quòd porta Trigemina ibi eſſet , & Caci Spelunca , ac Salinæ,exitúſque aquæ Appiæ in Tiberim,primo libro,ubi de hac porta locuti ſumus,demonſtratum eſt . Ex quibus omnibus conſtat, haud uerum eſſe quod nonnulli putarunt,hanc Speluncam fuiſſe in ea parte Auentini,quæ ædi Bonæ Deæ ſubiacet,quemadmodum horum opinionem prius ſecuti in figura urbis locum notauimus, Cliuus Publicus,per quem in Auentinum erat aſcenſus, à foro Boario incipiebat:idque ex eo Liuij loco patet,quem de uico thuſco loquentes , citauimus. Præterea libro ſexto de bello mac. eiuſdem Cliui ſic meminit.Cùm commiſſum prælium eſſet,Coss.transfugas Numidarum,qui tum in Auentino ad mille & trecentos erant,media urbe tranſire Eſquilias iuſſerunt, nullos aptiores inter conualles , tectáque hortorum,& ſepulcra uacuas undique uias ad pugnandos futuros rati. Quos cùm ex arce , Capitolióque,Cliuo publico in equis decurrentes quidam uidiſſent,captum Auentinum conclamarunt. Ab armiluſtro ad eum uſq; locum ubi nunc D.Priſcæ eſt templum, Traiani Thermæ cum priuatis ædibus fuiſſe dicuntur:& ibi non longe Varianæ:Decianæ uero ad templum modo dictum : de quibus Eutropius ſic inquit.Decius Romæ lauacrum ædificauit:harum,illarùmque nonnulla adhuc extant ueſtigia.Iunonis Reginæ Templum,quantum ex Liuij uerbis conijcere poſſumus , in ſummo Cliuo publico ſteterat: quod ex parte ueientanæ prædæ à Camillo dictatore uotum,& ab eodem poſtea conſecratum eſt.Non longe ab hoc Cliuo(ut aliqui arbitrantur) fuere ſcalæ Gemoniæ: per quas ſontes unco trahebantur. Suet.in Vitel.Tandem apud Gemonias minutiſſimis ictibus excarnificatus,atque confectus,& inde uncо tractus in Tiberim.*

De

De quibuſdã Tẽplis, Aedificiiſque aliis, quæ erant in Auẽtino, quorũ certus locus ignoratur. Cap. V.

MVlta autem alia ſtabant in Auentino ædificia, quibus certum locum aſsignare non poßumus: etenim eorum ruinæ uineis conſitis tectæ ſunt. Sed erat Victoriæ Templum: quod ab Arcadibus extructum eſse, ab eiſdẽmque ſacra inſtituta, cõmemorat Diony. Erat & Mineruæ: de quo Sex. Pom. Iunonis, de quo Val. Max. Lunæ, de quo Ouid. meminere. Ouidius ſic.

Luna regit menſes, huius quoque tempora menſis
Finit auentini luna colenda iugo.

Sic ẽt Liuius. Atrox cum uento tempeſtas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino eſt, raptam tulit. Idem etiam de Libertatis, & Matutæ ædibus ſacris mẽminit: & hanc bello ueientium à Camillo dictatore uotam, atq; ab eodem poſtea conſecratam, ait. Illam autẽ ex multatitia pecunia cum æreis columnis, & ſtatuis à patre T. Gracchi & conditam, & dedicatam, cuius Atrium ab Hælio Peto, & Cor. Cethego fuit refectum, & ampliatum. Quod uero Suet. tradit, Aſinium Pollionẽ Atrium Libertatis extruxiße, de alio atrio intelligendum eße exiſtimo: propterea quod multo tempore poſt fuit Aſinius Pollio. Cui opinioni aßentiri uidetur Liuius libro. V. dec. V. ubi inquit. Hæc inter ipſos diſceptata, poſtremo eò deſcenſum eſt, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palam in atrio Libertatis ſortirentur. Iunonis Monetæ etiam in Auentino Templum fuiße inuenimus. Item Iouis Elicij Aram, à Numa rege dicatam: quæ ab eliciendo, ſecundum Varronem, nomen adepta eſt. Fuit & Murtiæ uetus Ara. In eodem Auentino fabulantur fuiße Fauni, & Pici Antrum, fontẽmq; ex quo bibebant, hinc Ouidius.

Lucus auentino ſuberat niger ilicis umbra,
Quo poßes uiſo dicere, numen adeſt.
In medio gramen, muſcòque adoperta uirenti
Manabat ſaxo uena perennis aquæ.

Manant & hodie fonticuli ex radicibus eiuſdem montis in Tiberim cadentes. In eo ſita erat Laurentũ Sylua Ioui ſacra, in qua Valentinianus. II. Conſtantini, & Gallæ Placidiæ filius, fuit interfectus. & T. Tatium regem ſepultum fuiße, ſcribit Sex. Pom. Ab hac Sylua nomen ſumpſiße uidetur uia Laurẽtina: quæ fuerat inter Oſtienſem, & Ardeatinam: de qua meminit Gellius: & de Laurento Macrobius: niſi mauis Laurentinam appellatam eße, quòd in Laurentum agrum duceret. M. Cato memoriæ prodidit, Italum regem Auentinum coluiße. In eo monte Vitellius imperator Domum habuit, atq; Faberius ſcriba: de qua Vitruuius de minij temperatura agens, ſic inquit. Cum alij multi, tum etiam Faberius Scriba cùm in Auentino uoluiſſet habere domum eleganter expolitam, periſtylijs parietes omneis induxit minio, qui poſt dies triginta facti ſunt inuenuſto, uarioq; colore. Fuit in eodem monte apud Dianæ templũ etiam Phylidis cuiuſdam Domus, ut hoc carmine oſtendit Propertius.

Phylis auentinæ quædam eſt uicina Dianæ.

De Arcu Conſtantini: & de Septizonio Seueri imp. Cap. VI.

QVoniam Cœlius mons conualle, in qua uiam Appiam eſſe teſtatur Spartianus, qua parte ſeptentrionem ſpectat, à Palatino: quàq; ad occaſum, ab Auentino, dirimitur: priuſquã in eum ueniamus: quæ in hac conualle ſint, fuerint ue ſummatim indicemus. In capite igitur uiæ Appiæ ſtat Arcus Conſtantini triumphalibus ornamentis excultus, cum trophæis, victoriiſque alatis: quem, ſuperato ad pontem Miluium Maxentio, Senatus poſuit. Arcus enim huiuſmodi erigebantur in honorẽ eorũ, qui rebus Po. Ro. feliciter geſtis, victoriã triumpho dignã reportaſſent: à quo triũphales denominant. In his aũt ſimulacra belli, oppidorũ, fluuiorum, nauiũ illorũ, quos deuicerant, incidebant. In hoc aũt ſunt quædã mira arte ſculpta, quædã non ſatis probant: ideo multi uolunt, illa ex arcu Traiani deſtructo ad huius ornatum tranſlata, hæc uero illis addita. In utroq; frontiſpicio autem eſt titulus huiuſmodi.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO MAXIMO
P. F. AVGVSTO S. P. Q. R.
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS
MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO
TAM DE TYRANNO QVAM DE OMNI EIVS
FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS
REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS
ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

A fronte autem quæ ad ortum ſolis uergit, legitur à dextra.

VOTIS.X. *à ſiniſtra.* VOTIS. XX.

Ab altera uero fronte quæ occaſum ſpectat, à dextra.

SIC. X. *à ſiniſtra.* SIC. XX.

In interiore autem parte fornicis maioris ab una parte ſculptum eſt.

LIBERATORI VRBIS. *ab altera.* FVNDATORI QVIETIS

In eadem autẽ cõualle, apud circum Max. cernitur Sepulcrum Seueri imp. Septizoniũ appellatum: quod in uia Appia ab ipſo Seuero extructum eſſe, ſic oſtendit Spartianus. Funus Getæ illatum eſt in maiorũ ſepulcro, hoc eſt Seueri: quod eſt in Appia uia euntibus ad portam dextera, ſpecie ſeptizonij extructũ: quod ſibi ille uiuus ornauerat: & idem rurſus. Cùm ſeptizonium faceret nihil aliud cogitauit, quàm ut ex Africa uenientibus ſuũ opus occurreret. Alterius aũt Septizonij meminit Suet. qui cõmemorat Titũ apud ſeptizonium cubiculo perparuo, & obſcuro natũ. III. Cal. Ian. Septizonium, inquit, manet adhuc & oſtenditur. Septizonij Seueri ſuperſunt tres ordines colũnarum inuicem ſuperimpoſitarũ: alios aũt quatuor inſuper fuiſſe quidam putant, & ideo ſeptizonium dictum, quòd ſeptem ordinibus columnarũ iungeretur, ueluti ſeptem zonis. Sed tanta eſt trium horũ altitudo, ut maiorem habuiſſe, non fiat ueriſimile. Propterea Iulius Capitolinus Septodium uocat: quòd ibi ſeptem uiæ concurrerent. Alij uero Septiſolium à ſeptem ſolarijs: nam inter colũnas, quæ à tribus lateribus efficiunt ueluti porticum, eſt breue ædificium, ex ſaxo quadrato, ab imo ad ſũmum: hoc diuiſum in ſeptem ueluti ſolaria etiam nunc uidemus: quibus moles ipſa cõnexa firmior efficitur. In zophoro legitur hic titulus truncatus.

C. TRIB. POT. VI.
COS. FORTVNATISSIMVS NOBILISSIMVSQVE

Huius Septizonij formam quòd paucos hactenus eam intellexiſſe animaduertimus, & ſi dimidia tantũ parte extet, conati tamen ſumus integram reddere, nã dimenſis ſingulis quæ extant partibus, uniuerſam rationem deprehendimus.

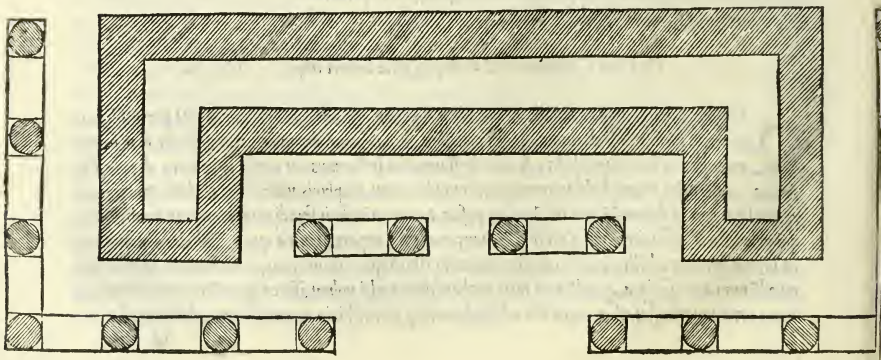

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ. Cap. VII.

IN radicibus Auentini, apud D. Balbinæ ædem, parietes ampliſsimi ex reliquijs thermarũ Antonini Caracallæ, ſpectãtur, & colũnæ miræ magnitudinis, diuerſorũq; lapidum iacentes, atq; cõminutæ. De his thermis Spartiani ſunt hæc uerba. Romæ reliquit thermas ſui nominis eximias: quarum cellam ſolearem architecti negant poſſe ulla alia ratione fieri, niſi qua facta eſt. Nam ex ære cupro cancelli ſubpoſiti eſſe dicuntur, quibus concameratio tota concredita eſt: & tantum eſt ſpatij, ut id ipſum aliter fieri potuiſſe negant docti mechanici. Eutropius. Opus, inquit, egregium fecit lauacri: quæ Antonianæ appellantur. Lampridius uero refert, has ab Antonino inchoatas, Seuerum perfeciſſe, atq; exornaſſe: quibus pars aquæ Appiæ ſeruiebat. Sub eiſdem autem thermis Antoninus dicitur Palatium nobiliſsimum poſuiſſe. Sed quia de thermis ſæpe erit mentio, ab re non erit de ipſis generatim aliquid dicere. Thermon igitur græcum nomen calidum ſignificat. Hinc loca publica lauandi, & ſudandi uſibus conſtituta, eodem modo Latini, quo Græci, thermas appellant. Priſcis nanque lauandi uſus propè quotidie fuit: quòd uel puluerem, ſordeſque abluerent, uel ſudorem prouocarent, ualetudinis, uoluptatiſue cauſa. Præterea multa balnea, etiam priuata, Romæ fuiſſe nõ eſt dubium. Hinc Cic. Terentiam monet, ut curet labrum in balneo ne deſit: certiorèmque facit Q. Fratrem de balneis, quas in Arpinati extrui curabat. Sed quo modo genere differant à publicis Varro oſtendit, his uerbis. Item reprehendunt analogias, quòd dicantur multitudinis nomine publicæ Balneæ, non balnea: contra quod priuati dicunt unum Balneum: Quòd plura Balnea dicant: quibus reſponderi poteſt, non eſſe reprehendendum quòd ſcalæ, & aquæ caldæ, pleraque quæ cum multitudinis uocabulis ſint appellata, neque eorum ſingularia in uſu uenerint. Item contra primum balneum nomen & græcum introijt in urbem, publice ibi conſedit, ubi bina coniuncta eſſent ædificia, lauandi cauſa: unum ubi iuri, alterum ubi mulieres lauarentur. Hæc Varro. Nam eſſe in balneis lauacra muliebria à uirilibus diſtincta, apertiſsime Vitru. oſtendit. Lauabantur tamen aliquando mulieres in balneis uirilibus: ut in oratione Gracchi de legibus promulgatis ſcriptum eſſe, teſtatur Gellius. Balnea penſilia primus omnium Sergius Orata facere inſtituit: ſicuti Valer. Maximus, & Macrobius commemorant. Re poſtmodum ad principum luxum, & faſtum producta, cœpere lauacra in modum (ut ait Ammianus) prouinciarum extruere: quas thermas appellarunt: quæ infinita propemodũ habebant loca, uarijs uſibus, & uoluptatibus ſtatuta: Quædam ad calefaciendam aquã: ex quibus per ſiphones, fiſtulasque balneis, ſiue lauacris, nedum in ſolo expoſitis, uerum etiam penſilibus calidam miniſtrabant: quæ poſt lotionẽ inutilis per canales in partem inferiorem, inde ſubterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Alia, Apodyteria dicebãtur, in quibus balnea ingreſſuri ueſtes deponebant, ut oſtendit Plin. in epiſt. Inſuper erant areæ ampliſsimæ porticibus circundatæ, concameratáque ædificia in circuitu habentes, in quibus erant diuerſi coloris marmoreæ, ingentèſque columnæ: pauimenta lithoſtrata uarijs lapidibus conſpicua, parietèſque mamoreis tabulis in multis ueſtiebant. Erant & Xyſti: & nemora, & natatoria populi ludis, deliciisque expoſita: quibus adductus frequenter eò cõueniebat. Quin & principes ad id inſaniæ uenerant, ut cũ populo promiſcue lauarent. Spartianus de Hadriano. Publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit. M. autem Aurelius lauacra mixta prohibuiſſe dicitur. Lauandi tanta fuit Commodo imp. uoluptas, ut ſepties in die lauerit, in balneiſque cœnitauerit. Iulius Capitolinus literis mandauit, Gordianũ iuniorem ſepties in æſtate, hyeme bis lauiſſe: qui cum mulieres pulchras, & puellas, & cum his uetulas de formes admitteret, ſe iocoſe id facere dicebat. In thermis autem Alexander imp. ſyluas deputauit, oleumque luminaribus addidit: cum antea non ante auroram paterent, & ante ſolis occaſum clauderentur.

De Templis, Isidis, Honoris, Virtutis, Quirini, & Dianæ: ac de Cœliolo. Cap. VIII.

TEmplum Isidis Antoninus inter uiam Appiam & thermas, quas fecerat, collocauit: apud ædẽ nũc D. Nereo sacratam, ubi marmor effossum est, cum hac inscriptione.

SAECVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero marmoris frusto legebantur hæc uerba.

FONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANAE REIP.
ARCANAQ. IN ORBIS PRAESIDIA ANNVANT QVORVM
NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

Virtutis, & Honoris ædem apud portam Capenam M. Marcellus dedicauit, anno decimo septimo posiquam à patre eius primo consulatu, in Gallia citeriori ad Clastidium, fuerat uota: de qua meminit Cic. de nat. deorum. Hanc Cor. Pinus, & Actius Priscus, Vespasiano augusto restituente, pinxerunt, auc. Plin. Ad portam autem fuerat extructa: quasi monitos esse uellent ad bella proficiscentes, nisi per uirtutem aditum ad honorem, & gloriam non patere. Hinc est quod D. Augustinus ait, Neminem honoris ædem potuisse ingredi, ni prius Virtutis esset ingressus. Sex. Pom. scribit, C. Marium ædem Honoris, & Virtutis feciss summissiorem cæteris, ne si forte officeret auspicijs publicis, Augures eam demoliri cogerent: quibus uerbis indicat, alias fuisse Honoris, & Virtutis sacras ædes. Huius, quã posuit Marius, meminit etiã Vitr. his uerbis. Nõ solum scripta à Cossutio sunt desyderãda, sed etiam à C. Mutio: qui magna scientia confisus ædes Honoris, & Virtutis marianæ cellæ columnarũque, & epistyliorũ symmetrias legitimis artis institutis perfecit. Id ueros mare moreum fuisset, ut haberet. quemadmodũ ab arte, sic à magnificentia, & impensis auctoritatẽ: in primis, & summis operibus nominaretur. Viam autem Appiam, à porta Capena principium habuisse, ait Sex. Pom. Inquit. n. Initium est principium, sed alias quo quid incipiat, ut uiæ Appiæ porta Capena. Cui sententiæ aduersatur Spartianus qui, ut supra dictum est, uult Septizonium Seueri in ea esse uia. Ab hac uia Appia parum ultra dictum Septizonium, diuerticulo dextrorsus, incipiebat uia Noua: non ea, quã inter Capitolium, & Palatium fuisse, supra demonstrauimus: hæc. n. ducebat ad dictas thermas, rursusque in uiam Appiam incidebat, haud longe à porta Capena. Templum Quirini prope eandem fuerat Capenam: Seruius. n. sic inquit. Martis duo templa: unum Quirini intra urbem, prope portam, quasi custodis, & tranquilli: alterum in uia Appia, extra urbem, quasi bellatoris, & gradiui. A sinistra Appiæ, surgit Cœliolus, siue Cœlicolus mons: de quo Martialis ita meminit. Maior Cælius, & minor fatigat. In eo autem fuisse Templum Dianæ testatur Cic. de resp. aruspicum. Quare arbitramur. D. Ioanni, cognomento ante portam Latinam, cessisse: Nam in proximis uineis effossa sunt fictilium multa fragmenta, in quibus imago Lunæ erat impressa: & marmor, in quo erat uenator sculptus, equo insidens, copulaque tenens canem, præunte rustico baculũ gerente. Piscina publica fuit in ualle diuidente Cœlium à Cœliolo. De qua supra libro primo mentionem fecimus. De ea existimo Sex. Pom. intelligere, ubi inquit. Piscinæ publicæ, hodieque nomen manet, ipsa non extat: ad quam & natatum, & exercitationis alioquin cũ ueniebat populus. Fluuiolus autem qui ingrediens per portam Gabinam eandem uallem perfluit, moxque uiam Appiam dissecans in Naumachiam descendit, indeque in Tiberim labitur, ex agroque fluit Lucullano, Appij riuus hodie dicitur. Eum aquæ Appiæ partem esse arbitramur, uel riuum Herculaneũ, quem sub Cœlio fuisse innuit Frontinus. Hunc Almonẽ esse quidam falso existimant: cũ eum ante portam Capenam fluere Papinius asserat. De eodem sunt Ouid. hæc carmina.

Est locus in Tiberim quo lubricus influit almo,
Et nomen magno perdit ab amne minor.

In hoc Cybale deorum mater singulis annis Cal. Aprilis à Gallis sacerdotibus lauabatur.

De

De Cœlio monte: Curia Hostilia: Mansionibus Albanorum: Templis, Fauni, Veneris, & Cupidinis: Castris peregrinis: Domo Lateranorum: & de Amphitheatro Statilij Tauri. Cap. IX.

COelium montem Querquetulanum prius appellatum esse, scribit Cor. Tac. quòd talis syluæ frequens, fœcundùsque esset: mox Cœlium à Cœle Vibenna, qui dux gentis Hetruscæ auxilio Romulo uenit aduersus Sabinos, ut ait Sex. Pom. aut contra Latinum regem, ut Varro testatur: et cum in eo monte sedem habuisset, cognomen illi fecit. Post Cœlij autẽ obitũ, Hetruscos, quòd nimis munita tenerent loca, neque sine suspitione essent, deductos in planum aiunt, & ab eis uicum Thuscũ denominatũ. Cœlianos autẽ, qui à suspitione liberi essent, traductos uolunt in eũ locum, qui uocatur Cœliolus. Tiberius mutata appellatione iussit Cœlium Augustum uocari, auc. Suet. quo noïe appellatum esse, alibi nõ legi. In hoc aũt multa ædificia fuere, uerum oĩum ruinæ ita confusæ sunt, ut per paucis certum locum assignare liceat. De notioribus in hoc capite agemus. Curiam Hostiliã alteram, ubi postea tẽplum Pacis fuit, collocat fuisse, dictũ est supra: alterã deinde eundẽ regẽ excitauisse, ubi nũc D. Ioãnis et Pauli est ædes, ostẽdit Liuius, his uerbis. Tullus rex in Cœlio mõte tẽplũ ordini suo auctо Curiã fecit: quæ Hostilia usque ad patrũ nostrorũ ætatẽ appellata est: & quò frequẽtius habitarẽt, eãdẽ sedẽ regiæ cœpit. Haud ita multo post, sub aquæ Claudiæ ductu, cernitur castellum aquarũ, fermè integrum: cuius parietes per ambitum sunt latitudine pedum. VI. interius uero. III. operti tectorio crassitudine digitorum. III. Omnium autem concamerationum longitudo pedib. XXI. constat. Latitudo uaria est, ut in ipsius castelli figura facile est uidere.

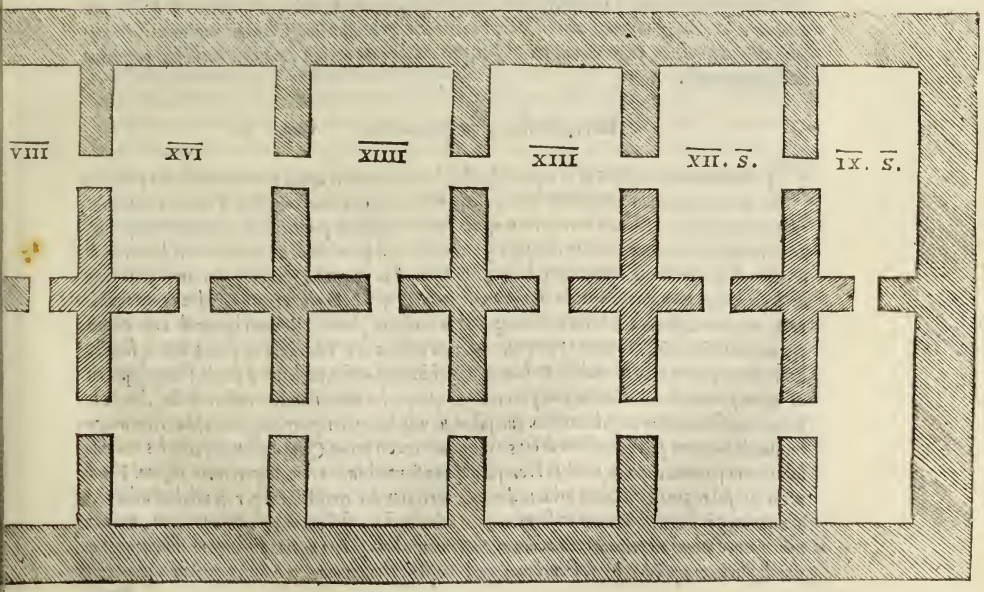

Manſiones autem Albanæ, quantum ex Sex. Ruſi uerbis conijcere poſſumus, fuere, ubi nunc D. Mariæ in Dominica eſt ædes. In proximo eſt Templum circulari forma, multis per ambitū colūnis adornatum, D. Stephano nunc ſacratum, olim uerò Fauno, ut ex titulo quodam ibi reperto omnes conſentiunt. Caſtra Peregrina ab Auguſto in ea Cœlij parte, in qua Sanctorum Quatuor Coronatorū eſt ædes, quæque Carinas ſpectat, conſtituta fuiſſe plerique omnes affirmant. Domum uero Lateranorū, ubi nunc baſilica D. Ioannis cognomento Lateranenſis: de qua domo Iulius Capitolinus ita meminit. M. Aurelius educatus eſt in eo loco, in quo natus eſt, in domo aui ſui, iuxta ædes Laterani: & Iuuenalis.

Clauſit, & egregias Lateranorum obſidet ædes
Tota cohors.

Palatium Fl. Conſtantini prope hanc baſilicam uerſus portam Gabiuſam collocatum fuiſſe dicunt. Seſoriani uero Palatium inter portam Neuiam, & ædem nunc Sanctæ Crucis in Hier. olim Veneris & Cupidinis. In proximo loco extant Statilij Tauri Amphitheatri reliquiæ: quod Statilius poſuit, Auguſto ciues Romanos hortante, ut pro uiribus quiſque conaretur urbem exornare, auc. Suet. Qui etiam commemorat Caligulam munera gladiatoria in Statilij amphitheatro, partim in Septis aliquot egiſſe. Quid autem ſit Amphitheatrum Caſſiodorus ita docet. Hoc Titi potentia principis diuitiarum profluſo flumine excogitauit ædificium fieri: & cùm theatrum hemiſperium græce dicatur, Amphitheatrū, quaſi in unum iuncta duo uiſoria, recte conſtat eſſe nominatum: quòd ſpeciem eius arena concludat, & ut currentibus aptum daretur ſpatium, dum quædam prolixa rotunditas uniuerſa collegerat. Quibus uerbis tametſi ſignificare uideatur Titum omnium primum amphitheatrum poſuiſſe, tamē Cor. Tac. teſtatur, C. Cæſarem Amphitheatri molem in Campo Martio extruxiſſe: quam ab illo deſtinatam Auguſtus, ut auc. eſt Suet. Mauſoleum ædificaturus mox deſtruxit. Quin etiam idem Suet. in eiuſdē Cæſ. uita cōmemorat Amphitheatrum priuſq; à Tito, ab eodem Statilio unum excitatum eſſe: alterum deinde à Tiberio inchoatum, ſed non perfectum. In amphitheatris autem multi ſpe præmij cum beſtijs pugnabant. Capite uero damnati cum eiſdē beſtijs certare cogebantur. Itaq; Claudius imp. pacatis Aegyptijs, cum militum non parua manus rebellaſſet, partem illorum occidit, partem cum beſtijs pugnaturam Romam miſit.

De Aquis urbis, earùmque ductibus. Cap. X.

QVoniam locus poſtulat ut de aquæ Claudiæ ductu loquamur: operæ precium uidebatur prius, per quos, quo tempore, ex quibus locis, à quoto milliario, aquæ duci cœpiſſent. Præterea altitudinē, erogationēsque, & quantum extra urbem, quantum intra, quātum publicis uſibus, & quantum priuatis daretur: quæ bonitas, quod uitium cuiuſque eſſet, ponere. Sed quoniam de his omnibus ſuis locis erit dicendum, in præſentia de aquis, earūq; ductibus in uniuerſum agemus. Quæ & ſi Frontinus ſatis abunde declarauit, tamen quia is alicubi truncatus eſt, & mendoſus, nonnullis erroribus ſublatis, quæ utiliora, & magis neceſſaria uidebantur, in compendium conferre placuit. Romani igitur ab urbe condita per annos. CCCCXLI. contenti fuere uſu aquarum quas, aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut ex fontibus hauriebant. Verum urbe & ambitu, & hominum multitudine aucta, paulatim à fluuio, fontibuſque circa ipſum ſcaturientibus cùm magna pars receſſiſſet, neque hæ aquæ in mōtes poſſent deduci, longo interuallo eaſdem petere cogebantur: ex quo fiebat, ut neq; hortos irrigare, neq; alijs uſibus, ſine magno incōmodo, ualerent ſubuenire, hinc ductus excogitare coacti fuere. Quæ quidem res ad urbis etiam ſalubritatem plurimū contulit, ut idem Fron. ſic teſtatur. Sentit hanc curam Imperatoris pijſſimi Neruæ principis ſui regina, & domina orbis in dies, quæ terrarum dea conſiſtit, cui par eſt nihil, & nihil ſecūdum: & magis ſentit ſalubritas eiuſdem æternæ urbis aucto caſtellorum, operum, munerum, & lacuū numero: nec minus ad priuatos cōmodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. Illi quoque, qui timidi illicitam aquā ducebant, ſecuri nunc ex beneficijs fruuntur: nec pereuntes quidem aquæ ocioſæ

ſunt.

ſunt. Nam immundiciarum facies, impurior ſpiritus, & cauſæ grauioris cœli, quibus apud ueteres urbis infamis aer fuit, ſunt remotæ. Hæc Frontinus. Ex eodem de aquarum libra nunc ſubiungam. Aquæ omnes diuerſa in urbem libra proueniebant: inde fiebat ut quædam altioribus locis ſeruirent, & quædam ire, & niti in eminentiora non poſſent: nam & ſi colles erant, propter frequentiam incendiorum ruderibus excreuerant: unde ij ſoli ductus in urbem fluebant, qui iuxta æquilibrio per congruentia loca perterant deduci: ſiquidem quinque erant ductuum altitudines: quarum duæ in omnem partem urbis attollebantur: ſed ex reliquis aliæ maiore, aliæ leuiore preſſura cogebantur. Altiſſimus erat Anio Nouus: proxima Claudia: tertium locum tenebat Iulia: quartum Tepula: deinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquabat: ſextum tenebat locum Anio Vetus: ſequebatur huius libram Virgo: deinde Appia: omnibus humilior Alſietina erat, quæ Tranſtiberinæ regioni, & maxime ſubiacētibus locis, ſeruiebat. Ex his autem aquis ſex uia Latina intra ſeptimum milliariū contentis piſcinis excipiebantur, ubi, quaſi reſpirante riuorum curſu, limum deponerent: modus quoque earum menſuris ibidem poſitis initebatur. Nec Virgo, nec Appia, nec Alſietina concæptelas. i. piſcinas habebant. Quæ uero nimis turbidæ interdum ſignino purgabantur. De ſignino nonnulla ſcribit Vitruuius: Idēmq; etiam præcipit, ut ad menia fiat caſtellum, quò in ipſum per emiſſarium aqua recipiatur. Eiuſdem de aquarum ductu hæc ſunt uerba. Si medij erunt montes inter menia, & caput fontis, ſpecus fodiantur ſub terra ad libram præcedentis ductus: ſi erit tophus, aut ſaxum, in eo canalis excidatur: ſin autem terrenum, aut arenoſum ſolum, parietes cum camera in ſpecu ſtruantur, puteique fiant inter duos actus. Et paulo inferius rationem reddens cur ductibus geniculatis, & flexuoſis aquas interdum deducere ſit neceſſe, ſic inquit. Nanque uehemens ſpiritus in aquæ ductione ſolet naſci, ita ut etiam ſaxa perrumpat, niſi primum leniter, & parce à capite aqua immittatur, & in geniculis, aut uerſuris alligationibus, aut pondere ſaburra contineatur. Cum autem quinariarum ſeptenariarum, cæterorūmque modulorum in aquis diuidendis conſtituta eſſet menſura: uideamus quid Fron. de eorum origine ſentiat. Aquarum moduli, inquit, aut ad digitum, aut ad unciarum menſuram antiquitus inſtituti erant. Eſt autem digitus ſextadecima pars pedis: Vncia uero duodecima. Digitus aut eſt quadratus, aut rotundus. Quadratus in lōgitudine, & latitudine eſt æqualis, tribus quartis decimis ſuis rotundo maior. Rotundus tribus' undecimis ſuis quadrato minor: quia anguli deteruntur. Poſtea modulus nec ab uncia, nec ab alterutro digitorum originem accipiens inductus, ut quidam putant, ab Agrippa, ut alij, à Plumbarijs per Vitruuium in uſum urbis excluſis prioribus uenit appellatus quinario nomine. Qui autem Agrippam auctorem faciūt, dicunt: quòd quinque antiqui moduli exiles, & ueluti puncta, quibus olim aqua cùm exigua eſſet diuidebatur, in unam fiſtulam coacti ſunt: qui uero Vitruuium, & Plūbarios, ab eo quòd plumbea lamina plana quinque digitorū latitudinem habens, circumacta in rotundum, hunc fiſtulæ modum efficeret. Hæc Front. Qui Vitruuij ſententiam eo incertam eſſe uult, quoniam lamina cū circumagitur ſicut interiore parte attrahitur, ita per illam, quæ foras ſpectat, extenditur. Itaque, inquit, maxime probabile eſt quinariam dictam à diametro quinque quadrantum: quæ ratio in ſequentibus quoque modulis, uſque ad uicenariam, durat: diametro per ſingulos adiectione ſingulorum quadrantum creſcente: ut in ſenaria, quæ ſex ſcilicet quadrantes in diametro habet: & ſeptenaria, quæ ſeptem: & deinceps ſimili incremento uſque ad uicenariam. Omnis autem modulus colligitur aut à diametro, aut perimetro, aut ex recto menſuræ, ex quibus & capacitas apparet. Differentiam autem unciæ, digiti quadrati, & rotundi: & ipſius quinariæ ut dignoſcamus, utendum eſt ſubſtantiæ quinariæ. Vnciæ ergo modulus habet diametri digitum unum, & trientem digiti: capiebat plus quinariæ octaua, hoc eſt ſeſcuncia quinariæ, & ſcrupulis tribus, & beſe ſcrupuli. Digitus quadratus in rotundum redactus habet diametri digitum unum, & digiti ſeſcunciā ſeſtulam: capiebat quinariæ dextantem. Digitus rotundus habet diametri digitum unum: capiebat quinariæ ſeptuncem ſemunciam ſextulam. Cæterum moduli, q à quinaria oriebantur, duobus generibus incrementum accipiebant. Vnum, cùm una cum ipſa multiplicabantur. i. eodem lumine plures quinariæ includebantur: alterū genus erat, quoties non ad quinariarū neceſſitatem fiſtula incrementum capiebat, ſed ad diametri ſui

mẽſuram: ſecundum quod & nomen accipiebat, & capacitatem ampliabat, utputa. Quinaria, cùm adiectus erat ei ad diametrum quadrans, ſenariam faciebat: nec iam inſolidum capacitatem ampliabat: Capiebat enim quinariam unam quincuncem ſicilicum: & deinceps eadem ratione quadrantibus diametro adiectis creſcebat ſeptenaria, octonaria, uſque ad uicenariam. Subſequitur illa ratio, quæ conſtabat ex numero digitorum quadratorum, qui area. i. lumine cuiuſque moduli continebatur, à quibus & nomen fiſtulæ accipiebant. Nã quæ habebat areæ. i. luminis in rotundum coacti digitos quadratos. XXV. uicenumquinum appellabatur: ſimiliter tricenaria, & deinceps per incrementum digitorum uſque ad centenumuicenum. Expletis iis, quæ ad modulos pertinebant, ſequitur ut indicemus, quod ius eſſet deducendæ aquæ. Apud antiquos omnis aqua in publicos uſus erogabatur, legèque cautum fuerat, ne quis priuatus aliam duceret, quã quæ ex lacu humi accederet. i. ex lacu abundaret: quam caducam aliqui uocarunt: & hæc ipſa non in alium uſum, quàm in balnearum. aut fullonicorum dabatur: eratque uectigalis ſtatuta merces, quæ in publicum penderetur. Dandæ, uendendæue aquæ ius erat apud Aediles: interdũ & Cenſoribus permiſſum. Poſtea uero ipſarum numero aucto, copia permittente, cœpit etiam priuatis precio, uel principum beneficio erogari: non tamen ſine illorum literis. Propterea. S.C. cauebatur. Ne quis ſine literis Cæſ. i. ne quis aquam publicam non impetratam: & ne quis amplius, quã impetrata fuerat, deduceret. Quinimmo ne caducam quidem ſine impetratione deriuari poterat, præſertim tempore Neruæ, cuius erat hoc edictum. Caducam neminem uolo ducere, niſi qui meo beneficio, aut priorum principum habent. Nam neceſſe eſt ex caſtellis aliquam partem aquæ effluere, cum hoc pertineat non ſolum ad urbis noſtræ ſalubritatem, ſed etiam ad utilitatem Cloacarum abluendarum. Illud etiam animaduertendum: quòd ius aquæ impetratæ, neq; ad hæredem, neque ad emptorem tranſibat, neque ullũ nouum dominum prædiorum ſequebatur. Balneis tamen, quæ publice lauarent, ſemel data aqua perpetuo manebat. Vacantes in cõmentarios redigebantur, qui reſpiciebantur, ut petitoribus ex uacuis dari poſſent. Qui igitur aliquam aquam impetraſſet oportebat à principe epiſtolã ad Curatorem aſſerre: Curatorèmque ipſum beneficio Cæſaris præſtare maturitatem, & ad Procuratorẽ eiuſdem officij liberũ Cæſaris protinus ſcribere: ne quandoque negligentiam, aut fraudem ſuam ignorantiæ colore defenderet: Procuratorèmque calicem eius moduli, qui fuerat impetratus, adhibitis Libratoribus ſignare, ad lineámque aliorum collocare (Inferior. n. plus trahit: ſuperior uero minus ducit: nam curſus aquæ ab inferiore rapitur) Deinde animaduertere ne aly caſtello, quàm epiſtola principis iuberetur, fiſtula ſubijceretur: quæ & ipſa erat ſignanda, & longe à caſtello publico per pedes quinquaginta ponenda: ſicut S.C. cauebatur huiuſmodi. Quid de ea re fieri placeret, de ea re uniuerſi cenſuerunt. Ne cui priuato aquam ducere ex riuis publicis liceret, utiq; omnes ij, quibus aquæ ducendæ ius eſſet datum, ex caſtellis ducerent, animaduerterèntque Curatores aquarum quibus locis intra, extràque urbẽ apte caſtella priuati facere poſſent, ex quibus aquam ducerent, quam ex caſtello cõem accepiſſent à Curatoribus aquarum. Ne qui eorum, quibus aqua daretur publica, ius eſſet intra quinquaginta pedes eius caſtelli, ex quo aquam ducerent, laxiorem fiſtulam ſubijcere, quam quinariam. Hoc ideo inſtitutum erat, ne riui, aut fiſtulæ publicæ frequenter lacerarentur. Fiſtulæ autem, quæ calicibus non induebantur, ſolutæ uocabãtur: & pro arbitrio Aquariorum poterant laxari, & coarctari. Calix autem, quem diximus, erat modulus æneus, qui riuo, aut caſtello induebatur: huic fiſtulæ applicabantur. Longitudo eius ad minus habebat digitos. xij. Lumen. i. capacitatem, quanta erat impetrata. Excogitatus uidetur, quoniam rigor æris non temere poteſt laxari, aut coarctari: ſed & ipſe ad libram erat collocandus: nam ſi ad aquæ curſum erat oppoſitus: deuexũſque amplius rapiebat: ad latus uero prætereuntis aquæ cõuerſus, & ſupinus exiguum ſumebat. Caſtellum autem, quod dictum eſt, à Vulpiano ita definitur. Caſtellum eſt receptaculum, quod aquam publicam ſuſcipit. Ab antiquis etiam Diuidiculum eſt appellatum: ex quo à riuo communi quiſque aquam in ſuum deduceret fundum, ut inquit Sex. Pom. Huic Caſtellarium præfuiſſe, oſtendit ſequens epith.

D. M.
CLEMETI CAESAR
VM. N. SERVO CASTE
LLARIO AQVAE CL
AVDIAE FECIT CLAV
DIA SABBATHIS ET SI
BI ET SVIS.

Cum igitur ductus aquarum ad uiarum diuortia, uel regionum urbis fines perducti erant, ubi ſtabat caſtellum, ab Aquario diuidebatur aqua, eo modo, quo in ſingularum erogatione dicetur. In ſolo erant etiam lacus, hoc eſt alia aquarũ receptacula, ex quibus, aliqui uolunt, quòd cùm Romanæ plebis, fullonicorũ, coriariorum, aliorùmq; opificum neceſſitatibus ſatisfactum eſſet, tum horti irrigarentur. Quantopere autem curæ fuerit nequis uiolare ductus, aquámue non conceſſam deriuare auderet, cum ex multis apparere poteſt, tum ex hoc, quòd Circus maximus, ne diebus quidem ludorum, niſi Aedilium, aut Cenſorum permiſſu, irrigabatur. Præterea agri, qui aqua publica cõtra legem eſſent irrigati, publicabãtur. Illis ucro, qui dolo malo aquã, ubi publice ſaliebat, oletaſſent, ſextertiorum. X. millium erat mulcta. Primus autem omniũ M. Agrippa, poſt ædilitatem quam geſſit, conſularis operum ſuorum, & munerum ueluti perpetuus curator fuit: Qui iam copia permittente, deſcripſit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Habuit & familiam propriam aquarum, quæ tueretur ductus, & caſtella, atque lacus. Hanc Auguſtus hæreditatem ſibi ab eo relictam, publicauit. Familiæ autẽ erant ducę, hæc publica, quæ habebat homines circiter ccxl. altera Cæſaris à Claudio, cum aquas in urbem perduxit, conſtituta. Hæc numero hominum cccclx. conſtabat. Vtraque in aliquot miniſteriorum ſpecies diducebatur, in uillicos, caſtellarios, curatores, ſilicarios, tectores, alióſque opifices. Cõmoda publicæ familiæ ex ærario dabantur: quod impendium exonerabatur uectigalium redditu ad ius aquarum pertinentium. Ea conſtabat ex hortis, ædificiiſue, quæ erant circa ductus, aut caſtella: Qui redditus propè ſextertiorum ccl. millium fuiſſe traditur. Cæſaris familia ex fiſco accipiebat cõmoda. Vnde & omne plumbum, & omnes impenſæ ad ductus, & caſtella, & lacus pertinentes erogabantur. Sed circa ductuum curam erant, & alii Curatores, quos ſenatus eligebat. Horum officium erat: extra urbem ductus circuire, animaduertereque an uitio aliquo laborarent: & quibus partibus ſuccurrendum, ac etiam beneficia recognoſcere: ne quis non cõceſſam ſurriperet aquam: dareque operam, ut in caſtellis ſalientibus ſine intermiſſione aqua flueret, ut ex S.C. apparet: cuius uerba ſunt hæc. De ea re quid fieri placeret, de ea re ita cenſuerunt. Placere huic ordini eos, qui aquis publicis præeſſent, cùm eius rei cauſa extra urbem eſſẽt, lictores binos, & ſeruos publicos ternos, architectos ſingulos, & ſcribas, & librarios, accenſos, præconeſque totidẽ habere, quot habent ij, per quos frumentum plebi datur. Cùm autẽ in urbe eiuſdem rei cauſa aliquid agerent, cæteris apparitoribus ijſdem: præterquam lictoribus, uti. Tutelam autem ſingularum aquarum ſolitam locari inuenio, poſitámque redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra urbem, & certum in urbe ſeruorum opificum habendi: & quidem ita ut nomina quoque eorum, quos habituri erant in miniſterio, per quaſque regiones in tabulas publicas deferrent, eorũque operum probandorum curam fuiſſe per Cenſores, aliquando & Aediles, interdum etiam Conſulibus eam prouinciam obueniſſe. Et ne ad huiuſmodi tutelam aditus præcluderentur. S.C. fuerat cautum, quod. S.C. apposui. Quid fieri placeret, de ea re ita cenſuerunt. Cùm ad reficiendos riuos, ſpecúſque per quæ & opera pub. corrumpuntur, placere circa fontes, & fornices, & muros utraque ex parte uacuos centenos quinos pedes patere, & circa riuos, qui ſub terra eſſent, & ſpecus intra urbem, & extra urbẽ continentia ædificia utraque ex parte quinos pedes uacuos relinqui. Ita ut neque monumentum in his locis: neque ædificium, poſt hoc tempus, ponere, neque conſerere arbores liceret. Si quæ nunc eſſent arbores intra id ſpatium extirparẽtur, præterquam ſi quæ ullæ continentes, & incluſæ ædificijs eſſent. Si quis aduerſus ea cõmiſerit in ſingulas res in dena millia dãnas eſſet. Ex qbus pars dimidia præmiũ accuſatori dareì, cuius opera maxime cõuictus eſſet, qui aduerſus hoc S.C. cõmiſiſſet: altera in ærarium redigeretur, dèque ea re iudicarent, cognoſcerèntque curatores aquarum. Erat & S.C. quo cauebatur, ut cùm ductus reficerentur, liceret redemptoribus ex agris priuatorum omnia, quibus ad eam rem opus eſſet, tollere, pèrque illorum agros ſine iniuria eorum duci. Eam autem, quam diximus, circa ductus aquarum curam, non iugiter adhibitã

esse ex eo conijcere possumus. Quòd etiã Neruæ imp. tempestate quosdam, aut uetustate corruptos, aut ni tempestatum, aut culpa malefacti operis collapsos fuisse, scribit Fron. Illorũmque partes maxime ruinæ obnoxias fuisse, quæ arcuationibus sustinebantur, aut montiũ lateribus erant applicatæ: ubi ẽt arborum radicibus cõcamerationes, & latera soluuntur. Et ex arcuationibus eas præcipue partes interisse, quæ per flumen trahijciebantur. Minus uero ruinam passos esse ductus subterraneos, nec gelicidijs, nec caloribus expositos: sed aliud illis accidisse nocumentum: quòd limo concrescente, & in crustam obdurescente aquam ita coarctauisse, corrupisseque tectorium, ut inde secutæ essent manationes: quibus latera riuorum, & substructiones uiciatæ erant. Quare non mirum uideri debet, ab ea ætate, ad hãc nostram usque, in tanta rerum, & principum uarietate aquarum ductus ad has, quas uidemus, reliquias deueniße. Neque à Gothis, ut uulgus dictitat, sunt demoliti. Quinimmo, si Cassiodoro credimus, Theodoricus horum rex, qui Romam duo de quadraginta annos subactam tenuit, plurima ædificia publica instaurauit, & inter alia aliquos ductus aquarum. Quosdam autem ductus fuisse duplices apparet ex reliquijs extantibus supra portam Esquilinam, & Neuiam, & ex hisce Frontini uerbis. Illud nulli dubiũ esse crediderim, proximos ductus, qui à sexto milliario lapide quadrato consistunt, maxime custodiendos, quoniam & amplissimi operis sunt, & plures aquas sustinent. Quod sapienter factum esse arbitramur: ne singulorum fundamenta iacere coacti, immensam pecuniam prodigerent. Aquas uõ tametsi Sex. Rufus uir consularis, qui fuit Dioclitiani tempore. XIX. esse cõmemoret: cui opinioni plerique omnes consentiunt, tamen neque tot fuisse, neque totidem ductibus in urbem receptas facille intelliget, qui animaduerterit eum cõmemorare nomina illarum aquarum sumpta, non tantum à primis inuentoribus, sed etiam ab illis, qui priscos ductus instauraruere, uel nouo addito partem alicuius aquæ alio deduxere: uel à locis, ubi quis eam collegisset aquam, quæ ex ueteri ductu dilapso alicubi residisset. Nam Martiã, quòd partem ipsius Traianus in Auentinum deriuarit, Traianam etiam uocat: Claudiam, Cæruleam: cum eadem sit, nomènque alterum ab auctore deducendi: alterum à fonte, à quo deducebatur, obtinuerit. Aliter. n. absurdum uideretur multorum aquagiorum, qui extructi fuerant ante Neruæ imperiũ, adhuc extare uestigia, illorũ uõ, qui mox sunt excitati. penitus interijsse. Præterea qui erat necesse nouas aducere aquas cù urbs, quo tempore ciuium multitudine maxime florebat, pluribus, quam necessitas exigeret, abundaret? ut innuit Plin. hisce uerbis. Quòd si quis diligntius æstimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripi, hortis, suburbanis ullis, spatiòque aduenientis arcus extructos, montes perfossos, conualles æquatas, fatebitur nihil magis mirandũ fuisse in toto orbe terrarum. Ex quibus uerbis constare potest cui usui essent aquæ, sed in singularum erogatione magis apparebit. Fuere autẽ in cõmentarijs Neruæ inuniuersum quinariæ. XII. mille. DCCLV. Fron. mensus capita singularum aquarum inuenit circiter quinarijs. X. millibus ampliorem modum, quàm in cõmentarijs contineretur. Sed ad Claudiam transeamus.

De Aqua Claudia, eiúsque ductu. Cap. XI.

CAius Cæsar, qui Tiberio successit, cùm parum & publicis usibus, & priuatis uoluptatibus. VII. ductus aquarũ sufficere uideret: altero imperij sui anno duos ductus inchoauit: quod opus Claudius magnificentissime consumauit, dedicauitque: alteri nomen, quod ex fontibus Cæruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum: quæ bonitate proxima erat Martiæ. Altera, quoniã duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio nouus uocari cœpit: & quod illas omneis præcesserat prior Anio, cognomen ei ueteris est adiectũ. De Claudia Plin. loquitur in hũc modum. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à C. Cæsare, & peracti à Claudio: Quippe à lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, ut in omneis urbis montes leuarentur, influxere Curtius, atque Cæruleus fontes: erogata ad id opus sextertia quingenta quinqua-

ginta

ginta quinque millia. Suetonius. Caligula, inquit, inchoauit aquæductū in regione Tiburti, & amphitheatrum iuxta Septa: quorum alterum à successore eius Claudio peractum: omissum alterum est. Concipiebat Claudia aqua uia Sublacēsi ad milliariū XXXVIII, diuerticulo sinistrorsus intra passus CCC. ex dictis fontibus amplissimis, & speciosis, Cærule òque, qui à similitudine appellatus erat, & Curtio. Accipiebat & fontem Albudinum, tantæ bonitatis, ut Martiæ quoq; adiutorio, quoties opus esset, ita sufficeret, ut adiectione sui nihil ex qualitate eius mutaret. Quod autem Fron. ait Claudiam concipi ad milliarium XXXVIII. Plin. uero à lapide quadragesimo, intelligendū puto, alterum distantiam capere ab eo fonte, qui ab urbe magis distaret: alterum ab eo loco, ubi ambo iungebantur. Augustæ autem fons in supplementum Martiæ datus fuit, & quia hæc sibi sufficere apparebat, in Claudiam est derivatus, manente nihilominus præsidiario in Martia: ut ita demum Claudiam aquam adiuuaret Augusta, si eam ductus Martiæ non caperet. Claudiæ ductus habebat longitudinem passuum XLV. millium. Ex eo, riuo subterraneo, pas. XXXV. millium. Opere supra terram, pas. X millium. Hæc aqua in cōmentarijs habebat non plus quinarijs. II. millibus DCCCLV. Ad caput Fron. inuenit quinarias. IIII. mille DCVII. Ex his extra urbem dabantur nomine Cæsaris CCXVII. Priuatis CCCC XXXIX. Intra urbem cum Aniene noua confundebatur: & utriusque quinariæ diuidebantur per regiones urbis XIIII. in castella XCII. Huius aquæ ductus cum primum intra urbem peruenit, portæ obijcitur Neuiæ: ad quam ut liber esset aditus, in eodem ductu altera è marmore extructa est porta, adiectis titulis huiusmodi.

TI·CLAVDIVS·DRVSI·F·CAISAR·AVGVSTVS·GERMANICVS·PONTIF·MAXIM·
TRIBVNICIA·POTESTATE·XII·COS·V·IMPERATOR·XVII·PATER·PATRIAE·
AQVAS·CLAVDIAM·EX·FONTIBVS·QVI·VOCABANTVR·CAERVLEVS·ET·CVRTIVS·A·M
MILLIARIO·XXXV·
ITEM ANIENEM·NOVAM·A·MILLIARIO·LXII,SVA·IMPENSA·IN·VRBEM·PERDVCENDAS·M
CVRAVIT·
IMP·CAESAR·VESPASIANVS·AVGVST·PONTIF·MAX·TRIB·POT·II·IMP·VI·COS·III·DESIG·M
IIII·P·P·
AQVAS·CVRTIAM·ET·CAERVLEAM·PERDVCTAS·A·DIVO·CLAVDIO·ET·POSTEA·M
INTERMISSAS·DILAPSAS·QVE·
PER·ANNOS·NOVEM·SVA·IMPENSA·VRBI·RESTITVIT·
IMP·T·CAESAR·DIVI·F·VESPASIANVS·AVGVSTVS·PONTIFEX·MAXIMVS·TRIBVNIC
POTESTATE·X·IMPERATOR·XVII·PATER·PATRIAE·CENSOR·COS·VIII
AQVAS·CVRTIAM·ET·CAERVLEAM·PERDVCTAS·A·DIVO·CLAVDIO·ET·POSTEA
A·DIVO·VESPASIANO·PATRE·SVO·VRBI·RESTITVTAS·CVM·A·CAPITE·AQVARVM·A·M
SOLO·VETVSTATE·DILAPSAE·ESSENT·NOVA·FORMA·REDVCENDAS·SVA·IMPENSA·CVRAVIT

Legimus autem in marmore, apud portam Neuiam reperto, M. Antonimum, L. Septimium, & M. Aurelium arcus Cœlimontanos uetustate conlapsos à solo sua pecunia restituisse. Haud procul ab æde D. Mariæ in Dominica est arcus ex lapide tiburtino eidem aquæductui subiectus, in cuius frontispicio legitur hic titulus.

P.COR.P.F.DOLABELLA COS.
C.IVNIVS C.F.SILANVS FLAMEN.MARTIAL.EX.S.C.
FACIVNDVM CVRAVERVNT.IDEMQVE PROBAVERVNT

De ijs quæ in Cœlio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

CArnæ Deæ Templum Brutus, qui primus consul factus est, in Cœlio monte extruxit. Hæc dea præerat uitalibus humanis: & quia cordis beneficio cuius dissimulatione Brutus habebatur idoneus, emendationi publici status extitit, ideo hanc deam templo sacrauit, auc. Macrobius. Templum Claudij imp. ibidem cœptum ab Agrippina, deinde à Vespasiano perfectum, à Nerone esse destructum, refert Suet. Domus Mamurræ Formiani, fabrum Cæsaris in Gallia præfecti, in Cœlio fuit: quā marmoreis crustis primam omnium exornatam fuisse, scribit Plin. Domum Claudij Centimali in eodem

Cœlio ſtetiſſe,cõmemorat Val. Max. dèque ea Cic. ſic meminit. Cùm in arce Augurium Augures acturi eſſent,iuſſiſſèntque T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auſpicijs,emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum,qui duo ex triginta tyrannorum fuerunt, hodièque extat,inquit Pollio, in monte Cœlio, inter duos lucos, contra Iſium Metellinum pulcherrima. Domum Iunij Senatoris in eodem Cœlio poſitam fuiſſe,oſtendit Cor. Tacitus, his uerbis. Adduntur ſententiæ,ut mons Cœlius in poſterum Auguſtus appellaretur: quando cunctis cõflagrantibus ſola Tiberij effigies in Domo Iunij Senatoris inuiolata manſiſſet. Habuit Cœlius etiam Domum T. Claudij Clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus. Campum Martialem in quo,ſi quando aquæ Tiberis Martium campum occupaſſent, equiria fiebant,in Cœlio inſtitutum fuiſſe,teſtatur Sex. Pom. & his uerſibus Ouidius.

Altera gramineo ſpectabis equiria campo,
Quem Tiberis curuis in latus urget aquis.
Qui tamen eiecta ſi forte tenebitur unda,
Cœlius accipiet puluerulentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum magnum: Antrum Cyclopis: Spoliarium, & Armamentarium.

De Meta,quæ Sudans dicta eſt: de Amphitheatro Titi: & de Templis,Fortunæ, atque Quietis. Cap. XIII.

SVccedunt Cœlio Exquiliæ ab eo diuiſæ uia Labicana, & conualle quatuor iugerum latitudine: in qua ante arcum Conſtantini imp. extat Meta lateritia: in cuius uertice Iouis ſimulacrum olim fuiſſe proditum eſt. Hæc Meta Sudans à Sex. Rufo appellatur: quòd ex ea aquas manaſſe dicitur, quibus populus ſitim extingueret. Amphitheatri Titi in proximo magna pars adhuc extat. Id autem, ut deſtinaſſe compererat Auguſtum, in media urbe Veſpaſianus excitauit. Titum deinde eius filium dedicauiſſe oſtendit Suet. his uerbis. Amphitheatro dedicato, thermiſque iuxta celeriter extructis, munus apparatiſſimũ, largiſſimùmque dedit. Martialem autem hanc molem Domitiano attribuiſſe multi opinantur, quòd ad eum ſcribens Cæſareum amphitheatrum appellarit: itaque per adulationem dictum putant: cum tamen non dubium ſit, Domitianum nihil præterea huic operi præſtitiſſe, niſi fortaſſe incruſtatione exornarit, ſignáue in arcubus ſuperioribus addiderit: atque eam ob rem ex more ſuum titulum appoſuerit, ſine ulla priſtini auctoris memoria. Hoc Coloſſei nomen obtinuit à Neronis coloſſo, quem circum ea loca poſitũ fuiſſe exiſtimandum eſt: circa quæ & eiuſdem Neronis Domum, ac Stagna ſtetiſſe ſatis cõſtat. De Stagnis ſunt hæc Mar. carmina.

Hic,ubi conſpicui uenerabilis amphitheatri
Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.

De domo uero infra plura dicemus. Sed de Coloſſo Plin. ſic ſcribit. Zenodorus è Gallia Romam accitus eſt à Nerone, ubi deſtinatum illius principis ſimulacrum coloſſum fecit CXX pedum longitudine, qui dicatus ſolis uenerationi eſt, damnatis ſceleribus illius principis: & ſuperius. Moles quidem excogitatas uidemus ſtatuarum, quas coloſſos uocant, turribus pares. Coloſſus autem dictus eſt à Coleto, à quo primum formatus dicitur, auctor Sex. Pom. Sed de amphitheatro Ammianus ſic meminit. Amphitheatri molem ſolidatam lapidis tiburtini compage, ad cuius ſummitatem ægre uiſio humana conſcendit. Loca autem ſeptem & octuaginta millia cœpiſſe, refert Sex. Rufus. Templũ Quietis in uia Labicana fuiſſe, ubi nunc D. Petri, & Marcellini eſt ædes, cõmunis eſt opinio.

De Exquilijs:Carinis:Curia:de Thermis,& domo Titi Imp.ac de Statua Laocoontis: & de domo Balbini,atque Pompei Magni. Cap. XIIII.

EXquilias,quæ in plures partes à M.Varrone diuiduntur, ab excubijs regis dictas multi uolunt: alij quòd excultæ à rege Tullio eſſent.Alteri harum opinioni ſuffragatur Ouidius his carminibus.

Adde quod excubias,ubi rex romanus agebat,
Qui nunc exquilias nomina collis habet.

alteri uõ M.Cato,qui ait Exquilias ab excubijs,ſed quas Romulo Lucmo dedit. xii .lictorum, & .ccc. armatorum ad corporis cuſtodiam,ſimùlque dignitatem:cum T.Tatius in fide ſocietatis non ſine ſuſpitione eſſe uideretur.Alij ab acupibus Eſquilias dictas arbitrantur: quòd ibi quiſquilijs ſparſis aues illuderentur. Ea autem pars Exquiliarum,quæ inter Buſta Gallica,Tabernolam, arcum Gallieni, ac Suburram comprehenſa eſt, Carinarum nomen obtinuit : quod innuit Liuius cũ ſexto belli punici inquit. Flaccus Coſ.media urbe per Carinas Exquilias contendit,ubi unum ab altero diuidit .Erant autẽ Carinæ, auctore Ser.ædificia facta in modum Carinarũ . Curiam Veterem in ea parte quæ eſt inter hortos D.Mariæ Nouæ,et ædẽ D.Petri in Vinculis ſuã eſſe,nõnulli multis neq; leuib⁹ demõſtrãt inditijs.Quorũ illud præcipuũ eſt:quod in Tabellionũ mõimentis peruetuſtis ea loca ad Curiam Veterem cognominata inueniãtur .Sed eam non eandem eſſe,quæ à Romulo ædificata fuit,Vetuſq; appellabatur,argumẽto eſt, quod locum,quo hanc ſtatuunt, extra quadratam Romuli urbem eſt, illam uero intra,Romulũ poßuiße, iam dictum eſt ſupra:unde fit ut credam,hanc Veterem appellatam(ſiquidem uetus appellata eſt)aliarum comparatione,quæ poſtea excitatæ ſunt .Thermarũ autẽ Titi imp.ueſtigia extant in eiſdem Carinis, iuxta amphitheatrum ,ut in ſuperiori capite ex Suet.apparet.Quas maxima celeritate perfeciße oſtendit etiam Mar.his uerſibus.

Hic, ubi miramur uelocia munera thermas:
Abſtulerat miſeris tecta ſuperbus ager.

In his autem duo marmoris fruſta inuenta ſunt,in quorum altero erat flamma ſculpta, cum titulo hoc. IOVI : In altero uero, hæc uerba. VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT.Domum eiuſdem Titi fuiße prope thermas,eúmque locum,quem ſeptẽ Salas uulgus uocitat,ex eo cõſtat,quòd ibi Laocõotis ſtatua ẽ reperta:quã in eadẽ domo collocatã eſſe aßerit Plin.his uerbis.Laocoõ in Titi imperatoris domo opus omnib⁹,et picturæ,& ſtatuariæ artis præferendũ:ex uno lapide eũ, & liberos,draconúque mirabiles nexus de conſilij ſententia fecere ſummi artifices Ageſander,& Polydorus,& Anthenodorus Rodij. Et quanquam hi ex Virgilij deſcriptione ſtatuam hanc formauiße uidentur,non tamen illam in omnibus ſunt imitati: quod uiderent multa auribus, non item oculis conuenire,& placere . Hæc Statua in Vaticano nunc eſt collocata :quã diligenter expreßã hic ſubiecimus . Hæc Titi domus Atrium habuit, in quo Polycletus Sicyonius fecit duos pueros item talis nudos ludentes, qui uocabanturAſtragaliſontes: quo opere auctore Plin.nihil fuit abſolutius.

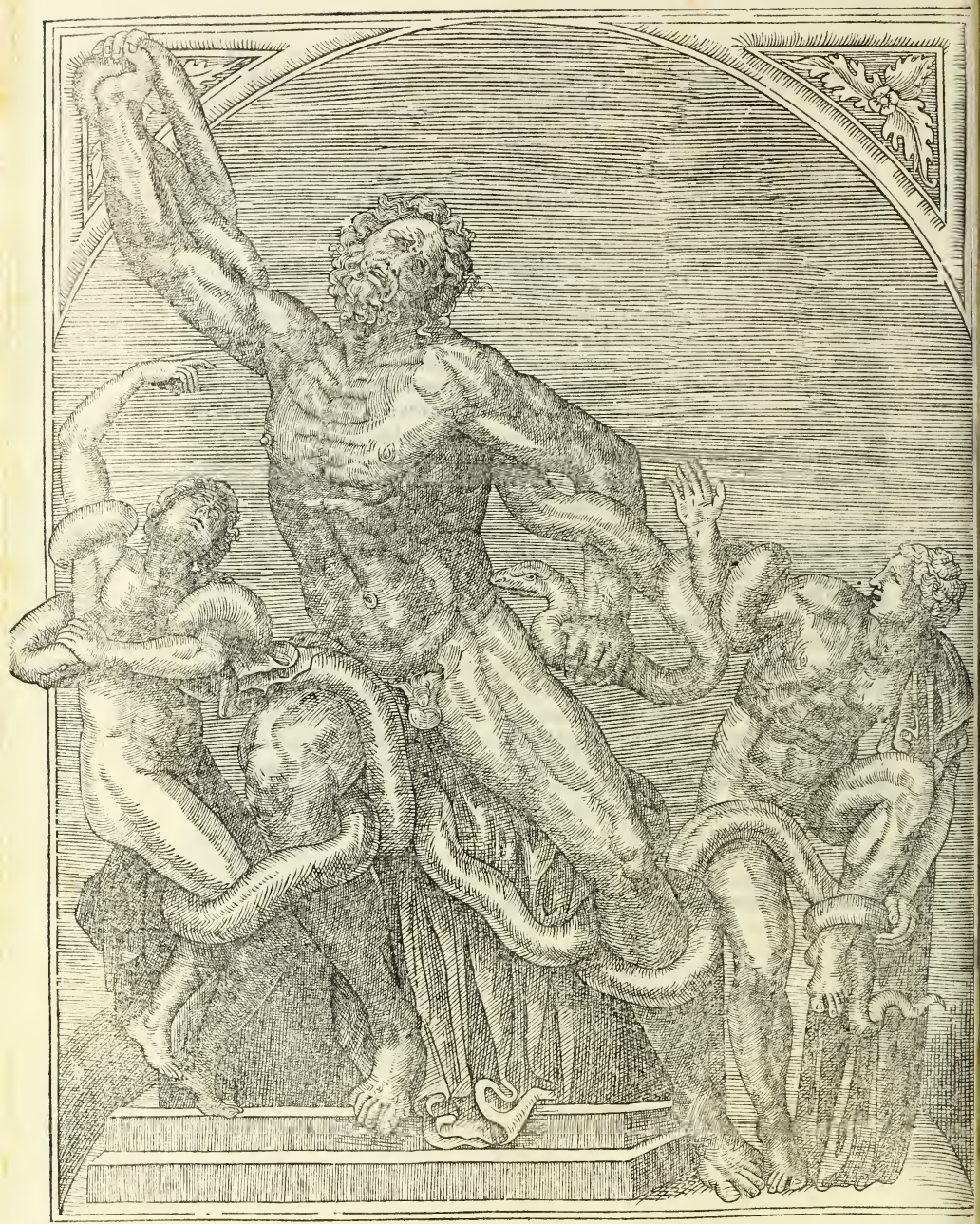

Sed quoniam de septem Salis, de quibus modo facta est mentio: & de loco in thermis Dioclitiani Botte de therme nuncupato, magna est quæstio, cui usui essent: non ignorandum, aquarum castella fuisse. Nam non modo thermæ publicis usibus deputatæ castella habebant, in quæ iuxta moduli erogationem suas accipiebant quinarias, quas balneis, prout usus exigeret, sumministrarent: sed etiã priuatis, ut Fron. commemorat, castella itidem erant, in quæ ex publico castello aquam, quam accepissent, deriuarent, ijdémq; in usus sibi necessarios distribuerent. Sed cum thermarum Titi castelli concamerationes sint nouem, nescio qua ratione uulgus septenario numero eas appeller. Nisi forte quod ex quibusdam ostijs septem duntaxat cernantur. Omnes autem sunt latitudine pedum. XVII. cum dimidio altitudine XII. Longitudo uaria est, sed ubi maxima pedes CXXXVII. continet.

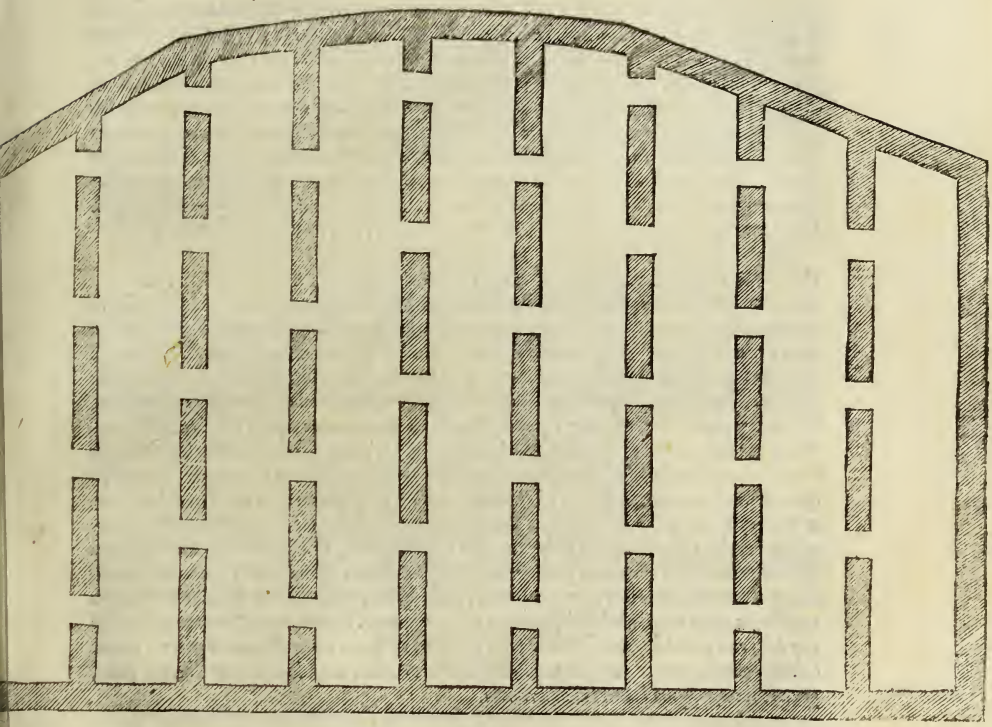

Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc Romæ ostenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia huc usque possessa. Domum Pompei in eisdem Carinis stramfuisse, testis est Suet. in Tib. & in libris de ĩgrẽmaticis: ubi Lenæus eiusdem Pompei libertus grãmaticam docuit. Domum. Q. Cic eronis in Carinis fuisse, testatur M. Cicero eius frater cùm ad eũ scribens, sit inquit. Domum tuã in Carinis mundi habitatores Camiæ conduxerunt. Hanc auitam esse asserit Sex. Rufus. Nam alteram

in Palatino monte illi fuisse significat idem Marcus libro quarto ad Atticum: cuius sunt hæc uerba. Expulsi sunt fabri de area nostra. Disturbata porticus Catuli, quæ ex S.C. Coss. locatione reficiebatur, & ad tectum penè peruenerat. Q. fratris Domus primo fracta coniectu lapidum ex area nostra, deinde inflammata iussu Clodij. Area autem, ex qua fabros expulsos ait, fuit eius domus, quã in palatio cõbustam esse supra ostendimus.

De Tabernola: Domo Aeliorum: Basilica Caij, & Lucij: Cliuo Suburrano: Arcu Gallieni: Trophæis Marij: ac de Thermis, & Domo Gordiani Imp. Cap. XV.

EA autem Exquiliarum pars, quæ ad Cœlium montem uergit, eregione Basilicæ lateranensi, quæq; Merulana pro Mariana dicitur, apud antiquos regio Tabernola dicebatur. Vnde Var. Exquilinum lucum esse dicit dexteriore uia Tabernolæ. Domus Aeliorum posita erat ubi nũc sunt Mariana monimenta: & ut testatur Val. Max. Sacellum Marianum. Palatium Licinij fuit ad D. Bibianæ nunc ædem, adursum pileatum. Basilica uero Caij & Lucij, quam cum porticu sub nomine nepotũ Caij & Lucij Augustus extruxit, fuerat inter dictam ædem, & urbis menia: cuius extat adhuc concameratus fornix penè integer quo, Pantheonis excepto, nullus maior in urbe cernitur. Locum hunc Galutij thermas uulgus appellat. Cliuus Suburranus in Exquilias præbẽs ascensum à fine Suburræ initium capit. Arcus deinde Gallieni Imp. nullis ornamẽtis insignis apud ædẽ nũc D. Viti adhuc cernit, in quo legitur titulus sequẽs.

GALLIENO. CLEMENTISSIMO. PRINCIPI. CVIVS. INVICTA. VIRTVS. SOLA. =
PIETATE. SVPERATA. EST. ET SALONINAE. SANCTISSIMAE. AVGV.
M. AVRELIVS. VICTOR. DEDICATISSIMVS. NVMINI. MAIESTATIQ VE. EORVM

Quidam triumphalem arcum esse uoluere: Sed cum triumphi nulla apparerent inditia, neque constet de triumpho, fiatque in eo titulo de Salonina mentio, arbitramur in gratiam ipsorum ob aliquod beneficiũ ab ipso Aurelio positum: & super eodem statuam Gallieni, & ipsius Saloninæ locatam fuisse. Macellũ Liuianum institutũ fuit à sinistra eius uiæ, quæ est ab hoc arcu ad D. Antonij ædem, ubi nuper effossa sunt saxa tiburtina, & uasa quibus interfectorum animalium sanguis colligebatur: magnáque ossium, & cornuum copia. Macellum autem à quodam Macello est denominatum, qui in urbe latrocinia exercebat: Quo damnato Cenſſ. Aemilius, & Fuluius statuerunt, ut domus eius publicaretur, uẽderentúrque ibi obsonia, auc. Plut. in probl. Varro, præter hanc, aliam ponit etymologiam. Hæc omnia, inquit, post quam contracta in unum locum, quæ aduictum pertinebant, & ædificatus locus appellatum Macellum, ut quidam scribunt, quòd ibi fuerit hortus. Nam (ut diximus) ubi olerum copia Lacedæmonij Macellũ uocabant. Trophoea Marij cimbrico bello parta, quæ à Sylla disiecta, & à Cæsare Dictatore instaurata esse cõmemorat Suet. à dextra uiæ prænestinæ, propèque D. Iuliani ædem extant. Quæ tametsi mutilata, tamen horum in altero thoracem cum clypeis, iuueníque captiui simulacrum brachijs post tergum reuinctis, in altero uero uaria belli instrumenta adhuc cernuntur. Domus autem, Thermæque Gordiani imp. hinc non procul à dextra scilicet eiusdem uiæ fuere: de quibus Capitolinus ita loquitur. Domus Gordianorum, etiam nunc extat, uia prænestina, ducẽtas columnas uno stilo habens, & Thermas quales, præter urbem, nusquam haberet orbis terrarum.

De Aqua Martia. Cap. XVI.

POstquam uia prænestina ad portam Exquilinam peruentum est, locus postulat, ut de aqua Martia nunc dicamus. Hanc igitur aquam, Martiam appellatam legimus ab Anco Martio rege, qui primo omnium eam in urbẽ ducere est auspicatus. Quintus deinde Marcius Rex in prætura deduxit. Longo tempore post restituit M. Agrippa: de qua hæc Plin. sunt urba. Clarissima aquarum omnium toto orbe

frigoris

frigoris, salubritatisque palma, præconio urbis, Marcia est, inter reliqua deum munera urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia, fons autem ipse Piconia. Oritur in ultimis montibus Pelignorum: transit Marsos Romam non dubie petens: mox specu mersa in tiburtina se aperit. IX. M. pas. fornicibus structis perducta. Subdit deinde. Et quantum Virgo tactu, tantum præstat Marcia hausu. Concipiebatur hæc uia Valeria, ad milliariũ. XXXV, diuerticulo euntibus ab urbe Roma deorsus millia passuũ triũ, uilla Sublacensi. Ductus eius habebat longitudinem a capite ad urbem passuum. LX. millium DCCX, & semis. Riuo subterraneo pas. XLIIII. M. CXLV, & semis. Opere supra terram pas. VII. millium. CCCC XLIII. Opere arcuato pas. II. M. CCCCLXIII. Propius urbem a. VI. milliario substructione pas. CLXXXVIII. Reliquo opere arcuato pas. VI. millium CCCCLXXI. In commentariis ascriptus erat modus quinariarum. II. M. CLXII. Ad caput uero Fron. inuenit quinarias. IIII. mille. DCXC. Diuidebatur per regiones, primam. III. IIII. V. VI. VIII. IX. XIIII. In castella. LI. Augustus in suplementum huius aquæ quoties siccitates egerent auxilio Iuliam aquam eiusdem bonitatis opere subterraneo perduxit usque ad Marciæ riuum. Cuius ductus, donec Marciæ accederet, efficiebat pas. DCCC. Deriuatus est deinde in Claudiam, ut dictum est. Marcia autem collis Viminalis æquabat libram. Cũ esse desisset a Nerua fuit restituta, atque in Auentinum usque deriuata. Eidem Neruæ placuit omnes discerni, tum singulas ita ordinari, ut in primis hæc tota potui seruiret: Quæ parte sui post hortos Pallantianos in riuũ, qui uocabatur Herculaneus, deijciebat se per Cœliũ. In Marciæ autem ductu ante portam Exquilinam extãt adhuc tituli, qui sequuntur.

IMP. CAESAR. DIVI. IVLI. F. AVGVSTVS
PONTIFEX, MAXIMVS. COS. XII.
TRIBVNIC. POTESTAT. XIX. IMP. XIIII.
RIVOS. AQ VARVM. OMNIVM. REFECIT

IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. PARTH. MAXIM.
BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS
AQVAM. MARCIAM. VARIIS. CASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO. FONTE. ⟂
EXCISIS. ET. PERFORATIS
MONTIBVS. RESTITVTA. FORMA. ADQVISITO. ETIAM. FONTE. NOVO. ⟂
ANTONIAN
IN. SACRAM. VRBEM. SVAM. PERDVCENDAM. CVEAVIT

IMP. TITVS. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVG. PONTIF. MAX.
TRIBVNICIAE. POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG. II
RIVOM. AQVAE. MARCIAE. VETVSTATE. DILAPSVM. REFECIT
ET. AQVAM. QVAE. IN VSV. ESSE. DESIERAT. REDVXIT

Huius autem aquæ Cor. Tac. sic meminit. Luxus cupido infamiã, & periculum Neroni attulit: qui fontem aquæ Marciæ ad urbem deductæ nando inceserat.

De Aqua Iulia, & Tepula. Cap. XVII.

A Supra dicta porta Exquilina, ad Marij trophœa progreditur ductus aquæ, ut arbitramur, Iuliæ. Quoniam cum Anio nouus esset omnium altissimus, proximumque locũ teneret Claudia, & tertium Iulia: cũmq; uideamus hunc aquæ ductum post Claudiæ ductum cæteris omnibus, qui extant, maiorem esse, non est quod dubitemus Iuliæ, siue Tepulæ esse ductum. De quibus Fron. sic loqtur. Cn. Seruilius Cepio, & L. Cassius Longius, qui Riualia appellatus est, Cenſ. anno ab urbe condita DCCXVII M. Plautio Hipsapone & Ful. Flacco. Cos. aquam, quæ uocatur Tepula, ex agro Lucullano, quem quidã Tusculanũ credunt, Romam, & in Capitolium adducendam curauerunt. Tepula cõcipiebatur uia La-

tina ad XI. milliarium, diuerticulo euntibus ab Roma deſtrorſus millium paſſuum duum: inde riuo ſuo in urbem perducebatur: Iuliæ poſt mixta ab Agrippa. Iuliæ ductus efficiebat longitudinem paſſuũ. XV. millium CCCCXXV. Opere ſupra terram pas. VII. M. CCCCXXVI. Ex eo in proximis urbis locis à. VII. milliario, ſubſtructione pas. M. D. XXVIII. Reliquo opere arcuato pas. VI. M. CCCCLXXII. Præter caput Iuliæ tranſfluebat aqua nomine Crabra, de qua meminit Cic. ep. libro XVI. Tepulæ in commentarijs aſcriptus erat modus quinariarum quadringentarum. Huius aquæ fontes nulli erant, uenis quibuſdam conſtabat: quæ interceptæ fuerunt in Iuliam. Caput ergo eius obſeruandum erat à piſcina Iuliæ: Ex ea, n. primum accipiebat quinarias. CXC. deinde ſtatim ex Marcia quinarias. XCII. Præterea ex Aniene nouo ad hortos Epaphroditianos quinarias CLXIII. Fiunt omnes quinariæ CCCCXLV, amplius quã in cõmentarijs quarijs XLV. Tepulæ erogabãt extra urbẽ nomine Cæſaris quariæ LVIII. Priuatis quinariæ LVI. Reliquæ. CCCXXXI. intra urbem diuidebant, p regionẽ. IIII. V. VI. VIII. in caſtella XIIII. ex quibus nomine Cæſaris quinariæ XXXXIIII. priuatis CCXXXVII. Vſibus publicis. L. Ex eo caſtris duobus, quinariæ XII. operibus pub. tribus, quinariæ VII. Lacubus tredecim, quinariæ XXXI. Iuliæ autem in commentarijs aſcriptus erat modus quinariarum DCXLIX. Ad caput menſura iniri non potuit, quoniam ex pluribus acquiſitionibus conſtabat. At ad VI. ab urbe milliarium uniuerſa in piſcinam recipiebatur, ubi dabat quinarias M. CCVI. Accipiebat autem Prope urbem poſt hortos Pallantianos ex Claudia quinarias CLXII. erantque Iuliæ cum acceptis, quinariæ MCCCLXVIII. Ex eo dabat in Tepulam CXC. erogabat ſuo nomine DCCCIII. Fiebãt quas erogabat quinariæ DCCCCXCIII. amplius, quam in cõmẽtariis habebat, quinarijs CCCXLIIII. minus quàm in piſcina CCXIII. Fluebãt extra urbem nomine Cæſaris quinariæ LXXXV. priuatis CXXII. Reliquæ intra urbem diuidebantur per regiones. II. III. V. VI. VIII. X. XII. in caſtella XVII.

De Cliuo Vrbico: Domo Ser. Tullij, & Neronis: ac de æde Fortunæ Seiæ. Cap. XVIII.

EA autem Exquiliarum pars, quæ ædi D. Laurentij in Fontana incũbit, Cliuus Vrbicus eſt appellata: ubi fuit Lucus Fagutalis, & Domus Ser. Tullij. Domus uero Neronis totum id ſpatium occupauit, quod eſt inter Palatium, & Cœlium, ab æde nunc D. Ioannis & Pauli recta eundo ad Coloſſeum, atque Carinas quouſq; ad aggerem Tarquinij perueniamus, & Mecænatis attingamus hortos. De hac domo Cor. Tac. ſic meminit. Eo tempore Nero Antij agens non ante in urbem regreſſus, quàm domui, qua Palatium, & Mecænatis hortos continuauerat, ignis propinquaret: neque tamen ſiſti potuit, quin & Palatium, & domus, & cuncta circùm haurirentur: & infra. Cæterum Nero nixus eſt patriæ ruinis extruere domum: in qua non tam gemmæ, & aurum miraculo eſſent, ſolita pridem & luxu nulgata, quàm arua, & ſtagna, & in modum ſolitudinum hinc ſyluæ, inde aperta ſpatia, & proſpectus. De hac domo Suet. ita ſcribit. Nero domum à Palatio Exquilias uſque fecit, quam primo Tranſitoriam, mox incẽdio abſumptam, ristituámque Aureã nominauit: de cuius ſpatio, atque cultu ſufficerit hoc retuliſſe. Veſtibulum eius fuit in quo coloſſus CXX pedum ſtaret. Ipſius effigiei tanta laxitas, ut triplices porticus milliarias haberet: Item ſtagnum maris inſtar, circunſeptum ædificijs ad urbium ſpeciem. Rura inſuper aruis, atque uinetis, & paſcuis, ſyluiſque uaria cum multitudine omnis generis pecudum, ac ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis, unionùmque conchis erant. Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis uerſatilibus, ut flores fiſtulis, & unguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus, ac noctibus uice mundi circumageretur. Balneæ marinis, & albulis fluentes aquis. Eiuſmodi domum cùm abſolutam dedicaret, hactenus comprobauit, ut ſe diceret, quaſi hominem tandem habitare cæpiſſe. Huius domus immenſam laxitatem incertus Auctor hoc diſticho feſtiuiſſime taxauit.

Roma domus fiet, veios migrate quirites,
Si non & ueios occupat ista domus.

De eadem sic Plin. Et quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambientis urbem: & idem alibi ait, ipsum Neronem in domo aurea Aedem Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens, foribus clausis, claritatem diei intus haberet: hanc̃que deam à Seruio rege sacratam, & Seiam à segetibus appellatã. Circa eandem domum fuere quædam Horrea, quorum spatium cùm Nero desyderaret, bellicis machinis, & igni labefactauit: q̃ saxeo muro constructa erant.

De Aggere Tarquinij: Domo Pompei, & Virgilij: & de Turri, & Hortis Mecænatis: ac de Campo, & Foro Exquilino. Cap. XIX.

AGger Tarquinij Superbi *ab arcu Gallieni parũ ultra thermas Dioclitiani protensus ad huc cernitur: de quo Plin. in hunc modum loquitur. Clauditur urbs ab oriẽte aggere Tarquinij Superbi, inter prima opere mirabili. Nanque eum muris æquauit, quà maxime patebat aditu plano: cœtero munita erat præcelsis muris, aut abruptis montibus: nisi quòd expatiantia tecta multas addidere urbes. Turrim autem Mecænatis sub eodem aggere, haud procul ab eisdem thermis fuisse, plerique omnes consentiunt: Ex quæ incensam urbem prospectans Nero lætus flammæ (ut aiebat) pulchritudine ἀλωσιν illi decantauit. Cuius incendij initium ab ea parte Circi originem habuit, quæ Palatino, Cœlioque montibus contigua est, auctor Suet.* Qui Hortos etiam *Mecænatianos in Exquilijs fuisse sic ostendit. Tiberius Romam reuersus deducto in forum filio Druso statim è Carinis, ac Pompeiana domo Exquilias in hortos Mecœnatianos transmigrauit. Domum autem Virgilij poetæ apud eosdem hortos stetisse, scribit Ser. gram. Hi horti erant in campo Exquilino inter dictum aggerem, & mœnia urbis sito: ubi prius cadauera sepeliebantur. Locum innuit Sex. Pom. his uerbis.* Puticuli *sunt appellati, quod uetustissimum genus sepulturæ, ut puteus, fuerit: & dicti puticuli, quia ibi cadauara putrescunt, quem locum publicum ultra Exquilias fuisse prodidit Aelius. Eundem locum attigit Cic. ubi inquit, Senatum cẽsere, atque è republica existimare, Aedilium curulium edictum, quod de funeribus habeãt Ser. Sulpitij* Q. F. Lemoniæ Rufi *funeri mittere utique locum sepulcro in campo Exquilino C. Pansa Cos. seu quo in loco uidetur pedes triginta quaqueuersus designet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius, liberorum, posterùmque eius sit. Fuit autem postea consuetudo ut ibidem cadauera comburerẽtur. Sed cum nidor esset urbi perniciosus, Augustus studens aerem emendare, S. P. Q. R. consensu campum hunc Mecœnati concesit, ubi fecit hortos quos superius demonstrauimus. In eodem campo plurima, uariaque sepulcra effodi uidimus, uarijs exornata marmoribus.* Quædam erãt concamerata unica testudine: *alia duplici concameratione, ut ex superiore in inferius sepulcrum esset descensus. Erant & pauimenta tessellata, uermiculataque: in parietibus per ambitũ loculi, in singulis urnæ binæ: extra cameram sepulcri longitudinis, latitudinisque inscriptio.* Quædam uero *sepulcra ex pluribus constebant parietibus, parum inuicem distantibus, in quibus urnæ similiter binæ, ferè contiguæ, modicòque interuallo, aliæ binæ, & super his totidem: ita ut ex ordine decedentium urnæ additæ nouo includerentur muro: hæc pauperum, illa diuitum sepulcra fuisse, opinamur. In urnis autem ossa, cineres, & carbones adhuc erant. Erat & uas Vstrinum appellatum, quòd in eo cadauera cõburerẽtur: in quo & uitreum uasculum fuit repertum, in eòque suauissimos liquores fuisse multi asserebant, quibus etiã cadauera aspergerentur. In Exquilijs fuit forum Exquilinum. Appianus. Dum Marius, inquit, & Sulpitius ad Exquilium forum illi occurrunt. Basilicam Sesimini ciuis Ro. apud ædem D. Mariæ maioris fuisse nonnulli affirmant. Fuit etiam in Exquilijs Fanum, & malæ Fortunæ Ara auctore Plin. & Cic. de nat. deorum. Fuit & Felicitatis templum: idq; postea à Nerone, domum auream extruere parante, combustum. Pars autem Exquiliarũ ad Viminalẽ uersa habuit lucũ Querquetulanũ alterũ, alterùmque Iunonis Laciniæ.*

De Suburra: Templo Siluani: & de Testamento Iocundi militis. Cap. XX.

SVburra, quæ inter Exquilias, & Viminalem iacet, principium habuit à foro Romano, siue à foro Neruæ imp. finem uero ad cliuum Suburranum: dicta, ut Iunius scribit, ab eo quòd fuerit sub antiqua urbe. Iuuenalis uicum frequentissimum fuisse innuit, cum inquit.

Cædere nanque foro, iam nõ est deterius, quam
Exquilias à feruenti migrare suburra.

In eadem Suburra meretrices habitasse, significare uidetur Martialis sic dicens.

Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media sedent suburra.

Domũ Cæsaris Dictatoris fuisse in Suburra, supra, ubi de templo Pacis sumus locuti, demonstratum est. Vicus Patricius oblique Exquilias à Viminali ad Dioclitiani thermas prope usque disterminans, à Patricijs est denominatus, qui iubente Tullio rege ibi habitauere, ut si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Mamilia turris intra Suburræ regionem à Mamilio quodam nomen accepit: auc. est Sex. Pom. Huius uici meminit Mar. hoc carmine.

Sed domus in uico Lælia patricio.

Templum Siluani fuisse ad radices Viminalis, qua parte (ut ego puto) mõs ipse spectat occasum solis, satis constat ex testamento Iocundi militis in Lusitania reperto, quod sequitur.

IOCVNDI.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS P. FAVONII. F. Q VI BELLO CONTRA VRIATVM OCCVBVI IOCVNDVM ET PRVDENTEM FILIOSE ME ET Q VINTIA FABIA CONIVGE MEA ORTOS ET BONORVM IOCVNDI PATRIS MEI ET EORVM Q VAE MIHI IPSI ACQ VISIVI HAEREDES RELINQ VO HAC TAMEN CONDITIONE VT AB VRBE ROMA HVC VENIANT ET OSSA HINC MEA INTRA Q VINQ VENIVM EXPORTENT ET VIA LATINA CONDANT IN SEPVLCRO IVSSV MEO CONDITO ET MEA VOLVNTATE IN Q VO VELIM NEMINEM MECVM NEQ VE SERVVM NEQ VE LIBERTVM INSERI ET VELIM OSSA Q VORVMCVNQ VE SEPVLCRO STATIM MEO ERVANTVR ET IVRA RO. SERVENTVR IN SEPVLCRIS RITV MAIORVM RETINENDIS VOLVNTATEM TESTATORIS ET SI SECVS FECERINT NISI LEGITIMAE ORIANTVR CAVSAE VELIM EA OMNIA Q VAE FILIIS MEIS RELINQ VO PRO REPARANDO TEMPLO DEI SILVANI Q VOD SVB VIMINALI MONTE EST ATTRIBVI MANES Q VE MEI A PONT. MAX. ET A FLAMINIBVS DIALIBVS Q VI IN CAPITOLIO SVNT OPEM IMPLORENT AD LIBERORVM MEORVM IMPIETATEM VLCISCENDAM TENEANTVR Q VE SACERDOTES DEI SILVANI ME IN VRBEM REFERRE ET SEPVLCRO ME MEO CONDERE VOLO Q VOQ VE VERNAS Q VI DOMI MEAE SVNT OMNES A PRAETORE VRBANO LIBEROS C VM MATRIBVS DIMITTI SINGVLIS Q VE LIBRAM ARGENTI PVRI ET VESTEM VNAM DARI. IN LVSITANIA IN AGRO VIII CAL. Q VINTILES BELLO VIRIATINO.

Decẽ Tabernæ fuere in ualle D. Agathæ ædi subiecta, ut ex inscriptione marmoris ibidem effossi dicimus. Puteus uero D. Probæ fuit iuxta ædem D. Mariæ cognomento in Campo, in eadem ualle.

De Colle Viminali: Lauacro Agrippinæ: de Thermis Olympiadis, Nouati: & Dioclitiani: & Bibliotheca Vulpia: ac de Domo Caij Aquilij. Cap. XXI.

TErtiæ regionis, inqt Varro, colles quinque ab deorum fanis appellati sunt, è queis nobiles duo: Viminalis à Ioue Vimineo: quòd ubi aræ sunt, ibi uimina nata fuerunt. Palatiũ Decij imp. sitũ fuisse apud ædem nunc. S. Laurentij cognomento In panisperna, in ea parte quæ ad Suburrã uergit, nõnulli tradidere. Sed de hoc apud antiquos scriptores non memini me legere. Lauacrũ Agrippinæ matris Neronis fuit à sinistra, qua parte collis uallẽ Quirinalẽ despicit: ubi simulacra duo Bacchi reperta feruntur, & index huiusmodi.

IN LAVACRO AGRIPPINAE.

Thrmæ autẽ Olimpiadis, & Nouati: hæ eo in loco, ubi nunc D. Pudentianæ est templum, illæ inter has, & Decij Palatium, in uinea eidem Laurentij ædi proxima, sitæ erant. Et in Potentianæ templo etiam hodie canales fuliginosi uidentur.

Domum C. Aquilij Equitis Romani illius, quẽ iuris ciuilis scientia clarissimum fecit, in mõris dorso positã fuisse opinamur. Hãc domũ pulchriorẽ fuisse illa palatia Crassi, & Q. Catuli, testat Plin. Thermæ Dioclitiani in medio ferè Viminali sitæ adhuc spectãt: sed maiori ex parte dilapsæ: quarũ fornices amplissimi extãtes: colũnæ ingẽtes, locaque cõcamerata miræ ãplitudinis operis magnificentiã clare ostendũt. Has Dioclitianus, & Maximianus inchoarunt, in qbus extruẽdis memorãt XL. M. Christianorũ in seruitiũ habuisse. Alij uõ dicũt Dioclitianũ, Maximianũmque eas perfecisse: Cõstãtiũ deinde, & Maximianũ Dioclitiani filios easdẽ suis, cõditorũmque statuis exornauisse, atq; dedicasse, huiuscẽque rei inditio utuni, quòd in eisdẽ inuẽtũ sit marmor in quo erãt uerba, quæ sequuntur.

CONSTANTINVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGVSTI SEVERVS MAXIMIANVS CAESSARES THERMAS ORNARVNT ET ROMANIS SVIS DEDICAVERVNT

Harũ thermarũ ichnographiã habes in figura urbis, propterea hic castellũ tãtũ apposuimus, ex quo, & ex superioribus iã de scriptis manifestũ est, nõ eãdẽ certã, atque cõstitutã formã castellis fuisse, sed p locorũ natura ea extructa esse: neq; enim referebat quali forma essent, dum recipiẽdi aquã usum preberent.

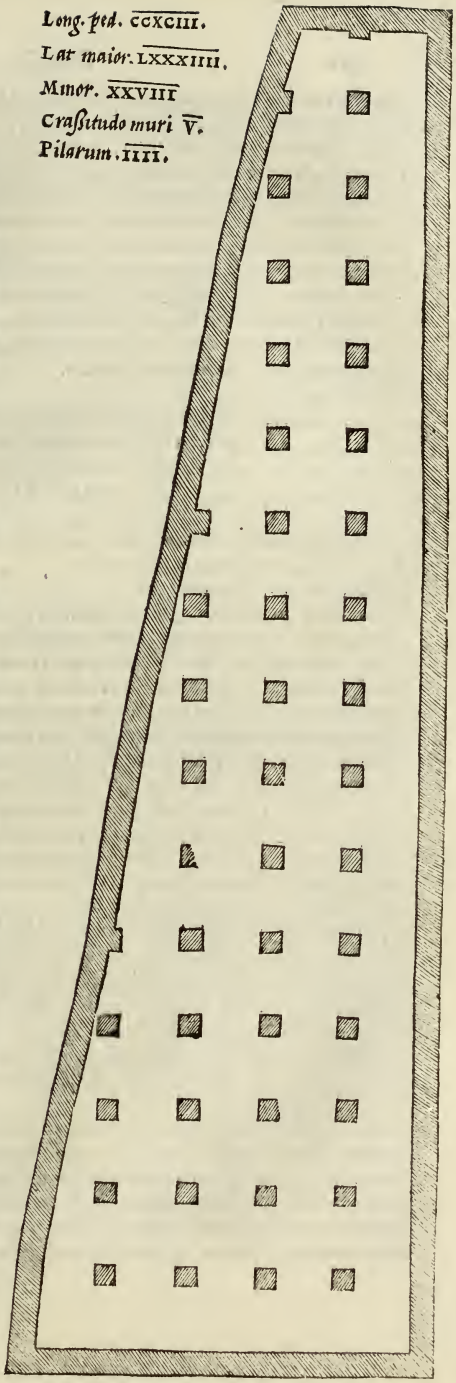

Bibliothecam autem Vulpiam,in qua libri liutei,atq; elephantini principum gesta,& S. C. continentes seruabantur,in his thermis fuisse,testatur Vopiscus, sic. Vsus sum præcipue libris ex bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Dioclitianis. Et alibi. Bibliotheca Vulpia elephantini pugilares in sexto armario siti. Palatium et Dioclitiani prope thermas fuisse opinamur,in uinea sita inter ipsas thermas, & uallem Quirinalem:ubi columnarum bases adhuc suis locis stantes effodi uidimus: & Sacellum conchis marinis,uariisque lapillis inuicem consertis adornatum. Alterum Sacellum marmoreum repertum fuit ad easdem thermas,qua parte ad Altam Semitam,septentrionemq; spectant, cuius sacelli testudo in modum conchæ marinæ sculpta ex duobus frustis candidissimi marmoris constabat: quod cui deo esset dicatum,nullo potui signo intelligere. Post thermas autem,& aggerem Tarquinij,usque ad menia, iacet campus Viminalis, in quo fuit puteus aquæ Salientis,qui dicebatur puteus Viuarij, qa ibi apud antiquos animalia includerentur:quo Viuarij nomine etiam nunc cãpus ille ab incolis appellatur:extantque ueluti ferarum latibula hominum opera extructa.

De Monte Quirinali: Aede Fortunæ, Apollinis, Iouis, Iunonis, Mineruæ: & de Turri Militiarum: Balneis Pauli Aemilij: Thermis Constantini: ac de Domo Corneliorum. Cap. XXII.

IN Valle Quirinali fuit Fortunæ publicæ ædes: de qua Ouid sunt hi uersus:

Qui dicit quondam sacrata in ualle quirini
Hac fortuna die publica, uerus erit.

Montem autem Quirinalem à Quirini Fano, uel à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus uenientes ibi castra posuerunt, denominatum esse affirmat Var. Sed huius collis ædificia, ut ordinate percurrantur, ab ea parte incipiamus, quæ Palatio Neruæ, Foróque Traiani est proximior. Supra hoc igitur stat Turris nunc Militiarum: quod cognomen ex eo inditum est, quia milites Traiani ibi stationem olim habuere. Extat adhuc eius ædificij bona pars, & ei annexa ueluti porticus in emicycli, siue theatri formam: ubi caput ingens marmoreum, quod Traiani fuisse inter omneis constabat, paucis ab hinc diebus repertum ẽ: Eodẽmque in loco effossi sunt orbes marmorei miræ laxitatis, ac multa marmoris frusta uariis signis cælata: in quorum uno erat hic titulus. POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS ET CLEMENTIA. Balineæ Pauli Aemilij in proximo fuere, ubi nunc Monialium est habitaculum: locúsq; dicitur Bagnana poli. In descẽsu cliui, qui ad Viminalem uergit, à dextra, annis ab hinc duodecim uidimus Sacellum uariorum piscium, marinarúmq; concharum nobili pictura adornatum: quibus inditis Neptuni fuisse omnes asserebant. Thermarum autem Constantini imp. reliquiæ magnæ, non longe spectantur: in quibus repertus est hic titulus.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRANTIANVS V. C. MI. PRAEF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE CIVILIS VEL POTIVS FATALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA VT AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONEM CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRENT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICAE PATIEBANTVR ANGVSTIAE AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREM QVE RESTITVIT.

Domus Corneliorum fuit eregione harum thermarum, qua parte mons urbem planam despicit: in uico etiam nunc Corneliorum nuncupato: in quo Apollodorus prodit fuisse statuas duas colloßeas senum seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, alterâque manu cornucopiæ tenerent: quas Saturno, & Baccho adiudicauit: additque in proximis ruinis templa, quorum frontispicium non omnino corruisset, horum deorum extitisse. Has autem colossæas statuas eas esse, quæ hodie in Capitolio cernuntur, crediderim. In proximo autem loco stat Turris dimidiata: hanc quidam geminato

errore

errore Mecœnatis,& in Exquilijs esse asserunt:cum neque hic collis sit Exquiliarum,nec ea Mecœnatis turris:quam in Exquilijs fuisse, supra demonstrauimus. Equi duo marmorei apud prædictas thermas adhuc extant:quorum alterum Praxitelis,alterum Fidiæ opus esse,tituli indicant.Templum Apollinis fuit in ea parte Quirinalis,quæ in portã Flumentanã uersa,Mons Apollinis,& Clatræ est dicta.Haud ita multo post surgit alia pars montis:ubi Capitolium uetus: Sacellum Iouis:Iunonis, & Mineruæ: ea priusquam in Capitolio, fuerant condita.

De Domo Pomponij Attici,& Flaui Sabini:Templo Quirini:Alta Semita: Vico,& Statua Mamurri:& de Foro,& Hortis Sallustij: atque de Campo Scelerato. Cap. XXIII.

DOmus Pomponij Attici fuit in ea Quirinalis parte,quæ ædi nunc D.Vitalis incumbit. Hanc domum cognomento Pamphilianam, eiusq; amoenitatem non ædificio, sed sylua constitisse: & à Q. Cæcilio auunculo ipsi Attico hæreditate fuisse relictam, asserit Cor. Nepos:de qua Cic. ad ipsum Atticum scribens,ita meminit. Diem natalem reditus mei cura ut in tuis ædibus amoenissimis agam tecum,& cum amicis.Templum Quirini prope eandem domum fuisse arbitrantur:de cuius templi porticu Mar.sic mentionem facit.I nunc,& pete porticum Quirini.Sed alteram Quirini ædem fuisse,ubi nunc templum D.Susannæ,innuit Vitr.libro septimo:à qua Quirinalem portam, olim prope existentẽ, denominationem accepisse,diximus. Alta Semita à thermis Constantini ad portam Viminalem usque per dorsum Quirinalis erat producta,cuius uestigia sæpe,nec uno tantum loco,uidimus.Et prope eum locum,qui dicebatur, Ad malũ Punicum,fuit Fl.Sabini Domus:in qua natum esse Domitianum testatur Suet.consentirque hic titulus ibidem repertus,& adhuc iacens.

INTER DVOS
PARIETES
AMBITVS PRIVAT.
FLAVI SABINI

Est autem ambitus circuitus ædificiorum,patens in latitudinem pedes duos, & semisem, in longitudinem idem quod ædificium,auctor est Sex.Pom.In eadem parte collis uergente ad Viminalem,in tabula marmorea,erant superioribus annis tria deorum simulacra, quorum à dextra sedens unum,Genio Cœlimonteis, ut titulus ostendebat,erat consecratum: alterum à sinistra stans,Herculi Iulio: tertium,Ioui Cœlimoteis. Eo in loco extant adhuc aquæductus antiqui uestigia aquis limpidissimis, quanquã exiguis,fluentibus.Vicum Mamurri fabri,in quo illi Statua fuerat posita, apud prædictã ædem D.Susannæ fuisse,testatur D.Ambrosius.Forum Sallustij eidem ædi fuit proximum:à quo non longe eiusdem Sallustij fuerat Domus,cum Hortis: qui non solum proximam occupabant uallem, sed ad portam Collinam ferè usque secundũ urbis mœnia diffundebantur.horũ in medio iacet Obeliscus notis, siue literis ægyptiis inscriptus: qui Lunæ fuerat dicatus:inter quem, & uiam ad eandem portam tendentem, in loco qui nunc Gyrlus dicitur,multæ hydriæ effossæ sunt,propèque multa ossa cadauerum, ac inter ea caput humanum miræ magnitudinis:quod uerisimile uidetur esse Pusionis,uel Secundillæ: quos gigantea statura in eisdem hortis conditos fuisse,testatur Plin.his uerbis. Proceriſsimum hominem ætas nostra D. Claudio principe Gabbatam nomine ex Arabia aduectum.IX.pedum,& totidem unciarum uidit.Fuere sub D.Augusto semipede addito: quorum corpora eius miraculi gratia in Cõditorio sallustianorum asseruabantur hortorum,Pusioni,& Secundillæ erant nomina.De his hortis Cor. Tac.ita meminit. Ventitabat Nero ad pontem Miluium,quò solutius urbem extra lasciuiret.Igitur regrediente per uiam Flaminiam compositas insidias,fatòque euitatas, quoniam diuerso itinere Sallustianos in hortos remeauerit.Meminit & Vopiscus de Aureliano sic loquens. Displicebat ei cùm esset Romæ habitare in Palatio,ac magis placebat in hortis Sallustij,uel Domitiæ uiuere.Collem autem,in quo quota pars Domus

Salluſtij cernitur,incolæ Salluſtricum appellant,ubi effoßum eſt marmor cum hac inſcriptione.

M.AVRELIVS.PACORVS
ET M.COCCEIVS.STRATOCLES
AEDITVI.VENERIS.HORTORVM
SALLVSTIANORVM.BASEM CVM
PAIMENTO MARMORATO
DEANAE
D. ♀ D

Campus Sceleratus, in quo Veſtales inceſti reæ uiuæ defodiebantur, totum id ſpatij obtinuit, quod à dictis Salluſtij hortis ad portã Collinã ferè uſque protenditur:de quo Liuius ſic inquit.Eo anno Mutia Veſtalis facto inditio uiua ſub terra ad portam Collinam,dextera uia ſtrata defoſſa Scelerato campo, ab inceſto id ei loco nomen factum.Meminit & Sex.Pom.ac Plut.Cuius uerba,quia ritum Veſtales ſepeliendi oſtendunt,non ab re fuerit ea ſubijcere.Sed quæ uirginitatem prodiderit uiua ad portam,quam Collinam uocant,defoditur. Quo quidem in loco ſupercilium eſt intra urbem terreſtre porrò ſe intendens,quod Latinorum idiomate uocatur tumulus. Hic ſtructa eſt ſubterranea domus, haud magna, in quam è loco ſuperiore deſcenditur.lacet in ea ſtratus lectulus, & lucerna ardens, primitiæque rerum earum,quæ neceſſariæ ſunt ad uictum,breues quædã, panis,aqua in uaſe,lac,& oleum:quaſi caueat ipſa domus,ne fame eius corpus intereat, quæ maximis expiationibus dedicata ſit. Ipſam uero pœnæ obnoxiam feretro impoſitam,& exterius obtectam,loriſque ligatam,quò neque uox queat etiam audiri, per forum uehunt.Silentio accedunt omnes,eámque,ſine uoce,graui cum mœrore quodam tranſmittũt. Neque aliud ſpectaculum horribilius eſt,neque alium diem ciuitas mœſtiorẽ agit .Cùm uero ad locum feretrum delatum fuerit, ſolutis à miniſtris uinculis, ſacerdotum princeps precatus arcana quædam, ſublatiſque ad deos manibus, ante ſupplicium educit eam capite opertam, conſtituitque in ſcalis in domicilium deferentibus.Deinde ipſe cum alijs ſacerdoribus auertitur.Cùm autem illa deſcenderit,& ſcalæ tolluntur,& multa deſuper iniecta humo domiciliũ operitur, adeo ut is locus reliquo tumulo æqualis fiat.Sic quidem quæ ſacram uirginitatem prodidere puniuntur.

De Templis,Salutis, Fortunæ Primigeniæ:Gentis Flauiæ, Herculis,Honoris, Floræ: & de Senatulo mulierum. Cap. XXIII.

HAbuit Quirinalis multas ædes ſacras,ſed quo in loco fuerint exploratum non habemus. Fuit in eo ædes Apis:fuit & Salutis, à Fabio pictore depicta: Claudij imp.tempore incenſa: hanc cum Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans uouißet,Cenſor locauit,rurſus dictator dedicauit. Fortunæ Primigeniæ ædes in eodem Quirinali à Domitio Prætore urbano poſita fuit. Herculis uõ templum fuit ere gione ædis Quirini,ut nonnulli arbitrantur.Templum Gentis Flauiæ apud Malum Punicum à Domitiano fuerat extructum.Honoris ædem in eodem colle fuiße aßerit Cic.Senatulum Mulierum in Quirinali Heliogabalum feciße eo in loco,in quo antea fuerat conuentus matronalis ſolennibus duntaxat diebus, refert Lampridius. Floræ Templum eiuſdem deæ Circo, de quo mox.dicemus, incumbebat.

De Foro Archemorio: Pila Tiburtina: Domo Martialis: Circo Florae: & de Minij Officinis. Cap. XXV.

DEscriptis citra Tiberim Romae ædificijs, reliquum erat, ut in Ianiculum transiremus, uerum cum collis Hortulorum iam diu intra pomerium sit receptus, huius, urbisq; planae ædificia par est prius ut recenseamus: in primisque quid fuerit in valle iacente inter ipsum collem Hortulorũ. & Quirinalẽ. Forum Archemorij, ubi nunc ædes D. Nicolai de Archemorijs fuisse, plerique omnes affirmant: ducti, ut opinor, huius ædis cognomine. Pila tiburtina, locus ita nuncupatus, magnam partem huiusce uallis obtinebat: apud quam Martialem se Domum habuisse testatur, his uersibus.

Sed tiburtinae sum proximus accola pilae,
Quà uidet antiquum rustica flora iouem.

Nam circus Florae eidem Pilae adiacebat, in valle, quae à tribus partibus Quirinalis complectitur: ubi eiusdem Florae deae ludi florales celebrabantur: quorum origo haec traditur. Flora cum magnas opes arte meretricia comparasset, Populum Romanum scripsit haeredem, certamque pecuniam reliquit, ex cuius annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum. Quod quia flagitiosum uidebatur, ut pudendae rei quaedam dignitas adderetur, Deam esse finxerunt, quae floribus praeesset, eamque oportere placari, ut fruges cum arboribus bene, prosperèque floresc erent. Officinae minij inter Florae, & Quirini ædem fuisse, scribit Vitruuius. Cliuus publicus proximus ad florales, uersus Capitolium uetus extensus erat, auctor est Var.

De Colle Hortulorum: Domo Pincij Senatoris: ac de Sepulcro Neronis. Cap. XXVI.

COllis autem Hortulorum licet magnum ambitum habeat, tamen, quia erat extra urbẽ, pauca ædificia memoratu digna continebat. In eo erat Domus Pincij Senatoris, Templumque Solis, ut nonnulli aiunt, ubi extat moles in emicycli formam ad menia, post ædem nunc Trinitatis. Sepulcrum Neronis haud procul ab æde D. Mariae de populo positum esse multi opinantur. Fuisse autem in hoc colle ostendit Suet. his uerbis. Reliquias Acgloge, & Alexandria nutrices, cum Acte concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt: quod prospicitur è campo Martio, impositum colle Hortulorum. In eo monumento solium porphyretici marmoris superstanti lunensi ara circunseptum è lapide thasio. Collis autem Hortulorũ cognomen hoc obtinuit, quòd sub ipso olim, ut etiam nunc, fertilissimi fuerãt horti. Canditatis (inquit Macrobius) fuerat usus in comitium nundinis uenire, & in colle cõsistere, unde possent ab uniuersis uideri: mox autem in campum Martium magistratum petituri descendebãt. Et nos quoq; in eundem descendamus, urbemque planam: quò, priusquam in Ianiculum transeamus, de ædificijs quae citra Tiberim sunt, aut fuerant, orationi finem imponamus.

De Foro, Porticu, Arcu, & Columna Cochlidis Traiani. Cap. Primum.

IN VRBIS Planæ ædificijs describendis, ut euidentius singula dignoscantur, à Capitolio per Pantheona ad eam partem ripæ fluminis, quæ nunc Ripetta appellatur, lineam rectam deduci intelligemus, quæ in duas partes, propemodum æquales, hanc urbem disecabit: quarum altera hac linea, Tiberique: altera linea eadem, & montis Quirinalis, Hortulorùmque collis radicibus continebitur. Hanc prius ut aggrediamur, ordo postulare uidetur. Igitur post Augusti forũ sequitur Forum Traiani: cuius architectum Appollodorũ fuisse cõmemorat Dion, his uerbis. Hadrianus Appollodorum architectum, qui Traiani forum, Methodium, & Gymnasium illo iubente fabricauerat, primum urbe expulit: postea interfecit. Forum hoc, præter alia ornamenta, multis statuis erat adornatum, ut innuit Gellius, his uerbis. In fastigijs fori Traiani simulacra sunt sita circumundique inaurata equorũ, atque signorum militarium, subscriptùmque est ex manubijs. Aliàque uaria simulacra uirtutis causa, uel aliquo in rẽpublicam merito, erant publico sumptu ibi collocata: quorum celebratissimum fuit Claudiani: cuius titulus in humili quadam domo in Cõstantini thermis sita reperitur, in hæc uerba.

CL. CLAVDIANI V.C.
CLAVDIO CLAVDIANO V.C. TRI
BVNO ET NOTARIO INTER CETERAS
VIGENTES ARTES PRAEGLORIOSISSIMO
POETARVM LICET AD MEMORIAM SEM
PITERNAM CARMINA AB EODEM
SCRIPTA SVFFICIANT ADTAMEN
TESTIMONII GRATIA OB IVDICII SVI
FIDEM DDNN ARCADIVS ET HONORIVS
FILICISSIMI AC DOCTISSIMI
IMPERATORES SENATV PETENTE
STATVAM IN FORO DIVI TRAIANI
ERIGI COLLOCARIQVE IVSSERVNT
Εἰν ἑνὶ βιργιλίοιο νόον
καὶ μοῦσαν ὁμήρου
κλαυδιανῶ ῥώμη καὶ
βασιλῆς ἔθεσαν

Circa hoc forum autem erat Porticus cũ columnis miræ magnitudinis, quæ tantam afferebant intuẽtibus admirationem, ut non hominum, sed Gigantum manu opus fabrefactum uideretur. In hanc porticum summorum uirorum statuas pulcherrimas undique ab Alexandro Seuero translatas fuisse, scribit Lampridius. In forùmq; cùm Constans Constantini filius peruenisset, singularem structuram primum attonitus cernens, pèrque giganteos contextus circunferens mentem, omni spe talia conficiendi amota, Traiani equum solum locatũ in Atrij medio imitari se uelle dicebat: Cui regalis Ormisda respondit. Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in ipsius Traiani numismatis signatam uidimus, cum hac inscriptione. S.P. Q. R. PTIMO PRINCIPI. Forũ adornabat etiã Arcus triũphalis.

Dion. Triumphalis, inquit, tunc arcus præter alia multa, quæ in honorẽ eius & decreta, & facta fuerant, in illius foro substructus est. Stabátque ẽt in eius fori medio eiusdẽ Traiani Cochlidis colũna, quæ adhuc extat: in qua circumcirca Dacici belli, aliarúmque rerũ gestarũ simulacra miro artificio sculpta sunt. Ea habet gradus C LXXIII. fenestrellas XLIIII. alta est pedes CXXVIII. In cuius basi insculptus est hic titulus.

SENATVS POPVLVSQ. VE ROMANVS.
IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE.
TRAIANO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF.
MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P.
AD DECLARANDVM. Q. VANTAE. ALTITVDINIS.
MONS. ET LOCVS. TANTIS. OPERIBVS. SIT EGESTVS.

Hunc titulum Dion non satis animaduertisse uidetur, qui sic inquit. Ingentem columnam in foro statuit, siue ut ea pro sepulcro esset, siue in ostentationem eius operis, quod ille circa forum egit. Cliuus surgebat quem effossa quoquouersus terra ita complanauit, ut undique columna conspiceretur, forúmque deinde in areæ modum æquatum mansit. In hac eadem columna ossa Traiani, omnium imperatorum intra urbem duntaxat sepulti, ab Hadriano condita esse, idem Dion est auctor. Bibliothecam Templi Traiani, in qua ueterum Prætorum, ut Gellius tradit, erant edicta, in eius foro fuisse, existimandum est.

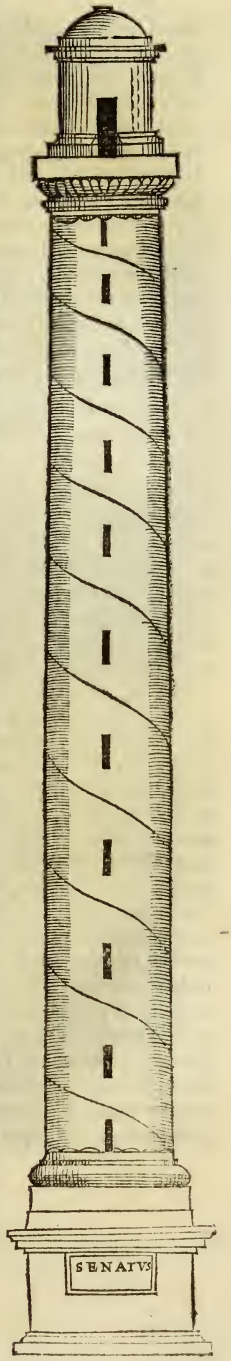

De Sepulcro C. Poblicij: Domo Coruina: Via Lata: & de Isidis, & Mineruæ templo: atque de foro Suario. Cap. II.

SVb Capitolio, qua parte mons ipse ad forum Traiani uergit, sunt Monumenti C. Poblicij uestigia, in quibus extat sequens epith.

C. POBLICIO. L. F. BIBVLO AED. PL. HONORIS
VIRTVTISQ. VE CAVSSA SENATVS
CONSVLTO POPVLIQ. VE IVSSV LOCVS
MONVMENTO Q. VO IPSE POSTERIQ. VE
EIVS INFERRENTVR PVPLICE DATVS EST

Honoris, uirtutisque caussa hoc loco additũ esse intelligendum est: quia Duillio Cos. cautum fuerat S. C. ne quis in urbe sepeliretur, nisi qui uirtutis causa nõ teneretur legibus. Nam & Cic. sic inquit. Hominem mortuum lex in. XII. tabulis in urbe ne sepelito, neue urito. Credo propter ignis periculum. Atqui in urbe sepulti sunt clari uiri. Credimus eos quibus ante hanc legem uirtutis causa tributum est: ut Publicolæ, ut Tiburtiæ: quod eorũ posteri iure tenuerunt. Aut eos si quibus hoc, ut C. Fabricius, uirtutis causa soluti legibus non sunt secuti. Hæc Cic. Imperatores autem, & Vestales, quia legibus non tenebantur, in urbe sepulcra habebant. Domus autem Coruina fuit, ubi nunc macellum Coruorũ appellatum, prope modo dictum sepulcrũ. Via Lata hinc ad Septa protendebat: quæ uia idem nomen: ædesq; D. Mariæ, quæ in ea posita est, ab eadem cognomentum ẽt nunc retinent. Prope eandem ædem reliquiæ arcus triumphalis sexto ab hinc anno sunt effossæ, in quibus incisæ erãt imagines uictoriæ, & trophoea: ex cuius arcus inscriptione hoc tantum legi poterat. Votis. X. & XX. Templum Isidis, ex urbis descriptione quam Sex. Rufus fecit: in eadem uia fuisse uidetur: qua parte nunc D. Marcelli est ædes: nam & ibi inuentum est marmor cum hoc titulo.

TEMPLVM ISIDIS EXORATAE. Hoc tẽplum prope Septa fuisse, ostendit Iuuenalis, his carminibus.

A meroe portabat aquas, quas spargat in ædem
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.

Iuuenali conſentire uidentur Dionis hæc uerba. Ignis diuinitus potiuſquam ab homine Romæ excitatus,eámque depopulatus.Nam Serapis & Iſidis templum,& Septa,Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheum, Diribitorium , Balbi theatrum , Pompei porticum , Octauiæ domum cum bilbliotheca , templum Iouis capitolini , cum ædibus,& ſacellis coniunctis exhauſit(Diribitorium autem erat domus publica,in qua ſtipendium militibus diriberetur .i.diſtribueretur).Sed multis præterea locis fuiſſe Iſidis templum teſtatur Spartianus in uita Caracallæ .Inter hanc autem uiam,& ædem Mineruæ ſtat Arcus, ut uidetur,triumphalis,nullis nunc ornamentis excultus:quem Camilli fuiſſe dicunt:hoc ſolo argumẽto,quòd ab eo nomen retineat : quod falſum , uerum ne ſit , ex eo loco petendum eſt libro ſecundo,ubi de arcubus Romuli ſumus locuti . Mineruæ Templi ueſtigia extant in cænobio Fratrum Diuæ Mariæ Mineruæ nuncupatæ.Hoc templum Pompeius Magnus extruxit, in eóque triumphalia ſigna,& geſtorum ſuorum breuiarium poſuit: quale in marmorea tabula legimus : & à Plin.iiſdem fere uerbis repetitum.Forum Suarium fuit ad radices Quirinalis,ubi nunc D.Nicolai eſt ædes cognomento in Porcilibus. In eo .n. ſues uendebantur . Nam quemadmodum Varro ait , Romani loca habebant conſtituta ubi res peculiariter uenderentur:quæ loca nomen ſortirentur ab ipſis rebus:ut Boarium,ubi boues : Piſcarium,ubi piſces:Olitorium,ubi olera:Suarium,ubi ſues.

De Campo Martio,& Agrippæ,ac de æde Larium. Cap. III.

CAmpus Martius priſcis tẽporibus extra urbem erat relictus:nam menia urbis à porta Collina in eam partem uerſus,qua Ancus Martius in Ianiculo muros poſuerat , flectebantur:eo Campo extra relicto.Eius nominis origo ea eſt.Cum cæteri campi Tarquinij,qui ob iuſtitiæ contemptum dictus eſt Superbus,poſt eius exilium darus ijs eſſet,qui agros non haberent: unus hic ager Marti fuit conſecratus.Ideo qui prius campus Tiberinus nuncupabatur, Martius fuit appellatus. In eo Comitia ſæpe facta eſſe notiſſimum eſt:& Cic.teſtatur,his uerbis . Conſtat enim nullis unquã Comitijs campũ Martium tanta celebritate,tanto ſplendore omnis generis hominum,ætatum,ordinum floruiſſe.Alijs etiam publicis uſibus inſeruiebat : quod ex multis auctoribus facile eſt cognoſcere . Nam Suetonius ſcribit athletas ſtadio ad tempus extructo in regione campi Martij certauiſſe per biduum :& nauali prælio in morem cochleæ defoſſo lacu biremes,ac triremes, quadriremèſque tyriæ , & ægyptiæ claſſis , magno pugnatorum numero,conflixiſſe:& Sex.Pom. Equiria ludos,quos Romulus Marti inſtituit , in campo Martio facta eſſe.Strabo præterea de eodem Campo hæc memoriæ tradidit.Veteres illi Romani urbis pulchritudinem contemſere,cum maioribus,magiſque neceſſarijs animum adiecißent.Poſteri uero, & ij præſertim , qui noſtris fuere temporibus , haudquaquam illis hac in re ceſſiſſe uidentur : ſed' innumerabilibus,ac præclariſſimis urbem Romanam impleuerunt inſignibus.Pompeius nanque,& D.Cæſar,& Octauius,& eius filij,& familiares,& uxor,& ſoror cũctorum ſtudium,ſimul & impenſas ad apparanda decora ſuperarunt.Maximam autem horum partem Martius campus habet , præter natiuam locorum amoenitatem artis,& ſolertiæ exornationes admittens.Campi.n.admirabilis magnitudo ſimul & curules pariter curſus,& alia equeſtria certamina expedita ſuppeditat : nec minus tam multis pilã, circulum,paleſtram exercitatione tractantibus:aliáque incumbentia ſimul opera . Quid perennes ſolo herbas,coronatòſque uſque ad fluminis alueum colles,ſcenicarum oſtentatio picturarum,eiúſque generis ſpectacula præſtant ,ut difficulter,& inuitus abſcedas. Huic proximus campo & alter adiacet Cãpus,& innumerabiles circumcirca porticus,horti nemoroſi:theatra tria,ſimul & amphitheatrum: templa magnificentißima inter ſe contigua,& quaſi aliud agentia reliquam urbis uenuſtatem oſtentare uideantur.Ea propter cum locum iſtum religioſiſſimum eſſe cogitaßent,clariſſimorum uirorum , ac fœminarum monumenta conſtruxerũt.Hactenus Strabo.Campus autem alter Martio adiacens,Agrippæ dicebatur:in quo M.Agrippa Pantheum,& thermas extruxit.De hoc campo meminit Lampridius ,&*

Gellius libro XIIII. Macrobius insuper Larium Aedem, quam bello antiochiæ Aemilius Regilius prætor uouerat, in eodem campo Martio fuisse testatur. In hoc, sicut in Capitolio, clarissimorum uirorum statuæ erigi solebant. Itaque Caligula imp. quasdam ab Augusto ex capitolina area propter angustias in hunc translatas, ita subuertit: ut restitui saluis titulis non ualuerint.

De Antonini Pij Palatio, & Porticu, deq; eiusdem Antonini Columna. Præterea de Septis: Monte Citatorum: & Villa Publica. Cap. IIII.

EXtat iuxta ædem D. Stephani de Trullio Porticus, cuius principium, & finis non apparet, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim stantes, ita dispositæ cernuntur, ut ex his, aliisque eiusdem generis nuper à tergo harum effossis, porticum quadratam fuisse dubium non sit: siquidem sub ipsis columnis locus est amplissimus, concameratus, in modum cellæ uinariæ: ut falsum esse cõstet, quod aliqui dicunt: ibi fuisse templum eiusdem Antonini, uel Martis. Hinc haud procul stat eiusdem Antonini cochlidis Columna, altitudinis pedum CLXXV. cũ fenestrellis LVI. & gradibus, ut refert Sex. Rufus, CCVI. quorum graduum numerus hodie deprehendi non potest, neque ad Columnæ summum perueniri. In ea circumcirca res ab Antonino gestæ incisæ sunt. In uertice olim eius simulacrum erat, quale in eius numismatis sæpe uidimus. Columnam hanc Sex. Rufus in area Flaminij esse scribit. Septa inter hãc & aquam Virginem iacebant. Nam arcus Virginis finem posuisse secundum frontem septorum ait Frontinus. Erant autem Septa loca tabulis inclusa, & uallata, in quibus Populus Ro. suffragia laturus claudebatur. Hæc eadem Ouilia etiam, sumpta similitudine ab ouium septis, sunt appellata. Lucanus. Et miseræ maculauit ouilia Romæ. Hæc iuxta uiam Fornicatam, & Flaminiam fuisse, auc. est Liuius. In eisdem Septis uaria certamina interdum edebantur: quale fuit gymnicũ à Nerone: ab Augusto ludi scenici, & uenationes. Prope Columnam Antonini surgit tumulus, quò Populus Ro. ad creandos magistratus conueniebat, ab eòque Citorus uidetur nunc appellari: licet sint & qui ab acceptãdis suffragijs, tanquã acceptorium: & qui à proximis Septis, tanquam septorum, nomen obtinuisse uelint. Eum autem monticulum, quem hodie uidemus, ex ruinis amphitheatri Claudij, Villæ publicæ: aliorũmq; publicorũ ædificiorum, quæ ibi fuisse constat, factum esse opinamur. Villa autem Publica erat domus ampla, ueluti curia, in qua hostium legati, quibus in urbe hospicium non concedebatur, recipiebant: & de publico alebantur. Liuius. Macedones, inquit, deducti extra urbem in Villam publicã, ibique ijs locus, & lautia præbita. Nam quòd hostium legati intra urbem non susciperentur, Rhodiorum legati apud eundem auctorem conquerentes, his uerbis ostendunt. Antea Carthaginiensibus uictis, Philippo, Antiocho superatis, cùm Romam uenissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum uobis P. C. ex curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes: nunc ex sordidissimo diuersorio, uix mercede recepti, ac propè hostium more extra urbem manere iussi, in hoc squalore uenimus in curiam Romanam, Rhodij. De Villa publica Cic. ad Atticum ita meminit. Efficiemus rem gloriosissimam, nam in campo Martio Septa tribunicijs comitijs marmorea sumus, & tecta facturi, eáque cingemus excelsa porticu, ut mille passuum conficiatur: simul adiungetur huic operi Villa etiam publica. Templum autem Neptuni cum porticu iuxta Septa fuisse, ait Dion. quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Apud hanc Antonini Columnam fuerat Pons, per quem citati, postquam tulerant suffragia, ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere possent, transeuntes separabantur. De quo Suet. in uita. Cæs. sic inquit. Coniurati primum cunctati utrùmne illum in Cãpo per comitia tribus ad suffragia uocantẽ partibus diuisis é ponte deijcerent, atque exceptum trucidarent: an in Sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur.

De Aqua Virgine: Aede, & Lacu Iuturnæ: Templo Pietatis: & de Amphitheatro Claudij Imp. Cap. V.

VIrginem aquam adduxit Agrippa, ut ait Plin. ab octauo lapide, diuerticulo .II. millia paſſuum, uia præneſtina, iuxta Herculaneum riuũ, quem refugiens uirginis nomen obtinuit. De eadem aqua idem auc. ſic inquit. Agrippa in ædilitate ſua adiecta Virgine aqua, cœteris corriuatis, atque emẽdatis, lacus DCC. fecit, præterea ſalientes CV. caſtella CXXX. complura etiam cultu magnifica. Operibus his ſigna CCC. ærea, aut marmorea impoſuit. Columnas ex marmore CCCC: eáque omnia annuo ſpatio. De eadem aqua Frontinus ita ſcribit. Idem Agrippa cum iam tertium Cos. fuiſſet, C. Sentio, & S. P. Lucretio Coſſ. poſt annum tertium decimũ, quàm Iuliam deduxerat, Virginem in agro quoque Lucullano collectam, Romam perduxit. Virgo appellata eſt: quòd quærentibus aquam militibus puella uirgunculа uenas quaſdam monſtrauit, quas ſecuti, qui foderunt, ingẽtem aquæ modum inuenerunt. Aediculа fonti appoſita hanc uirginem pictura oſtendit. Concipiebatur Virgo uia Collatia, ad milliarium VIII. paluſtribus locis, ſignino circunſecto continendarum ſcaturiginum cauſa. Adiuuabatur ex cõpluribꝰ aliis acqſitionibꝰ: Veniebat p̃ logitudinẽ pas. XIII. milliũ CV. Ex eo riuo ſubterraneo pas. XI. milliũ DCCCLXV. Supra terrã paſ. M. CCXL. Ex eo ſubſtructione riuorũ locis cõpluribus paſ. DXL. Opere arcuato pas. DCC. Acqſitionũ ductꝰ riui ſubterranei efficiebãt pas. MCCCCV. Huius aquæ aſcriptꝰ erat modus in cõmẽtarijs quinariũ DCCLII. Mẽſura ad caput inueniri nõ poterat: quoniã ex pluribꝰ, ut diximus, acquiſitionibus conſtabat. Propterea Frontinus ipſam egit ad milliarium ſeptimum: ubi inuenit quinariarum duo millia DIIII. amplius, quam in commentarijs, quinarijs M. CCLII. Exibant extra urbem quinariæ CC. reliquæ. II. mille. CCCIIII. diuidebanꝰ p̃ regiones VII. VIII. XIIII. in caſtella XVIII. Ex quibus nomine Cæſaris quinariæ DXLIX. Priuatis CCC XXXVIII. Vſibus publicis M. CCCCXVII. Ex eo muneribus duobus, quinariæ. XXVI. Lacubus uigintiquinque, quinariæ LXI. Operibus publicis ſexdecim, quinariæ M. CCCXXX. Sed uetus ductus magna ex parte collapſus eſt, aquáque ipſa nunc concipitur propꝰ pontem Salarium, ex fonte, ſiue lacu, qui eſt in monte uulgo de Zoie nuncupato: quem ex aliquibus acquiſitionibus, ex quibus auctam fuiſſe hanc aquam refert idem Frontinus, colligi puto. Ager Lucullanus, ĩ quo prius colligebatur, idem eſt qui et Tuſculanus. Luculli antẽ nomen huic inditum eſt, poſtquam is uillam pulcherrimam in eo extruxit: quam nunc Fraſcatum uocãt. Sed huius aquæ ductus ſubterraneo riuo in campum Martium uſque perueniens ſub colle Hortulorũ attollitur, ibique in tus ex lapide tiburtino extructo hæc inſtauratoris legitur inſcriptio.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAESAR. AVGVSTVS. GERMANICVS
PONTIFEX. MAXIM. TRIB. POTES. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. III.
ARCVS. DVCTVS. AQ. VAE. VIRGINIS. DISTVRBATOS. PER. C. CAESAREM
A. FVNDAMENTIS. NOVOS. FECIT. AC. RESTITVIT

Hi arcus partem campi Martij obibant, ut innuit Ouid. his carminibus.

Te quoque lux eadem Turni ſoror æde recepit,
Hic, ubi uirginea campus obitur aqua.

Ex quibus carminibus conſtat, Iuturnam iuxta eiuſdem nominis lacum, in quo ſubmerſa illi cognomen fecit, eodem in campo ædem habuiſſe: qua parte nunc eſt fons Triuij. Huius lacus aqua ſalubris habebatur. Vnde Var. Nympha, inquit, Iuturna quæ innaret: itaque multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere ſolent. Quod hodie nos fieri uidemus è puteo, qui eſt in ædicula D. Mariæ cognomento in Via, non longe ab eo, quem diximus, Triuij fonte. Templum Pietatis fuit, ut plerique omnes conſentiunt, ubi nunc ædes D. Saluatoris de pietate. Amphitheatrũ uero iuxta Septa Claudium imp. ædificauiſſe, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, ſcribit Suetonius: Neronẽmque ludos ſpectauiſſe è proſcenij feſtigio, munere quod in amphitheatro ligneo in regione campi Martij intra anni ſpatiũ fabricato dedit.

De Arcu Domitiani: Templo Iunonis Lucinæ: & de Obeliſco campi Martij. Cap. VI.

ARcus ad D. Syluestri nunc ædem, qui uiam Flaminiam complectitur, Domitiano poſitus fuit. Nã in eo eſt ipſius Domitiani effigies, qualis in eiusdem numiſmatis cernitur, ſed ſtatura procera, quemadmodum à Suetonio deſcribitur. Cui effigiei adiacet urbis dereptæ imago, præterea Victoria, ac Pallas ipſi Domitiano ſedenti ueluti gratulantes. De eodem arcu Martialis inquit. Stat facer & domitis gentibus arcus ouãs. Domitianus. n. per omnes regiones Ianos, arcuſque fecit: quos in ipſius unius titulum, ac nomen ſubſtructos, poſtea diſturbatos eſſe cõmemorat Dion. Vocatur autem nunc arcus Tripoli. Ab hoc non longe fuit Iunonis Lucinæ Templum: ubi nunc eſt ædes D. Laurentij eiuſdem cognominis. Huius ſic meminit Plin. Romæ uero lotos in Lucinæ area anno, qui fuit ſine magiſtratibus, CCCLXIX. urbis æde condita, incertũ quantum ipſa uetuſtior: eſſe quidem uetuſtiorem nõ eſt dubiũ, cum ab eo luco Lucina nominetur. Ab hoc templo ad iactum lapidis, iacet Obeliſcus cõminutus: de quo idem auctor hæc tradit. Is obeliſcus, qui eſt in campo Martio CX pedum eſt, à Merſotide inſcriptus: rerumque interpretationẽ Aegyptiorũ philoſophiæ cõtinet. Cui D. Auguſtus addidit mirabilẽ uſum ad deprehẽdẽdas ſolis ũbras, dierumque, ac noctiũ magnitudines, ſtrato lapide ad obeliſci magnitudinẽ, cui par fieret ũbra Romæ cõfecto die ſexta hora, paulatimque pregulas, quæ ſunt ex ære incluſæ, ſingulis diebꝰ decreſceret, ac rurſꝰ augeſceret: digna cognitu res, et ingenio fœcũdo. Manilioꝰ mathematicoꝰ apici pilã auratã addidit: cuius uertice ũbra colligeretur in ſemetipſam alia, atque alia incrementa iaculantẽ apice, ratione (ut ferunt) à capite hominis intellecta. Hæc obſeruatio triginta iam ferè annis non congruit: ſiue ſolis ipſius diſſono curſu, & cœli aliqua ratione mutato: ſiue uniuerſa tellure aliquid à centro ſuo dimota, ut deprehendi, & in alijs locis accipio: ſiue urbis tremoribus, ubi tantum gnomone intorto: ſiue inundatione Tiberis ſedimento molis facto: quanquam ad altitudinem impoſitæ rei in terram quoque dicantur iacta fundamenta. hæc Plin. In altera autem parte huius obeliſci fracti erat hic titulus.

CAES. DIVI. I. F. AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS IMP.
XII. COS. XI. TRIB. POT.
XIV. AEGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI
RO. REDACT.
SOLI DONVM DEDIT

Ibidem autem effoſſum fuit horologium cum lineis, & gradibus auratis, in ſingulis uero quatuor imagines uentorum ex opere uermiculato uiſebantur, cum inſcriptione hac, VT BOREAS SPIRAT

De Valle Martia: Naumachia Domitiani: Templo Gentis Flauiæ: & Mauſolæo Aug. De duobus Obeliſcis: ac de quibusdam Sepulcris. Cap. VII.

VAllis Martia, quantum comprehendere potuimus, ab arcu Domitiani ferè ad portam Flumentanã uſq; protenditur. Sortita eſt autem nomen à campo in quo iacet. In hac, ad radices collis Hortulorum, Naumachiæ Domitiani ueſtigia apparent. Nam et Stadium & Methodium, & Naumachiam illũ ſtruxiſſe, edidiſſèque nauales pugnas penè iuſtarum claſſium, effoſo, & circunducto iuxta Tiberim lacu: ſpectauiſſeque inter maximos imbres, Suetonius ait: Idèmque iuxta hanc, gentis Flauiæ Templũ collocatum eſſe. Cuius quadratos lateres ex ruinis, quæ ædem D. Syluestri ſepiunt extractos hæc uerba habuiſſe. DOMITIANA MAIOR PARS DOMITIANA MINOR. quidã ſcripſere. Mauſolæũ in

eadē ualle, intèrque uiā Flaminiā, & ripā Tiberis tertio ſuo cōſulatu poſuit Auguſtus: uoluitque ut nō modo ſuū, ſed omniū Imperatorū, & cognatorū eſſet ſepulcrū. Cuius reliquias, ipſius funere, Mauſolæo (inquit Suetonius) condidere. De eodem Caſſiodorus ita ſcribit. Sed mundi dominus ad potentiam ſuam opus extollens mirandum Romanis etiam erigens fabricam in uallem Martiam tetendit Auguſtus. Immenſa moles firmiter præcincta molibus cōtinetur, ubi magnarum rerum inditia clauderētur. Biſſena quippe oſtia ad XII ſigna poſuerunt. Strabo præterea. Commemoratione, inquit, digniſſimum eſt, quod Mauſolæum appellant: excelſis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ uiriditatis arboribus coopertum, in ſummum uſque uerticem ad fluminis ripam exaggeratum. In ſummo autem poſitum eſt Cæſ. Auguſti ſimulacrum, ex ære fabricatum. Sub aggere ipſo ſunt eius loculi, & cognatorum, & neceſſariorum: à tergo uero lucus eſt, mirifica continens ambulacra. In medio autem campi ſpatio ſui buſti extat ambitus, & hic ipſe niueo perfectus lapide, ferreis in circuitu cācellis habens, & plantatas interius præ ſe ferens populos. Extat uero etiam nunc interior murus orbicularis reticulato opere: cum tamen olim, ut uidetur, tres fuerint muri inuicem diſtantes, quorum interualla rurſus ſpatijs quibuſdam diſtinguebātur, ut loculi plures efficerentur, quo ſeorſum condi ſinguli poſſent. Hic locus in laudem Auguſti pacis, ac uictoriæ, & P.P. inſcriptionem habuiſſe dicitur. De hoc Mauſolæo puto Vir. intellexiſſe, cùm de funere Marcelli loquitur, his uerſibus.

Quantos ille uirum magnam mauortis ad urbem
Campus aget gemitus, uel quæ Tiberine uidebis
Funera, cùm tumulum præterlabere recentem.

Neque. n. me mouet, quòd nonnulli putant, Virgilium intellexiſſe de Marcelli ſepulcro, idque eſſe, quod inſtar turris ingredientibus porta Flumentana e regione ſe ſe offert: (quod cùm hæc ſcriberemus Cur. Viar. diſturbandum curabant) Nam neque ſatis conſtat cuius fuerit ſepulcrum: neque Marcellum, cum eſſet Auguſti ſororis filius, in eius Mauſolæum non conditum fuiſſe credimus. Ad hoc Mauſolæum, ut ex Ammiano ſupra retulimus, duo fuere Obeliſci magnitudine pares, ſinguli pedum XLII & ſemis. Quorum alter fractus cernitur: alter à tergo ædis D. Rochi ſub terra latet. Prope Mauſolæum inuētum eſt marmor, quod adhuc ibidem perieti incluſum manet, cum hoc epith.

DIS. MANIB
M. VLPIO
MARTIALI
AVG. LIB
A MARMORIBVS

In campo Martio, Syllæ Sepulcrum fuiſſe, Appianus refert. Hircij, & Panſæ, Liuius. Iuliæ, Florus, Iuliæ inquam Cæſaris amitæ. In eodem campo Suetonius Sepulcrum Druſi, D. Claudij patris: Cor. Tac. Britanici, in quo prius expugnationem fecerat: et Seneca uiam Rectam appellatam, fuiſſe aiunt.

De Templis, Bellonæ, Apollinis, & Martis: & de Porticu Mercurij: atq; Columna bellica. Cap. VIII.

ALtera autem pars urbis planæ, quam diximus inter Tiberim, lineāmque deductā à Capitolio per Pantheum ad Ripettam nunc appellatam contineri, habuit proxime poſt forum Olitorium, cāpū Martium uerſus, Templum Bellonæ. Ideo ante portam Carmentalē id fuiſſe, ſcribit Sex. Rufus. Idēmque auctor eſt, ante ipſum fuiſſe Columnam belli inferndi indicem, Bellicam denominatam: à qua Romani aucto iam, latiūſque propagato imperio, haſtam in eam partem mittebant, uerſus aquam erant ad bellū ituri: quia laborioſum admodum uidebatur ad hoſtium fines ex inſtituto peruenire, in eorūmque agros haſtam ipſam iacere. Templi autem huius auctorem Appium Claudium fuiſſe, ait Ouidius. In hoc S.C. ſolitū fieri ex Liuio libro quinto dec. quintæ colligitur: qui ſic ait. M. Pōpilius Cos. Romā redijt: Sena-

tùsque extemplo in ædem Bellonæ est uocatus. Hinc haud procul fuit Templum Apollinis eo in loco, ubi nunc ædes D.Mariæ cognomento sub Capitolio: inter forum Olitorium, & circum Flaminium, ut scribit Asconius. A quo discedentes uirgines quasdam, in forum per uicum Iugarium uenisse, supra diximus. In hoc item Senatus quandoque habebatur. Idem Liuius eodem libro. Cn. Cor. Scipione Hispalo, & Q. Petilio Spurino Coss. Senatus in æde Apollinis legatorum uerbis auditis supplicationem in biduum decreuit. Cic. ad Atticum. Nam illa, quæ recordaris Lentulo, & Marcello Coss. acta in æde Apollinis, nec causa eadem est, nec simile tempus. Hinc autem sinistrorsum ad teli iactum extant tres columnæ marmoreæ miræ altitudinis: quo in loco Martis Templum fuisse opinamur. Quod Ouidius carminibus celebrauit, & columnis adornatum fuisse dixit. Apollinis autem templum apud Sophoclem: Martis uero apud Apollonium subdialia fuisse legimus. Quod Vitr. præceptis de ædificiorum decore consentaneum est: qui eorum deorum, quorum species, & effectus in aperto mundo, atque lucenti uidemus, templa sub dio constituenda esse præcipit. Verum hæc ipsa templa, de quibus præsens est sermo, nobis non satis constat, an fuerint subdialia. Scimus. n. hoc Vitruuij præceptum nõ perpetuo fuisse obseruatũ. Prope has columnas, quas diximus, est ædes nunc D. Angeli, Iunonis olim, ut quidam literis tradidere: ꝑ foribus cuius stat Porticus, quã eidem Deæ attribuunt: alij uero Mercurio. Eiusdem incendio consumptæ instauratores sequens ostendit inscriptio, quæ hodie extat.

IMP.CAES.L.SEPTIMIVS.SEVERVS.PIVS. PERTINAX. AVG.ARABIC. ADIABENIC. = PARTHIC. MAXIMVS
TRIB.POTESTAT.XI.IMP.XI.COS.III.P.P. ET
IMP.CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX.AVG.PONT.MAX. TRIB. = POT. VI. COS. PROCOS.
INCENDIO. CONSVMPTAM. RESTITVERVNT.

De Circo Flaminio: & de ædibus sacris, Neptuni, Vulcani, Herculis, Iouis Statoris, & Castoris.

Cap. IX.

A Templo Martis non longe, dextrorsum, Circi Flaminij extant uestigia: inter turrim, quæ nunc de le Melangole nuncupatur, & uiam ad Apothecas obscuras appellatã. De huius circi loco uariæ sunt opiniones: tamen ex Asconio, in hoc ipso loco fuisse, conijcimus. Eius sunt hæc uerba. Omnia sunt manifesta, sed tamen ne erretis, quòd ijs temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima, admonendi estis, non hanc à Cicerone significari: quam post mortem Ciceronis multis annis imperator Cæsar, quem nunc D. Augustum dicimus, post actiacam uictoriam fecerit: sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium, & circum Flaminium. In hunc circum consultandi gratia ex proximo Capitolio sæpe Senatum descendisse ostendit Liuius, his uerbis. Itaque inde cõsules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nũc ædes Apollinis est, aduocauere Senatum: & alibi. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Cic. ad Atticum. Fusius in concionem produxit Pompeium: res agebatur in circo Flaminio. Circus Flaminius, inquit Varro, dicitur, qui ædificatus est circum Flaminium campum: quod ibi quoque ludis tauricis equi circum metas currunt. Sex. uero Pom. à Flaminio Consule apud lacum Transumenum ab Annibale interfecto: denominationẽ cœpisse refert. Plutarchus uero in probl. de huius nominis etymologia dubitare uidetur. Quid est, inquit, quòd circus Flaminius dictus est? an quòd Flaminius quidam priscus cum ciuitati agrum reliquisset, equestribus ludis eius fructu, & uectigalibus utebantur? Nam cum pecunia suppeteret uiã quoque Flaminiam munierunt L. autem Florus scribit, M. Claudium Marcellum circum hunc extruxisse. Cui autem usui esset, supra ex Varrone, & Liuio cognoscitur: & ex eo quod alibi ait, ipso inundato ludos apollinares extra portam Collinam portatos esse. Fuit hic Circus multis statuis, & templis insignis, ut ostendit Plin. his uerbis.

Sed *maxima dignatione* Cn. Domitij Delubro in circo Flaminio Neptunus *ipse*, & Thetis, atque Achilles, Nereides *supra* delphinos, & Cete, & Hippocampos *sedentes*. Item Tritones, Chorúsque Phorci, & *priſtes*, ac *multa alia marina*, Scopæ *manu omnia*. Quod *delubrum* Neptuni *fuiſſe*, *hoc epithaphium oſtendere uidetur*.

ABASCANTO AVG. LIB. AEDITVO AEDIS
NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLAMINI
FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS
CAES. N. SER. ADIVTOR A RATIONIB.
PATRI PIISSIMO FEC.

In eodem circo fuit Aedes Vulcani: *in qua pro ædituis canes fuiſſe fabulantur, ſacrilegis tantũ allatrantes*. Herculis Cuſtodis ædes erat *in aditu eiuſdem circi, ubi nunc* D. Luciæ *eſt templum: propterea* Ouidius *cuſtodem Circi ipſum Herculem ſic appellat*.

Altera pars circi cuſtode *ſub hercule tuta eſt*,
Quod deus euboico carmine munus habet.

Quanquam de circo Maximo hoc loco intelligi poteſt. Decoratus erat hic circus altera æde Herculis Muſarum appellata, quòd illi cum Muſis eſſet communis: à Fuluio Nobiliori ex pecunia cenſoria ædificata: ea ratione, quòd in Græcia acceperat, Herculem Muſagetem eſſe, ideſt comitem, ducémque Muſarum. Idémque primus nouem ſigna, hoc eſt omnium Camænarum ſimulacra, ex Ambracienſi oppido tranſlata, ſub tutela fortiſſimi numinis conſecrauit: quia mutuis operibus, & præmijs ornari, iuuarique deberent, Muſarum quies, defenſione Herculis: & uirtus Herculis, uoce Muſarum: auctor Eumenius. In ea æde eundem M. Fuluium faſtos, quos ſcripſerat poſuiſſe, teſtatur Macrob. Hanc autẽ ædem Martium Philippum Auguſti uitricum reſtituiſſe, ex uerbis Suetonij intelligo: ſiquidem Eumenius uera dixit: uerba Suetonij hæc ſunt. Auguſtus & cæteros principes uiros ſæpe hortatus eſt, ut pro facultate quis monimentis uel nouis, uel refectis, & excultis urbem adornarent: multáque à multis extructa ſunt: ſicut à Martio Philippo ædes Herculis muſarum: à L. Cornificio ædes Dianæ. In eodem circo Macrobius ait Iouis Statoris fuiſſe Delubrum. Plin. ibi Aram Neptuni ſtetiſſe, eámque olim ſudore manaſſe, Templúmque Bruti Callaici: in quo erat coloſſus Martis: præterea Venerem nudam illam Gnidiam antecedentem fuiſſe ſcribit: & Caſtoris ædem, Vitruuius, cuius uerba appoſui. Item generibus aliis cõſtituuntur ædes ex iiſdem ſymetrijs ordinatæ, & alio genere diſpoſitiones habentes: uti eſt Caſtoris in circo Flaminio: & inter duos lucos Veiouis.

De Porticu Octauij: & de Theatro, Domo, Curia, & Porticu Pompei: ac de Veneris Victricis templo. Cap. X.

OCtauiæ Porticus duæ fuere: quarum alteram theatro Marcelli propiorem Octauia ſoror Auguſti fecit, de qua libro tertio locuti ſumus: alteram theatro Pompei proximam Cn. Octauius, Cn. filius, qui fuit Aedilis, Prætor, Coſ. & Xuir. S. F. triumphauitque de rege Perſe: quam combuſtam Cæſ. Auguſtus reficiendam curauit, auctor eſt Sex. Pom. De hac Plin. mentionem ſic facit. Priſci limina, ac etiam ualuas ex ære in tẽplis factitaure. Inuenio & à Cn. Octauio, qui de Perſeo rege triumphũ egit, factam Porticum duplicem ad circum Flaminium, quæ Corinthia ſit appellata, à capitulis æreis columnarum. Quod autem Plin. dicit, hanc fuiſſe ad circum Flaminium: Sex. uero Pom. Põpei theatro proximam, non propterea diſſentiunt: quia inter utrunque furat poſita: & ut arbitror, eo in loco, ubi nunc eſt ædes D. Nicolai in Chalcaria. Quod cognomen ab eiſdem capitulis æreis obtinuiſſe uidetur: nam χαλκὸς æs dicitur. Theatri Pompei ueſtigia extant ad campum nunc Floreum nuncupatum. De quo Cor. Tac ſic inquit. Cn. quoque Põpeiũ accuſatũ à ſeniorib⁹ ferunt, quòd manſurã theatri ſedẽ poſuiſſet.

Nam

Nam antea subitarijs gradibus scena in tempus structa. Sed consultum parsimoniæ, quòd perpetua theatri sedes locata sit, potius quàm immẽso sumptu per singulos annos consurgeret, ac struereturIn hunc sensum Ausonij sunt hæc carmina.

Aedilis olim scenam tabulatam dabat,
Subito excitatam, nulla mole saxea.
Murena sic, & Gallius (nota loquar)
Postquam potentes, nec uerentes sumptum
Nomen perenne crediderunt, si semel
Constructa moles saxeo fundamine
In omne tempus conderet ludis locum,
Cuneata creuit hæc theatri immanitas.
Pompeius hanc, & Balbus, & Cæsar dedit
Octauianus, concertantes sumptibus.

Theatrum autem hoc Caligulam absoluisse, cum fortuito incendio consumptum se extructurum pollicitus esset Tiberius, scribit Suet. eius uerba apposui. Opera sub Tiberio semiperfecta, templum Augusti, theatrumque Pompei absoluit. Nero autem in unum diem hoc operuit auro: quod Tyridati regi Armeniæ ostenderat: ut Plin. est auctor. Longo tempore post Theodoricus Ostrogothorum rex distur batum instaurauit: sicuti Cassiodori hæc uerba ad Senatum scripta indicãt. Et ideo theatri fabricam se mole soluente consilio uestro credimus esse roborandam, ut quod ab auctoribus nostris in ornatum patriæ constat esse conceßum, non uideatur sub melioribus posteris immunitum. Quid non soluas senectus? quæ tam robusta quaßasti. Montes facilius cadere putarentur, quàm soliditas illa, qua tenetur: quãdo moles ipsa sic tecta cautibus fuit, ut præter artem additam, & ipsa quoque naturalis esse credatur. Hoc potuißemus fortaße negligere, si nos contigißet talia non uidere. Visuntur adhuc saxa tam artificioße, accuratèque compacta, ut in uno tantum tota moles exciße uideatur. Capiebat autem loca XL millia, ut aßerit Plin. Veneris Victricis ædem in eo fuisse, scribit Porphy. & Plut. Et nos anno MDXXV. post ædem D. Mariæ cognomento in Cripta, uidimus effodi marmor cum inscriptione.

VENERIS VICTRICIS. *In dedicatiõe huius ædis Pompei altero cõsulatu pugnauiße in circo. XX. uel ut quidã tradunt. XVII. elephantes, idem Plin. est auctor. Ante theatrum fuit ipsius Pompei Curia, ut ait Appianus, cum Atrio, & Porticu. Pompeius ipse, inquit Plut. usque ad tertium triumphũ modice, atque incõposite habitauit. Pulchrum deinde theatrum longe à Romanis diffamatum cum struxißet, splendidiorem domum, ueluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit, in qua C. Cæsarem occisum esse, commemorat Suet. Locus nunc Satrium pro Atrium dicitur. De porticu autem Ouidius sic meminit.*

Tu modo pompeia lentus spatiare sub umbra,
Dum sol herculei terga leonis adit.

In porticu Antiphilus pinxit Cadmum, & Europen: Pausias uero boum immolationẽ. At Niceas athenienßis fecit Alexandrum, & Calypso. Templũ autem Fortunæ Equestris ad theatrum Lapideum fuisse, ait Vitruuius. Verum de quo intelligat dubitari solet: mihi tamen probabile uidetur, de hoc theatro Põpei intelligere: quem omnium primum, theatrum mansurum excitauisse, ex Cor. Tac. sententia modo diximus. Eòque, quod non prius lapideũ theatrum Romæ uisum fuißet, Lapidei cognomentum inditum est. De hoc autem templo Liuius fortaße intellexit, cũ ait. Q. Ful. Flaccus censor ædem Fortunæ Equestris uouerat. Faciebat enixo studio, ne ullum Romæ amplius, aut magnificentius templum eßet, magnũ ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ eßent. Profectus in Brutios Iunonis Lacinię ad partem dimidiam detegit: id satis fore ratus ad tegendum, quod ædificaretur. Iuxta hoc theatrum Tiberio Cæsari Arcum marmoreum à senatu decretum, sed omißum, peregit D. Claudius, auctor Suet. Colossum Iouis XXX cubitorum à Cæsare dicatum fuisse in campo Martio, & à uicinitate dicti theatri Pompeianum uocitatum, Plin. asserit. Campus autem, quem hodie Floreum dicunt, à Flora à Põpeio adamata denominationem accepisse uidetur.

De Thermis Agrippæ: Templo Boni Euentus: & de Pantheo, eiúsque Porticu. Cap. XI.

INter Octauij porticum, & Pantheum extant ueſtigia Thermarum M. Agrippæ. De quibus Plin. ita ſcribit. M. Agrippa ruſticitati, quàm delitijs propior, unicumque felicitatis exemplum multa, & egregia in urbe perfecit opera, Auguſto eius ſocero imperante. Idem thermas de ſuo nomine excitauit: has lithoſtrato, & encauſto pinxit: arcus, & pauimenta ex uitro poſuit. Et rurſus inquit. Lithoſtrata, & pauimenta cœptauere iam ſub Sylla paruulis certe cruſtis: extátque hodie, quod in Fortunæ delubro Præneſte fecit. Pulſa deinde ex humo pauimenta in cameras tranſiuere ut pronum uitium: & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit. Figlinum opus encauſto pinxit: reliqua albaria adornauit: non dubie uitreas facturus cameras, ſi prius inuentum fuiſſet. Prope has thermas, atque à tergo Pantheï, Templi Boni Euentus ueſtigia adhuc cernuntur. Colebatur autem Euentus ut omnia proſpere, felicitèrque euenirent: cuius Simulacrum erat habitu pauperis, dextera manu pateram: ſiniſtra uero tenens ſpicam. Templum autem Panthei cum porticu integrum fermè ſtat, licet ſu ſtatuis, aliiſque ornamentis ſpoliatum. Cuius auctor fuit M. Agrippa, ut teſtatur idem Plin. libro trigeſimo ſexto, his uerbis. Templum Pacis D. Veſpaſiani imp. Auguſti pulcherrima operum, quæ unquam: Pantheon Ioui Vltori ab Agrippa factum. Pantheum Agrippa appellauit: quòd, poſt Iouem, omnibus dijs conſecrauit. Dion. uero, ſiue quòd Matri deum, atque omnibus dijs ſacer eſſet, ſiue quòd mundi formam haberet, Pantheum appellatum tradit. Mundi formam habere ait, hoc eſt circularẽ. Huius altitudo pedibus CXLIIII. perficitur, & totidem latitudo. Teſtudo ne nimio pondere grauaretur, uacui per ambitum relicti ſunt ſpecus, & in ſummo emiſpherio medium lumen, ſub eóque medio impluuio diſpoſita foramina ad imbres excipiendos. Pauimentum uarijs eſt marmoribus ſtratum. Valuæ ex ære corinthio. In huius pronao olim fuere Auguſti, & ipſius Agrippæ ſimulacra. Aditum unum tantum habet. Nam omne templum, Varrone teſte, debet eſſe continuo ſeptum, nec plus quam unum introitum habere. In ipſum per tot gradus olim erat aſcenſus, per quot nunc deſcenditur. De columnis huius templi Plin. ita meminit: Syracuſana ſunt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa poſita. Et alibi: Agrippæ Pantheon decorauit Diogenes athenienſis: & Caryatides in columnis templi eius probantur inter pauca operum, ſicut in faſtigio poſita ſigna, ſed propter altitudinem loci minus celebrata. Idem commemorat, fuiſſe in hoc templo Herculem humi ſtantem: ad quem Pœni omnibus annis humana ſacrificarent uictima: & Mineruam ex ebore, opus Phidiæ. Cur autem Hercules humi ſtaret ratio eſt. Quia, ut præcipit Vitruuius, ſtatuæ Ioui, omnibúſque cœleſtibus quàm exceſſiſſimæ erant cõſtituendæ: reliquis uero, ut Veſtæ, Terræ, Marique humiles: tanquam dijs terreſtribus, ſicut & Hercules fuit. Inſuper in eodem Pantheo fuit Statua Veneris, è cuius auribus pendebat unio Cleopatræ, pars dimidia unius cenæ: hic unio cẽteris Sextertijs æſtimatus fuit, ideſt aureis ducẽtis quinquaginta millibus noſtratibus. Hoc Pãtheonis templum, ut ſcribit Spartianus, incẽdio deformatum inſtauratum Hadrianus. Mox Antoninus, ut Iulius Capitolinus ſic teſtatur. Opera eius extant, templum Hadriani honori patris dicatum, inſtauratum amphitheatrum, Sepulcrum Hadriani, Templum Agrippæ. Huius templi interiorem tantum orthographiam, tanquam utiliorem, ſubiecimus. Porticum autem idem Agrippa templo addidit: Cuius tectũ XVI. olim ingentibus columnis ſuſtentabatur: nunc uero XIII: nam deeſt una, & duæ incendio corruptæ uidẽtur. Eadem porticus æneis trabibus auro ſuperfuſis fulcitur. Ante aditum in corona porticus agnitiones ſunt ſitæ, quæ ſequuntur.

M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT

Sequentes, quæ in duabus epistylij fascijs sunt, quæq; minoribus literis cõstant, instauratores ostendũt.

IMP.CAES.L.SEPTIMIVS.SEVERVS.PIVS.PERTINAX.ARABICVS.ADIABENICVS. II
PARTHICVS.MAXIMVS.PONTIF.MAX.TRIB.POT.XI.COS III.P.P PROCOS. ET
IMP.CAES.M.AVRELIVS.ANTONINVS.PIVS.FELIX.AVG.TRIB. POTEST.V.COS. II
PROCOS.PANTHEVM. VETVSTATE. CORRVPTVM. CVM. OMNI. CVLTV. II
RESTITVERVNT

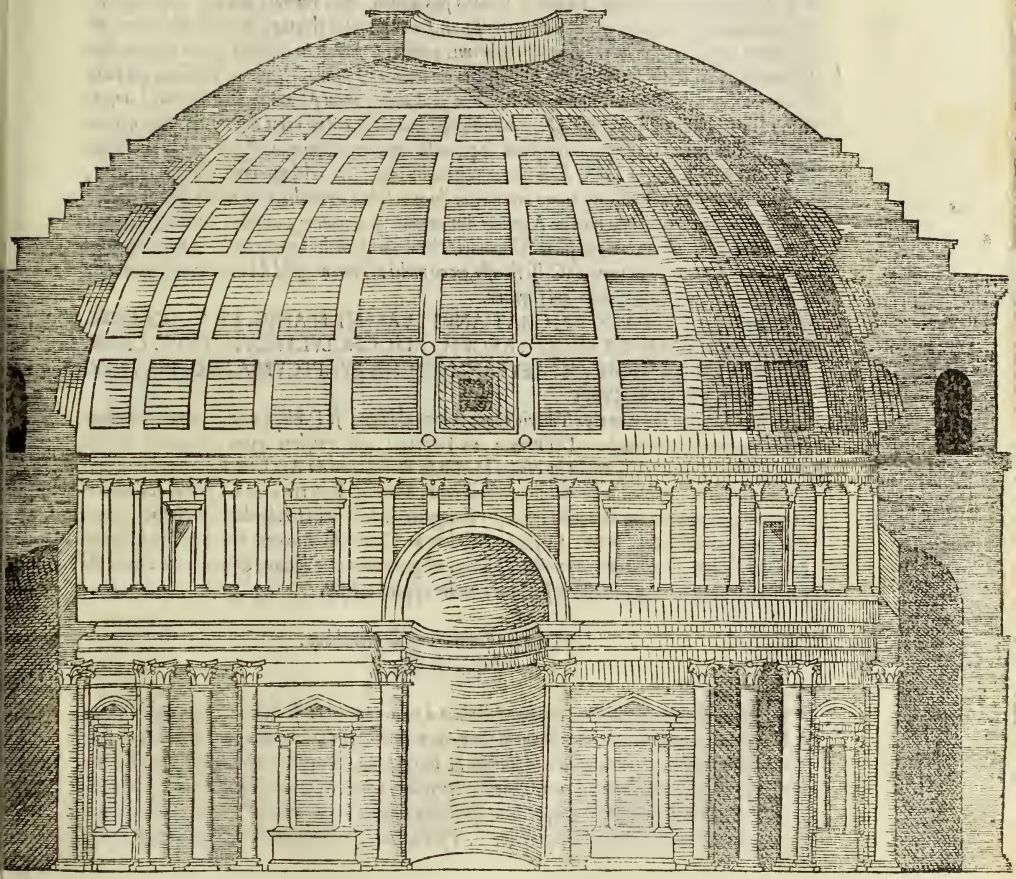

De Thermis Neronis, & Alexandri, & de Circo qui nunc Agon dicitur. Templo Neptuni: Ara Ditis: & de Caprea palude. Cap. XVI.

THermarum Neronis extant formices quidam post D. Eustachij nunc ædem. De his Suet. sic memi-nit. Nero dedicatis thermis, atque Gymnasio senatui quoque, & equiti oleum præbuit. Has Alexandrinas suo tempore appellatas esse, scribit Eutropius. Cuius denominationis ratio, si uera est, ea uideri posset, quòd ab Alexandro fuerint instauratæ. Sed cum Lampridius dicat, hunc excitauisse thermas iuxta eas, quæ Neronis fuerãt, aperte ostendit Alexandrinas à Neronianis, & loco, & nomine differre. Lampridij uerba hæc sunt. Thermas sui nominis fecit iuxta eas, quæ Neronianæ fuerant, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus de priuatis suis ædibus, quas emerat, diruptis ædificijs, fecit. Pulcherrimum fere omnium artium uectigal instituit. Ex eòque iussit thermas, quas ipse fundauerat, & superiores populi usui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. In domibus autem adiacentibus thermis Neronis, uersus septẽtrionem uidi antiqua pauimenta, & fistulas plumbeas, puteumq; qui nulla ratione exiccari poterat, ut ductum esse existimem illius aquæ, quam Alexandrinam appellat Lampridius. Thermæ Hadriani non longe à Neronianis fuisse, indicat Sex. Rufi urbis descriptio. Sunt qui uelint stetisse ubi nunc D. Aloysij est templum. Sequitur statim campus, qui nunc Agon dicitur: quod nomen inditum est, quia in eo ad IX. diem Ianuarij agonalia Iano sacra celebrarentur, à Numa instituta, ut memoriæ prodidit Antias. Ego uero crediderim ibi non solum agonalia, uerũ uarios ludos, uariaque edita spectacula, & communi nomine Agonem denominatũ: quo nomine cuiuslibet generis spectacula appellant Græci. Locum hunc eiusdem Alexandri Circum fuisse multi opinantur. Arcum autem triũphalem non longe ab æde nunc D. Celsi stetisse, ex eo multi affirmant, quòd ibi inuentus est lapis marmoreus, in quo incisus erat titulus, qui sequitur.

IMPPP. CAESSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS. VALENTINIANVS. ET THEODOSIVS. PII. FELICES. ET SEMPER. AVGGG. ARCVM. AD CONCLVDENDVM. OPVS. CMNE. PORTICVVM. MAXIMARVM. AETERNI. NOMINIS. SVI. PECVNIA. PROPRIA. FIERI ORNARIQ VE IVSSERVNT

Templum Neptuni fuisse in ripa Tiberis, eòque in loco ubi nunc est D. Blasij ædes, nonnulli testantur: quòd ibi marmor inuentum huius Dei nomen, & Hadriani, qui templum ipsum restituerat, insculptum haberet. Terentum locus fuit in campo Martio, sic dictus, quòd ibi Ara Ditis Patris terra occultaretur. Hanc aram Romani bello albano constituerant, atque egesta terra ad XX. pedum altitudinem occultarant, ut omnibus, præterquam ipsis, esset incognita: & licet ludis secularibus aperiretur, tamen illis peractis rursus claudebatur. Caprea Paludem in Campo Martio ante urbem fuisse, ait Liuius. Plut. uero locum esse dicit in rheumatibus Tiberis, ad quem unus erat aditus, & propterea tutus: ubi Romulus cùm exercitum recenseret sublatus e medio apparere desijt.

De Tiberino Flumine: & de Naualibus. Cap. XIII.

TIberini fluminis uaria fuere nomina. Albula. n. à colore aquarum est dictus. Nam quòd à poetis interdum cæruleus, interdum flauus dicatur, eius rei ratio est. Quod cum æstiuis caloribus est solito remissior, perspicuæ sunt aquæ, recipiántque in lucem suam imagines nemorum in ripa existentiũ: quo fit ut cæruleæ uideantur. Vbi uero imbribus excrescit, aquæ creta turbidæ flauũ præ se ferunt colorem. Aliquando uero Rumon est appellatus, quasi ripas ruminans, & exedens. Terenti etiam in aliqua parte urbis obtinuit nomen, quòd ripas tereret. Tybris etiam est nuncupatus. Quia cum Syracusani

cœpiſſent Athenienſium hoſtium ingentem numerum, iuſſere eos muris auctis foſſã intrinſecus facere: quæ flumine admiſſo repleta, munitiorem reddidit urbem, hàncq; foſſam per hoſtium contumeliam factã Thybrin, quaſi ὑβριν, uocarunt. Profecti deinde Siculi adhanc Italiæ partem, ubi Roma eſt, Albulam ad imaginem foſſæ Syracuſanæ Thybrim denominarunt. Alias autem huius nominis etymologias ab alijs traditas ſcienter omittimus. Tiberim uero tandem à Tiberino Albanorum rege in eo ſummerſo appellatum eſſe commemorat Liuius. Quæ autem à Plin. de hoc flumine traduntur, non ab re eſſe opinamur hic apponere. Tiberis, inquit, antea Thybris appellatus, & prius Albula: è media ferè longitudine Apẽnini finibus Aretinorum profluit, tenuis primo, nec niſi piſcinis corriuatus, emiſſúſque nauigabilis, ſicut Tinia, & Glanis influentes in eum, nouenorum ita conceptu dierum, ſi non adiuuent imbres. Sed Tiberis propter aſperа, & confragoſa ne ſic quidem, præterquam trabibus uerius, quàm ratibus, longe meabilis fertur: per CL. M. paſſ. non procul à Tiferno, & Ocriculo Hetruriam ab Vmbris, ac Sabinis, mox citra XIII. millia paſſ. urbis, Veientem agrum à Cruſtimino, deinde Fidenate: Latiúmque à Vaticano dirimens. Sed infra Aretinum Glanim duobus, & quadraginta fluuijs auctus, præcipuis autem Nare, & Aniene, qui & ipſe nauigabilis. Latium includit à tergo: nec minus tamen aquis, ac tot fontibus in urbem perductis, & ideo quamlibet magnarum nauium ex Italo mari capax: rerum in toto orbe naſcentium mercator placidiſſimus. Pluribus propè ſolus, quàm cæteri in omnibus terris amnes, accolitur, nullique fluuiorum minus licet incluſus utrinque lateribus, nec tamen ipſe pugnat, quanquam creber ab ſubitis incrementis, & nuſquã magis aquis, quàm in ipſa urbe, ſtagnantibus. Quimmo uates intelligitur potius, ac monitor auctu ſemper religioſus uerius, quam ſæuus. Hæc Plin. Diony. autẽ ait, huius fluminis latitudinem quatuor iugerum eſſe: altitudinem uero tantam, ut magnas naues perferre poſſit: neque pedibus tranſiri, niſi per pontem. Reſtagnantibus autem huius fluminis aquis, cum Palatium uerſus, ut diximus, ſinum effunderet, Tarquinius Priſcus alueum direxit. Longo tempore poſt M. Agrippa idem fecit, inſuperque magnis ſaxorum molibus in utraque ripa locatis, flummis impetum compreſſit. Auguſtus deinde eundem completum olim ruderibus, & ædificiorum prolapſionibus coarctatum laxauit, ac repurgauit. Aurelianus tandem firmiſſimo muro ad mare uſque extructo coercuit: cuius operis ueſtigia multis in locis adhuc cernuntur. In huius fluminis ripa, q. eſſet numini ſacra, non licebat alicui quidpiam ædificare. Eius autem aluei, & riparum curatores fuiſſe, uarijs titulis, quos hodie Romæ cernimus, intelligere poſſumus: quorum unum hic apposuimus.

EX AVCTORITATE
IMP. CAESARIS. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F.
DIVI. NERVAE. NEPOTIS
TRAIANI. HADRIANI
AVG. PONTIF. MX. TRIB.
POTES. V. IMP. IIII. COS. III
MESSIVS. RVSTICVS. CVRATOR
ALVEI. ET. RIPARVM. TIBERIS. ET
CLOACARVM. VRBIS. R. R. RESTITVIT
SECVNDVM. PRAECEDENTEM
TERMINATIONEM. PROXIM. CIPP.
PED. CXV. S.

Naualia autem fuere prope pontem Sublicium, eáque ab Anco rege extructa eſſe, aſſerit Diony. De ijs Liuius libro quinto dec. quintæ meminit his uerbis. L. Aemilio Coſ. naues, quæ in Tiberi paratæ, inſtructéque ſtabant, ut ſi rex poſſet reſiſtere, in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in Naualibus collocari Senatus iuſſit.

De Ponte Sacro, ac Sublicio. Cap. XIIII.

CVm autem Tiberis aquarũ altitudine tantus ſit, ut non, niſi per pontes, tranſiri poſſit, ad hunc uſum plures pontes ſuper ipſum Romæ extructos eſſe uidemus: de quibus locus poſtulat ut loquamur. Auſpicemur autem ab eo, qui omnium primus poſitus eſt. Epicardus .n. prodidit, Herculem occiſo Gerione cum uictor per Italiã armenta duxiſſet, pontem ſupra Tiberim ad tempus ſtruxiſſe: quem pontem Sacrum appellatum eſſe, ait Dionyſius. Fuitque ea parte, qua poſtea Sublicius: ab Anco rege perpetuo manſurus extructus, licet totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, ut trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. Quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtquam Coclite defendente ægre reuulſus eſt, auctor Plin. Hunc pontem Sublicium, lapideum deinde Aemilium Lepidum prætorem feciſſe, memorant, & ab eo Aemilium pontem, Lepidiue denominatum. Vnde Antoninus imp. in itinerario. Poſt iterum, inquit, unus effectus per pontem Lepidi, qui nũc abuſiue lapideus dicitur. Hunc tiberinis fluctibus læſum reſtituit Tiberius. Cor. Tac. refert, Orthone imperante ſubita inundatione fuiſſe diruptum. Quem longo tempore poſt Antoninum pium reſtituiſſe, ſcribit Iulius Capitolinus. Huius pontis ſupra Naualia extant ueſtigia ex magnis, marmoreiſque ſaxis. Neque .n. eſt cur non credamus, hæc fuiſſe huius pontis ueſtigia: quanquam de eius loco uaria traduntur: confiat .n. ad Auentini radices ſtetiſſe: quod etiam innuit Appianus, his uerbis. Auentinum aſcẽderat Gracchus, mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus eſt. Sublicius autem dictus eſt, quia ilex ſpecies eſt quercus, ex qua confici ſolebat. Vel ut alij à ſublicibus lignis: lingua enim uolſca magnæ trabes, ad perpendiculum directæ, ſublices uocantur: quales in pontiũ ſubſtructionibus ferè defiguntur: quia pronæ nimio ſui pondere minus firmiter iacerent: & ideo Cæſar in pontis ſupra Rhenum inſtitutione, ait, ſe tigna poſuiſſe, non ſublice modo directa, ſed prona.

De Ponte Senatorum: & Cloaca Max. Cap. XV.

SVpra Pontem Sublicium ad ſtadium ſtat pons Senatorum, à Senatoribus: & à Palatino monte propinquo, Palatinus nuncupatus. Nam aucta urbe cùm Sublicius non ſatis eſſe uideretur, hunc, qui uia Aurelia in maritima, Truſciámque mitteret, addidere. De quo intellexiſſe creditur Liuius, cùm ait, M. Fuluium maioris uſus locauiſſe portum, & pilas ponti in Tiberi. Quibus pilis fornices poſt aliquot annos P. Scipio, & L. Mumius Cenſſ. locauerunt imponendos. Pös. S. Mariæ ægyptiacæ hodie dicitur. Infra hunc pontem ad teli iactum, Cloaca Maxima in Tiberim ſe ſe exonerabat, miræ magnitudinis, et firmitatis. De hac Plin. hæc ſcribit. Sed tunc ſenes aggeris uaſtum ſpatium, & ſubſtructiones inſanas Capitolij mirabantur. Præterea Cloacas operum omnium dictu maximum ſuffoſſis montibus, atque urbe penſili, ſubtèrque nauigata à M. Agrippa in ædilitate poſt conſulatum permeatus corriuati ſeptem amnes, curſúque præcipiti torrentium modo rapere, atque auferre omnia coacti. Inſuper mole imbriũ concitati uada, ac latera quatiunt: aliquando Tiberis retro infuſi recipiunt fluctus, pugnántque diuerſi aquarum impetus intus, & tamen obnixa firmitas reſiſtit. Trahuntur moles interne tantæ non ſuccumbentibus cauſis operum. Pulſant ruinæ ſponte præcipites, aut impactæ incendijs. Quatitur ſolum terræmotibus: durant tamen à Tarquinio Priſco annis. D CCC. propè inexpugnabiles. Et mox. Amplitudinem cauis eam feciſſe proditur, ut uehem fœni large onuſtam tranſmitteret. Nos eam dimenſi inuenimus eſſe pedum. XVI. latitudine. Erant & aliæ Cloacæ minores uſibus priuatis ſeruientes, quæ in hãc maximam ſordes emittebant: earum ueſtigia multis in locis adhuc cernuntur. De his Cloacis meminit Liuius, his uerbis. Poſt incenſam urbem à Gallis dum inſtauraretur, feſtinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omiſſo ſui, alienique diſcrimine in uacuo ædificant. Ea eſt cauſa ut ueteres Cloacæ, primo per publicum ductæ, nunc priuata paſſim ſubeant tecta, formáque urbis ſit occupata magis,

quàm diuisæ sunilis. In hanc maximam fluebat omnis aqua ex castellis caduca: qua in Tiberim dictæ sordes deducebãtur. Hinc est quòd Lupi pisces (ut refert Macrobius) qui inter hos pontes capiebantur, in maiori erant pretio, tanquam pinguiores: quia stercus, & huiusmodi sordes sectari dicuntur. Ideo Lucilius poeta eum piscem quasi liguritorem, catillionem appellat. Cloaca autem quid sit, ostendit Sex. Pom. Est. n. locus cauus dictus à Cloacando ideſt inquinando: uel à colando ideſt fluendo. Fuisse autem & Cloacarũ curatores superius ex titulo Hadriani, nũc uero ex altero patris eius ostẽdimus: q ẽ hmõi.

EX AVCTORITATE
IMP. CAESARIS DIVI
NERVAE FIL. NERVAE
TRAIANI AVG. GERM
PONTIFICIS MAXIMI
TRIBVNIC POTESTAT V
COS. IIII. P.P
TI. IVLIVS FEROX CVRATOR
ALVEI ET RIPARVM TIBERIS
ET CLOACARVM VRBIS TER
MINAVIT RIPAM R R PROXIMO
CIPPO PCCCLXXXVI. S.

De Insula Tiberina: Templis, Aesculapij, Iouis, & Fauni. Cap. XVI.

SVpra pontem Palatinum ad pas. LXXX. iacet insula Tiberina: cuius origo hæc est. Tarquinio Superbo ob Lucretiæ stuprum urbe pulso, Senatus cætera eius bona populo auferenda concessit: sed quod in campo Tiberino (quem ipse Tarquinius seuerat) fuerat frumentum, aliud in areis adhuc iacens, aliud in culmis auferri nemini permisit, uerum ut execrabile iaciendum in flumen esse, decreuit. Quod cum æstiuis caloribus esset solito humilius, paleæ fundo adhærentes, limumq; fluctibus aduectum excipientes, insulam hanc paulatim effecere. Opera deinde hominũ factum esse opinatur Liuius, ut eius area firma esset etiam ad deorum templa sustinendum. Habet autem hæc insula formam biremis, ut intelligamus, partem superiorẽ proram, inferiorem uero puppim esse. Lõgitudo eius stadijs paulo minus duobus perficitur: latitudo uero pas. quinquaginta. De hac sunt Ouidij hi uersus.

Scinditur in geminas partes circunfluus amnis.
Insula nomen habet, lateribusque à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Tota erat Aesculapio sacra, propter eius simulacrum ex Epidauro in eam aduectum, ut refert Liuius. De eo Plin. ẽt sic meminit. Atqui anguis Aesculapius Romam aductus est, uulgòque pascitur, et in domibus. Vnde forma nauis, qua simulacrum aductum dicitur, non modo insulæ est data: uerum memoria eius rei, causa nauis etiam ex lapide thasio sculpta in eiusdem insulæ puppi collocata fuit: quæ etiam hodie uisitur, & in altero eius latere serpentis simulacrum. Aedes eiusdem Dei posita erat ubi nunc D. Bartholomei est templum. De qua Sex. Pom. sic meminit. In insula Aesculapio facta fuit ædes, quòd ægroti à medicis aqua maxime sustententur. Eiusdem esse tutelæ draconem aiũt, quod uigilantissimum sit animal: quæ res ad tuendam ualetudinem ægroti maxima est. Canes adhibentur eius templo, quia is uberibus canis sit nutritus. Bacillum habet nodosum, quod difficultatem significat artis. Laurea coronatur, quòd ea arbor plurimorum sit remediorum. Huic Gallinæ immolabantur. Aliqui uero uolunt, ædem hanc in insula fuisse constitutam, quòd fluxu, & motu aquarum aer sit salubrior: alioquin extra urbem collocari solebat: quod Plin. etiam affirmat, his uerbis. Ideo Romani templum Aesculapij, etiam cùm

reciperetur is deus, extra urbem feciſſe: iterùmque in inſula traduntur. Hoc templum Lucretium Prætorem tabulis pictis ex præda exornauiſſe, commemorat Liuius tertio dec. quintæ. Prope ipſum fuit Noſocomion, ubi ægroti curabãtur. Quo in loco cùm quidam ægra, & affecta mancipia tedio medẽdi expoſuiſſent, Claudius imp. liberos eſſe ſanxit. Ad Aeſculapij autem fuiſſe Iouis Templum docent Ouidij hæc carmina.

Quod tamen ex ipſis licuit mihi dicere faſtis
Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit phoebo, nymphaque Coronide natum
Inſula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iupiter in parte eſt, cœpit locus unus utrunq;:
Iunctaque ſunt magno templa nepotis auo.

Hoc autem Iouis templum C. Seruilius duumuir dedicauit, uotum ſex annis antea Gallico bello à L. Furio Purpurione Prætore, & ab eodem Cos. locatũ. Quod eo in loco fuiſſe nonnulli opinantur, ubi nunc D. Ioannis Baptiſtæ eſt ædes. Habuit præterea hæc inſula in prora Fauni Aedem: cuius ueſtigia quædã adhuc cernuntur. Huius Vitruuius ſic meminit. Proſtyli exemplar eſt in inſula Tiberina, in ede Iouis, & Fauni: & Ouidius.

Idibus agreſtis fumant altaria fauni,
Hic, ubi diſcretas inſula rumpit aquas.

Liuius autem ait, Cn. Domitium Aenobarbum, & Cn. Scriboniũ ædiles multos pecuarios ad populi iuditium adduxiſſe, treiſque ex his damnatos eſſe: & ex eorum multaticia pecunia hanc ædem in inſula feciſſe. In eadem inſula fuit Statua D. Iulij, quæ ſereno, & immoto die ab occidente in orientem conuerſa eſt: ſicuti Cor. Tac. & Suetonius teſtantur.

De Pontibus, Fabricio, Ceſtio, & Aurelio. Cap. XVII.

INſulam autem urbi coniungit pons Fabricius dictus, à L. Fabricio: qui eum faciendum curauit, ut titulus in arcubus pontis ſculptus ſignificat. Qui licet in utroque fornice ſit, tamen in altero tantum nomina Coſſ. qui id opus probauere, his uerbis ſubiecta ſunt.

Q. LEPIDVS M. F. M. LOLLIVS M. F. COSS. S. C. PROBAVERVNT

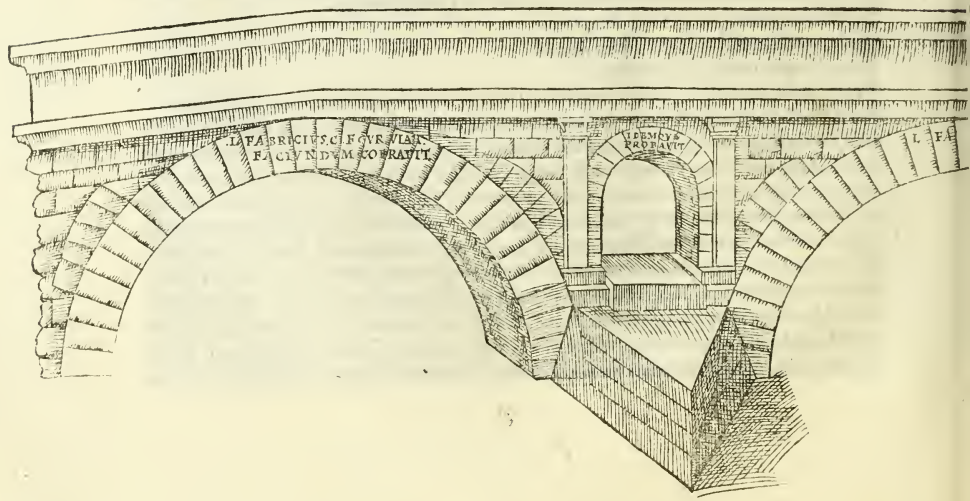

De hoc ponte Horatius ita meminit.

Atq; à Fabricio non triſtem ponte reuerti.

Hodie pons quatuor capitum dicitur, à quatuor ſiue Iani, ſiue Termini ſimulacris quadrifrõtibus in adi-tu pontis à ſiniſtra collocatis. Qui uero pons eandem inſulam Ianiculo conectit, Ceſtius olim, nunc uero pon ſ. S. Bartholomei nũcupatur: in quo hinc inde tabulæ marmoreæ ſunt, cõtinentes titulos, qui ſequũt.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CAESARES.

FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAXIMVS. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. = PONTIF. MAXIMVS.

GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. = VII. IMP. VI CONS. II P. P. P. ET

FL. VALENS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. MAXI. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. = VII. IMP. VI. CONS. II. P. P. P. ET

FL. GRATIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. = MAXIMVS.

GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB POT. = III. IMP. II. CONS. PR. MVM P. P. P.

PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI = ROM. CONSTITVI DEDICARIQVE IVSSERVNT

Vltimus pons intra urbem antiquam à proximo Ianiculo Ianiculenſis nomen obtinuit. Tradunt autem Antoninum Pium hunc marmoreum feciſſe, & ciuilibus bellis demolitum pontem ruptum uocitatum. Xyſtuspont. IIII. noſtris temporibus eum reſtituit, à quo nomen hodie obtinet.

De Pontibus, Triumphali, Hælio, & Miluio. Cap. XVIII.

POntis autem Triumphalis pilæ in Tiberi adhuc cernuntur ex regione hoſpitalis. S. Spiritus. Triumphalis eſt nuncupatus, quòd per ipſum triumphantes tranſirent. Sequitur ſupra hunc ad teli iactum Pons nunc. S. Angeli dictus, olim uero Hælius: ab Hælio Hadriano, qui eum prope ſui ſepulcri molem excitauit. Spartianus, Fecit, inquit, & ſui nominis pontem, & ſepulcrum iuxta Tiberim. Quem pontem nulla alia de cauſa poſuiſſe arbitramur, quam ut per ipſum tranſeuntes propius dictam molem ſpectarent, cum Triumphalis publico uſui ſatisfacere uideretur. Miluius pons, quem nunc Molem uulgus uocitat, in uia Flaminia ſitus, plus minus duobus millibus paſ. diſtat ab urbe. Ferũt autem hunc ſæpius euerſum, ſæpiúſque inſtauratũ nihil ex ueteri ſtructura, præter fundamenta, retinere. De hoc põte meminit Plin. de uiris illuſtribus, & Ammianus. Is. n. ait, à M. Scauro, qui fuit tẽpore Syllæ, in cẽſura extructum.

De Tranſtiberina regione: & de Templis, Rauenatium, & Fortis Fortunæ: ac de Thermis Seueri, & Aureliani: Naumachia, & Hortis Cæſaris: nec non de Aqua Alſietina: Pratiſq; Mutij. Cap. XIX.

TRanſtiberina regio priſcis temporibus Ianiculi etiam nomen accepit, à monte eiuſdem nominis ſibi eminenti. Rauenatium etiam urbem nominatam inuenio. Nam Auguſtus uictoria contra Antonium, & Cleopatram potitus binam inſtituit claſſem: unam apud Meſenium Lucaniæ portum: alteram uero apud Rauenam. Cũmq; Senatui eſſet cura ut nulla Romam frequentaret multitudo, cui non eſſet habitandi locus publice aſſignatus: militibus rauenatis claſſis hæc regio fuit aſſignata, quæ

exinde Rauenatium urbs cœpit appellari. Quo nomine appellatum eſt tẽplum, & Meritoria taberna: quam ubi nunc eſt ædes D. Mariæ fuiſſe legimus. Ex quo templo Auguſti tempore fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largiſſimo riuo fluxit, ſignificans ex gentibus gratiam Chriſti, ut ſcribit Eutropius. Sed hæc regio propter peſtiferos auſtros à uiliſſimis, ſordidáſque artes exercentibus habitabatur: unde pauca memoratu digna continet. Tamen Spartianus in ea Seuerum imp. Thermas ſui nominis: & Vopiſcus Aurelianum Thermas hyemales feciſſe, tradunt. Harum ueſtigia ea eſſe uolunt, quæ ſunt inter D. Franciſci ædem, & menia urbis, in campo nunc Iudeorum. Suetonius uero ait Cæſarem Hortos circa Tiberim habuiſſe: qui haud procul à dicto campo erant: & in iis Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tempore dicatum. Sunt qui uelint, eundem Cæſarem Naumachiam inſtituiſſe ſub menibus urbis, eregione nunc. S. Coſmati: ubi, prope uiam quæ ad portam Aureliam ducit, inuentus eſt lapis cum hac inſcriptione.

SILVANO
SANCTO. SACRO
LARVM. CAESARIS
N ET COLLEGI.
MAGNI. CN. TVRPILIVS
TROPHIMVS VOTO
SVCCEPTO. ARAM
DE SVO. D. D.

Alij uero eam Naumachiam Auguſto attribuunt, propter uerba Frontini, quæ ſequuntur. Quæ ratio mouerit Auguſtum prouidentiſſimũ principem producendi Alſietinam aquã, quæ uocatur Auguſta, nõ ſatis perſpicio nullius gratiæ, immo parum ſalubrem, & nuſquam in uſus populi fluentem. Niſi forte cum opus Naumachiæ aggrederetur, ne quid ſalubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit: & quod Naumachiæ coeperat ſupereſſe hortis ſubiacentibus, & priuatorum uſibus ad irrigãdum conceſſit. Solet tamen ea ex Tranſtiberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquæ ceſſant, in ſubſidium publicarum ſalientium dari. Cõcipiebatur hæc aqua ex lacu Alſietino uia Claudia, à milliario XIIII. diuerticulo dextrorſus paſſuum VI millium D. Ductus eius efficiebat longitudinem paſſuum XXII M. CLXXII. Conceptionis modus in cõmentarijs non erat aſcriptus. Quantũ Aquarij temperauerant habebat non plus quinarijs II millibus. At quinariæ CCCCXCII extra urbẽ conſumebantur. Nomine Cæſaris quinariæ CCCLIIII. Dabãtur priuatis quinariæ CXXXVIII. Huius autem aquæ uiſitur in eadem Naumachia ductus eleuatus pedes ferè tres, mox occultatur, & ſubterraneo meatu aquam ipſam ad areã D. Mariæ trãſtiberinæ deducit: ubi è fonte emerſa publico, priuatòq; uſui deſeruit. Hanc aquã Hadrianum primũ Pont. reſtituiſſe aiũt. Prata autẽ Mutia fuere ad Naualia. Diony. Mutium autem mori eligentem pro patria regionem tranſtiberim donauere de publico: qui locus prata Mutia uſque ad hanc ætatem uocantur. Albiona ager in eadem regione dicebatur ab albionarum luco, quo in loco bos alba immolabatur, auc. Sex. Pom. Idèmq; ait, Ludos Piſcatorios in ripa Tiberis ad Naualia olim celebratos eſſe.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij Poetæ: Tribunali Aurelio: Monte Ianiculo: & de Hortis cuiuſdam Mar.
Cap. XX.

NVma rex ſub Ianiculo ſepultus eſt, inquit Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo tranſtiberim. Et Caſſius Hemina quarto annalium memoriæ prodidit, Cn. Terentium Scribam agrum ſuum in Ianiculo repaſtinantem offendiſſe arcam, in qua Numa ſitus fuiſſet, in eadẽmque libros eius repertos ex cartha. P. Cor. L. filio Cethego. M. Bebio Q. filio Phamphilo Coſſ. ad quos à regno Numæ

colliguntur anni D.XXX. Liuius multa de sepulcro Numæ, eiusque libris tradit: sed à dicto Cassio Hemina in aliquibus dissentit. Tribunal Aurelium in eadem fuisse regione opinamur: & ab eo uiam eiusdem cognominis principium habuisse. De hoc tribunali Cic. mentionem facit, cùm dicit, se homines in Tribunali Aurelio palàm conscribi, centuriarique uidisse. Ianiculus autem mons dictus quòd Ianus, uel ibi sit sepultus, uel habitauerit. Qui participata potentia cum Camese indigena Italiam ita obtinuit, ut regio Camesene, oppidum Ianiculum uocaretur, auctor Macrobius. Sex. uero Pom. scribit, Ianiculum dictum, quòd per eum Populus Romanus primitus transierit in agrum Hetruscorum, & ab eo transitu Ianiculum dictum. Ianus. n. transitus uocatur. In hoc Ianiculo Hortos habuit Martialis quidam: quos Mar. epigrammaticus carmine celebrauit, eòsque in longo Ianiculi iugo fuisse tradit. Quos per lapsum ad eius radices in urbis figura collocauimus. Eusebius autem tradit, Cæcilium Statium poetam in eodem Ianiculo sepultum esse.

De Monte, & Campo Vaticano: Templis, Apollinis, & Martis: & de Naumachia, Circo, & hortis Neronis: ac Obelisco, qui est in eodem circi loco. Cap. XXI.

EXpositis ijs, quæ ad Ianiculum pertinere uidebantur, in Vaticanum montem, & Campum transeamus. Vaticani autem etymologiam uariam esse inuenio. Gellius enim scribit, agrum Vaticanum, & eiusdem agri Deũ præsidem appellatum à uaticinijs: quæ ui, & instinctu eius dei in eo agro fieri solita essent. Varro autem in libris diuinarum aliam etymologiam sic ponit. Nã sicut Aius, inquit, deus, Aràq; ei statuta, quæ est in infima Noua uia: quòd eo in loco diuinitus uox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus penes quem essent uocis humanæ initia. Quoniam pueri simulatque parti sunt, eam primam uocẽ edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est. Sex. uero Pom. uult, Collem hunc Vaticanum nuncupatum, quòd pulsis Hetruscis eo potitus sit populus Romanus uatum responsis. In hoc monte uetustissimam fuisse Ilicem, auc. est Plin. qui sic inquit. Vetustior urbe in Vaticano Ilex, in qua titulus æreis literis Hetruscis religione arborem iam tunc dignam fuisse significat. Ad eundem montem Apollinis Templum fuisse, ubi nunc sacellum D. Petronillæ: Martis uero, ubi D. Mariæ de febribus, in uia olim Triumphali, quidam tradidere: sed auctorem idoneum non adducunt. Iulium Paulum poetam prædiolum in Vaticano possedisse, memorat Gellius. Cor. uero Tac. ait, Neronem clausisse in ualle Vaticani spatium, in quo equos regeret, atque permixtum plebi circense ludicrum habitu aurigæ edidisse, obtulisséque Hortos suos ad uaria in Christianos tormentorum genera. Et quia Plin. Obeliscum Vaticani in Neronis circo stare scribit, arbitrantur nonnulli non tantum Circum ipsum, sed & nauale stagnum eo in loco secus montem, qua ad portam itur nunc Pertusam appellatam: Hortósque eius à clausura circi ad Tiberim fuisse. Hic Obeliscus, qui ex omnibus solus erectus uisitur, apud D. Petri ædem in uia triumphali positus est, in eiúsque uertice pila auro superfusa: habétque in anteriori parte titulum inscriptum, eundémque in posteriori, quem subieci.

DIVO. CAESARI. DIVI. IVLII. F. AVGVSTO
TI. CAESARI. DIVI. AVGVSTI. F. AVGVSTO
SACRVM

Huius autem meminit Plin. his uerbis. Tertius Obeliscus Romæ in Vaticano Caij, & Neronis principum Circo, ex omnibus unus omnino fractus est in molitione: quem fecerat Sesostridis filius Nũcoreus. Eiusdem remanet & alius centum cubitorum, quem post cœcitatem uisu reddito ex oraculo Soli sacrauit. Idem, ubi de arborum magnitudine tractat, sic inquit. Abies admirationis præcipuæ uisa est in naui, quæ ex Aegypto Caij principis iussu obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuórq; truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum adduxit. Qua naue nihil admirabilius uisum in mari certũ est. CXX. M.

modium lentis pro ſaburra ei fuere. Longitudo ſpatium obtinuit magna ex parte Oſtienſis portus, latere læuo: ibi nanque demerſa eſt à Claudio principe. Arboris eius craſſitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat. Obeliſci effigiem hic appoſuimus, cuius ſingula latera, qua maxime patent, ſunt latitudine pedum nouem. Honorij imp. corpus, auctore Paulo Diacono, iuxta Beati Petri Apoſtoli Atrium in Manſolæo ſepultum eſt. Huic ſoboles nulla fuit. Nam duæ Stilichonis filiæ ideſt Maria, & Hermantia, una poſt alteram ei coniugio ſociatæ utræque Dei iuditio inopinata morte præuĕtæ ex hac luce uirgines migrauere. Mariæ ſane corpus in uia Triũphali, ea parte, quæ in ſacris ædibus D. Petri ſacellum Regis Francorum hodie nuncupatur, conditum fuiſſe, non dubium eſt. Nam quo tempore hæc ſcribebam, cùm pilæ fundamenta in ea æde fonderentur, inuenta eſt marmorea arca, longitudine pedum octonum cum dimidio, latitudine quinum, ſenũmq; altitudine: in qua conditam eam fuiſſe, apertiſſimis conſtitit argumentis. In ea arca corpore iam abſumpto aliquot tãtummodo dentes ſupererãt, capillique, ac tibiarum oſſa duo: prætereaque ueſtis, & pallium: quibus tantum auri fuerat intextum, ut ex ijs combuſtis auri pondo. XXXVI. collecta ſint. Erat inſuper Capſula argentea, longa pedem unum & ſemiſſem: latitudine digitorum. XII. in qua uaſcula multa ex criſtallo, nõnullaque ex achate perpulchre elaborata. Item annuli aurei. XL. uarijs gemmis adornati. Erat & ſmaragdus auro incluſus, in eoque ſculptum caput, quod credi um eſt ipſum Honorium referre. Is quingẽtis aureis noſtratibus æſtimatus eſt. Præterea inaures, monilia aliaque muliebria ornamenta: in quibus bulla, earum quas hodie Agnus dei uocant: per cuius ambitũ inſcriptũ erat. MARIA NOSTRA FLORENTISSIMA. Lamĩaq; ex auro, & ĩ ea hæc nomĩa. MICHAEL. GABRIEL. RAPHAEL VRIEL. literis græcis cælata. Itẽ ueluti racemus ex ſmaragdis, aliiſque gemmis cõſertus, & diſcriminale ex auro longitudine. XII. digitorum, inſcriptũ, hinc. DOMINO NOSTRO HONORIO. hinc. DOMINA NOSTRA MARIA. Ad hæc inerat Sorex ex chelidonio lapillo, cochleaque, & patera ex chriſtallo: itẽ pila ex auro, luſoriæ ſimilis: ſed quæ in duas partes diuidi poterat. Innumeræ penè aliæ inerant gẽmæ, quarum etſi plurimæ ueteſtate corruptæ, nonnullæ tamen recentem, admirandamque pulchritudinem retinebant. In eodem Vaticano uiſuntur hodie in Max. Pont. hortis complura ſimulacra antiqua, eò ex uarijs locis tranſlata: quorum eſt Nili uarijs generibus animalium, qui in eo naſcuntur flumine, circunſtantibus. Eſt & Tiberis ſimulacrum, cui & lupæ, & ad lupæ ubera Romuli, & Remi ſigna poſita ſunt. Sunt præterea Apollinis, Veneris, Cupidinis, Cleopatræ: nec non Laocoontis, de quo ſupra diximus. Omnia hæc ex candidiſſimo marmore.

Da Aqua Sabatina: & de Sepulcro Scipionis, & Hadriani: ac de Pratis Quintijs. Cap. XXII.

SAabatina, inquit Sex. Pom. à lacu Sabate dicta: nunc uero dicitur Anguillariæ lacus: ex quo aqua Romam perducebatur: cuius ductus ueſtigia

ueſtigia quædam extare dicuntur extra portam Pancratianam. Hanc autem Hadrianus primus Pont. reſtituit: cuius aquæ fons in area D. Petri adhuc manare cernitur. Inter hunc fontem, & Hadriani ſepulcrum fuit ingens Meta, cuius fundamenta nonnullis ab hinc annis effodi uidimus. Sunt qui uelint ſeptẽ Epulonum fuiſſe Sepulcrum, uel Scipionis: de quo Acron ſic inquit. Deuicta Carthagine uirtute Scipionis Africani, cum Afri aduerſus Romanos denuo rebellarent, conſulto oraculo, reſponſum eſt, ut Sepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem reſpiceret: tunc leuati cineres ſunt de Pyramide in Vaticano, & humati in ſepulcro eius in portu, ut Carthaginem reſpiceret. Gentile tamen Scipionum Sepulcrum in uia Appia fuiſſe mox oſtendemus. Huius autem pyramidis, & molis Hadriani forma, ſiue ſimulacrum uiſitur in porta ænea ædis D. Petri. Sepulcrum Hadriani iuxta ſui nominis pontem poſitum eſſe adhuc uidetur, licet ſuis ornamentis expoliatum: in quo legitur titulus, qui ſequitur.

L. HAELIO CAES. DIVI HADRIANI
AGV. F. COS. II. F.

Spartianus. Fecit, inquit, & ſui nominis ſepulcrũ iuxta Tiberim. In hoc autem ipſe primus omnium ſepultus dicitur. Et deinde omnium Antoninorum cineres conditos eſſe, oſtẽdũt epith. quædam in ipſo ſepulcro inciſa: quæ hic apponere ſuperfluum eſſe putauimus. Lampridius etiam refert, Commodum iuſſu Pertinacis in monumentum Hadriani tranſlatum. Iulius uero Capitolinus, Seueri cadauer illatum in Hadriani ſepulcrum: in quo & Cæſar pater eius naturalis fuerat ſepultus. Idem ait, Antoninum Pium Hadriani patris ſepulcrum inſtaurauiſſe, eique templum dedicaſſe. Hanc autem molem deſcribit Procopius his uerbis. Hadriani quondam imp. ſepulcrum extra portam Aureliam iactu lapidis impoſitum. Primus eius ambitus quadrati figuram habet. Conſtat. n. totus ex marmore pario, ſumma artificum diligẽtia ædificatus. In medio uero huius quadrati rotunda moles aſſurgit, excelſa altitudine, & tanta, ut in ſuprema eius parte area ſit, cuius diameter uix iactu lapidis tranſigitur. Hæc moles in arcis formam redacta eſt, Caſtellumque. S. Angeli uocitant. Prata autem Quintia, à L. Quintio Cincinato denominata, in campo Vaticano fuiſſe, Plin. ſic commemorat. Aranti quatuor ſua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, Viator attulit dictaturam. Nũc hic locus Prata dicitur, nec longe diſtat à dicta Hadriani mole. In eodem campo cernuntur adhuc ueſtigia (ut uidetur) cuiuſdam Circi, ſiue Hippodromi.

De Vijs, Flaminia, Aemilia, Claudia, & Caſſia: ac de Villa Cæſarum. Cap. XXIII.

CVM urbis ambitus maior, quàm nunc, olim quandoq; fuerit, nonnulla memoratu digna, quæ prius intra menia continebantur, extra ea nũc relinquuntur. Sed multa præterea olim, ut hodie etiam, extra eandem urbem erant. Quorum etſi perpauca in noſtram peruenere cognitionem, tamen uidetur non eſſe alienum ab inſtituto noſtro de ijs quoq; agere. Vias igit, quarũ potiſſima in ijs ratio eſt habẽda, M. Aemilio Coſ. Cenſores ſternendas ſilice in urbe, glarea extra ſubſtruendas, marginandaſq; omniũ primos locauiſſe, auctor eſt Liuius. Poſtea autem tam extra, quàm intra urbem ſilice ſtratas fuiſſe, indicant plurimis in locis ueſtigia. Eaſdem uias Cn. Gracchum certis regionibus direxiſſe, & paſſim lapide ſtrauiſſe, partimq; muniuiſſe aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum ualles, torrentéſque abrũpebant pontibus æquali altitudine coniungentem, tradit Plut. Idem Gracchus dimenſo uiarum ſpatio ſingulis interuallis columnas lapideas, ſpatij ſignum præſe ferentes conſtituit. Fuiſſe autem uiarum etiã extra urbẽ Curatores, teſtatur Cic. ep. prima ad Atticum, ubi ait, Thermum Curatorem uiæ Flaminiæ fuiſſe. Hæc uia initium habebat à porta Flumentana. De ea Strabo ſic loquitur. Eodem in conſulatu M. Lepidus, & C. Flaminius collegæ fuere. Victores autem Ligurum ſtrauere, hic quidem Flaminiam, è Roma per Thuſciam, & Vmbriam, uſque Ariminum: alter reliquam porrò uſque*

Bononiam: & ex ea in Aquileiam prope Alpium radices, ducto per gyrum circa paludes opere. Liuius etiam commemorat, eundem Aemilium Coſ. ſubactis eiſdem Liguribus uiam à Placentia productam Flaminiæ cõmiſſiſſe. Quibus uerbis ēt conijcimus, uiam Aemiliam initium habuiſſe ab Arimino: finem uero ad Trebiã Placentiæ urbis fluuium. Præter hanc, altera eiuſdem nominis erat uia. Vtriuſq; Strabo ſic meminit. Hic ille Scaurus, qui per Piſas, & Lunam uſque Sabbatios uiam ſtrauit Aemiliam, hinc per Dertonam. Alia uero eſt Aemilia, quæ Flaminiam excipit. Flaminiam autem ab Auguſto inſtauratam eſſe, Suetonius ſic oſtendit. Quo facilius undiq; urbs adiretur, deſumpta ſibi Flaminia uia Ariminotenus munienda, reliquas triũphalibus uiris ex manubiali pecunia ſternendas diſtribuit. In hac plurima cernuntur ſepulcra, ſed quæ per uetuſtatem, an ſepulcra, nedum quorum fuerint, uix dignoſci licet. In eadē uia ad nonum lapidem fuit Villa Cæſarum, quæ ad Gallinas dicebatur auctor Plin. Qui eius nominis rationem ſic ponit. Galliniam conſpicui candoris ſedenti Liuiæ Druſillæ ex alto abiecit in gremium illæſam, intrepidèq; miranti acceſſit miraculum. Quoniam tenentem noſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis conſeruari alitem, & ſobolem iuſſere aruſpices, ramúmque eũ ſeri, ac rite cuſtodiri. Quodq; factum eſt in uilla Cæſarum fluuio Tiberi impoſita, uxta nonum lapidem Flaminia uia, quæ ob id uocatur ad Gallinas. In eadem uia erant Clitellæ, loca quædam deuexa, & accliuia. Nam, ut Sex. Pom. ait, non tam hæ quibus ſarcinæ colligatæ mulis portantur Clitellæ dicuntur, ſed etiam locus Romæ per ſimilitudinem, & in uia Flaminia loca quædam deuexa, & accliuia. Fuit etiam extra portam Flumentanam uia Claudia appellata, quæ Flaminiæ iungebatur, ut teſtatur Oidius his uerſibus.

Nec quæ pinifero poſitos in collibus hortos
Spectat Flaminiæ claudia iuncta uiæ.

Fuit extra eandem portam uia Caſſia, à Caſſio qui, ut refert Sex. Pom. eam ſtrauit, denominata. Hæc Sutrium, Vetrallam, Viterbiumq; & in Vulſinenſem mittebat regionem.

De Vijs, Collatina, & Salaria: Templis, Veneris, Cereris, & Honoris: ac de Sepulcris Licinij, Marij, & Iliæ: & de Ponte Salario. Cap. XXIIII.

EXtra portam Collatinam erat eiuſdem nominis uia, quam Fron. Collatinã appellat, quòd in Collatiam duceret. Hæc haud procul ab ipſa porta iungitur uiæ Salariæ: quæ initium habet à porta Collina. De hac Strabo ſic meminit. Rerum ſcriptor Fabius auctor eſt, Romanos tum primum diuitiarum ſenſum accepiſſe, cum Sabinorum potiti ſunt gentis: per ipſos uia Salaria, in quam, apud Heretum Sabinorum uicum ſupra Tiberim iacentem, Numentana incidat, non magnæ longitudinis ſtrata eſt: ex eadem Collina porta inchoans. In hac uia fuit Templum Veneris Erycinæ, ubi reſtagnante Tiberi ludi Apollinares fiebant. De hoc idem Strabo ſic inquit. Eſt & Romæ ante portam Collinam deæ huius ædificium, quod Veneris Erycinæ templum dictitant: cui cum æde ſacra inſignis adiacet Porticus. Votum autem ferunt à Fabio Dictatore, dicatum uero à L. Portio. Deæ ſimulacrum dedicauit pudiciſſima ſuæ ætatis fœmina Sulpitia. Plin. Pudiciſſima, inquit, fœmina ſemel matronarum ſententia iudicata eſt Sulpitia Paterculi filia, uxor Ful. Flacci, quæ ſimulacrum Veneris ex ſibyllinis carminibus dedicaret. Secus eãdem uiam extant ueſtigia quædam templi, ut puto, Cereris. Ibi. n. eius deæ, Bacchiquæ picturæ cum uitibus, & hydrijs cernuntur. Nam quòd hoc templum fuerit extra urbem, conſentaneum eſt Vitr. præceptis, qui ſcribit, Cereri extra urbem ædem eſſe locandam loco, quo non ſemper homines niſi per ſacrificium neceſſe habeant adire. Cum religione, inquit, caſte, ſanctiſque moribus is locus debet tueri. Extra dictam portam Honoris templum ſtatutum fuiſſe ait Cic. ſecundo de legibus, cum inquit. Noſtis

extra portam Collinam Aedem Honoris & Aram in eo loco fuisse memoriæ proditum est. Ad eam cùm Lamia fuisset inuenta in ea scriptum domina honoris, ea caussa fiat ædis eius ædificandæ. Sed cùm multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Via Salaria ad secundum lapidem, insigni monumento sepultus fuit Licinius Tonsor Augusti, qui fuit ditissimus. Eadem uia ad .III. lapidem supra Anienem extat pons eiusdem nominis cum uia, à cuius dextra est hæc inscriptio.

IMPERANTE. DN. PIISSIMO AC TRIVMPHALI SEMPER IVSTINIANO. PP. AVG.=
ANNI .XXXVIIII
NARSES.VIR. GLORIOSISSIMVS.EX. PRAEPOSITO SACRI PALATII. EX CONS.
ATQVE PATRICIVS. POST. VICTORIAM. GOTHICAM IPSIS ET FORVM REGIBVS
CELERITATE MIRABILI CONFLICTV PVBLICO SVPERATIS ATQVE PROSTRATIS
LIBERTATE VRBIS ROMAE AC TOTIVS ITALIAE RESTITVTA PONTEM =
VIAE SALARIAE VS
QVE AD AQVAM A NEFANDISSIMO TOTILA TYRANNO DISTRVCTVM =
PVRGATO FLVMINIS ALVEO
IN MELIOREM STATVM QVAM QVONDAM FVERAT RENOVAVIT

A sinistra uero leguntur carmina quæ sequuntur.

QVAM BENE CVRBATI DIRECTA EST SEMITA PONTIS
ATQVE INTERRVPTVM CONTINVATVR ITER
CALCAMVS RAPIDAS SVBIECTI GVRGITIS VNDAS
ET LIBET IRATAE CERNERE MVRMVR AQVAE
ITE IGITVR FACILES PER GAVDIA VESTRA QVIRITES
ET NARSIN RESONANS PLAVSVS VBIQVE CANAT
QVI POTVIT RIGIDAS GOTHORVM SVBDERE MENTES
HIC DOCVIT DVRVM FLVMINA FERRE IVGVM

Parum infra hunc pontem Anio in Tiberim se se exonerat: de quo Diony. sic inquit. Anio ex urbe Tibure effusus per excelsum scopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorumque fertur, disterminans utranque regionem, influitq; in Tiberim parum infra pontem Salarium, aspectu pulcher, & potu dulcis. In hoc Aniene sepultam fuisse Iliam, scribit Acron. Et Cic. apud eundem fluuium fuisse Marij sepulcrum. In eiusdem fluuij ponte Torquatus à Gallo in pugnam prouocatus uictor euasit. In eiusdemq; gurgite simulacrum Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi ut dea colebatur, inuentum est, tenens in manu librum: cuius sacra Senatus in Capitolium transtulit. Inter uiam Salariam, & Tiberim fuit Lucus permagnus: in quo Romani Lucaria festa celebrabant, pro eo quòd uicti à Gallis, fugientesque è prælio ibi se occultarunt, auctor est Sex. Pom.

De Via Nomentana, Neniæ sacello, Templo Bacchi, Suburbano Phanoti, & de Castro custodiæ. Cap. XXV.

A Viminali porta incipit uia Nomentana: qua iter erat Nomentũ oppidum Sabinorum. Dicta est hæc uia etiam Figulnensis, à loco extra ipsam portam, ubi fictilia fiebant. Liuius. via Nomentana, cui tum Figulnensis nomen fuit, profecti castra in monte Sacro locauere. Extra eandem portam Neniæ Deæ Sacellum fuerat. Hæc enim Dea cantu querulo funeribus adesse putabatur, ut scribit Sex Pomp. Deorum enim quos obesse putabant templa secundum stationis decorem extra urbem ponebantur. Animaduertimus tamen præceptum hoc, ut diximus, non semper seruatum esse. Nam in Palatio Febris Fanum: in Exquiliis Malæ Fortunæ, ad Auentinum radices Socordiæ, & ad Augusti Forum Martis Vltoris templa

fuisse, demonstratum est. Quæ, non ut opem ferrent, sed ne obesſent, numina colebantur. Via eadem ad ſecundum lapidem uſitur Bacchi templum ſphærica forma cum columnis geminatis, in gyrumque ita diſpoſitis, ut templi teſtudinem ſuſtineant: ubi uermiculato opere uaria ornamenta cernuntur: ibique porphyreticum ſepulcrum uitibus, ac uuis inſculptis exornatum: quod uulgus Bacchi ſepulcrum appellat. Eius templi deſcriptio ſubiacet. Apparent autem apud hoc templum magni cuiusdam ædificij ruinæ, quæ Hippodromi ueſtigia eſſe uidentur. Hinc uero ad ſtadia III Anieni impoſitus eſt alius Pons, qui priſcum adhuc nomen retinens Nomentanus, quemadmodum uia, nuncupatur. Hunc ſicuti Salarium, eundem Narſeten eunuchum inſtaurauiſſe, idq; marmoris inſcriptionem, quæ tamen hodie non extat, indicaſſe ferunt. Inter dictam uiam, & Salariam circa IIII miliarium fuit Suburbanum Phanoti liberti Neronis: quò Nero ipſe fugiens ſe ipſum interfecit, ut auctor eſt Suet. Extra Querquetulanam autem portam locus eſt quadratus, parietibus circumſeptus: qui dicebatur Caſtrum cuſtodiæ, ubi fuerant olim in ſtatione milites prætoriani Diocletiani, ut quidam teſtatur, Procopius ſcribit, Eregione Viuarij extra muros, ueteres alterum breuem murum modico interuallo adieciſſe, non ad tutelam, ſed ad delitias, ut leones, & alias feras ibi ſeruarent: quem locum olim Viuarium, nunc uerò, qui ibi prædia habent, Viuariolum uocant.

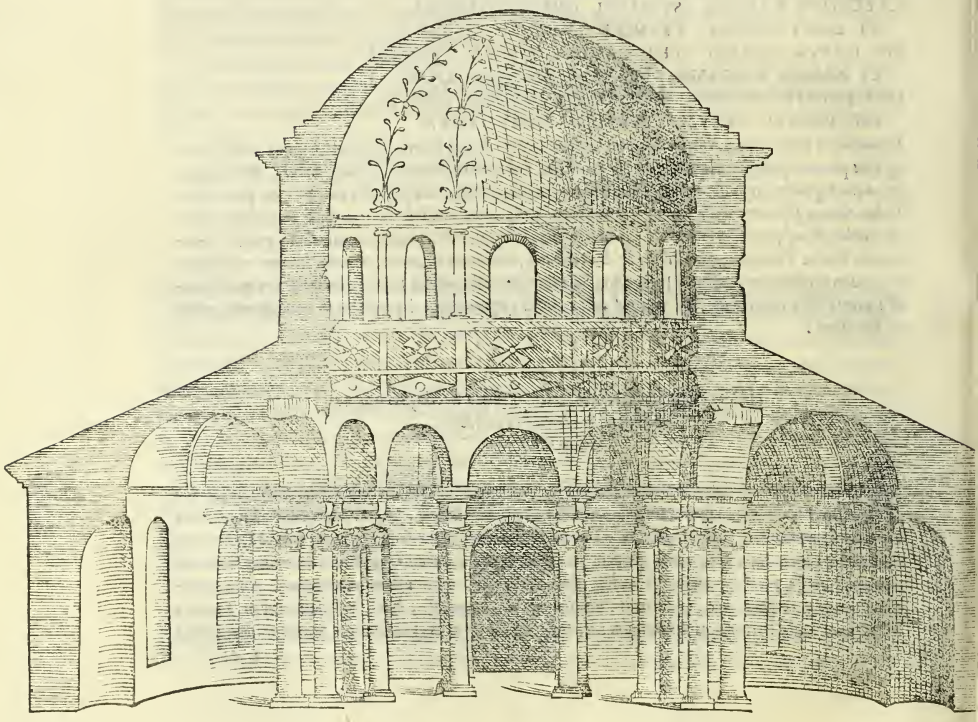

De Vijs, Præneſtina, Labicana, Campana, Gabina: & de Pontibus, Mamæo, & Lucano: Aniene Veteri, & Noua, ac de Aqua Appia.

Cap. XXVI.

AB Exquilina porta Labicanam, & Præneſtinam uiam initium habuiſſe, ſic oſtẽdit Strabo. Porrò in unum cadit Labicana à porta quidem Exquilina incipiens, à qua & Præneſtina: à ſiniſtra uõ & hanc, & Exquilinum omittens campum, ultra C. & XX ſtadia pergit. Cùm autem Labico uetuſto ſanè oppido cæterum diſiecto, & in ſublimi ſito propinquat, & hoc, & Tuſculum relinquit à dextra. Præneſtinam autem ab Exquilina porta incipere relinquerèque à ſiniſtra campum Exquilinum, haud dubie uere dictum eſt: cum etiam intra urbem in ipſa Præneſtina Capitolinus priuatam Gordiani domum poſitam eſſe aſſerat. Sed Labicanam ab eadem porta initium habuiſſe, aduerſari uidẽtur ea, quæ de uia Labicana intra urbem ſupra tradidimus. Niſi uelimus dicere Labicanam uiam, non tantum ab Exquilina, ſed etiam à Neuia, quæ illi proxima eſt, quàque etiam proximum iter eſt in Labicos, initium extra urbem ſumpſiſſe. Non enim alienum eſt uias celebres per uaria capita in urbem perduci. Extra hanc portam, apud ædem D. Laurentij, in uinetis iacet Obeliſcus quidã cõfractus: de quo nihil eſt quod præterea poſſimus affirmare. Haud ita multo poſt uiſitur ſupra Anienem põs Mamæus, uulgo Mamolo appellatus, ab Antonino Pio extructus: qui à Mamæa matre Alexandri inſtauratus, eius nomen obtinuit. Quartus pons ſuper eundem fluuium Lucanus nuncupatur, qui Tiburi proximus eſt. Ex Aniene ãt duo aquarum ductus Romam perducebantur. Eorum alter Anio Nouus: alter uero Anio uetus nuncupabatur. De his Frontinus hæc ſcribit. M. Curius Dentatus, qui Cenſuram cum L. Papyrio geſſerat, Anionis ueteris aquam perducendam in urbem ex manubijs de Pirrho captis curauit, poſt annos XL. quàm Appia fuerat perducta, anno ab urbe condita CCCCLXXXIX. Sp. Caruilio, & Papyrio Coſſ. Poſt biennium deinde actum eſt in Senatu de eius conſumatione. Tum ex S. C. duumuiri aquæ perducendæ creati, Curius, & Ful. Flaccus. Curius intra quintum diem, quàm erat duumuir creatus, deceſſit. Gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Concipiebatur ſupra Tibur XX. milliario, extra portam Rarãnam, ubi partim in Tiburtinum diſtribuebatur uſum, partim Romam deducta erat: quæ minus ſalubris in hortorum irrigationem, atque in ipſius urbis ſordida exiſteret miniſteria. Ductus eius habebat longitudinem paſſuum XLIII millium. Ex eo riuus erat ſubterraneus pas. XLII. Subſtructione ſupra terram pas. DCCIII. Huius aquæ aſcriptus erat modus in cõmentarijs quinariarum M. CCCCXXI. Ad caput Fron. inuenit IIII M. CCCXCVIII. præter eum modum, qui in proprium ductum tiburtinum deriuabatur. Extra urbem erogabantur nomine Cæſaris quinariæ CLXIX. Priuatis CCCIIII. Reliquæ diuidebantur intra urbem per regiones, Primam. III. IIII. V. VI. VII. VIII. XII. XIIII. in caſtella XXXV. Perueniebat autem in regionem uiæ Nouæ ad hortos Anſinianos, unde per illum tractum diſtribuebatur. Rectus uero ductus, ſecundùm ſpeciem ueterem ueniens, intra portam Exquilinam in altos riuos per urbem, eo modo quo diximus, deducebatur. Anio autem Nouus ſublacenſi uia ad milliarium XLII. in ſuo riuo excipiebatur, ex flumine qui cùm terras cultas circũ ſe haberet ſoli pinguis, & inde ripas ſolutiores, etiam ſine pluuiarum iniuria limoſus, & turbulentus fluebat: Ideòque à faucibus ductus interpoſita erat piſcina limaria, ubi inter amnem, & ſpecum conſiſteret, & liqueretur aqua: ſic quoque, quoties imbres ſuperuenirent, turbida perueniebat in urbem. Iungebatur ei riuus Herculaneus oriens eadẽ uia ad milliariũ XLIII. Ductus Anienis efficiebat longitudinem paſſuũ LXII. M. Hæc aqua in cõmentarijs habere ponebatur quinarias III millia CCLXIII. Frontinus menſus ad caput reperit quinarias IIII mille DCCXXXVIII. Ex quibus nomine Cæſaris extrà urbẽ erogabantur DCCXXVIII. Reliquæ, ut dictũ eſt, intra urbem cum Claudia confundebantur. Hæ aquæ à Piſcinis in altiores arcus recipiebantur, ita ut ſuperior eſſet Anio, ſiniebantur arcus earũ poſt hortos Pallantianos: inde in uſum urbis aqua fiſtulis deducebat. Partẽ tamen ſui Claudia prius in arcus, qui uocabantur Neroniani, ad ſpeciẽ ueterẽ transferebat. Ii directi per Cœlium montem iuxta templum D. Claudij terminabantur: modum, quem acceperant, aut circà ipſum Cœlium, aut in palatium, Auentinúmque, & in Tranſtiberinam regionem dimittebant.

Anienis aquæ minus permanebant limpidæ, & sæpe etiam sereno turbabantur. Quoniam quamuis purissimo defiueret lacu, mobilibus tamẽ, ut diximus, cedẽtibus ripis auferebat aliquid quo, prius quàm deueniret in riuos, turbaretur: propterea uitiabat cœteras. Nam cũ editissimus ueniret, & in primis abũdans, aliquando defectioni aliarum succurrebat. Inquinabat maxime Claudiam. Vetus uero Anio cùm plerumque libra esset inferior, incommodum infra se tenebat. Anienẽ autẽ Nouã Frontinus à Nerua Curator aquarum constitutus restituta forma in urbem perduxit. Aqua autem Appia M. Valerio Maximo, P. Decio Murena Coss. anno XX post initiũ Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio Crasso Censore, cui postea Cœco fuit cognomen: qui & uiam Appiam à porta Capena usque ad urbem Capuam muniendam curauit. Collegam habuit C. Plautium, cui, ob inquisitas eius aquæ uenas, Venocis cognomen datum est. Sed is intra annum & sex menses deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit se à censura. Nomen aquæ ad Appij tantum honorem pertinuit: qui multis tergiuersationibus extraxisse censuram traditur, donec & uiam, & huius aquæ ductum consumaret. Concipiebatur autem in agro Lucullano, uia prænestina, inter milliarium VI. & VIII. diuerticulo sinistrorsus passuum DCC. LXXX. Ductus eius habebat longitudinem à capite usque ad Salinas, qui locus erat ad portam Trigeminam, passuum XI millium CXC. Subterraneo riuo passuum XI millium CXXX. Substructione, & supra terram opere arcuato proxime ad portam Capenam passuum LX. Appiæ in Cõmẽtarijs ascripsus erat modus quinariarum DCCCXLII. Vnius cuiusq; ad caput inueniri mensura nõ poterat, quoniã ex duabus riuis constabat. Ad Gemellas tamen, qui locus erat intra speciem ueterem, ubi iungebatur cũ ramo Augustæ, altitudo aquæ erat pedum quinque: latitudo uero unius, & dodrantis: quæ effluebat quinarias M. D CCCXXV, ampliusquàm in Cõmentarijs, quinarijs DCCCCLXXXIII. Erogabat quinarias DCC IIII. Minus quàm in Commentarijs ascribebatur, quinarijs CXXXVIII. Et adhuc minus quàm ad Gemellas mensura respondet, quinarijs M.C XXI. Intercidebat tamen aliquantum ex ductus uitio, qui cum esset depressior non facile manationes ostendebat. Ex hac fluebant extra urbem quinariæ tantummodo quinque: reliquæ DCXIX. intra urbem diuidebantur per regiones. II. V. VIII. IX. XI. XII. XIII. XIIII. in castella XX. Ex quibus nomine Cæsaris quinariæ CLI. Priuatis CXCIIII. Publicis usib° CCCLIIII. Ex eo castris unis, quinariæ IIII. Operib° publicis quatuordecim, quinariæ CXXII. Muneribus, quinariæ II. Lacubus nonaginta duobus, quinariæ CCXXVI. Anno ab urbe cõdita DCVIII. Ser. Sulpitio Galba, & L. Aurelio Cotta Coss. cum huius ductus, & Anionis uetustate essent quassati, priuatorum etiam fraudibus interciperentur, datum est à Senatu negotium M. Titio, qui tum Prætor inter ciues, & peregrinos ius dicebat, eorum ductuum reficiendorum, & uindicandorum. Eosdem autem cum Martiæ ductu penè dilapsos longo tempore post restituit Agrippa. A Cælimontana autem porta incipit uia Campana, quæ statim in duas semitas dirimitur: sed post pauca stadia utraque uiæ Latinæ iungitur. Inter Cœlimontanam, & Latinam portam, Gabiusam locatam esse diximus, à qua olim principium habebat uia Gabina: de qua Liuius ita meminit. P. Valerius T. Herminium cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occultum considere iubet. Idem. Ad. III. lapidem uenere uia Gabina. Hanc uiam breuem fuisse, incidisseque in Prænestinam significat Strabo, cum in ea Gabios fuisse, sic tradat. Sunt & Romanorum oppida à sinistra Latinæ, inter eam, & Valeriam Gabij sanè extant, in prænestina uia siti.

De Vijs, Valeria, Latina, & Appia: Templis, Fortunæ Muliebris, Martis, Tempestatis, Spei, Ridiculi: Item de Sacrario Bonæ deæ: Luco & æde Camoenarum: Circo Antonini: & de Aqua Mercurij. Cap. XXVII.

A Latina autem porta initium habet uia eiusdem nominis, in Latinos populos ducens. Nam per Leuicanum, quod hodie dicitur Valmontone, perque Casinatem Sancti Germani saltũ appellatum, in Campaniam usque protenditur: de qua Strabo sic scribit. Præclarissimæ sunt uiæ Appia, & Valeria:

una qdē ad mare Latinæ partes ſupans uſque Sinueſſā ptendit: altera ī Sabinā uſque ad Marſos: iter has media Latina eſt: quæ ad Caſinū oppidū cōiungit Appiæ, ab Capua XIX diſtās ſtadys. In Latina fuit Tē plum Fortunæ Muliebris, eiuſdēmq; deæ Simulacrum, nephas attingi niſi ab ea, quæ ſemel nupſit. In eadē uia fuit Suburbanum Phylidis nutricis Domitiani, in quo ipſum funeraut: ſed reliquias templo Flauiæ Gentis clam intulit, cineribuſq; Iuliæ filiæ Titi, quam & ipſam educauerat, comiſcuit, auc. Suet. A porta uero Capena incipit uia Appia, quæ ab Appio Claudio Cenſ. denominationem accepit. Ea erat latitudine ut plauſtra duo exaduerſo inuicem occurrentia libere exciperet. De hac Liuius ita mentionem facit. Memoriæ felicitatis nomen Appij, & uiam muniuit, & Appiam aquam deduxit: et Cic. pro Milone, his uerbis. Hoc. n. ſæpe ab iſtis dicitur, perinde quaſi Appius ille Cœcus uiam munierit, non qua populus uteretur, ſed ubi impune ſui poſteri latrocinarentur. Verum ultra Capuam, Appium hanc uiā muniuiſſe, non conſtat: quæ tamen Brunduſium uſque fuit ſtrata. Quis autem præter Appium eam ſtrauerit, non memini me legere: niſi quòd Plut. ait, C. Cæſarem, cum illi huius uiæ cura eſſet commiſſa, ingentes prodegiſſe pecunias. Nouiſſime reſtituit Traianus, deſiccatiſque paludibus, excisſis collibus, aggeratis uallibus ſaxis conſtratis, ac pontibus extructis permeabilem fecit, auctor eſt Dion. Hanc uiam omnium aliarum reginam eſſe dicit Statius. In ea fuit Martis Templum. Ouidius.

Lux eadem marti feſta eſt, quem proſpicit extra
Appoſitum rectæ porta capena uiæ.

Liuius. Viam Cenſſ. ſternendam à porta Capena ad Martis templum locauere. Hoc templum ſupra columnas. C. poſitum Sylla Aedilis conſecrauit. Apud ipſum fuit Manalis Lapis, quo propter nimiam ſiccitatem in urbem relato, pluuia ſtatim ſequebatur: eúmq;, quòd aquas manare faceret, Manalem lapidem dixere, ut ſcribit Sex. Pom. Martis ſignum in uia Appia Cn. Seruilio, & Flaminio Coſſ. ſudaſſe, teſtatur Liuius. In eadem uia fuit Bonæ deæ Sacrarium, apud quod Clodius: & (ut teſtatur Cic.) M. Papirius fuit interfectus. Lucus etiam, & ædes Camœnarum fuit extra portam Capenam: quæ à Ful. Nobiliori condita eſt, ut ſcribit Aſconius. In hac fuiſſe Statuā Actij poetæ teſtatur Plin. his uerbis. Notādum ab auctoribus & L. Actium poetam in Camœnarum æde maxima forma ſtatuam ſibi poſuiſſe, cum breuis admodum fuiſſet. Extra eandem portam fuere, Ara Apollinis, Lucus honoris, Aedes ſpei, et tēpeſtatis. Hanc Marcellus, cùm in Corſicam, Sardiniámque nauigans grauiſſimā tempeſtatem patereturr, uouit, & eo naufragio ſeruatus extruxit, auc. eſt Ouid. Extra eandem portam ad II lapidem fuit Templum ridiculi: ideo excitatum, quòd ibi Annibal caſtrametatus retroceſſerit illuſus. Via præterea Appia Hortos Terrentianos fuiſſe legimus. XX. iugerum. Circus Antonini Caracallæ is eſt, ut plerique omnes conſentiunt, cuius ingentes ruinæ, & inter eas Obeliſcus, metarúmque veſtigia non procul ab æde D. Sebaſtiani: cernuntur ubi aiunt prius Prætoria caſtra à Tiberio Cæſ. fuiſſe conſtituta. Nam Suet. ſcribit, hunc Romæ caſtra conſtituiſſe, quibus prætorianæ cohortes, uagæ ante ea tempora, & per hoſpitia diſperſæ, continerētur. Prope portam Capenā fuit locus Mercurio ſacer, & aqua Mercurij dicta: ad quam cum populus conueniſſet, unuſquiſq; lauri ramo alterius caput ea aſpergebat aqua, Mercurium inuocans, ut delicta, præſertim periuria dilueret: hinc Ouidius ſic inquit.

Eſt aqua mercurij portæ uicina capenæ,
Si iuuat expertis credere, numen habet.

Fuere in uia Appia Tabernæ Cæditiæ, Domini nomine uocatæ: ut ait Sex. Pom. Et Forum eiuſdem nominis cum uia: Trèſq; Tabernæ de quibus Cic. ad Atticum meminit: item Lucus Egeriæ, quod Camœnis Numa ſacrauit. Multáq; præterea in hac uia fuiſſe ſepulcra oſtendunt illorum veſtigia: ſignificat & Cic. cum inquit. An tu egreſſus porta Capena cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulcra uides miſeros putas illos? Hæc ſuis ornamentis, & titulis cum ſint ſpoliata, quorū fuerint ignoratur, uno excepto, quod eſt parum ultra circum, de quo modo locuti ſumus, ubi dicitur ad Caput bouis, in quo eſt hic titulus.

CAECILIAE
Q.CRETICI.F
METELLAE.CRASSI

Nam & si ante portam Capenam Sepulcrum ſororis Horatij illius, qui ex Trigeminis ſuperſtes ipſam interfecerat, eòque in loco ubi examinis ceciderat, fuiſſe legamus, tamen proprij ſitus nullum extat indicium. Ad eundem modum, tum Q. Cæcilij auunculi Pom. Attici ſepulcrum, quod ad quintum lapidẽ poſitum eſſe, in eòq; ipſum Atticum conditum ſcribit Cor. Nepos: tum Imp. Gallieni, quod in uia Appia millibus ab urbe nouem Sex. Aurelius fuiſſe teſtatur: tum & gentile Scipionum monumentũ, quod etiã extra eandem portam fuiſſe, & Archiam poetam in eo conditum affirmat Cic. quibus in locis omnino fuerint præterea ignoratur. Quod autem dicebamus P. Africanum in Vaticano conditum fuiſſe, non omnibus probatur: cum ſint qui uelint in hoc gentilicio ſepulcro illatum eſſe, & nonnulli qui ea de re aliquid affirmare omnino audeant. Quorum eſt Liuius, qui ſic inquit. Africanum alij Romæ, alij Literni & mortuum & ſepultum: utrobiq; monumenta oſtenduntur, & ſtatuæ. Nam & Literni monumentũ, monumentòq; ſtatua ſuperimpoſita fuit, quam tempeſtate diſiectam nuper uidimus ipſi: & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres ſtatuæ ſunt: duæ P. & L. Scipionum eſſe dicũtur: tertia poetæ Q. Ennij. Quinto tamen decadis quintæ aſſerere uidetur, Literni eſſe ſepultum: quod Strabo etiam affirmat, his uerbis. Prope mare poſt Sinueſſam Liternum eſt oppidum, ubi prioris Scipionis cognomento Africani ſepulcrum iacet. Ibi. n. extremam conſumpſit ætatem. In Ennij poetæ ſtatuæ baſi, cuius ex Liuio modo meminimus, hæc fuerant carmina.

ASPICITE.O.CIVES.SENIS.ENNII.IMAGINIS.FORMAM
HEIC.VOSTRVM.PANXIT.MAXVMA.FACTA.PATRVM
NEMO.ME.LACRVMIS.DECORET.NEQ;.FVNERA.FLETV
FAXIT:CVR?VOLITO.VIVVS.PER.ORA.VIRVM

Lemonia tribus inter portam Capenam, & uiam Latinã fuit, à pago Lemonio appellata, auc. Sex. Pom. Via demum Laurentina in Appiam incidebat, in eaq; Terminalia feſta Termino deo ſacra fiebant.

De Vijs, Oſtienſi, Portuenſi, Aurelia, & Vitellia: & de Hortis Galbæ. Cap. XXVIII.

A Bultima urbis porta citra Tiberim initiũ habuit uia, quæ, quod Oſtiã duceret, Oſtienſis eſt dicta. In qua ad XII. Lapidem diuerticulo milliario VIII. in agro Solonio Pomonal fuiſſe ſcribit Sex. Pom. de quo agro meminit Cic. ad Att. Multa præterea dicuntur ab auctoribus fuiſſe extra hanc, portam, quæ hac ætate ſunt intra urbem, hoc eſt in planicie Teſtatij: de quorum nonnullis ſupra egimus. Cæterum in Ianiculo à porta, quam Naualem appellatam eſſe diximus, uia incipiens, Portuenſis eſt dicta: quòd ad Oſtienſem portum mitteret. Ante Claudij uero tempora, qui hunc portum excitauit, incertũ eſt quo nomine nuncuparetur. Via autem Aurelia à Tribunali Aurelio, uel à porta eiuſdem nominis inijtium habuit, quæ tendebat per maritima Thuſciæ Piſas uerſus: ab Aurelio uiro conſulari ſtrata, & denominata. Huius meminit Cic. in Cat. etiam Eutropius, his uerbis. Hetruriæ per Aureliam uſq; ad alpes maritimas ingentes agri ſunt, hiq; fertiles, & ſyluoſi ſunt. In hac uia haud procul ab urbe, eodẽ auctore, fuere Horti Galbæ imp. ubi & ipſe ſepultus eſt. A porta tandem Fontinali initium capiebat uia, quæ in Triumphalem apud ædem S. Spiritus incidebat. Præter has, uiã aliam Vitelliam nuncupatam, à Ianiculo ad mare uſque perduxiſſe, Suet. auctor eſt.

FINIS.

Postquam ex ordinatis magistratib. Consulũ, Dictatorũ, Censorũq; ,et ex uariis titulis, ac triumphis marmorib. scalptis nuper in Foro Romano repertis, animaduertimus, priscos illos Romanos ,qui latine loquebãtur, quiq; origines, ac rationes uocabulorum exacte intelligebant , multorum nominũ alia orthographia, atq; nunc in omnibus codicibus scriptum inueniatur, usos esse : operæpreciũ duxi, iuxta illorum scribendi rationẽ , hanc urbis describtionem emendare. Sed in primis lectorẽ monitũ uelim, nos in citandis auctoribus (quod prius ut ipsum admoneremus in mentem non uenit) paucis in locis aliqua uerba adãdisse, omisisse nonnulla, pauca etiam mutasse, sensu tamen rei remanente. Idq; consultò fecimus, quia aliter duobus, uel etiam tribus in locis eadem uerba, multaq; extra rem, auctoris ordinem sequendo, referre, frustraq; laborem legentibus præbere cogebamur . Et licet ad sensum declarationis locorum satis esset, etiam uerbis omissis, ipsos auctores citare, tamen etiã illis remanentibus, unico aduerbio, ferè, omma propemodum emendare poteris. Id admoneo ne per errorem factum esse existimes, quemadmodũ Strepsiadem quendam latrare accepimus. Qui etiam de quodam suo fi. Ro. contra omnium doctissimorum uirorum opinionem, somnia quædam balbutit, et eorũ, quæ non intelligit, se magistrũ arroganter profitetur . Cui nõ est hic respondendi locus. Et quanq; huiusmodi nebulomi respondere pudet, tamen ne ij, qui Topographiæ urbis parum eruditi sunt, istius nugis in errorem inducantur, polliceor propediem demõstraturũ, quæ à me de foro scripta sunt, Pythio oraculo esse ueriora. Hunc ad rem redeo . Aduerte autẽ in castigandis erroribus, qui uitio codicũ, impressorumq; incuria irrepsere , ut ex una dictione emendata cæteras huiusmodi emendandas esse, intelligas, Et quò minus sit inquirendi labor , quæ prius fuerant correcta, huc collata, primumq; numerũ paginã, secundũ uõ uersum significare.

Pagina. 1. uersu. 25. Pelopõnenses. 36. Etruscorũ . 2. 1. Numitorẽ. 4. 18. Võius cõtẽdit, hinc quid ageretur per silentiũ diu speculatur. 19. maxime et. 5. 1. erat, quæ postea ex euentu Ianualis uocata est 25. muro lapideo 6. 4. Cẽsores. 7. septẽ urbis . 10. Messalla 18. caussa. 7. 3. Sullæ. 8. 7. translata, dele. Et sic. 19. principis. 32. seruierunt. adde. Quod existimandũ est fœtisse etiã ees, qui menia instaurarũt. 9. 12. etymologia. 29. AVCTOR. 10. 14. PARTHICI. 18. POTESTAT. 11. 20. Diocletiani. 33. pedẽ digitos. 14. 11. idem sic testatur. Ita producta. 12. non esset. 14. citra Collatiã. 15. 9. aliqui. 26. an sit. 29. uocaretur. 40. sineret. 16. 20. uocatur. 21. Ferentinũ. 35. oõ esse. 45. proficiscerẽtur, adde. Quod innuit Dion. qui tradit ipsos Trigeminos dilationẽ petijsse, ut de certamine patrem cõsulerent. Quanq; Liuius uult, ictio fœdere ipsos statim certamen inijsse. Sed quò neutri aduersemur, dicimus. Trigeminos tunc primũ, cùm in castra sunt profecti, porta Pandana egressos esse, et quia ob uictoriam partã felici auspicio exijsse uisi erant, in laudẽ ipsorũ huic portæ nomẽ Trigeminorũ inditũ fuisse : sicuti cõtra Carmentalis Sceleratæ, quod ea infelici omine Fabij exijssent. 17. 4. mox in Fortunæ, dele quæ in medio sunt. 5. templa, adde, et Spei extra Portã. 9. Naumachiã. 10. demonstratã est. dele quæ sequũtur usq; dicitur, et lege. longo aũt tempore post in eũ locũ ubi nunc sita est, translata fuit. Quæ porta. S. Paulli dicitur. Nã ex uerbis Frontini conijcimus hãc portã, usq; ad Neruæ ætatẽ, sub Auentino fuisse, nõ longe à schola Græca 35. Aeliam. Aelio. 41. à porta Fontinali. 46. Praxiteles. 18. 5. extabant. 25. ab tot mõtibus. 38. tunc, lege, Deinde. 19. 1. Q. F. CATVLVM. COS. 35. docet Gellius his uerbis. 37. iuuandi potestatẽ. 45. lucos est, Asylũ aperit eò ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset. 20. 39. dele, M. aũt Aemilio Cos. et lege. SP. Postumio Albino, & Q. Mucio Scæuula Coss. 37. scutis. 21. Tarpeia à quibusdã. præcipitabantur. 18 appellari. adde, Quod innuũt eiusdẽ. Dion. uerba illa. in superstantẽ foro collem. 19. S. Saturnini 21. Tullio. 24. Poplicolã. 32. HORATIVS. 22. 6. Damarati. 22. Sacellis. 28. fuisse ait Liuius, à T. Quinctio. Præneste aduectũ. Sex. uõ Pomp. ante cellã Mineruæ. sic lege. 31. M. Acilũ. 36. Max. ea parte qua. 37. Mineruæ templo. 38. inuentum sit. 23. 4. in Arcem. 12. Damnatũ Manliũ Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt. 24. 7. et T. Otacilius Crassus. 27. ubi de porta Stercoraria loquitur. 25. 11. Herculis duæ, quarũ alterã Q. Fabius Max. uictis Tarentinis dedicauit. alterã positã, dedicatamq; esse à P. Sulpicio Sauerione, et P. Sempronio Sopho Coss. testatur Liuius De priore Strabo sic inquit. Aliqua. sic lege. 29. in Capitolio. 35. ab Aedilib. Cur. P. Claudio. et Ser. Sulpicio. 26. 6. Hic et tabula. 34. PERPERNA. 37. FAC. 40. quam ex. 28. 9. caussa. 29. 19. AEDIL. 40. AFRICA. 30. 5. iret, adde. quibusdã Dijs inuocatis, tũ Iouem. 13. uotũ bello Samnitico in pugna ad Luceriã. dele, bis. item, et, 15. de alio Iouis Statoris templo, quod deinde postũ fuerit. 42. dele, ut in quit Vitruuius. 31. 12. Lupercal in Circo. 18. Hermodulos. 26. quã. 32. 3. Tusco. 25. uiã uersus. 27. arietesq;. 35. inquit, operæ Clodij. 34. 38. Volusi filio Poplicolæ. 35. 13. M. Liuius Salinator. 17. Pessinunte. 38. NVMERIANO. 36. 37. Domus etiam. transfer usq; Item, in caput superius uersu. 3. post constitutũ, et lege. huius memini Plin. his uerbis. Consumptã eam, et quæ sequuntur. 37. 3. Vacci ducis Fundanorũ. 22. quod Plin. hæc Plinij auctoritas tollendæ est. quia fuit Ficus altera in Foro ante ædem Saturni, de qua meminit lib. 15. cap. 18. 33. admirabilisq; Lariũ. 38. 14 et Liuius ait ipsum Ancũ fecisse. 40. 6. dedicatã. 27. satu ficus. 31. dele. et. 32. cœperit. 41. 12. ei; rei. 42. 33. Popillio . 39. Plin . commemorat primam omnium C. Maenio statutam esse, qui de ucerat. dele quæ sunt in medio. 43. Duilio. 44. naualem. quæ est etiã nunc, inquit, in foro. 43. 4. ad Atticũ illum eam 39. fuit à L. Papirio Cursore. 43. Porciam. 44. 4. inde ipse. 11. M. Valerium Max. Messallam . 37. C. Iuliy.

L.Roſcij.47.33.dele. Regiã ſiue, et ſequenti uerſu lege,ad Capitoliũ,Regiam q̃.49.13.TI. Sempronius uouit.de le,ut L.Florus cõmemorat.24.in angiportu.37.dele,ait Suet.id q̃ etiam.42.Bubulco.43.auctore, quidã intelligunt de ea quæ erat in Quirinali.50.34.TI.Sempronio.43.Quia locus apud Tac.eſt deprauatus, poſt auctorẽ dele uſq; Alibi,et adde. Id q̃ apud foru Olitoriũ ſtruxiſſe, ac Spei ædem à Germanico eſſe ſacratã.51.14.dele,à M.Attilio Glabrione dedicatũ,ut idẽ eſt auctor.18.L. Quinctio,et M. Acilio.21.Carcere,adde,Fuit alterũ Pieta tis templum in foro Olitorio,quod M. Acilius Glabrio dedicauit. Id q̃ eius patrem bello Antiochino uouiſſe ſcribit Liuius.41.hæc ſunt,adde.T.Quinctius Flamininus,et M.Claudius Marcellus Cens.42.dele.Aediles.43.cùm in fo rum decurriſſet,Tuſco uico,atq; inde.44.euaſerat.52.1.contacta.6.mauis.10.quæ poſtea.36.nobilitata.53.3. Georgij.9.PATRIAE.29.L.Papirius Curſor,nõ Cens.ut eſt apud Sex. Põ.52.2.M.Valerio Meſſalla,et C. Li uio Salinatore.28.dedicauit,dele quæ ſequuntur uſq; legimus,et ſubſtitue. Prope quam SP. Caruilius Cos. uictis Etruſcis eiusdem Fortunæ alterã ædem de manubijs facieẽdam locauit.38.Socordiæ.57.16.extat.De quo memnit Diony. altq; Ser.Tulliũ ædificaſſe id ad ripas Tiberis, et alterum in foro Boario.36.Mummius.60.23.alia mul ta.28.cũ ait.Tum primũ Circo,qui nũc Max.dicitur, deſignatus locus eſt.48.irrigandũ,non replendũ, ideo dubiũ an ibi nauale certamẽ cõmiteretur.Quanq̃ Liuius ſeptimo de ipſo Circo loquẽs irrigatũ pro repleto poſuiſſe uidetur 62.4.ſceptro, adde,in eòq; oculi ſpeciem exprimentes. 27.dicant.63.16.Cens.extra.65.29.ἀνδρίαντος. 37. Flaminiũ 66.32.bello pu.35.et cauas.39.ueſtigia,adde,Sed Traiani thermæ fuere in Carinis,ut ex titulo quodam reperto in paruo nemore. D. Petri in uinculis nobis conſtat. 44.Tiberim.adde,Alhqui in Capitolio fuiſſe uolunt. 67.8.tempeſtas coorta.11.TI.Gracchi.Aelio Paeto.22.aquæ,adde, Quanq̃ ſuberat nõ in mõte, ſed ſub ipſo lucũ, et fontẽ fuiſſe oſtendit.27.duceret.69.7.negent.22.hæc Var. ſed uide in his uerbis ubi ſit error. 70.10. memnit et Cic.71.14.collocatam.72.28.quot millib.paſſuũ. 73.40.ſubſtantia.75.17.Caſtellarios.76.27. diligentius. 40.appellationibus.77.2.quorum operũ.8.magis diſtabat.46.ab Agrippina,ſed à Nerone prope funditus deſtructum,à Veſpaſiano eſſe perfectum refert Suet.ita legendum.48.Centumali.78.3.Calpurnius.8.dele,inſtitutum. 41.opinio. Nos uero ex uerbis Liuij extra urbem fuiſſe conijcimus.79.10. aucupibus. 19.ſi re uera.30. dracoꝛ num q̃.82.AVG.83.29.CVRAVIT.30.PONT.42.Caepio et L.Caſſius Longinus.ↃCXXVIII.44.Hipſæo 84.39.ex fiſtulis.85.23.cadauera.86.11.demonſtratũ eſt.Sequitur Mamilia Turris.huc transfer quæ de ipſa inferius dicuntur.18.IVCVNDVS.L.F.20.VIRIATVM.PVDENTEM.31.CAVSSAE.39.DARI.In alio exemplo ſequitur.ACTVM.VI.kl.QVINTILES.L.BALBO.ET.Q. AVRELIO COSS.& inferius.DECV RIONES. TRANSTVDANI.HOC.TESTAMENTVM.ORE.EIVS.EMISSVM.IN.LAPIDE.IVSSERE ADSCVLPI.87.36.Aquillij.45.CONSTANTIVS.88.28.Balneæ Paulli.89.33.Collatinã.90.10.Mucia, aliter Minucia Veſtalis facto iudicio uiua ſub terram ad portam Collinam dextra uia ſtratam defoſſa ſcelerato campo credo.33.Iunius Bubulcus dedicauit. adde, ut quidam uolunt. Sunt qui intelligant de ea quæ erat circa fo rum .Fortunæ Primigeniæ ædem in Quirinali dedicauit. Q. Marcius Ralla duumuir ad id ipſum creatus.Vouerat eam decem annis antè bello pu. P. Sempronius Sophus: locauerat idem Cens.auctor Liuius.sic legendum.91.30 candidatis.32. urbemq; planam deſcendamus.92. 35. πλανησιακὸν eſt in lapide,44.OPTIMO.93.32.C. Dui lio.94.21.dati ijs eſſent.95.1.Antiochino,L. Aemilius Regillus.21.In eisdem Septis.26.dele,Amphitheatri Clau dij.96.2.dele,et de Amphitheatro Claudij Imp. 10. Q. Lucreto. 13. Collatina. 27. ductus. 29. arcu.32. POTEST.DESIG.IIII.43.dele amphitheatrum uſq; ſcribit, & lege. Suet. ſcribit Neronem ludos. 87.12. CCCLXXIX.14.Martio eſt ped.CXVI. et dodrantis.28.AEGVPTO.37.quantum uarijs rationibus. 98. 24. LXII.26.parieti.42.uerſus quam.99.5.Petillio.28.quod his.Palatio ſit.41.extruxiſſe,adde. Quanq̃ codex ibi mutilus eſt,ut in dubium trahatur ipſe ne Cos. an Cenſores excitauerint.43.paratos. et de Circo Max. potius in telligendum eſt.100.21.M.Fuluium.24. quiſq;.101.40. Equeſtris, quam PR. in Hiſpania bello Celtiberico. 42.in Bruttios ædem.102.34.Seſtertium.105.17.accolitur,aſpiciturq; uilis incluſis.34.MAX.35.POTEST. 43.his ferè uerbis. 106.18.ut alij uolunt.24.circiter ſt.duo.27.Fuluium plura et.Pontis in Tiberim. 108.13. Purpureone.19.Ahenobarbum,et C.Scribonium.28.Cos.109.4.Pons uero qui.11.PONTIF.MAXIMVS.33 Sed Liuius anno urbis.546.meminit de hoc ponte, ex quo conſtat multis annis fuiſſe ante Scaurum.110.44.Bæ bio.Q. F.Tamphilo.111.1.ↃXXXIII.113.12.AVG. 23.Quinctia à L.Quinctio Cincinnato.35. SP.Poſ ſtumio Albino,Q. Mucio Scaeuula.Coss. Q. Fuluius.Flaccus,A. Poſtumius Albinus Cens. uias ſternendas Si lice in urbe, glarea extra urbem ſubſtruendas, ſic lege.114.34. Votum autem, ut ait Liuius, à L. Porcio Cos. Liguſtino bello,& dedicatum à L. Porcio. L.F. Licino. duumuiro.37.dedicaret.adde. Quanq̃ non meminit cuius Veneris eſſet. 117.19.M. Curius.21.CↃLXXXI. 42. confundebantur.118.P.Decio Mure Cos. anno XXX 27 ↃCVIIII.119.18.Appiam uiam.120.11.omnino non audeant.

FINIS.

A.B.C.D.E.F.G.H.I.k.L.

Omnes sunt terniones, præter A.B. duerniones.

Romæ in ædibus Valerij, dorici, & Aloisij fratris, Academiæ Romanæ impressorum, Mense Setembris.
M. D. XLIII.